ДОНИШГОҲИ ТЕХНОЛОГИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 338.4:67(575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

НУРИДДИНЗОДА АҲЛИДДИН НУРИДДИН

ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМҲОИ ТАШКИЛӢ-ИҚТИСОДИИ ТАЪМИНИ РАҚОБАТПАЗИРИИ КОРХОНАҲОИ САНОАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ САНОАТИКУНОНИИ БОСУРЪАТ

(дар мисоли корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии

номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси

08.00.04 – Иќтисодиёти соњавї (08.00.04.01 – Иќтисодиёти саноат ва энергетика)

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент

Шарифзода Баҳром Маҳмуд

Душанбе - 2024

МУНДАРИҶА

НОМГӮИ ИХТИСОРАҲО ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ.................. 2
МУҚАДДИМА.. 3
БОБИ 1. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ МЕХАНИЗМИ ТАШКИЛӢ-ИҚТИСОДИИ ТАЪМИНИ РАҚОБАТПАЗИРИИ КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ......................... 14
1.1. Асосҳои назариявии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир.. 14
1.2. Шароитҳо, омилҳо ва принсипҳои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ.. 38
1.3. Амалисозии стратегияи таъмини ракобатпазирии корхонаи саноатӣ бо истифода аз механизми ташкилӣ-иқтисодӣ..................... 54
БОБИ 2. ТАҲЛИЛ ВА АРЗЁБИИ ВАЗЪИ МУОСИРИ РУШДИ СОҲАИ САНОАТИ КОРКАРДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН 70
2.1. Таҳлил ва арзёбии рушди саноати Тоҷикистон дар шароити саноатикунонии босуръати иқтисодиёт.. 70
2.2. Таҳлил ва арзёбии ҳолати рушди соҳаи саноати коркарди Тоҷикистон ва рақобатпазирии он.. 90
2.3. Таҳлили бартариҳои рақобатии саноати коркард ва ҷои Тоҷикистон дар индексҳои ташкилотҳои байналмилалӣ.................. 103
БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ МУКАММАЛСОЗИИ МЕХАНИЗМИ ТАШКИЛӢ-ИҚТИСОДИИ ТАЪМИНИ РАҚОБАТПАЗИРИИ КОРХОНАҲОИ СОҲАИ САНОАТИ КОРКАРДИ ТОҶИКИСТОН.. 126
3.1. Роҳҳои баландбардории рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон.. 126
3.2. Мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон.. 142
3.3.Ташаккули кластерҳои саноатӣ ҳамчун воситаи баландбардории рақобатпазирӣ ва рушди инноватсионии корхонаҳои саноати коркард.. 159
ХУЛОСАҲО ВА ПЕШНИҲОДҲО.. 185
РӮЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА.............................. 191
ИНТИШОРОТ АЗ РӮЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ............... 213
ЗАМИМАҲО... 216

НОМГӮИ ИХТИСОРАҲО ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

СМР 2030	Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030
БМР 2021-2025	Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025,
КТРК 2040	Консепсияи ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2040,
СРСҶТ 2040	Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030
БСБҶТ2025	Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025
МОИ	Минтақавҳои озоди иқтисодӣ
ВРИСҶТ	Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон
ВСТНҶТ	Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон
АСҲҶТ	Агентии содирот дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
ИДМ	Иттиҳоди давлатҳои мустақил
RCA	Индекси бартарии муқоисавӣ
СУС	Созмони умумиҷаҳонии савдо
ММД	Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ
Green Box	Субсидияҳои иҷозатдодашуда
СМХ	Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ
СММ	Созмони Милали Муттаҳид
ХБА	Хазинаи байналмилалии асъор
ШДБХ	Шарикии давлат ва бахши хусусӣ
ҶДММ	Ҷамъияти дорои масулияташ маҳдуд
ҶСК	Ҷамъияти саҳомии кушода
ҶСП	Ҷамъияти саҳомии пӯшида
Км	Коэффитсиентҳои мутобиқгардонӣ
Кс	Коэффитсиентҳои истеҳсол ба як нафар аҳолӣ
ВМКБ	Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон
НТҶ	Ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ
САПР	Системаи автоматикии лоиҳакашӣ ва бурриш
КПБ	агрокластери пахта - бофандагӣ
КНД	кластерњои нассоҷӣ-дӯзандагӣ
млрд.	миллиард
%	фоиз
мар.	маротиба

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз муҳимтарин масъалаҳои рушди иқтисодии кишвар маҳсуб меёбад. Баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ барои фаъолияти самараноки онҳо аҳамияти хос дорад. Ин раванд таҳлили мунтазами омилҳои таъсиргузорро талаб намуда, ба дарёфти роҳҳои нави такмили рақобатпазирии ин корхонаҳо равона шудааст.

Шарти зарурии фаъолияти самараноки корхонаҳои саноатӣ дар шароити афзоиши рақобат қобилияти онҳо дар самти истеҳсоли маҳсулоти баландсифат маҳсуб меёбад. Дар ин росто, мафҳуми сифат на танҳо мувофиқати тавсифҳои маҳсулотро ба талаботи истеъмолкунандагон дар бар мегирад, балки қобилияти корхонаро дар самти истеҳсоли пайваста ва устувори маҳсулот дар мухлатҳои муайяншуда фарогир аст.

Дар шароити муосир дар назди корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи таъмини рақобатпазирӣ ва рушди устувори онҳо дар заминаи модели нави инкишофи стратегӣ гузошта шудааст.Аз ин лиҳоз, бояд қайд кард, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 изҳор карданд, ки “бо дарназардошти аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ пешниҳод менамоям, ки саноатикунонии босуръати кишвар ҳадафи чоруми миллӣ эълон карда шавад”[1].

Дар баробари ин, дар корхонаҳои саноатии мамлакат як қатор мушкилоти муҳим, аз ҷумла сатҳи пасти маҳсулнокии меҳнат, ҳаҷми нокифояи сармоягузорӣ барои коркард ва ҷорисозии инноватсияҳо, фондҳои истеҳсолии кӯҳнашуда, рушд наёфтани низоми идоракунии стратегӣ ва амсоли инҳо ҷой доранд.

---

[1] Эмомалӣ Раҳмон. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018. http://prezident.tj/node/19088

Мавриди зикр аст, ки таъмини рақобатпазирии фаъолияти корхонаҳои саноатӣ яке аз ҳадафҳои муҳими субъектҳои фаъолияти хоҷагидорӣ маҳсуб ёфта, асосноккунии равишҳои муосирро доир ба таҳияи маҷмуи тадбирҳо ҷиҳати баландбардории афзалияти рақобатии онҳо тақозо менамояд. Аз ин рӯ, дар шароити муосири пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити саноатикунонии босуръат хеле саривақтӣ ва мубрам арзёбӣ мегардад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Таҳлили адабиёти иқтисодӣ нишон медиҳад, ки масъалаҳои умумии назариявӣ-методологии таъмини рақобатпазирии корхонаҳо дар корҳои муҳақиқоне, чун Р. Кантилон, А. Смит, Ж.Б. Сэй, Й. Шумпетер ва Д. Рикардо дида мешавад. Саҳми назаррасро дар ҳалли масъалаҳои идоркунии корхонаҳо дар сатҳи макроиқтисод, мезоиқтисод ва микроиқтисод олимоне, чун Ҷ.М. Кейнс, А.Маршалл, М. Фридмен, Ф.Хайек, К.Эрроу ва дигарон гузоштаанд.

Мақоми махсусро дар ҳалли масъалаҳои таъмини рақобатпазирии корхонаҳо корҳои олимони рус, чун Абалкин Л.И., Агеев А.И., Будрина Е.В., Бычков В.П., Гордина Ю.В., Логинова Н.А., Минко Р.Н., Петрова А.М., Раздорожний А.А., Троиский Н.А., Туревский И.С., Федоров В.А., Чубуков А.Б. ва дигарон ишғол намудаанд.

Баъзе ҷанбаҳои рушди фаъолияти корхонаҳо ва таъмини самарнокӣ ва рақобатпаирии онҳ аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик, чун академикҳо Раҳимов Р.К., Қаюмов Н.Қ. ва Назаров Т.Н., узви вобастаи АМИТ Саидмуродзода Л.Ҳ., инчунин Раҳимзода Ш., Рауфӣ А., Хоналиев Н.Х., Катаев А.Ҳ., Комилов С.Ҷ., Низомова Т.Д., Сафоев А.К., Қодиров Ф.А, Махкамов Б.Б., Рабиева Т.Н., Шарифзода Б.М. ва дигарон баррасӣ шудаанд.

Ба мубрамияти ҳалли масъалаҳои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ нигоҳ накарда, баъзе ҷанбаҳои назариявӣ-методологии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нав ташаккул ёфта истодаанд. Ҳолати мазкур муқаррарсозии заминаҳои ташаккул ва рушди корхонаҳои саноатӣ, инчунин

асосноккунии самтҳои стратегӣ ва механизми дастгирии давлатии онро бо дарназардошти арзёбии омилҳои берунӣ ва дохилӣ тақозо менамояд, ки ба самаранокии фаъолияти корхонаҳои саноатӣ таъсири назаррас мерасонанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуъҳои илмӣ. Мавзуи мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити саноатикунонии босуръат дар заминаи татбиқи стратегияву барномаҳои давлатӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерин тахия гардидааст: Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, Барномаи давлатии рушди содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025, Консепсияи ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2040, Самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 (бахши илмҳои иқтисодӣ-бандҳои 1,7,8).

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот тақвияти равишҳои консептуалӣ ва мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодӣ мебошад, ки самаранокӣ, рақобатпазирӣ ва рушди инноватсионии корхонаҳои соҳаи саноати коркардро дар шароити саноатикунонии босуръати иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамояд.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноилгардӣ ба мақсади кори диссертатсионӣ чунин вазифаҳо муайян ва ҳал гардидаанд:

– ҷанбаҳои назариявии ташаккули механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ таҳлил гардида, шароит ва омилҳое, ки ба таъмини рақобатпазирии онҳо мусоидат мекунанд, муайян карда шаванд;

– таҳлил ва арзёбии ҳолати рушди соҳаи саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити саноатикунонии босуръати иқтисодиёт гузаронида шавад;

– ташкили кластерҳои саноатӣ ҳамчун механизми баландбардории рақобатпазирӣ ва рушди инноватсионии корхонаҳои соҳаи саноати коркард баррасӣ карда шавад;

– роҳҳои асосии мукаммалсозии механизмҳои институтсионалӣ ва ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шавад;

– самтҳои асосии таъмини самаранокӣ ва рушди инноватсионии корхонаҳои соҳаи саноати коркард дар шароити саноатикунонии босуръат пешниҳод карда шавад.

Объекти таҳқиқот корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити саноатикунонии босуръати иқтисодиёти мамлакат мебошанд.

Мавзӯи таҳқиқот муносибатҳои ташкилӣ-иқтисодӣ ва идоракуние мебошанд, ки дар раванди таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркард ҳамчун унсурҳои муҳими низомофари корхонаҳои саноатӣ баромад мекунанд.

Фарзияи таҳқиқот. Мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодӣ дар корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омили муҳими баландбардории рақобатпазирии онҳо дар шароити шиддатёбии рақобат, махсусан аз ҷониби истеҳсолкунандагони хориҷӣ, барои таъмини саноатикунонии босуръат ва рушди устувори инноватсионии иқтисодиёти миллӣ, ҳамчун замина барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми кишвар мусоидат мекунад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи иқтисод ва идораи Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2024 омода гардид.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур дар заминаи омӯзиши асосҳои назариявӣ ва консептуалии механизми таъмини

рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ, ҳамзамон татбиқи асосҳои методӣ ва таҷрибаи хориҷии таъмини рақобатпазирӣ бо дарназардошти хусусиятҳои хоси саноатикунонии босуръати иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқотро натиҷаҳои таҳқиқоти олимони ватаниву хориҷӣ, мақолаҳо дар маҷаллаҳои илмӣ ва конференсияҳо, ҳисоботҳои илмӣ, ки ба масоили мубрами таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ нигаронида шудаанд, ташкил медиҳанд. Ҳамзамон, барои ноилгардӣ ба ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ усулҳои зерин истифода гардидаанд: таҳлилӣ, иқтисодӣ-оморӣ, муқоисавӣ, эконометрикӣ ва сохторӣ-функсионалӣ, ки аз принсипҳои объективият ва муназзамии илмӣ сарчашма мегиранд, инчунин усулҳои умумиилмӣ ба монанди таҳлил ва синтез.

Сарчашмаи маълумотро натиҷаҳои таҳқиқотҳои илмии олимони ватанию хориҷӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба танзими фаъолияти корхонаҳои саноатӣ ва таъмини рақобатпазирии онҳо, дастурамалҳо ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои расмии Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, сомонаҳои расмии Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, таҳлилҳои ташкилотҳои байналмилалии молиявӣ ва марказҳои тадқиқотии ватаниву хориҷӣ ташкил медиҳанд.

Навгонии илмии таҳқиқот дар рушди асосҳои назариявӣ-методологӣ ва таҳияи тавсияҳои амалӣ барои такмили механизми ташкилӣ-иқтисодӣ иборат аст, ки дар шароити саноатикунонии босуръати иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркард мусоидат менамояд.

Натиҷаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд:

- муаллиф мафҳуми “рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ”-ро ҳамчун “маҷмӯи имкониятҳо ва афзалиятҳо дар истеҳсол ва фурӯши маҳсулоте, ки асоси рушди устувори дарозмуддат мебошад” пешниҳод намудааст. Инчунин, мафҳуми механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирӣ ҳамчун “маҷмӯи усулҳо, воситаҳо, фишангҳо ва шаклҳои ташкилӣ-иқтисодӣ, ки бо истифода аз онҳо корхонаи саноатӣ сатҳи рақобатпазирии худро баланд мебардорад” тавсиф шудааст;

– хусусиятҳои рушди фаъолияти корхонаҳои саноатӣ ва роҳҳои таъмини рақобатпазирии фаъолияти онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор карда шудаанд, ки барои нишон додани аҳамияти хоси он баҳри ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат имконият фароҳам сохт;

– омилҳои асосии манфие, ки рушди корхонаҳои саноати коркардро бозмедоранд, муайян карда шуда, тавсияҳо барои рушди инфрасохторҳои институтсионалӣ, сармоягузорӣ, молиявӣ-қарзӣ, нақлиётӣ-логистикӣ, истеҳсолӣ-фурӯшӣ, иттилоотӣ-маркетингӣ ва илмӣ-технологии ин корхонаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шудаанд.

– механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ таҳия шуда, низоми самараноки рушди он пешниҳод гардидааст. Ин механизм унсурҳои асосии инфрасохтори институтсионалӣ-ҳуқуқӣ, молиявӣ-қарзӣ, сармоягузорӣ, иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, инноватсионӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, истеҳсолӣ-фурӯшӣ, илмӣ-техникӣ, нақлиётӣ-логистикӣ, кадрӣ, маркетингӣ ва экологии корхонаҳои саноатиро дарбар мегирад.

– афзалиятҳои стратегии рушди корхонаҳои саноати коркард муайян шуда, самтҳои асосии такмили низоми тадбирҳои институтсионалии дастгирии давлатии инкишофи корхонаҳои саноатӣ пешниҳод гардидаанд. Инҳо истифодаи ҳамаҷонибаи захираҳои ташкилотҳои давлатӣ, ғайридавлатӣ, ҷамъиятӣ, таълимӣ ва тиҷоратиро пешбинӣ намуда, барои фароҳам сохтани шароитҳои мусоид баҳри рушди истеҳсолоти саноати коркард равона шудаанд.

– механизми консептуалии такмилёфта барои ҳамкории мутақобилаи институтҳои ҳокимияти давлатӣ ва субъектҳои истеҳсолӣ таҳия гардидааст.

Инчунин, механизми баҳодиҳии самаранокии сиёсати давлатӣ дар соҳаи истеҳсолоти саноатӣ пешниҳод шудааст, ки ташаккули низоми бисёрсатҳаи дастгирӣ ва рушди корхонаҳои саноати коркардро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамояд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

– рушди асосҳои назариявӣ-методологӣ ва таснифи муалифӣ оид ба мавҳумҳои “рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ” ва “механизми ташкилӣ-иқтисодии” таъмини он;

– хусусиятҳои рушди фаъолияти корхонаҳои саноатӣ ва роҳҳои таъмини рақобатпазирии фаъолияти онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– омилҳои асосие, ки рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркардро таъсир мерасонанд;

– механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ;

– афзалиятҳои стратегии рушди корхонаҳои саноати коркард;

– механизми консептуалии такмилёфтаи ҳамкории мутақобилаи институтҳои ҳокимияти давлатӣ ва субъектҳои фаъолияти истеҳсолӣ дар самти саноати коркард.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он таҷассум меёбад, ки муқаррароти назариявӣ-методологӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои дар таҳқиқоти диссертатсиони пешниҳодшуда ҳангоми таҳияи тавсияҳо баҳри таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркард истифода шуда метавонанд. Аҳамияти амалии кор дар он таҷассум меёбад, ки натиҷаҳои таҳқиқоти диссертасионӣ ҳангоми таҳия ва мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити саноатикунонии босуръат истифода шуда метавонанд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо. Бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ манзур карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини Шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси аз рӯи ихтисоси 08.00.04 – Иқтисодиёти соҳавӣ (08.00.04.01 – Иқтисодиёти саноат ва энергетика) мувофиқат мекунад: 1. Таҳияи методҳо, механизмҳо ва афзорҳои нав, мутобиқсозии мавҷуди онҳо дар амалкарди иқтисодиёт, ташкил ва идоракунии иттиҳодияҳои хоҷагидорӣ дар соҳаи саноат ва комплекси сӯзишворию энергетикӣ; 2. Асосҳои назариявӣ ва методии таъмини рақобатпазирии истеҳсолкунандагони маҳсулоти саноатӣ, ташаккул ва рушди истеҳсолоти саноатии воридотивазкунанда ва ба содирот нигаронидашуда; 16. Ташаккули механизмҳои рушди устувори иқтисодиёти соҳаҳои саноат ва муҷтамаи сӯзишворию энергетикӣ. Арзёбӣ ва суғуртакунии хавфҳои субъектҳои хоҷагидории соҳаҳои саноат ва комплекси сӯзишворию энергетикӣ;18. Шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар саноат ва энергетика. Тартиби таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаҳои саноат ва энергетика, самаранокӣ; 24. Ташаккулёбӣ ва рушди сохторҳои кластерӣ дар саноат ва энергетика, густариши инфрасохтори инноватсионии рушди саноат ва энергетика. Проблемаҳо ва дурнамои рушди кластерҳо дар саноат ва комплекси сӯзишворию энергетикӣ; 28. Равишҳои назариявию методологӣ доир ба таъсиси низоми назоратӣ дар корхонаҳои соҳаи саноат ва энергетика; 37. Минтақаҳои саноатӣ ва шаҳракҳои саноатӣ. Нуктаҳои рушди саноатӣ ва истифодаи самараноки иқтидори саноатӣ ва энергетикӣ.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ. Тамоми марҳилаҳо ҷиҳати иҷрои нақшаи кории илмӣ бо иштироки бевоситаи муаллиф гузаронида шудааст, ба монанди таҳияи мавзӯъ, асоснокқунӣ ва мубрамияти он, мақсади гузошташуда ва иҷрои вазифаҳои он. Пешниҳодоти муаллиф дар самти мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити саноатикунонии босуръат назаррас хоҳад буд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муқаррароти асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар намуди маърӯзаҳо дар конфронсҳои илмӣ, ҳамоишҳо ва семинарҳои муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хориҷи кишвар дар солҳои 2019-2024 баррасӣ гардидаанд. Инчунин, дар конфронси байналмилалии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Масъалаҳои стратегии таъмини рушди устувори соҳибкорӣ дар Тоҷикистон: омилҳо, тамоюлҳо ва сармоягузорӣ», Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон, Душанбе, 2024, (14-уми октябри соли 2024), конфронси байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Афзалиятҳои рушди бахши молиявӣ дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ” дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисодиети Тоҷикистон (Душанбе, 7 декабри 2023), конфронси байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзуи “Самтҳои стратегии рушди соҳибкории инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ”, Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон (Душанбе, с.2022), конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ “Омодасозии кадрҳо бо ҳадафи рушди устувори сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат, (Душанбе: 10 апрели соли 2020), конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Тамоюлҳои муосири муносибатҳои молиявӣ-карзӣ ва таъсири онҳо ба рушди иқтисодӣ», Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат, Душанбе (15 феврали соли 2020).

Муқарраротҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар фаъолияти Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон (Санади татбиқ, №147 аз 05.11.2024), Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон (Санади татбиқ, № 214 аз 14.10.2024) ва дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ҳангоми тадриси донишҷӯён аз рӯйи фанҳои “Иқтисодиёт ва идоракунии корхонаҳои саноатӣ”, “Иқтисоди корхона”, “Иқтисодиёти соҳибкорӣ”, “Банақшагирии фаъолияти истеҳсолӣ-хоҷагидории корхонаҳо” ва ғайраҳо истифода гардидаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии тадқиқоти диссертатсионӣ дар 11 мақолаҳо нашр шудааст, аз ҷумла 5 мақолаи илмӣ дар

маҷаллаҳои тақризшавандае, ки аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавися шудаанд, ба нашр расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсияи мазкур аз муқаддима, се боб, хулосаҳо ва пешниҳодҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда бо 207 номгӯ иборат аст. Матни асосии диссертатсия дар ҳаҷми 225 саҳифаи чопии компютерӣ навишта шуда дар он 16 ҷадвал, 8 расм ва 10 диаграммаҳо ва замимаҳо инъикос ёфтаанд.

БОБИ 1. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ МЕХАНИЗМИ ТАШКИЛӢ-ИҚТИСОДИИ ТАЪМИНИ РАҚОБАТПАЗИРИИ КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ

1.1. Асосҳои назариявии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир

Динамикаи бозори муосир аз корхонаҳои саноатӣ талаб мекунад, ки ба тағйироти босуръат мутобиқ шаванд ва навоварӣ кунанд, ки омили асосии рақобатпазирии онҳо мегардад. Барои ин корхонаҳо бояд технологияҳои навро фаъолона истифода баранд, ҳосилнокии меҳнатро баланд бардоранд ва равандҳои истеҳсолиро мураттиб кунанд. Дар шароити рақобати ҷаҳонӣ чунин тадбирҳо ба нигоҳ доштани мавқеи бозор ва рушди устувор мусоидат мекунанд. Барои ноил шудан ба рушди устувор ва баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот, баррасии ҳамаҷонибаи ҳамаи омилҳое, ки ба ташаккули афзалиятҳои рақобатӣ таъсир мерасонанд, зарур аст. Муносибати систематикӣ ба идоракунии корхона, ки манфиатҳои ҳамаи ҷонибҳои манфиатдорро ба назар мегирад, барои ноил шудан ба ҳадафҳои дарозмуддат асос мебошад. Чунин равиш мониторинг ва таҳлили мунтазами омилҳои беруна (тағйироти иқтисодӣ, сиёсӣ ва технологӣ) ва ҷанбаҳои дохилии фаъолияти корхонаро талаб мекунад. Таҳияи стратегияҳои чандир муҳим аст, ки имкон медиҳанд, ки ба тағйирот саривақт вокуниш нишон диҳед, сифати маҳсулот ва хидматҳоро беҳтар мекунад ва ба омӯзиш ва рушди кормандон сармоягузорӣ менамояд. Илова ба ин, таҳкими робитаҳои шарикӣ ва ташкили шабакаи таъминкунандагон ва мизоҷони боэътимод унсури муҳими таъмини бартарии устувори рақобат мегардад. Барои таъмини рақобатпазирӣ ба навоварӣ, сифат, чандирӣ, самаранокӣ ва масъулияти иҷтимоӣ диққат додан лозим аст. Инноватсия навсозии доимии технология ва рушди таҳқиқоти илмиро дарбар мегирад; сифат мутобиқати маҳсулотро ба стандартҳои байналмилалӣ дар назар дорад; чандирӣ маънои қобилияти мутобиқ шудан ба шароити бозорро дорад; самаранокӣ мураттибии равандҳои тиҷорат ва кам кардани хароҷотро

дарбар мегирад; масъулияти иҷтимоӣ ба назар гирифтани ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва экологиро дарбар мегирад, ки ба ташаккули симои мусбати ширкат мусоидат мекунад. Идоракунии бомуваффақияти корхонаи саноатӣ муттаҳид кардани ҷанбаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва технологиро талаб мекунад, зеро рақобатпазирӣ як раванди динамикӣ мебошад, ки такмили доимӣ ва мутобиқшавӣ ба мушкилоти навро талаб мекунад.

Рақобатпазирӣ мафҳуми мураккабест, ки дар ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти иқтисодӣ инъикос ёфтааст. Аз сифати маҳсулот то рақобатпазирии миллӣ, унсури рақобат дар ҳама ҷо мавҷуд аст. Маҳз рақобат он муҳаррикест, ки корхонаҳоро ба такмили доимӣ ва баланд бардоштани самаранокӣ ҳавасманд мекунад. Он ширкатҳоро ташвиқ мекунад, ки роҳҳои нави қонеъ кардани ниёзҳои муштариён, навоварӣ ва арзиши маҳсулот ва хидматҳои худро ҷустуҷӯ кунанд. Дар иқтисоди босуръати тағйирёбандаи ҷаҳонӣ, қобилияти мутобиқшавӣ ва пешниҳоди ҳалли беназир муҳим мегардад. Рақобатпазирӣ на танҳо мураттибсозии равандҳои дохилиро талаб мекунад, балки фаҳмиши амиқи тамоюлҳои бозор ва интизориҳои истеъмолкунандагонро талаб мекунад. Аз нуқтаи назари муаллиф, рақобатпазириро метавон ҳамчун маҷмӯи қарорҳои стратегӣ ва тактикии корхона баррасӣ кард, ки ба эҷод ва нигоҳ доштани бартарии устувор дар шароити рақобати доимии бозор нигаронида шудаанд.

Рақобат падидаест, ки решааш ба қадимии қадим меравад. Ҳанӯз дар замонҳои қадим одамон барои захираҳо ва имкониятҳо бо ҳам рақобат мекарданд. Бо рушди муносибатҳои молӣ-пулӣ рақобат бештар сохторӣ ва системавӣ гардид ва ба яке аз механизмҳои асосии иқтисоди бозорӣ табдил ёфт. Файласуфони қадим, ба монанди Ксенофонт[2], Суқрот[3], Платон[4] ва

[2] Ксенофонт Анабасис. Перевод, статья и примечания М. И. Максимовой. Под редакцией И. И. Толстого. Ответственный редактор И. И. Толстой. Москва - Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1951. - 341 с.

[3] Сократические сочинения. Киропедия. Издательство: АСТ, 2003.- 757 с.

[4] Платон: PRO ET CONTRA: Платоническая традиция в оценке русских мыслителей и исследователей: Антология / Рус. христиан. гуманит. ин-т, Рос. акад. образования, Сев.- Зап. отделение; [сост. Р. В. Светлов, В. Л. Селиверстов]. - Санкт-Петербург: Изд-во Рус. христиан. гуманит. ин-та, 2001. - 646 с.

Аристотел[5], аллакай дар он вақт дар бораи табиати рақобат ва таъсири он ба ҷомеа фикр мекарданд. Гарчанде ки нуқтаи назари онҳо дар бораи ин падида омехта буд, ҳама аҳамияти онро барои ҳаёти иқтисодӣ қайд карданд. Рақобат рушди иқтисодӣ, навоварӣ ва баланд бардоштани самаранокиро тавассути ҳавасманд кардани корхонаҳо ва шахсони алоҳида ба такмили доимии малака ва маҳсулоти худ ҳавасманд мекунад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйирёбии рақамӣ рақобат боз ҳам шадидтар шуда, бозорҳо ва соҳаҳои нави фаъолиятро фаро мегирад. Барои иштирокчиёни бозор, ин на танҳо манбаи мушкилот, балки қобилияти мутобиқшавӣ, навоварӣ ва дарёфти роҳҳо барои баланд бардоштани рақобатпазирии шумост. Муҳити рақобат инчунин барои тақсимоти одилонаи захираҳо ва беҳтар кардани сифати зиндагии истеъмолкунандагон шароит фароҳам меорад.

Муқоисаи иқтисодиёт ва хрематистика, ки аз ҷониби файласуфон ва сиёсатмадорон то асри XVIII дастгирӣ мешуд, ба муносибати манфӣ ба тиҷорати хусусӣ ва монополияи он аз ҷониби давлат оварда расонд. Ин равиш бо хоҳиши ҳимояи манфиатҳои давлат аз рақобат бо истеҳсолкунандагони хусусӣ шарҳ дода шуд. Бо ба даст овардани озодии бештари иқтисодӣ, соҳибкорони хусусӣ тавонистанд истеҳсолот ва савдоро рушд диҳанд, ки ин ба навоварӣ ва рушди технологӣ такон бахшид. Давлатҳо дарк карданд, ки рақобат метавонад на танҳо ба монополияҳо таҳдид кунад, балки омили муҳими рушди иқтисодӣ низ бошад. Дар натиҷа, нуқтаи назари нақши давлат дар иқтисодиёт аз танзими қатъӣ то дастгирии фаъолияти бозор тағйир ёфт. Маҳз дар ин давра асосҳои капитализми муосир гузошта шуданд, ки дар он рақобат муҳаррики муҳимтарини пешрафт гардид ва назарияҳои иқтисодӣ бо мурури замон зарурати тавозуни байни тиҷорати озод ва танзими давлатиро барои таъмини субот ва адолат дар бозор ба назар гирифтанд.

---

[5] Лосев, А. Ф. Платон. Аристотель / А.Ф. Лосев, А. А. Тахо-Годи. [2-е изд., испр. и доп.]. Москва : Молодая гвардия, 2000. – 391 с.

Гузариш ба истеҳсоли мануфактура дар шаҳрҳо бо афзоиши рақобат байни ҳунармандон ва тоҷирон ҳамроҳ буд. Дар шароити афзоиши ҳаёти шаҳрӣ ва рушди тиҷорат, соҳибкорон брендҳоро барои ҷудо кардани молҳои худ дар бозор ва ба даст овардани эътимоди истеъмолкунандагон фаъолона истифода бурданд. Усулҳои маркетингӣ ба монанди аломатҳо ва тамғаҳои брендӣ ба таъсиси ассотсиатсияҳо бо сифат ва эътимоднокӣ мусоидат карданд. Тадриҷан брендинг қисми муҳими стратегияи рақобат гардид, ки ба эҷоди обрӯи устувор дар байни муштариён мусоидат кард. Рақобати афзоянда инчунин истеҳсолкунандагонро водор сохт, ки маҳсулоти худро такмил диҳанд ва навоварӣ кунанд. Пайдоиши мануфактураҳо имкон дод, ки ҳаҷми истеҳсолот зиёд карда шавад ва арзиши молҳо кам карда шавад, ки ин маҳсулотро барои табақаҳои васеи аҳолӣ дастрас кард. Бо гузашти вақт, ин ба ташаккули ибтидои муносибатҳои муосири бозорӣ оварда расонд, ки дар он на танҳо сифат, балки қобилияти ҷалб ва нигоҳ доштани харидорон нақши калидӣ мебозад.

Мубориза барои истеъмолкунанда рушди рекламаро ҳавасманд кард. Аз намоишҳои пурғавғои кӯчаҳо то варақаҳои такрорӣ, таърихи таблиғот пур аз навовариҳост, ки ҳар кадоми онҳо дар замони худ фурор ба вуҷуд меоварданд. Тоҷирон бо истифода аз аломатҳои дурахшон, ки намоишҳои тамошобоб ва тасвирҳои рангорангро ҷалб мекунанд, роҳҳои торафт эҷодкоронаи ҷалби таваҷҷӯҳро пайдо карданд. Бо рушди кори чопӣ, реклама ба як падидаи оммавӣ табдил ёфт, ки тавассути рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо паҳн карда шуд. Бо гузашти вақт, усулҳои таблиғотӣ мураккабтар шуданд, аз ҷумла унсурҳои психология ва сотсиология барои таъсир расонидан ба харидорон. Пайдоиши рақобат дар байни таблиғгарон ба пайдоиши форматҳои нав, ба монанди плакатҳо, плакатҳо ва каталогҳои махсус, ки дар пешбурди молҳо ва хидматҳо нақши муҳим мебозиданд, мусоидат кард.

Охири асри XVIII миёнаи асри XIX бо дигаргуниҳои амиқи инқилоби саноатӣ аломатгузорӣ шуд. Гузариш аз меҳнати дастӣ ба истеҳсоли

мошинсозӣ, пайдоиши заводҳо ва ташаккули бозори истеҳсолӣ нуқтаҳои калидии ин давра гардиданд, ки барои саноати муосир замина гузоштанд.

Дар баробари рушди саноат ва тақвияти муборизаи рақобатӣ, назарияи устувори рақобат ташаккул ёфт. Муқаррароти асосии он, ки моҳияти рақобати озодро муайян мекунанд, барои таҳқиқоти муосири рақобатпазирии тиҷорат асос мебошанд. Асарҳои А. Смит[6], Д. Рикардо[7], А. Маршалл[8], Љ.М. Кейнс[9], Й. Шумпетер[10] ба омӯзиши назарияи рақобат бахшида шудаанд.

Дар таҳлили бозори рақобати номукаммал иқтисоддонҳое, ба монанди А.О. Курно[11] ва Э.Х. Чемберлин[12] саҳми назарраси худро гузоштаанд.

Ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати технология муҳити афзояндаи рақобатро ҳам дар бозорҳои дохилӣ ва ҳам хориҷӣ фароҳам меорад. Бисёре аз молҳои русия имрӯз ба рақобат бо ҳамтоёни хориҷӣ тоб оварда наметавонанд, ки ба рақобатпазирии умумии иқтисоди миллӣ таъсири манфӣ мерасонад. Афзалияти бахши ашёи хом дар сохтори саноати Россия аҳамияти вазифаи баланд бардоштани рақобатпазириро таъкид мекунад. Барои ин, бояд иқтисодиётро диверсификатсия кард ва соҳаҳои баландтехнологиро, ки қобилияти истеҳсоли маҳсулоти дорои арзиши иловашударо доранд, рушд дод. Самти муҳим дастгирии инноватсия ва ҳавасмандгардонии тадқиқоти илмӣ мебошад, ки метавонад ба эҷоди маҳсулоти нави рақобатпазир такон диҳад. Илова бар ин, навсозии инфрасохтор ва рушди фаъоли технологияҳои рақамӣ талаб карда мешавад, то ширкатҳои русия ба тамоюлҳои ҷаҳонӣ зуд мутобиқ

---

[6] Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: Эксмо. 2007. – 960 с.
[7] Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. М.: Эксмо. 2007. – 960 с.
[8] Маршалл А. Основы экономической науки. Предисловие Д. М. Кейнса. М.: Эксмо. 2007. – 832 с.
[9] Кейнс Д.М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. М.: Эксмо. 2007. – 153 с.
[10] Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм, демократия. М.: Эксмо. 2007. – 864 с.
[11] Курно А.О. Исследование математических принципов теории богатства. М.: Республика, 1998. - С.315.
[12] Чемберлин Э.Х. Теория монополистической конкуренции. М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – С.33-411.

шаванд. Баланд бардоштани сифати таълим ва рушди малакаҳои касбии қувваи корӣ, инчунин дар таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар арсаи ҷаҳонӣ нақши калидӣ дорад.

Муҳити бозор имрӯз он қадар рақобатпазир аст, ки корхонаҳо маҷбур мешаванд, ки барои ҳиссаи худ пайваста мубориза баранд. Мутаассифона, аксар вақт ин мубориза шаклҳои ғайриахлоқӣ мегирад, вақте ки ширкатҳо ба ҷои беҳтар кардани пешниҳодҳои худ ба бозиҳои боэътимод машғуланд. Чунин усулҳо амалияҳои маркетингии беинсофона, бадном кардани рақибон, истифодаи иттилооти инсайдерӣ ё лобби тағйироти муфид, вале ноодилонаи танзимкунандаро дарбар мегиранд. Чунин рафтор эътимодро ба бозор коҳиш медиҳад ва метавонад ба оқибатҳои ҷиддии дарозмуддат, аз ҷумла паст шудани сатҳи инноватсия ва бад шудани эътибори тиҷоратии соҳа оварда расонад. Ба ҷои ҷустуҷӯи манфиатҳои кӯтоҳмуддат тавассути усулҳои шубҳанок, ширкатҳои муваффақ бояд ба эҷоди арзиш барои муштариён ва рушди бартариҳои устувори рақобат тамаркуз кунанд. Дар ниҳояти кор, рақобати ростқавлона ва солим рушди иқтисодиётро ҳавасманд мекунад ва ба ҳамаи иштирокчиёни бозор манфиат меорад.

Рақобати беинсофона на танҳо фоидаовар нест, балки рушди иқтисодиётро бозмедорад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки таҷҳизоти кӯҳна, иқтидори бекорӣ, идоракунии бесамар ва сатҳи пасти инноватсия яке аз сабабҳои асосии паст шудани рақобатпазирии корхонаҳои русия мебошанд. Ин омилҳо ба истифодаи самараноки захираҳо халал мерасонанд ва имкониятҳоро барои навсозӣ ва навсозии технологӣ маҳдуд мекунанд. Дар натиҷа, ширкатҳо наметавонанд ба тағйирот дар муҳити бозор зуд вокуниш нишон диҳанд, ки мавқеи онҳоро ҳам дар сатҳи дохилӣ ва ҳам дар сатҳи байналмилалӣ суст мекунад. Барои рафъи ин мушкилот, барои ворид шудани сармоягузорӣ ба навсозии истеҳсолот шароит фароҳам овардан ва ҳавасмандгардонии навоварӣ зарур аст. Дастгирии давлатӣ, ки ба рушди илм, технология ва салоҳиятҳои

идоракунӣ нигаронида шудааст, метавонад дар бартараф кардани монеаҳо дар роҳи баланд бардоштани рақобатпазирӣ нақши калидӣ бозад.

Иштироки фаъолонаи ширкатҳои хориҷӣ дар бозори дохилӣ рақобатро шадидтар мекунад. Дар ин шароит омӯзиши омилҳое, ки ба рақобатпазирии корхонаҳои алоҳида таъсир мерасонанд, барои ҳалли вазифаҳои стратегии рушди соҳаҳо ва умуман иқтисодиёт аҳамияти махсус пайдо мекунад. Рақобат бо бозигарони хориҷӣ аз ширкатҳои маҳаллӣ талаб мекунад, ки на танҳо самаранокӣ ва сифати маҳсулоти худро баланд бардоранд, балки инчунин технологияҳои пешрафта ва қарорҳои инноватсиониро фаъолона ҷорӣ кунанд. Ғайр аз он, ҷанбаҳо, аз қабили чандирии моделҳои тиҷорӣ ва қобилияти мутобиқ шудан ба шароити зудтағйирёбандаи бозори ҷаҳонӣ бояд ба назар гирифта шаванд. Арзёбии афзалиятҳо ва сустиҳои рақобат ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки стратегияҳои муассиртареро таҳия кунанд, ки ба рушд ва устувории дарозмуддат нигаронида шудаанд. Инчунин, фароҳам овардани шароити мусоид барои соҳибкорӣ, аз ҷумла беҳтар кардани фазои сармоягузорӣ ва дастгирии фаъолияти тадқиқотӣ муҳим аст, то ширкатҳои ватанӣ тавонанд ба фишори беруна бомуваффақият муқобилат кунанд ва мавқеи худро мустаҳкам кунанд.

Арзёбии рақобатпазирӣ бояд ҷузъи ҷудонашавандаи стратегияи маркетингии ҳар як ширкат гардад. Таҳлили ҳамаҷонибаи рақобатпазирӣ имкон медиҳад, ки ҷиҳатҳои қавӣ ва заъфи корхона муайян карда шаванд ва мавқеи он нисбат ба рақибони асосӣ дар бозор фаҳмида шавад. Ин имкон медиҳад, ки сегментҳои мақсаднок дақиқтар муайян карда шаванд, хатарҳои эҳтимолӣ муайян карда шаванд ва захираҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегӣ мураттиб карда шаванд. Ғайр аз он, чунин таҳлил ба мутобиқ кардани маҳсулот ва хидматҳо ба талаботи бозорҳои нав мусоидат намуда, барои шарикии муваффақ ва ҷалби сармоягузорон манфиатҳои иловагӣ фароҳам меорад. Фаҳмидани ҷиҳатҳои қавӣ ва заифи онҳо ва мониторинги шароити беруна ба ширкатҳо имкон медиҳад, ки ба тағйирот дар бозор самараноктар мутобиқ

шаванд. Чунин таҳлил барои муайян кардани имкониятҳои эҳтимолии рушд ва такмил ва таҳдидҳое, ки метавонанд ба тиҷорат таъсири манфӣ расонанд, кӯмак мекунад. Ғайр аз он, арзёбии мунтазами рақобатпазирӣ ба ташаккули обрӯ ва эътимоди устувори истеъмолкунандагон ва шарикон мусоидат мекунад. Дар муҳити динамикии бозор, доштани стратегияи возеҳ дар асоси фаҳмиши рақобатпазирӣ омили асосии муваффақият ва рушди устувори ширкат мегардад.

Рақобатпазирии корхона на танҳо моликият, балки натиҷаи кори ҳамаҷонибаи ҳамаи шуъбаҳои он мебошад. Он бевосита бо самаранокии идоракунӣ, навоварӣ, сифати маҳсулот ва хидматҳо ва қобилияти мутобиқ шудан ба шароити тағйирёбандаи бозор алоқаманд аст. Рақобатпазирӣ як навъ нишондиҳандаест, ки ба мо имкон медиҳад баҳо диҳем, ки корхона захираҳои худро то чӣ андоза самаранок истифода мебарад ва ба ҳадафҳои худ мерасад. Ҳамзамон, сатҳи баланди рақобатпазирӣ аз қобилияти ширкат на танҳо қонеъ кардани ниёзҳои ҷории муштариён, балки пешгӯии дархостҳоиояндаи онҳо шаҳодат медиҳад. Ин мониторинги доимии муҳити бозор ва татбиқи технологияҳои муосир, инчунин ҷалби фаъолонаи кормандонро дар раванди беҳтар кардани сифат ва баланд бардоштани самаранокӣ талаб мекунад.

Таҳлили мавқеи рақобатии корхона воситаи муҳим барои иштирокчиёни гуногуни бозор мебошад. Аз худбаҳодиҳии ширкат, ки ба муайян кардани захираҳои дохилӣ нигаронида шудааст, то баҳодиҳии рақибон, ки мехоҳанд афзалиятҳо ва нуқсонҳои худро нисбат ба рақибон муайян кунанд ва сармоягузороне, ки ҷолибияти тиҷоратро арзёбӣ мекунанд.

Дар асоси консепсияҳои аввали рақобатпазирӣ ғояи он буд, ки ҳар як кишвар бартариҳои беназири худро дорад. Ин афзалиятҳо метавонанд ба захираҳои табиӣ, шароити иқлимӣ, сатҳи рушди инфрасохтор ё арзиши қувваи корӣ вобаста бошанд. Кишварҳо кӯшиш мекарданд, ки ба истеҳсоли молҳо ва хидматҳое, ки барои онҳо бартариҳои бештар доштанд, тахассус ва онҳоро бо дигар кишварҳо мубодила кунанд. Ин равиш имкон дод, ки самаранокии

истеҳсолот ба ҳадди аксар расонида шавад ва сатҳи зиндагии аҳолӣ беҳтар карда шавад. Бо гузашти вақт, ин консепсия таҳаввул ёфт ва ҷанбаҳои марбут ба сармояи инсонӣ, навоварӣ ва пешрафти технологиро дарбар гирифт. Дар шароити муосир, рақобатпазирии кишварҳо, инчунин аз қобилияти мутобиқ шудан ба тағйирот дар бозорҳои ҷаҳонӣ ва ҳамгирой ба занҷирҳои байналмилалии арзиши иловашуда муайян карда мешавад. Ҳамин тариқ, афзалиятҳои рақобатӣ гуногунтар мешаванд ва на танҳо аз захираҳои табиӣ, балки аз суботи сиёсӣ, сифати таълим, сатҳи таҳқиқоти илмӣ ва рушди муҳити тиҷорат вобастаанд.

Асосҳои назарияи рақобатпазирӣ ҳанӯз дар асарҳои классикони илми иқтисодӣ гузошта шуда буданд. Масалан, Адам Смит дар таҳқиқоти худ аҳамияти омилҳоро ба монанди замин, сармоя, захираҳои табиӣ ва меҳнат таъкид кардааст. Ӯ ин омилҳоро бо бартариҳои мутлақи кишварҳо дар тиҷорати байналмилалӣ алоқаманд кард ва зарурати тахассусро асоснок кард. А.Смит изҳор дошт, ки кишварҳо бояд ба истеҳсоли он молҳо ва хидматҳое, ки дар онҳо бартарии бештар доранд, диққат диҳанд, ки ин ба баланд бардоштани самаранокии умумии тиҷорат имкон медиҳад. Дар ин фикр, Давид Рикардо нишон дод, ки тахассус дар истеҳсоли молҳое, ки дар онҳо кишвар бартарии муқоисавии бештар дорад, метавонад ба он манфиати иқтисодӣ орад, ҳатто агар он аз дигар кишварҳо дар нишондиҳандаҳои мутлақи самаранокӣ камтар бошад. Давид Рикардо дар назарияи афзалиятҳои муқоисавии худ таъкид кард, ки тиҷорати байни кишварҳо метавонад фоидаовар бошад, ҳатто агар яке аз кишварҳо дар саросари ҷаҳон камтар самаранок бошад. Омили муҳим дар ин ҷо қобилияти тамаркуз ба истеҳсоли молҳое мебошад, ки хароҷоти воҳиди маҳсулот нисбат ба дигар кишварҳо камтар аст. Ин ихтисос ба кишварҳо имкон медиҳад, ки захираҳои худро самаранoктар истифода баранд, рушди иқтисодӣ ва мубодилаи мутақобилан судмандро ҳавасманд кунанд. Назарияи Рикардо асоси тиҷорати муосири байналмилалӣ гардид ва то ҳол зарурати бозорҳои кушод ва тақсимоти байналмилалии меҳнатро асоснок мекунад. Ҳамин тариқ,

назарияҳои аввали иқтисодӣ барои омӯзиши минбаъдаи рақобатпазирӣ замина гузошта, ба аҳамияти заминаи захираҳо ва ихтисос барои ноил шудан ба шукуфоии иқтисодӣ диққат доданд. Ин мафҳумҳо дар таҳқиқоти муосир низ аҳамият доранд, ки ҷанбаҳои мураккабтар ва гуногунҷанбаи рақобатпазириро дар шароити ҷаҳонишавӣ баррасӣ мекунанд.

Майкл Портер назарияи классикии афзалиятҳои муқоисавиро танқид карда, қайд кард, ки он динамикаи иқтисодиёти муосирро пурра инъикос намекунад. Вай равиши наверо пешниҳод кард, ки ба омилҳое, ба монанди навоварӣ ва сифати маҳсулот диққат медиҳад, на танҳо арзиши истеҳсолот. Портер мафҳуми "афзалиятҳои рақобатӣ" - ро ҷорӣ кард ва модели "алмос" - ро таҳия кард, ки тавсиф мекунад, ки чӣ гуна омилҳои гуногун, аз қабили муҳити рақобат, шароити сармоягузорӣ, мавҷудияти қувваи кории баландихтисос ва соҳаҳои дастгирӣ бо ҳам алоқамананданд ва ба рақобатпазирии кишварҳо ва корхонаҳо таъсир мерасонанд. Ба ақидаи ӯ, ширкатҳои муваффақ метавонанд на танҳо аз ҳисоби хароҷоти кам, балки аз ҳисоби беназирии маҳсулоти худ, сатҳи баланди хидмат ва такмили доимии равандҳо ба натиҷаҳои баланд ноил шаванд. Портер инчунин, аҳамияти идоракунии стратегӣ ва чандириро дар мутобиқшавӣ ба тағйирот дар бозор таъкид кард, ки муносибати ӯро ба воқеиятҳои муосир, ки технология ва афзалиятҳои истеъмолкунандагон пайваста таҳаввул мекунанд, мувофиқтар мекунад. Ин равиш ба назария ва амалияи идоракунии рақобатпазирӣ таъсири назаррас расонида, доираи консепсияҳои анъанавии иқтисодиро васеъ кард.

Маҳз тадқиқотҳои бунедӣ дар боло зикр гардида ва амалия бо назардошти пайдо гаштани омилҳои нав ва тағиротҳо дар иқтисодиети ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва миллӣ, ки ба раванди рақобатпазири таъсир мерасонанд, боиси дар охири асри 20 ва аввали асри 21 пайдо гаштани таҳқиқотҳои муосир дар мавзуи рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ва консепсияҳои нав, гуногун ва бисёрҷанба, ки аз тарафи олимони хориҷӣ пешкаш карда шудаанд. (Замимаи 1)

Дар замимаи 1 консепсияҳои мухталифи олимони хориҷӣ дар мавзуи таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ мухтасар инъикос ёфтаанд, ки ба истифодаи омилҳои гуногун асос ёфтаанд. Аз ин ру, хулоса баровардан мумкин аст, ки барои таъмини рақобатпазирии корҳонаҳи саноатӣ дар давраи муосир бояд на танҳо консепсияҳои классикӣ, балки консепсияҳо, стратегияҳо, моделҳо ва услуҳои гуногуни пешниҳод шуда истифода карда шавад, инчунин тавассути истифодаи:

- ***стратегияҳои рақобатпазирӣ,*** ки тавассути кам кардани хароҷот ва ё тавассути диверсификатсияи маҳсулот амалӣ мегардад (назарияи Портер);
- ***моделҳои ба манбаъҳо асосёфта (RBV***), ки афзалияти рақобатпазирии дарозмуддат тавассути истифодаи самараноки манбаъҳои нодир ва душвордастовар ба даст оварда мешавад (назарияи Барни);
- ***тақвияти қобилиятҳои динамикӣ***, ки зарурияти мутобиқшавии корхонаро ба тағйиребии бозор ва инноватсияҳо таъкид мегардад (консепсияи Тенсе, Пизано, Шуен);
- ***истифодаи инноватсияҳо*** ҳамчун манбаи афзалият, ки равандҳои навовариро барои рақобатпазирии устувор муҳим медонад (консепсияи Шумпетер);
- ***консепсияи “Lean”,*** ҳамчун модели коҳиши талафот ва баланд бардоштани самаранокии амалиётии корхонаҳо истифода мегардад (консепсияи Вомак ва дигарон);
- ***консепсияи маҳдудиятҳо***, ки рушди ҳосилнокӣро тавассути бартараф кардани нуқтаҳои маҳдудкунанда дар равандҳои истеҳсолӣ дида мебарояд (консепсияи Голдратт);
- ***консепсияи рақобатпазирии байналмилалӣ ва ҷаҳонишавӣ***, ки мутобиқшавии корхонаҳоро ба шароити бозори ҷаҳонӣ пешкаш кардааст (Кругман);
- ***консепсияи кластерҳо***, ки рақобатпазирии на фақат корҳонаҳои саноатӣ, балки минтақаҳо ва кишварро тавассути фаъолияти ҳамоҳангшудаи кластерӣ тақвият мебахшад (Портер);
- ***консепсияи рақамикунӣ ва автоматизатсия***, ки афзоиши самаранокӣ ва рақобатпазириро тавассути ворид намудани технологияҳои рақамӣ ва автоматизатсия дар равандҳои истеҳсолӣ асос мекунад (Бриньолфсон, Макафи);

- ***консеисияи Industry 4.0,*** ки ба ворид намудани системаҳои киберфизикӣ ва интернет дар истеҳсолот ассо меёбад (Кагерманн ва дигарон) ва ғайра.

Яъне, дар маҷмӯъ, таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ба ташкили стратегияи рушд бо истифода консепсияҳои гуногун, истифодаи воситаҳо ва манбаъҳои дохилӣ ва берунӣ, таъмини самаранокии амалиётӣ ва логистика ва фуруши маҳсулот, истифодаи инноватсияҳо ва мутобиқшавӣ ба талаботи бозори ҷаҳонӣ ва доҳилӣ ва ғайра вобаста аст.

Аз нуқтаи назари равиши ҳудудӣ инҳоро ҷудо намудан мумкин аст:

- рақобатпазирии кишвар - сатҳи макро;
- рақобатпазирии минтақа - сатҳи мезо;
- рақобатпазирии ширкат - сатҳи микро.

Муносибати соҳавӣ фарқ мекунад:

- рақобатпазирии миллӣ - сатҳи макро;
- рақобатпазирии соҳа - сатҳи мезо;
- рақобатпазирии маҳсулот - сатҳи микро.

Равишҳои номбурда баъзан якҷоя шуда, сатҳҳои иерархияи рақобатпазириро нишон медиҳанд. Мафҳуми "рақобатпазирии кластерӣ" қобилияти минтақа ё соҳаро барои ба даст овардани таъсири синергетикӣ тавассути муттаҳид кардани кӯшишҳои корхонаҳое, ки дар соҳаҳои ҳамсоя кор мекунанд, инъикос мекунад. Ин ба баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот, беҳтар кардани сифати маҳсулот ва баланд бардоштани мавқеъ дар бозорҳои ҷаҳонӣ имкон медиҳад. Рақобатпазирии кластерӣ ба дониш ва малакаҳои махсус мусоидат мекунад, зеро корхонаҳое, ки дар як кластер кор мекунанд, метавонанд таҷриба, навоварӣ ва технологияҳои пешрафтаро мубодила кунанд. Ин сохтор инчунин дастрасӣ ба инфрасохтор, таҳқиқоти илмӣ ва кадрҳои касбиро осон мекунад, ки барои рушд шароити мусоид фароҳам меорад ва муқовиматро ба мушкилоти иқтисодии беруна баланд мебардорад. Дар натиҷа, минтақаҳо ва соҳаҳое, ки кластерҳоро рушд медиҳанд, барои сармоягузорӣ ҷолибтар мешаванд ва мавқеи худро дар арсаи байналмилалӣ мустаҳкам мекунанд.

Дар навбати худ, баланд бардоштани рақобатпазирии ширкат ё корхона калиди баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар эътироф шудааст. "Рақобатпазирӣ: мафҳуме, ки аз назарияҳои классикии иқтисодӣ ба равишҳои муосири стратегӣ таҳаввул ёфтааст. Агар қаблан ба афзалиятҳои муқоисавии кишварҳо (назарияи Давид Рикардо) диққат дода мешуд, имрӯз ба ҷанбаҳои микроиқтисодӣ ва рақобатпазирии корхонаҳои алоҳида диққати бештар дода мешавад. Муаллифон ба монанди Майкл Портер моделҳои ҳамаҷонибаро таҳия кардаанд, ки ба мо имкон медиҳанд рақобатпазириро дар сатҳи саноат ва кишвар бо назардошти омилҳои на танҳо иқтисодӣ, балки институтсионалӣ, фарҳангӣ ва ҷуғрофӣ арзёбӣ кунад."

Ҳар як муҳаққиқ, аз рӯйи манфиатҳои илмии худ, ҷанбаҳои рақобатпазириро, ки муҳимтарин мешуморад, ҷудо мекунад.

Ҷустуҷӯи рақобатпазирӣ ширкатҳоро ба баланд бардоштани сифати маҳсулот ва хидматҳо водор мекунад, ки дар ниҳоят ба қонеъ кардани ниёзҳои истеъмолкунандагон ва мустаҳкам кардани мавқеи бозор оварда мерасонад.

Бояд қайд кард, ки истифодаи мафҳуми «рақобатпазирӣ” барои иқтисодиети Тоҷикистон ва дигар кишварҳои собиқ иттифоқи шуравӣ нисбатан нав аст ва бо гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ ва пайвастан онҳо ба иқтисодиети ҷаҳонӣ мубрамияти хосро пайдо кард. Ин боиси он гардид, ки шарҳи мафҳуми рақобатпазирӣ, инчунин дар сатҳи корхонаҳои саноатӣ, тафсирҳои гуногун дорад. (ҷадвали 1.1.).

Ҷадвали 1.1. - Таърифҳои мафҳуми «рақобатпазири корхона» ва моҳияти онҳо дар асарҳои олимони муосири ҳориҷи наздик ва ватанӣ

МУАЛЛИФҲО	ТАЪРИФИ МАФҲУМ ВА МОҲИЯТИ ОНҲО
Бабенко Д. Н.[13]	Рақобатпазирӣ маҷмӯи хусусиятҳои мураккаби корхонаро таҷуссум мекунад, ки сатҳи бартарии онро нисбат ба рақибони воқеӣ дар ду ҷузъ – бозорӣ (қонеъ гардонидани талабот ва сифати хизматрасонии савдо, обрӯ дар бозор) ва захиравӣ (ҳолати молиявӣ, истифодаи иқтидори стратегӣ, фаъолияти тиҷоратӣ) инъикос мекунад.
	Рақобатпазирии корхонаро мо ҳамчун имконияти фаъолияти

[2] Бабенко Д. Н. Обеспечение устойчивого функционирования предприятия на основе управления его конкурентоспособностью: автореф. дис. … канд. эконом. наук. – Краснодар, 2004. – С. 6.

Бондарев А. В[14].	самараноки иқтисодии корхона дар сатҳи соҳаҳо ва фурӯши фоиданоки маҳсулоти истеҳсолшуда дар бозори рақобат муайян мекунем.

Идомаи ҷадвали 1.1.

Бондаренко О. А[15].	Рақобатпазирии корхонаи саноатӣ - ин афзалиятҳои муқоисавии он нисбат ба дигар корхонаҳо мебошад, ки дар натиҷаи табдил додани захираҳои молиявӣ, саноатӣ, меҳнатӣ, инноватсионӣ ба маҳсулоти рақобатпазир ва татбиқи стратегияи рақобатпазирӣ дар ин замина дар сатҳи микро ба даст оварда шудааст.
Булгаков О. В[16].	Дар зери мафҳуми рақобатпазирии корхона, мо қобилияти объекти идоракуниро барои ба таври кофӣ инъикос намудани ҳолати худ, бартараф кардани номуайянии муҳити беруна ва ба даст овардани таъсири иҷтимоӣ, экологӣ, иқтисодӣ, илмӣ, техникӣ ва дигар намудҳои таъсир дар асоси омилҳои истеҳсолот, сармоягузорӣ, инноватсия ва ғайра мефаҳмем, ки ба ноил шудан ба қаноатмандии матлуби бозорҳои мақсаднок нисбат ба рақибон бо роҳҳои самаранок ва муассир, дар баробари баланд бардоштани сифати зиндагии истеъмолкунандагон ва некӯаҳволии тамоми ҷомеа ишора мекунад.
Голубков Е. П[17].	Рақобатпазирии ташкилот қобилияти зинда мондан ва бомуваффақият рушд кардани онро дар муҳити рақобат тавсиф мекунад.
Доржиева Е. В[18].	Рақобатпазирии корхонаҳо ва ширкатҳо бо мавҷудияти молҳо ва хизматрасониҳои рақобатпазире муайян карда мешавад, ки субъект ва бартариҳои эҳтимолии рақобатии корхонаҳо ва ширкатҳо пешниҳод мекунанд. Яъне, молҳо ва хизматрасониҳое, ки нисбат ба рақибон беҳтаранд, арзишҳои нишондиҳандаҳо ва омилҳои фаъолияти хоҷагидориро мушаххас мекунанд: инҳо фаъолияти самараноки истеҳсолӣ, азъи молиявии корхона, самаранокии ташкили фурӯш ва пешбурди мол дар бозор ва ғайра мебошанд.

[14] Бондарев А. В. Управление конкурентоспособностью промышленных предприятий на основе выбора стратегии функционирования: автореф. дис. … канд. эконом. наук. - Краснодар, 2005 – С. 9.

[15] Бондаренко О. А. Управление конкурентоспособностью российских промышленных предприятий на базе процессного подхода: автореф. дис. … канд. эконом. наук. – Краснодар, 2006 – С. 8, 11.

[16] Булгаков О. В. Управление конкурентоспособностью промышленных предприятий: автореф. дис. … канд. эконом. наук. – Краснодар, 2001. – С. 12.

[17] Голубков Е. П. Исследование и анализ рыночной ситуации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www. mavriz.ru/articles/2001/3/59.html (дата обращения 10.05.2010).

[18] Доржиева Е. В. Конкурентоспособность экономики на мезоуровне: сущность, критерии, факторы: автореф. дис. … канд. эконом. наук. - Улан-Удэ, 2004. – С. 8.

Катаев А. Е[19].	Рақобатпазирӣ – ин фаъолнокии корхона дар муҳити беруна, устувории рушди дохилӣ ва дар ин асос таъмин намудани нишондиҳандаҳои баланди фаъолият мебошад. Рақобатпазирии корхонаҳои алоҳида мафҳуми системавӣ буда, он бояд дар навбати аввал ҳамчун натиҷаи амалҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқии давлат, дуюм, ҳамчун натиҷаи ба даст овардани афзалиятҳои рақобатӣ дар бозорҳои соҳавӣ, сеюм, ҳамчун натиҷаи амалҳои назоратӣ дар равандҳои тиҷорати дохилӣ баррасӣ карда шавад.

Идомаи ҷадвали 1.1.

Константинова И.В[20].	Дар зери мафҳуми рақобатпазирии корхона қобилияти воқеӣ ва иқтидории он дар шароити воқеӣ барои тарҳрезӣ, истеҳсол ва фурӯши молҳое фаҳмида мешавад, ки аз рӯи хусусиятҳои нархӣ ва ғайринархӣ барои истеъмолкунандагон назар ба моли рақибон ҷолибтар аст.
Костин А.В.[21].	Рақобатпазирии корхона – ин қобилияти истеҳсол ва фурӯши маҳсулоти рақобатпазир мебошад.
Мошнов В.А[22].	Дар зери мафҳуми рақобатпазирии корхона қобилияти он ҳамчун низоми мураккаби кушодаи иқтисодӣ фаҳмида мешавад, ки ояндаи худро пешгӯӣ карда тавонад, маҳсулоти серталаб истеҳсол намояд, амнияти иҷтимоии кормандонро таъмин созад ва фоидаи кофӣ барои фаъолият ва рушди мӯътадил ба даст орад. Рақобатпазирии корхона - ин маҷмӯи имкониятҳои субъекти хоҷагидор барои ташаккул ва нигоҳ доштани бартариҳои фарққунандаи рақобатӣ мебошад, ки имкон медиҳад, эҳтиёҷоти воқеӣ ва иқтидории бозорҳои мақсаднок нисбатан самараноктар қонеъ гардонида шавад.
Самодуров Д. А[23].	Рақобатпазирии корхона - ин қобилияти корхона барои рушд, истеҳсол ва фурӯши маҳсулоти худ дар бозор бо нархе мебошад, ки иҷрои пурраи ӯҳдадориҳои молиявию иқтисодӣ, инчунин афзоиши сифатӣ ва миқдорӣ иқтидори онро таъмин намояд.
Тарасенко А.В[24].	Рақобатпазирии дилхоҳ субъекти хоҷагидор – ин чунин ҳолати он эътироф шудааст, ки бо низоми нишондиҳандаҳои муҳити дохилӣ ва берунии субъект тавсиф карда мешавад. Яъне, низоми нишондиҳандаҳои муҳити дохилӣ ва беруние, ки дар минтақаи

[19] Катаев А. Е. Совершенствование оценки и управления конкурентоспособностью предприятия: автореф. дис. … канд. эконом. наук. – СПб., 2006. – С. 6.
[20] Мансуров Р. Е. Об экономической сущности понятий «конкурентоспособность предприятия» и «управление конкурентоспособностью предприятия» // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – № 2. – С. 91, 93-94.
[21] Костин А. В. Конкурентоспособность и ее формирование в переходной экономике: автореф. дис. … канд. эконом. наук. – Казань, 2003. – С. 13.
[22] Мошнов В. А. Методические основы управления конкурентоспособностью промышленного предприятия: автореф. дис. … канд. эконом. наук. – Владимир, 2003. – С. 10.
[23] Самодуров Д. А. Стратегическое управление конкурентоспособностью предприятия на основе комплексной оценки его потенциала: автореф. дис. … канд. эконом. наук. – СПб., 2000. – С. 8.
[24] Тарасенко А. В. Развитие механизма управления конкурентоспособностью промышленного предприятия: автореф. дис. … канд. эконом. наук. – Саратов, 2005. – С. 10.

	устувори иқтисодӣ бо дараҷаи зарурии эътимоднокӣ қарор доранд ва имкон медиҳанд, маҳсулоте истеҳсол карда шавад, ки нисбат ба маҳсулоти рақибон рақобатпазиртар бошад.
Фатхутдинов Р. А.[25].	Дар мафҳуми рақобатпазирии ташкилот қобилияти корхона дар истеҳсоли маҳсулоте фаҳмида мешавад, ки дар бозори муайян рақобатпазиранд ва бартарии он нисбат ба дигар ширкатҳо дар соҳаи мазкур дар дохили кишвар ва берун аз он эҳсос мешавад.

Идомаи ҷадвали 1.1.

Черкасов В.А[26].	Агар мафҳуми «рақобатпазирӣ»-ро нисбат ба корхона баррасӣ кунем, пас онро метавон ҳамчун имкони фаъолияти самараноки хоҷагидорӣ ва татбиқи фоиданоки амалии он дар бозори рақобат муайян кард. Ин амалигардонӣ аз ҳисоби тамоми маҷмӯи фондҳои дар ихтиёри корхона мавҷудбуда, таъмин карда мешавад. Рақобатпазирии дилхоҳ корхона - ин натиҷаҳои фаъолияти истеҳсолӣ ва молиявии он мебошад, ки дар он саъю кӯшиши ҳама, бидуни истисно, хадамот ва зерсохторҳо, инчунин қобилияти вокуниш нишон додан ба шароити тағйирёбандаи бозор инъикос мешавад.
Барфиев, К. Х. (Хушвахтзода К.Х.) [27]	Раќобатпазирї њамчун мафњуми марказии иќтисоди бозорї баррасї шуда, роњњои баландбардории он, аз он љумла тавассути истифодаи навоварињо, такмили сифат, такмили идоракунї ва таќвияти сиёсати муњосибавї асоснок карда шудааст
Давлатова Р.К.[28]	Раќобатпазирии корхонањои саноатї ба истифодаи инноватсияњо ва диверсификатсияи истењсолот вобаста мебошад.
Ризоќулов Т.Р.[29]	Раќобатпазирї ба истифодаи инноватсияњо, такмили фазои соњибкорї, захирањои молиявї ва њосилнокии мењнат вобаста мебошад.
Рахимї Ш.[30]	Асоси баландбардории раќобатпазирии корхонањои саноатї ин истифодаи равиши кластерї мебошад.
Исоќов А., Комарова Г.[31]	Раќобатпазирии корхонањо ба муњити созгор, дастгирии фаъолияти соњибкорї, лоињањои инфрасохторї, дастгирии машваратї ва

---

[25] Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации: учебник. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Эксмо, 2005. – С. 9.
[26] Черкасов В. А. Система управления конкурентоспособностью предприятий (на материалах Самарской области): автореф. дис. … канд. эконом. наук. – Самара, 2004. – С. 11.
[27] Барфиев, К. Х. Конкурентоспособность дехканских (фермерских) хозяйств в условиях многоукладной экономики (на материалах Республики Таджикистан). Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Барфиев Кобилджон Хушвахтович. – Душанбе, 2010. – 134 с.
[28] Давлатова, Р. Қ. Истифодаи оқилонаи захира ва имкониятҳо бо мақсади баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук / Р. Қ. Давлатова // Политехнический вестник. Серия: Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2022. – No. 1(57). – P. 66-70.
[29] Ризокулов, Т. Р. Некоторые вопросы повышения конкурентоспособности национальной экономики Таджикистана: теория и практика / Т. Р. Ризокулов // Экономика Таджикистана. – 2021. – № S2. – С. 15-26.
[30] Рахими, Ш. Кластеры как фактор повышения конкурентоспособности региона: на примере Согдийской области Республики. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Рахими Шахло. – Худжанд, 2013. – 159 с.

	иттилоотї, имиљи корхона ва ѓайра вобаста мебошад.
Ќодиров Ф.А.[32]	Раќобатпазирии корхонањои саноатї ба таъминоти инфрасохторї, сифати нерўи инсонї, сатњи рушди технологї, сиёсати иртиботї, нодир будани захирањо ва ѓайра вобаста мебошад.

Идомаи ҷадвали 1.1.

Ахмедова Н.Р., Ахмедова З.А., Джураева З.А.[33]	Заминањои асосии баландбардории раќобатпазирии фаъолияти соњибкорї ин низоми самараноки дастгирии давлатї ва фазои мусоиди фаъолият мебошад.
Муаллифи рисола	Рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ин маҷмӯи имкониятҳо ва афзалиятҳо дар истеҳсол ва фурӯши маҳсулоте, ки асоси рушди устувори дарозмуддат мебошад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф бо истифодаи маводхои иктибос карда шуда

Таҳлили ҷалвали 1.1. оиди таърифҳои гуногуни мафҳуми "рақобатпазирии корҳонаҳои саноатӣ" аз ҷониби олимони ҳориҷӣ ва ватанӣро чунин хулобардорӣ намоем:

- тафовути таърифҳо ва равиши таҳлил ҷой дорад, инчунин хар як муаллиф ба мафҳуми рақобатпазирии корҳонаҳои саноатӣ аз дидгоҳи худ менигарад. Масалан, Бабенко Д.Н. ва Бондаренко О.А. бештар ба афзалиятҳои стратегӣ ва захиравӣ онҳо аҳамият медиҳанд, дар ҳоле ки Фатхутдинов Р.А. ва Черкасов В.А. рақобатпазириро ҳамчун қобилияти корҳона барои таъмин кардани талаботи бозор бо маҳсулоти рақобатпазир мебинанд. Ин гуногунӣ нишон медиҳад, ки дарки мафҳуми рақобатпазирӣ вобаста ба мавзуи пажӯҳишии ҳар як муаллиф метавонад тағйир ёбад;

- вобаста ба таъсири омилҳои беруна ва дохила, муаллифоне чун Булгаков О.В. ва Катаев А.Е. ба омилҳои дохилӣ ва берунӣ ишора мекунанд. Онҳо омилҳои гуногуни иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва ғайраро муҳокима мекунанд, ки ба рақобатпазирии корхона таъсир мерасонанд. Дар муқоиса бо онҳо,

---

[31] Исоков, А. Конкурентоспособность предпринимательских структур в условиях переходной экономики Республики Таджикистан / А. Исоков, Г. Комарова // РИСК: Ресурсы, Информация, Снабжение, Конкуренция. – 2013. – № 3. – С. 170-172.

[32] Кодиров, Ф. А. Инфраструктурные аспекты повышения конкурентоспособности промышленных предприятий Республики Таджикистан в современных условиях / Ф. А. Кодиров // Вестник БИСТ (Башкирского института социальных технологий). – 2022. – № 1(54). – С. 22-28. – DOI 10.47598/2078-9025-2022-1-54-22-28.

[33] Ахмедова, Н. Р. Конкурентоспособность предпринимательских структур в условиях переходной экономики республики Таджикистан / Н. Р. Ахмедова, З. А. Ахмедова, З. А. Джураева // Российское предпринимательство. – 2013. – № 18(240). – С. 13-19.

Голубков Е.П. ба қобилияти умумии ташкилот барои зинда мондан ва рушд кардан дар муҳити рақобат тамаркуз мекунад;

- дар равиши стратегӣ ва инноватсионӣ муаллифон, аз ҷумла Давлатова Р.К., Ризоқулов Т.Р. ва Рахимӣ Ш., рақобатпазириро бо истифодаи инноватсияҳо, равишҳои кластерӣ ва диверсификатсияи истеҳсолот робита медиҳанд ва нишон медиҳад, ки дар иқтисоди муосир бидуни такя ба технологияи нав ва моделҳои инноватсионӣ баланд бардоштани рақобатпазирӣ душвор аст;

- олимони ватанӣ Қодиров Ф.А. ва Исоқов А. Ва ҳоричи Комарова Г. барои рушди рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ истифодаи бештари омилҳои захиравӣ, неруи инсонӣ ва таъминот бо инфрасохтор диққат медиҳанд;

- одимонӣ ватанӣ Ахмедова Н.Р., Ахмедова З.А. ва Ҷураева З.А. барои баланд бардоштани рақобатпазирии корҳонаҳои саноатӣ ба муҳимияти ҷой доштани дастгирии давлатӣ ва ташаккули муҳити мусоиди соҳибкорӣ ҳамчун заминаҳои асосӣ ишора мекунанд.

Дар тањќиќотҳои олимони ватанӣ, инчунин Раҳимов Р.К., Қаюмов Н.К., Комилов С.Љ., Низомова Т.Д., Розиков В.А., Рахимзода Ш. (Раҳимов Ш.М.), Мухаббатов Х.М.,Сафаров С.Г., Хоналиев Н., Сафоев А.К. равишҳои кластерӣ, соњавӣ ва байнисоҳавӣ, инвеститсионӣ, ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ-саноатӣ тањќиќи рақобатпазирї истифода карда шуда, дар онњо бештар ба љанбањои инноватсионї[34] , ҳамкории байнисоҳавии бахшҳои саноат ва бонкӣ[35], сохторї[36], минтақаҳои озоди иқтисодӣ-саноатӣ[37] ва рушди

---

[34] Разыков В.А., Рахимов Ш.М., Сафаров С.Г. Инвестиционная политика Республики Таджикистан и основные направления её активизации./ Монография, Душанбе, 2001. 175 с.; Сафоев А.К. Раванди идоракунии лоиҳаҳои сармоягузорӣ ва роҳҳои баланд бардоштани он дар самти саноатикунонии босуръат// Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. 2023. № 4-2 (50); Сафоев А.К. Усулҳои ташкилкунӣ ва амалинамоии сиёсати давлатии ҷалби сармоя ба саноат // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. 2022. № 1 (40). с. 222-231; Саидмуродов Л.Ҳ., Сафоев А.К. Хусусиятҳои амалишавии лоиҳаҳои сармоягузорӣ: сарчашмаҳои маблағгузорӣ ва гурӯҳбандии хавфҳо// Паёми молия ва иқтисод. 2022. № 1 (30). С. 12-21.

[35] Рахимов Р.К., Довгялло Я.П., Шарипов Б.М. Совершенствование взаимодействия реального и денежного секторов экономики Республики Таджикистан//Вестник Таджикского

кластерҳо[38] , арзъебии ҳолати муосир ва омилҳои ба рушди саноат таъсиркунанда[39] ва ғайра аҳамият дода шудааст.

Аз ин лиҳоз, аз тарафи муалифи рисола, мавхуми "рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ин маҷмӯи имкониятҳо ва афзалиятҳо дар истеҳсол ва фурӯши маҳсулоте, ки асоси рушди устувори дарозмуддат мебошад" пешкаш шудааст. Назар ба мавҳумҳои дар боло зикршуда, мавҳуми муаллифӣ дорои ҷанбаҳои муҳим барои муайян кардани қобилияти рақобатпазирии корхонаи саноатӣ дар муҳити рақобат, мутобиқшавии он ба шароити тағйирёбандаи бозор ва муҳити беруна, таъмини самаранокии фаъолият ва нигоҳ доштани рақобатпазирии он барои мақсадҳои дарозмуддат мебошад.

Яъне, таърифи пешниҳод шуда ҷанбаҳои асосиро, инчунин истеҳсолот, фурӯш, мутобиқшавӣ ва устувориро дар як низоми мутақобилан вобаста ҷамъ овардааст, ки заминаи рақобатпазирӣ ва рушди дарозмуддати корхонаҳои саноатиро таъмин менамояд.

Хулоса, кардан мумкин , ки мафҳуми рақобатпазирии корҳонаҳои саноатӣ дар доираи васеи назарияҳо ва равишҳо қарор дорад, ки аз хусусиятҳои дохилӣ ва беруна, аз ҷумла самаранокии истеҳсолӣ, навовариҳо, дастгирии давлатӣ ва ташаккули муҳити мусоиди соҳибкорӣ вобаста мебошад.

национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2015. № 2/3 (165). С. 113-121.

[36] Комилов, С. Д., Развитие конкурентоспособности регионального АПК Республики Таджикистан / С. Д. Комилов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2016. – № 3(54). – С. 14-19.

[37] Каримова М.Т., Рузиев А.Д. Свободные экономические зоны как эффективная форма развития экономики//Экономика Таджикистана. 2023. № 4. С. 246-252.

[38] Низамова Т.Д., Мухсинова П.А.Социально-экономические приоритеты развития регионального кластера легкой промышленности// Экономика Таджикистана. 2023. № 4. С. 213-220.

[39] Хоналиев Н. Теория, методика и методология прогнозирования развития промышленности Республики Таджикистан //Экономика Таджикистана. 2024. № 1. С. 42-48; Мухаббатов Х.М., Хоналиев Н.Х. Региональные особенности использования природно-ресурсного потенциала Таджикистана// Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2023. № S4-1. С. 24-29; Каюмов Н.К., Хоналиев Н.Х. Производительные силы промышленности Таджикистана и оценка современного состояния их развития// Экономика Таджикистана. 2023. № 4. С. 14-22.

Аз ин лиҳоз, идоракунии рақобатпазирии корхонаҳо бояд истифодаи максималии иқтидорҳои истеҳсолӣ ва усулҳои муосири таъмини рақобатпазириро таъмин намояд. Барои ин, пешниҳоди олими ватанӣ Кодиров Ф.А. дуруст арзъебӣ мегардад, ки ташаккули низоми самараноки идоракунии рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ба дастгоҳи методологии возеҳ, аз ҷиҳати илмӣ асоснок зарур аст, ки асоси он бояд стратегияи таъмини рақобатнокии корхона бо истифодаи механизмҳо ва услуҳои ба онҳо хос бошад[40].

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар назария ва амалия якчанд механизмҳои самараноки баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ истифода мегарданд. Ин механизмҳо ба беҳтар намудани ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти корхона, инчунин молиявӣ, истеҳсолӣ, маркетингӣ ва идоракунӣ равона гардида, барои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ истифода мегарданд. (Замимаи 2)

Аз таҳлили ҷадвал гуфтан ҷоиз аст, ки механизмҳои болозикр дар асоси роҳандозии принсипҳои ***ҳамгироии ҳамаи меҳанизмҳо ва унсурҳо*** (иқтисодӣ, ташкиливу технологӣ) барои таъмин намудани равиши системавӣ, ***ҷандирӣ ва мутобиқшавӣ*** , ки қобилияти зуд мутобиқ шудан ба тағйироти муҳити беруна, ***инноватсионӣ ва навсозии доимӣ,*** ки модернизатсияи ҳамаи ҷанбаҳои фаъолияти корхонаро дар бар мегирад ва ***истеъмолкунандамеҳварӣ (муштариенмеҳварӣ),*** ки ба қонеъ кардани талаботи муштариён тавассути беҳтар намудани сифати маҳсулот ва хидматрасонӣ ровона мебошад, бояд татбиқ карда шаванд то , ки воқеан барои баландбардоштани рақобатпазирии корҳонаҳои саноатӣ мусоидат кунанд.

Бо назардошти вазъи бозори доҳилии маҳсулоти саноатӣ, ки бо шиддатёбии рақобат, махсусан аз ҷониби истеҳсолкунандагони хориҷӣ тавсиф мешавад, инчунин дар шароити Тоҷикистон бе низом ва номуккамал будани воситаҳо ва усулҳое, ки барои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ

---

[40] Кодиров, Ф. А., Управление конкурентоспособностью промышленных предприятий: вопросы теории и практики / Ф. А. Кодиров // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2022. – № 4-2(44). – С. 22-27.

истифода мегарданд, муаллиф коркард ва татбиқи механизми ташкилӣ-иқтисодӣ барои баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои саноатиро пешкаш кард, ки ҳамчун қадами хеле муҳим аръебӣ мегардад. (ҷадвали 1.2.)

Ҷадвали 1.2. - Механизми ташкилию иқтисодии баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар сатҳи корхонаи саноатӣ ва унсурҳои он

ЭЛЕМЕНТҲОИ АСОСӢ	ВОСИТАҲО ВА ФИШАНГҲОИ ОН	ТАЪСИР БА РАҚОБАТПАЗИРИИ КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ
Дастгирии давлатӣ	Субсидияҳо ва дотацияҳо Имтиёзҳои андозӣ Сармоягузорӣ ба инфрасохтор Имтиёзҳои молиявӣ барои содиротгарон Барномаҳои давлатӣ, масалан, бренди "Истеҳсоли Тоҷикистон"	Коҳиши хароҷоти истеҳсолӣ ва оператсионӣ Афзоиши дастрасӣ ба сармоягузорӣ Рушди инноватсияҳо ва модернизатсия
унсури молиявӣ-иқтисодӣ	Идоракунии хавфҳои асъорӣ (хеджиронӣ, стратегияҳои асъорӣ) Воситаҳои қарзӣ ва молиявӣ (қарзҳои дастрас, бозорҳои молиявӣ) Идоракунии хароҷот ва нархгузорӣ	Оптимизатсияи хароҷотҳо Баланд бардоштани фоидаовари ва устуворӣ ба тағйироти асъорӣ
унсури рушди технологӣ	Сармоягузорӣ ба НИОКР (таҳқиқоти илмӣ ва корҳои таҷрибавӣ-таҳиявӣ) Инноватсияҳои технологӣ ва навсозии таҷҳизот Воридоти технологияҳо ва ноу-хау Автоматизатсия ва рақамисозии истеҳсолот	Баланд бардоштани ҳосилнокӣ Беҳтар намудани сифати маҳсулот Коҳиши арзиши аслии истеҳсолот
унсури сармояи инсонӣ	Тайёр кардан ва такмили ихтисоси кадрҳо Барномаҳои ҳавасмандкунии кормандон Ҷалби мутахассисони баландихтисос	Баланд бардоштани сатҳи касбии кормандон Афзоиши самаранокии меҳнат Фаъолияти инноватсионии кадрҳо

Идомаи ҷадвали 1.2.

унсури стратегияҳои маркетингӣ ва фурӯш	Рушди стратегияҳои содиротӣ (расонидани бевосита, ширкат	Афзоиши ҳисса дар бозорҳои байналмилалӣ

	дар намоишгоҳҳои байналмилалӣ) Диверсификатсияи бозорҳои фурӯш Сохтани брендҳои ҷаҳонӣ Таҳияи стратегияҳои рақобатпазирӣ дар нархгузорӣ	Баланд бардоштани шиносоӣ ва обрӯи бренд Ҷалби мизоҷони нав
унсури идоракунии сифати маҳсулот	Стандартҳои сифат (ISO ва дигар стандартҳои байналмилалӣ) Назорати сифат дар ҳамаи марҳилаҳои истеҳсолот Шаҳодатномаи маҳсулот	Баланд бардоштани эътимоди истеъмолкунандагон Баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар бозорҳои хориҷӣ Коҳиши баргардонидан ва шикоятҳо
унсури идоракунии захираҳо ва логистика	Оптимизатсияи занҷираҳои таъминот Рушди инфрасохтор (марказҳои логистикӣ, нақлиёт) Коҳиши хароҷот барои ашёи хом ва мавод	Коҳиши хароҷоти оператсионӣ Баланд бардоштани чандирӣ дар идоракунии захираҳо Беҳтар кардани суръати расонидани маҳсулот
унсури таъсири муҳити беруна	Сиёсати асъорӣ ва тағйирёбии қурби асъор Созишномаҳои байналмилалии тиҷоратӣ Танзим ва стандартҳои бозорҳои хориҷӣ	Шароити содиротро ташкил мекунад Таъсир ба сиёсати нархгузорӣ ва арзиши аслии маҳсулот Зарурати мутобиқшавӣ ба шароити тағйирёбанда

Сарчашма: таҳияи муаллиф бо истифода аз Букреев, А. М. Этапы и цикл механизма управления устойчивого развития / А.М. Букреев, Е. Н. Рыжков // Вестник Воронежского государственного технического университета. – 2011. – Т.7. - №2. - С. 74 - 79.; Букреев, А. М. Организационно – экономический механизм антикризисного управления: теория и практика / А. М. Букреев. – Воронеж: ВГТУ, 2000. – 164 с. 4; Дударев, Д. Н. Организационноэкономический механизм развития производственных систем: монография / Д. Н.Дударев, О. В. Дударева. – Воронеж: Научная книга, 2008. – 199 с.

Таҳлили ҷадвали 1.2. инъикос мекунад, ки дар доираи механизми ташкиливу иқтисодии баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ муносибатҳои мураккаб байни ҷузвҳо, унсурҳо, воситаҳо ва фишангҳо ҷой дорад. Вобаста ба ин, механизми пешниҳодшуда аз мавқеи равишҳои системавӣ ва равандӣ омода шудааст. Аз нуқтаи назари равиши системавӣ, механизм маҷмӯи унсурҳои ба ҳамдигар вобастаро ифода кунад, аз нигоҳи равиши равандӣ бошад, он маҷмуи пайдарпаи табдили захираҳои иттилоотӣ, моддӣ, меҳнатӣ ва молиявии корхона, ки онҳо баҳри дастрасӣ ба ҳадаф ва вазифаҳои гузошта равона шудаанд.

Яъне, зери мавҳуми механизми ташкилӣ-иқтисодии маҷмӯи усулҳо, воситаҳо, фишангҳо ва шаклҳои ташкилӣ ва иқтисодиро, ки бо истифодаи он корхонаи саноатӣ сатҳи рақобатпазирии худро баланд мебардорад, мефаҳмем.

Ҳамин тавр, корхонаҳои саноатӣ барои баланд бардоштани рақобатпазирӣ на фақат аз механизми ташкиливу- иқтисодӣ дар сатҳи микро, балки низ дар сатҳи макро ва мезо бо назардошти:

- дастгирии давлатӣ шароити мусоидро барои рушди корхонаҳои саноатӣ фароҳам меорад, ки кӯмакҳои молиявӣ ва инфрасохториро дар бар мегирад;

- блоки молиявӣ-иқтисодӣ ба корхонаҳо устуворӣ нисбат ба хавфҳои беруна ва тағйиротро таъмин карда, устувориро дастгирӣ мекунад ва хароҷотро оптимизатсия менамояд;

- рушди технологӣ бо ҷорӣ намудани инноватсияҳо ва модернизатсияи истеҳсолот самаранокӣ ва рақобатпазириро баланд мебардорад;

- сармояи инсонӣ омили калидии муваффақият аст, зеро кормандони ботаҷриба қодиранд, ки идеяҳои навро амалӣ намуда, ҳосилнокиро баланд бардоранд;

- стратегияҳои маркетингӣ ва фурӯш ба корхонаҳо барои тавсеаи бозорҳои фурӯш, рушди содирот ва беҳтар намудани имиҷи бренд кӯмак мерасонанд;

- идоракунии сифати маҳсулот мутобиқатро ба стандартҳои байналмилалӣ таъмин мекунад, ки ин рақобатпазириро дар бозорҳои хориҷӣ баланд мебардорад;

- идоракунии захираҳо ва логистика барои истифодаи самараноки захираҳо, коҳиши хароҷот ва беҳтар намудани логистика равона шудааст;

- муҳити беруна, махсусан тағйироти қурби асори миллӣ, ба фаъолияти содиротӣ таъсир мерасонад ва стратегияи мутобиқшавиро талаб мекунад, то рақобатпазирӣ дар бозорҳои ҷаҳонӣ нигоҳ дошта шавад, истифода мекунанд.

1.2. Шароитҳо, омилҳо ва принсипҳои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ

Таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир, ки ба таври динамикӣ тағйирёбанда мебошад, зарурати асоснок кардани ҷанбаҳои консептуалии онро талаб мекунад. Барои ин пеш аз ҳама зарур меояд, ки шароитҳо, омилҳо ва принсипҳои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ муайян карда шаванд. Барои ин бояд аз равиши системавӣ истифода кард. Истифодаи равиши системавӣ ва е комлексӣ ба корхонаҳо барои нигоҳ доштани рақобатпазирии худ, инчунин бо назардошти истифодаи самараноки захираҳои худ, ҷорӣ намудани навовариҳо дар таъмини рушди устувор дар шароити иқтисоди ҷаҳонӣ кумак кунад.

Рушди муносибатҳои бозорӣ ва роҳандозии сиёсати дарҳои кушод барои тиҷорати ҷаҳонӣ дар мамлакатҳои дорои иқтисодиети бозорӣ, инчунин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, боиси он гардид, ки корҳонаҳои саноати айни замон шиддатнокии баланди рақобати дохилӣ ва беруниро аз сар гузаронида истодааст. Шароите, ки ба рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ таъсир мерасонанд, ба се гуруҳ , инчунин ҷаҳонӣ, соҳавӣ ва дохилии корхона тақсим мешаванд. Ҳар яке аз ҷузвҳои шароити умуми ба рақобатпазири корҳонаҳои саноатӣ таъсири гуногун расонида, таҳқиқи худро барои кам кардани таъмири манфии онҳо ва тақвияти самтҳои самарабахшро талаб мекунанад.

Масъалан, таҳқиқи ***шароити ҷаҳонӣ***, чунин падидаҳоро ба монанди таъсироти дигаргунии вазъи иқтисодӣ ҷаҳонӣ ва бозорҳои байналмилалии молу сармоя ва меҳнат, ки тамоюлҳои навро ба вуҷуд меоянд, бояд роҳандози гардад бо назардошти ба рақобатпазирии корхонаҳо таъсири калон мерасонанд. Масъалан, ҷорӣ кардани технологияҳои нав ба корхонаҳо аз дастрасии онҳо дар бозорҳои глобалӣ вобастагии калон дорад. Шароити мусоид метавонанд ба корхонаҳои саноатӣ барои ҷори намудани навовариҳо ва таҷҳизоти нав имконият дода, истеҳсоли маҳсулотро самаранок ва сифати онро беҳтар кунанд. Дар ҳолати баракс, маҳдудиятҳо барои дастраси ба таҷҳизоти нав ва технологияҳои муосир боиси хароҷоти истеҳсолии зиёд, сифати пасти

маҳсулот, ки ба қобилияти рақобатпазирии онҳо дар бозорҳои хориҷӣ ва доҳилӣ таъсири манфи мерасонад.

Инчунин, тамоюлҳои нави вобаста ба тағиребии иқлим ва экологӣ боиси ҷори шудани меъёрҳои байналмилалӣ барои истеҳсол ва фуруши маҳсулоти саноати ва азнавтаҷҳизонидани истеҳсолот таъсири калон мерасонанд. Корхонаҳои саноатӣ, новобаста аз маҳалли фаъолияти худ, бояд ба талаботи экологӣ ҷавобгӯ бошанд, то ки маҳсулоти онҳо дар бозорҳои хориҷӣ этироф шавад.

Инчунин, дар шароити ҷаҳонӣ, фаъолияти Созмони умумиҷаҳонии савдо (СУС) ва узвияти аксарияти мамлакатҳо ба ин созмон, ба таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ таъсири худро мерасонад. Корҳонаҳои саноатии хар як кишвар бояд фаъолияти худро бо риояи қоидаҳои савдои байналмилалӣ, ки барои ташаккули бозори ягонаи ҷаҳонӣ ва шароити якхела барои ҳамаи молистеҳсолкунандагон равона гардидааст, инчунин барои ҳимоя ва мусоидат ба рушди корхонаҳои саноатӣ дар шароити рақобати ҷаҳонӣ равона шудааст. Дар ин раванд, қоидаҳои СУС муқаррар мекунад, ки истифодаи баъзе намудҳои кумакҳои ба корҳонаҳои саноатӣ (субсидияҳо, грантҳо ва ғайра) ва ҷораҳои маҳдудкунии рақобат дар бозори доҳилӣ (режими протексионизм) бояд бартараф карда шавад. Аммо, дар баробари ин, як қатор тадбирҳо ва фишангҳои иҷозатдодашуда дар СУС вуҷуд доранд, ки кишварҳои ру ба тарақӣ метавонанд барои дастгирии рақопатпазирии корхонаҳои саноатии ватанӣ онҳоро истифода баранд.

Масъалан, ба тадбирҳои асосии дастгирии рақопатпазирии корхонаҳои саноатии ватанӣ, ки аз тарафи СУС пешбини ва иҷозат дода шудааст, ворид мешаванд:

1. Субсидияҳои иҷозатдодашуда (Green Box), инчунин дар намуди субсидияҳо давлатӣ барои дасгирии сармоягузории корхонаҳои саноатӣ барои гузаронидани тадқиқотҳои илмӣ (НИОКР), ҷори намудани инноватсияҳо, агар онҳо барои беҳтар кардани технологияҳо, кам кардани хароҷот ва баланд бардоштани самаранокӣ равона бошанд. Инчунин, грантҳо ва имтиёзҳои

андозӣ барои корхонаҳои саноатие, ки лоиҳаҳои инноватсионии ба монанди ҷори намудани технологияҳои "сабз", ки ба коҳиши партовҳо, баланд бардоштани самаранокии энергия ва раванди экологӣ, ки муҳофизати муҳити зистро таъмин мекунад, давлат метавонад маблағгузори намояд;

2. Дастригии барномаҳои омодасозӣ, бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси кормандони корхонаҳои саноатиро аз буҷаи давлатӣ маблағгузорӣ кунанд;

2. Ҷори кардани тадбирҳои танзими техникӣ ва стандартсозӣ аз тарафи давлат барои баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ, инчунин стандартҳои байналмилалии сифат (ISO, ГОСТ ва ғайра), ки барои беҳтар кардани эътибори маҳсулоти ватанӣ ва рақобатпазирии он дар бозорҳои берунӣ мусоидат мекунад. Дар ин раванд, давлат метавонад корхонаҳоро барои гирифтани сертификатсияи байналмилалӣ (масалан, стандартҳои экологӣ ё сифат) дастгирӣ кунанд, ки эътимодро ба маҳсулоти онҳо дар хориҷӣ кишвар баланд мебардорад;

3. Ташаккули инфрасохтори истеҳсолӣ барои мусоид барои корҳонаҳои саноатӣ яке аз тадбирҳои самарабахшест, ки қоидаҳои СУС- ро вайрон намекунад. Масъалан, ташкили инфрасохтори кластерҳои саноатӣ-ро хукуматҳо метавонанд сармоягузорӣ кунанд, ки ширкатҳо ва таъминкунандагонро дар як минтақа муттаҳид мекунанд. Ин ба коҳиш додани хароҷоти логистика ва зиёд кардани иқтидорҳои истеҳсолӣ кӯмак мекунад. Инчунин, ташаккул ва рушди инфрасохтори рақамӣ барои корҳонаҳои саноатӣ, ки сармоягузории онҳоро ба ҷори кардани рақамикунонии истеҳсолот, гузариш ба тахнологияҳои Индустрияи 4.0, зеҳни сунъӣ, Интернети чизҳо (IoT) ва автоматикунонӣ ва баин ноил гаштан ба самаранокӣ ва рақобатпазирии баланд, аз тарафи давлат дар шароити СУС дастгири карда мешавад. Дар раванди муосир барои баланд бардоштани рақобатпазиии корҳонаҳолои саноатӣ инчунин услуи харидҳои давлатӣ (Procurement Policies) низ дастгири карда мешавад. Дар доираи СУС як чанд навъҳои имтиезҳо вуҷуд доранд, ки ба истеҳсолкунандагони миллӣ пешкаш мегарданд;

4. Пешниҳоди кумакҳои молиявӣ аз тарафи давлат ба корҳонаҳо саноатӣ, ки ба қоидаҳои СУС мухолиф нестанд, инчунин, имтиёзҳои андозӣ барои корхонаҳое, ки барои вориди инноватсия, модернизатсияи истеҳсолот ва содироти мол сармоягузорӣ мекунанд, пешниҳод мегарданд. Ин ба кам кардани хароҷот ва баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулот мусоидат мекунад. Пешниҳоди маблағгузории имтиёзнок аз бонкҳои давлай ба корхонаҳои саноатӣ барои васеъ кардани истеҳсолот ва модернизатсияи таҷҳизот, ки ба афзоиши пешниҳоди маҳсулоти ватанӣ дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ мусоидат мекунад.

СУС тадбирҳои дастгирии давлатии барномаҳои содиротро иҷозат медиҳад, дар ҳолате, ки онҳо ба принсипҳои рақобати солим мухолиф накунанд. Инчунин, пешниҳоди қарзҳои содиротӣ ва суғуртаи хатари содирот. Алалхусус, чунин имтиезҳо бештар ба корхонаҳои худи истеҳсолӣ пешниҳод мегардад, то хавфҳоро коҳиш диҳанд ва ҷолибияти маҳсулотро дар бозорҳои берунӣ афзоиш диҳанд.

Яке аз тадрибрҳои дастригии корҳонаҳои саноати ин таъсиси агентиҳои давлатии содирот мебошад, то ки онҳо корҳонаҳои саноатии содироткунандаро дастгирӣ кунанд, инчунин бо пешниҳоди маълумот дар бораи стандартҳо ва шароити савдо дар бозорҳои беруна, ки ҳам ҳароҷоти корҳонаҳоро ва ҳам хавфҳои содиротро коҳиш медиҳад.

СУС истифодаи монеаҳои тарифӣ ва ғайритарифиро маҳдуд мекунад ва бо ин тадбирҳои ҳимоявӣ корҳонаҳои саноатии ватаниро аз рақобати носолим (масалан, демпинг ё субсидиякунӣ дар дигар кишварҳо) ва зарари молявӣ ҳимоя кунанд.

Хулоса, дар шароити ҷаҳонӣ ва амалкарди СУС, корҳонаҳои саноатӣ барои рушди рақобатпазирии худ метавонанд, дар баробари истифодаи заҳираҳои доҳилӣ , аз маҷмуи васеи тадбирҳои иҷозатдодашуда (сармоягузорӣ ба инноватсияҳо, омӯзиши кадрҳо, стандартсозӣ, рушди инфрасохтор, барномаҳои содиротӣ ва тадбирҳои ҳимоявӣ ва ғайра) , ки аз тарафи давлат ва дигар созмонҳои байналмиллалӣ (молиявӣ ва ғайримолиявӣ) пешкаш

мешаванд, истифода баранд Ин воситаҳо ба корхонаҳои саноатӣ кӯмак мекунанд, ки дар бозорҳои байналмилалӣ муваффақона рақобат кунанд ва қоидаҳои савдои ҷаҳониро риоя намоянд.

Ба рақобатпазирии корхона низ ***шароити соҳавӣ***, ки бо имконияти дохилшавии корҳонаҳои навтаъсис ба бахши саноатӣ метавонанд таъсири бевосита дошта бошад. Агар корҳонаҳои нав, инчунин корҳонаҳои муштарак ва ҳориҷӣ, ҳамчун рақибон аз технологияи пешрафта истифода кунанд ва маҳсулоти нав ҷорӣ кунанд, корхонаи амалкунанда бояд барои нигоҳ доштани рақобатпазирии худ талош варзанд ва табирҳои иловагиро дар ин самт роҳандозӣ кунанд. Дар ин ҷода дастгирии давлатӣ ва танзими ин раванд дар шакли пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ, грантҳо ва субсидияҳо барои рушди соҳаи саноат муҳим аст бо риояи қоидаҳои савдои ҷаҳонӣ (УСУ) роҳандозӣ шавад. Ин имконият медиҳад, ки корхонаҳои дохилисоҳавӣ ба муҳити озоди рақобат дохил шуда, захираҳоро самаранок истифода баранд.

Бояд қайд кард, ки дар раванди афзоиши рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ мавқеи танзими зиддимонополӣ ва рақобати бозор дар ҳамбастагии динамикӣ ҳамчун омилҳои муҳим баромад менамояд. Холон, ки онҳо вазифаҳои гуногунро дар нигоҳдорӣ ва беҳтар намудани рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ иҷро мекунанд. Масъалан, рақобати бозор ҳамчун механизми табиӣ корхонаҳои саноатиро водор мекунад, ки сифати маҳсулоти худро беҳтар кунанд, навовариҳоро ворид намоянд ва хароҷотро коҳиш диҳад. Дар шароити рақобати шадид, корхонаҳо маҷбуранд, ки ба тағйироти талабот ва шароити иқтисодӣ зуд мутобиқ шаванд, ки ин махсусан барои корхонаҳои саноатӣ муҳим аст, то мавқеи худро дар бозор нигоҳ доранд ва онро беҳтар созанд.

Танзими зиддимонополӣ воситаи муҳим барои ҳимоя ва дастгирии рақобати озод барои молистеҳсолкунандагон ва ҳимояи манфиятҳои истеъмолкунандагон аз амалҳои зиддиконкурентӣ мебошад. Он барои ташаккули шароити баробар барои ҳамаи иштирокчиёни бозор, алалхусус ҳифзи корхонаҳои хурду миёна аз рақобати беинсоф, кӯмак мерасонад.

Танзими зиддимонополӣ барои ҳалли чунин масъалаҳо равона шудааст: пешгирии ташкили монополияҳо, манъ намудани мувофиқаҳои зиддирақобатӣ ба монанди картелҳо, ки ба сӯистифода аз мавқеи бозорӣ метавонад боиси болоравии нархҳо ва ба маҳдудиятҳо барои воридшавӣ ба соҳа ва бозори махсулоти саноатӣ оварда расонад. Гуфтан ҷоиз аст, ки ташкили шароити баробар барои иштирокчиён дар доираи танзими зиддимонополӣ бештар ба ҳифзи манфиатҳои корхонаҳои саноатии хурду миёна мусоидат мекунад ва ба онҳо дастрасиро ба бозорҳоро ва захираҳои моддӣ ва молиявӣ шароит фароҳам меорад.

Дар хулоса, бояд қайд намоем, ки барои рушди самарабахши рақобатпазирии корхонаҳои саноатии бузург, миёна ва хурд муҳим аст, ки тавозун байни рақобати бозорӣ ва танзими зиддимонополӣ нигоҳ дошта шавад. Дар ҳолати норасоии танзими зиддимонополӣ он метавонад ба ташаккули монополияҳо ва суистифодаҳо аз мавқеи бозорӣ оварда расонад. Дар ҳолате аз ҳад зиёд танзим намудан, рақобати озод дар бозорҳо маҳдуд гардида, пешравиҳоро дар иқтисодиет коҳиш медиҳад. Роҳандозии ин ду унсур ба рушди устувори рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ бояд мусоидат кунад. Яъне, дар ин шароит, инчунин таъмини ҳамкории самараноки ***байнисоҳавии*** корҳонаҳои саноатӣ бо корхонаҳою ташкилотҳои дигар сохаҳо ва фаъолияти гайрииқтисодӣ метавонад ба самаранокӣ ва коҳиши хароҷоти онҳо мусоидат карда, боиси баланд шудани рақобатпазирии онҳо шавад. Масъалан, таъмини ҳамкории самараноки корҳонаҳои саноатӣ ба ширкатҳои таъминкунандаи ашёи хом, харидорон, ташкилотҳои молиявӣ-қарзӣ ва ғайрибонкӣ, инчунин ташкилотҳои суғуртавӣ ва консалтингӣ ва ғайра.

Шароити дохилии корхонаҳои саноатӣ, ки аз сатҳи идоракунӣ, ташкили истеҳсолот, истифодаи самараноки навовариҳо ва захираҳои мавҷуда, таъминоти молиявӣ ва устувории он вобастаги дорад, ва ба сатҳи рақобатпазирии онҳо таъсири калон мерасонад.

Масалан, таъмини самаранокии истеҳсолот, истифодаи захираҳои қувваи корӣ ва таҷҳизот дар сатҳи оптималӣ имкон медиҳанд, ки корхона хароҷотҳоро коҳиш дода, сатҳи рақобатпазирии худро баланд бардорад.

Корхонаҳое, ки навовариҳоро фаъолона ҷорӣ мекунанд ва кормандонро барои рушди сармояи инсонӣ ва ихтисос ҳавасманд мегардонанд, боиси беҳтар шудани сифати маҳсулот ва кам шудани хароҷотҳоро таъмин намуда, бартарии рақобатии иловагиро доро мегардад.

Таъминоти молиявӣ ва устувории он ба корхонаҳои саноатӣ барои баланд шудани қобилияти сармоягузорӣ имконият дода, барои ҷорӣ намудани технологияи нав ва васеъ намудани ҳаҷми истеҳсолот мусоидат мекунанд.

Дар маҷмӯъ, тағиребии шароитҳои ҷаҳонӣ, соҳавӣ ва дохилии корҳонаҳои саноатӣ, ки дар якҷояги доимо таъсири ҳам манфӣ ва ҳам мусбӣ мерасонанд, дар равиши коркард ва татбиқи стратегияи рушди рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ба инобат гирифта шавад.

Омилҳое, ки ба рақобатпазирии корхонаҳо таъсир мерасонанд, гуногунанд ва ба ду гурӯҳ — омилҳои дохилӣ ва берунӣ тақсим мешаванд:

- ***омилҳои берунӣ***, ба корхона таъсир мерасонанд ва аз ҷониби он танзим карда намешаванд. Ба гуруҳи онҳо шароити бозорҳои глобалӣ ва доҳилӣ, танзимгарӣ ва қонунгузорӣ, сатҳи рақобат дар бозорҳо, сатҳи талабот ва пешниҳод, тамоюлҳои муштариён ва нархгузорӣ ва ғайра доҳил гардида ба мавқеи рақобатпазирии корхона таъсир мерасонанд. Масъалан, танзими қонунгузории андоз, субсидияҳо ва имтиеҳҳои андозӣ, инчунин, санадҳои меъёрӣ оиди экология ва меҳнат ва ғайра, ба фаъолият ва даромаднокии корхона ва рақобатпазирии онҳо таъсир мерасонад;
- ***омилҳои дохилӣ,*** ки ба фаъолияти дохилии корхона ва самаранокии идоракунӣ вобаста буда, имконияти аз ҷониби худи корхона назорати он ҷой дорад. Ба қатори онҳо чунин омилҳо ба монанди, истифодаи самараноки захираҳо (молиявӣ, моддӣ меҳнатӣ), ки хароҷотро коҳиш медиҳад ва истеҳсолотро беҳтар мекунад, барои рақобатпазирӣ хеле муҳим мебошанд. Ҷорӣ кардани равишҳои нав дар истеҳсолот ва

пешниҳоди маҳсулоти нав ба корхона имкон медиҳад, ки талаботи муштариёнро қонеъ созад ва дар бозор мавқеи бартариро нигоҳ дорад. Сохтори самарабахш ва низоми идоракунӣ бевосита ба натиҷаҳои истеҳсолӣ ва рақобатпазирӣ таъсир мерасонад. Корхонаҳо, ки дорои роҳбарияти босалоҳият ҳастанд, метавонанд стратегияҳои самаранок барои таҳияи маҳсулот ва беҳтар кардани равандҳо омода кунанд. Дастрасии кофӣ ба захираҳои молиявӣ ва ҷалби сармоягузорӣ ба рушди устувори корхона мусоидат мекунад. Инчунин, сатҳи устувории молиявӣ ва қобилияти сармоягузорӣ ба амалишавии стратегияи рушди дарозмуддат таъсири мусбӣ мерасонида, барои баланд шудани рақобатпазирии корҳонаҳо мусоидат мекунад.

Аз ин лиҳоз, хулоса кардан мумкин, ки омилҳои таъсиррасон бояд ба инобат гирифта шуда, таҳқиқ гардида барои устувор гардонидани мавқеи корҳонаҳо дар байни рақибон, дар соҳа ва бозорҳо, барои таъмини иқтидори рақобатпазирии дарозмуддат истифода шаванд.

Бояд қайд кард, ки таъмини рақобатпазирии дарозмуддат дар корхонаҳои саноатӣ фақат дар раванди дуруст ва пурра риоя намудани принсипҳои муайян имконият дорад. Дар ҳолати баракс, корхонаҳои саноатӣ метавонанд рақобатпазирии худро аз даст дода, муфлис гардида, аз соҳа ва бозор берун монад.

Принсипҳои таъмини ракробатпазирии корҳонаҳо ин унсурҳои асосӣ ва роҳнамое мебошанд, ки барои дастёбӣ ба натиҷаҳои устувор ва дарозмуддати рақобатпазирӣ зарур буда, чунинанд:

-принсипи мутобиқшавӣ ва тағйирпазирӣ, ки аз муҳимтарин принсипҳо арзъебӣ гардида, мутобиқшавӣро ба шароити тағйирёбандаи бозорро талаб мекунад. Корхонаҳои саноатӣ бояд барои мутобиқ шудан ба талаботи нави бозор ва равандҳои дохилӣ омодагӣ дошта бошанд. Мутобиқшавӣ дар баробари тағйирот дар технология, афзалиятҳои муштариён ва муҳити рақобат ба корхона имконият медиҳад, ки фаъолиятро устувор нигоҳ дорад ва рақобатпазириро таъмин кунад;

- ***принсипи таъмини сифат ва мизоҷпарастӣ***. Сифати баланд ва татбиқи фаъолияти корхона ба талаботҳои мизоҷон дар самти таъмини рақобатпазирӣ аҳамияти бузург доранд. Корхонаҳо бояд ба сифати маҳсулот диққати махсус диҳанд, то ки талаботи муштариён қонеъ гардад. Инчунин, фаҳмидани талаботҳои мизоҷон ва мутобиқ кардани маҳсулот ба онҳо ба корхона имконият медиҳад, ки эътимоди муштариёнро ба даст орад ва дар бозор мавқеи устувор пайдо кунад;

- ***принсипи истифодаи самараноки захираҳо***. Истифодаи самараноки захираҳои моддӣ, молиявӣ ва меҳнатӣ барои таъмини рақобатпазирӣ аҳамияти калон дорад. Ин принсип корхонаҳоро водор мекунад, ки захираҳоро бо самаранокии баланд истифода гардида харoҷотҳои нолозим кам шаванд. Идоракунии самараноки захираҳо ва кам кардани исроф имконият медиҳанд, ки корхонаҳо арзиши маҳсулотро паст ва сифати онро баланд нигоҳ доранд;

- ***принсипи навовариҳо ва рушди пайваста.*** Навовариҳо ва рушди пайваста калиди асосии пешрафт ва рақобатпазирии дарозмуддат мебошанд. Корхонаҳо бояд мунтазам навовариҳоро ҷорӣ кунанд, технологияи навро истифода баранд ва равандҳои истеҳсолиро такмил диҳанд. Ворид кардани маҳсулоти нав ва такмили равандҳо ба корхонаҳо имкон медиҳанд, ки ба рақобатпазирии худ заминаи устувор гузоранд ва ба тағйироти бозор мутобиқ шаванд.

Принсипҳои номбаршуда, яъне мутобиқшавӣ, таъмини сифат ва мизоҷпарастӣ, таъмини истифодаи самараноки захираҳо ва навовариҳо ба корхонаҳои саноатӣ имкон медиҳанд, ки дар муҳити рақобатии дохилӣ ва байналмилалӣ мавқеи устувор дошта бошанд.

Дар натиҷа, корхонаҳои саноати бояд пайваста дар ҷустуҷӯи усулу воситаҳои муосири идоракунӣ ва таъмини рақобатпазирии худ бо риояи принсипҳои болозикр ва ба инобат гирифтани шароиту омилҳои таъсиррасон фаъолият баранд. Яъне, бояд як низоми муосири роҳандозии он дар амал коркард шавад дар намуди пешниҳоди механизми баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаи саноатӣ. (Расми 1.1.)

Бояд қайд кард, ки чунин механизми комплексии баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаи саноатӣ бо тамоми ҷанбаҳояш танҳо дар корхонаҳои бузург ва миёна татбиқ карда мешавад, бо назардошти иқтидори захиравии онҳо.

Муайян кардани хадафҳо ва нишондиҳандаҳои зарурии фаъолияти корҳонаҳои саноатӣ, ки ба афзудани рақобатпазирии онҳо мусоидат мекунад, яке аз масъалаҳои муҳим мебошад.

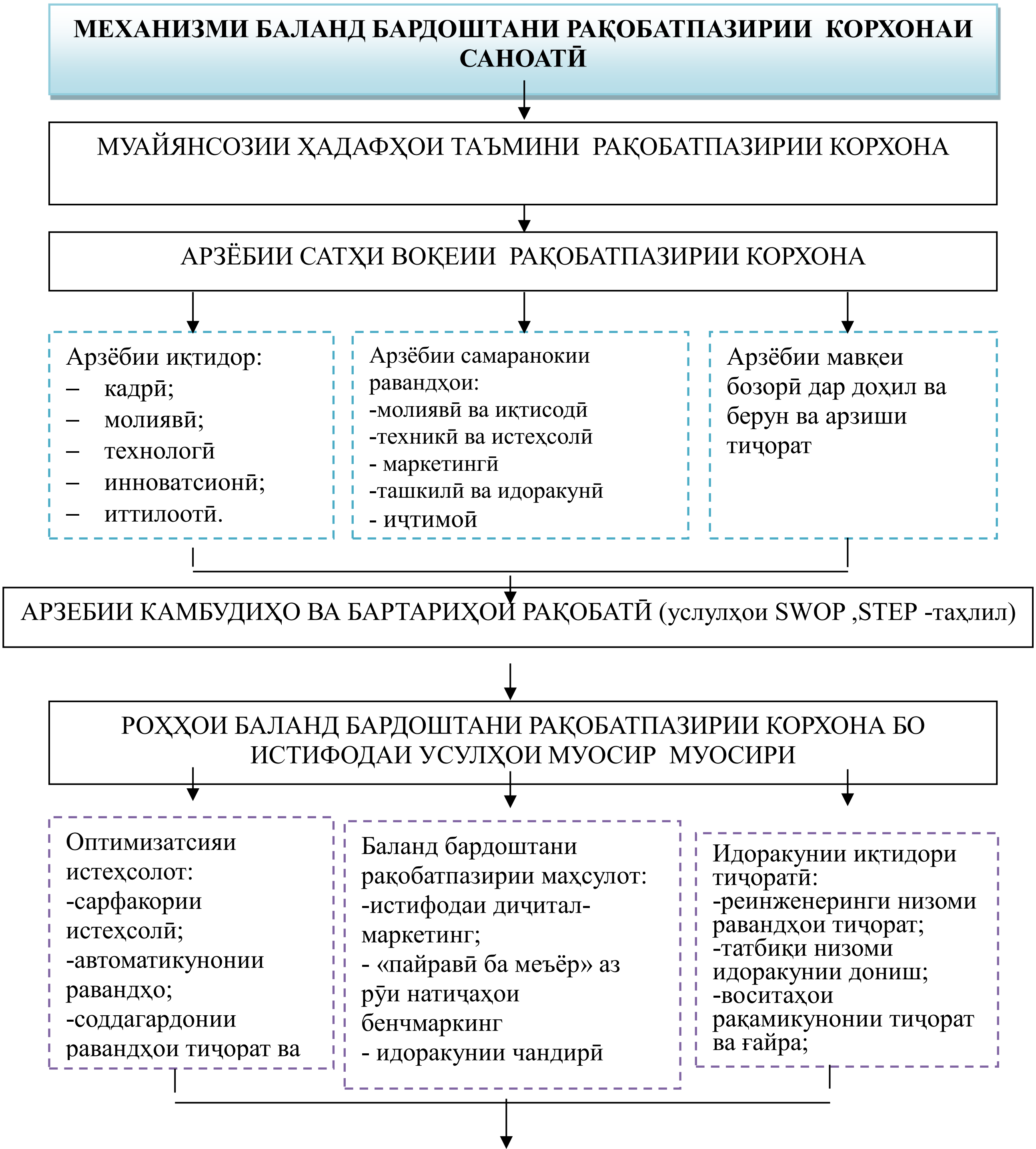

Расми 1.1. - Механизми баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаи саноатӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳлили расми 1.1., ки дар он механизми баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаи саноатӣ пешниҳод шудааст, нишон медиҳад, ки он аз ҷузвҳо ва зинаҳои гуногунро дарбар мегирад ва аз чорчӯбаи равандӣ пайдарҳами роҳандози мегардад, инчунин:

1. Дар навбатӣи аввал ҳадафи асосӣ, мақсадҳо ва вазифаҳо дар самти баландбардории рақобатпазирии корҳонаи саноатӣ муайян карда мешаванд.

2. Дар зина ва марҳилаи дуввум арзёбии сатҳи воқеии рақобатпазирии корхона гузаронида мешавад, ки аз ин арзёбӣ имкониятҳои онро дар се қисмат: а) арзёбии иқтидорӣ (иқтидори кадрӣ, молиявӣ, технологӣ ва дигар омилҳои доҳилӣ), б) арзёбии самаранокии равандҳои тиҷоратӣ, е ки натиҷаҳои истеҳсолӣ маҳсулоти сифатном, арзиши аслии он ва дигар омилҳои тиҷоратӣ, в) арзёбии мавқеи бозорӣ, инчунин маҳсулоти корхона дар бозори дохилӣ чи мавқеӣ дорад ва арзиши тиҷоратии он чӣ гуна аст.

3. Дар марҳилаи севум арзебии камбудиҳо ва бартариҳои рақобатии корҳона дар муқоиса бо корҳонаҳои дигари соҳа ва корҳонаҳои ҳориҷӣ бо истифодаи услуҳои SWOP, STEP –таҳлил газаронида мешавад.

4. Дар марҳилаи чорум бо истифодаи усулҳои муосири баланд бардоштани рақобатпазирӣ, инчунин оптимизатсияи истехсол, сарфакорӣ ва автоматикунонии равандҳо; баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулот бо истифодаи технологияҳои рақамӣ (диҷитал-маркетинг), реинженеринг ва

такмили равандҳои тиҷоратӣ таҳия ва татбиқи стратегияи баланд бардоштани рақобатпазирӣ роҳандози мегардад.

5. Дар марҳилаи охир татбиқи стратегияи баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар корҳона роҳандозӣ шуда, низоми мониторинги доимии татбиқи он ва чораҷӯиҳо оиди арзъебии ноил гаштан ба ҳадафу мақсадҳо гузарониада шуда, дар ҳолати зарури тағйироту иловагиҳо мувофиқи натиҷаҳои бадастомада кабул гардида, амалишавии онҳо таъмин карда мешавад.

Барои муайян кардани ҳадафҳои рақобатпазирии худ, корхонаҳои саноатӣ бояд нишондиҳандаҳои рақибони дохилӣ ва хориҷии дар ин соҳа фаъолият доштаро омӯзад ва дастовардҳои пешқадам ва муваффақро ҳамчун хадаф барои фаъолияти ояндаи миёна ва дурозмуддат интихоб намояд. Ин ба корхона имкон медиҳад, ки ҳадафҳои мушаххас ва ченшаванда бо истифодаи усули SMART (Specific, Measurable,Achievable, Relevant, Time-bound) барои афзоиши рақобатпазирии худ гузорад[41]. (Замимаи 3)

Яъне, мувофиқи замимаи 3 барои муайян кардани ҳадафҳои рақобатпазирӣ корхонаҳои саноати бояд нишондиҳандаҳои эталонӣ, ки аз фаъолияти корҳонаҳои пешкадами соҳавӣ чи дар дохил ва чи дар хориҷи

---

[41] Бо истифодаи аз усули SMART, корхонаҳо метавонанд ҳадафҳои стратегиро ба таври муназзам ва воқеӣ муқаррар кунанд, то ки ба рақобатпазирии онҳо мусоидат менамояд. Истифодаи он ба корҳонаҳо кӯмак мекунад, ки ҳар як ҳадаф равшан, ченшаванда ва барои корхона қобили амал ва мувофиқ бошад, ки дар мӯҳлати муайян татбиқ гардад ва аз руи ин нишондиҳандаҳо раванди мониторинг ва ҳавасмангардонии кормандон роҳандозӣ гардад.
S - Specific (Мушаххас), е ки ҳадафҳо бояд дақиқ ва равшан бошад.
M - Measurable (Ченшаванда), е ки ҳадафҳо бояд ченшаванда бошад, то ки дарк шавад, ки дар кадом марҳилаи дастёбӣ қарор дорем ва муваффақиятро чӣ гуна чен мекунем.
A - Achievable (Дастрас), е ки ҳадафҳо бояд воқеӣ ва дастрас бошад чунки агар ҳадаф хеле баланд бошад, метавонад ноумедиро ба вуҷуд орад, дар ҳоле, ки он паст бошад, эҳтимоли коҳиши сатҳи ракопатпазирии корхонаи саноати меафзояд.
R - Relevant (Мувофик), е ки ҳадафҳо бояд ба стратегия, самти умумии фаъолияти корхона ва бозор мувофиқ бошад ва ба муваффақияти умумӣ дар рақобатпазирии он мусоидат кунад.
T - Time-bound (Бо мӯҳлати муайян) е, ки ҳадафҳо бояд мӯҳлати муайяни барои дастраси ба онҳо дошта бошанд. Муайян наумдани мӯҳлатҳо ба корхонаҳо кӯмак мекунанд, ки раванди назорат ва иҷроиши ҳадафҳоро доимо муайян кунанд.
Яъне, истифодаи усули SMART ҳамчун воситаи муқаррар кардани ҳадафҳо дар стратегияи баландбардоштани рақобатпазирии корхонаҳои саноати имкон медиҳад, ки ҳадафҳои самаранок гузошта шаванд, назорат ва таҳлил карда шаванд, ва ба муваффақияти умумии корхона мусоидат намоянд.

кишвар, ки ҳамчун рақибони муваффақро баромад мекунад, барои фаъолияти худ дар ояндаи наздик муайян кунад.

Ин ба корхона имкон медиҳад, ки ҳадафҳои мушаххас ва ченшаванда барои афзоиши рақобатпазирии худ гузорад. Дар асоси ин нишондиҳандаҳо, корхона метавонад дар самти беҳбуди истеҳсолот, баланд бардоштани сифат, коҳиши хароҷот ва беҳтар кардани сатҳи қаноатмандии мизоҷон фаъолият кунад.

Дар таҳияи механизми баланд бардоштани рақобатпазирӣ, яке аз қисмҳои муҳими раванд арзёбии камбудиҳо ва бартариҳои рақобатии корхона тавассути таҳлилҳои SWOP ва STEP мебошад. Ин марҳила ба корхона имкон медиҳад, ки аз нуқтаи назари илмӣ ва системавӣ ба омилҳои таъсиррасон дар рақобатпазирии худ назар кунад.

Усули SWOP-таҳлил (SWOP: Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Potential threats) як воситаи тавоно барои муайян кардани омилҳои дохилӣ ва берунӣ аст, ки ба фаъолият ва рақобатпазирии корхона таъсир мерасонанд, истифода мегардад. Он аз чор қисматҳои зерин иборат аст:

- Бартариҳо (Strengths), ки ба омӯхтани захираҳо ва иқтидорҳое, ки корхонаро аз рақибон фарқ мекунанд ва ба он дар бозор афзалият медиҳанд, иборат аст. Ин метавонад иқтидори кадрӣ, технологияҳои инноватсионӣ, таҷҳизоти муосир ва дигар омилҳои мусбӣ бошад.

- Камбудиҳо (Weaknesses), ки дар он нуқсонҳо ва маҳдудиятҳои дохилии корхона, ки метавонанд ба иҷрои фаъолияти рақобатӣ таъсири манфӣ расонанд омухта мешавад. Масалан, норасоии захираҳои молиявӣ, технологияҳои кӯҳна, ё кадрҳои нокифоя.

- Имкониятҳо (Opportunities), ки ба омӯзиши омилҳои берунӣ, ки метавонанд ба афзоиши рақобатпазирӣ мусоидат кунанд. Ин омилҳо метавонанд аз тағйироти мусбати бозорӣ, дастгирии давлатӣ ё талабот ба маҳсулоти нав пайдо шаванд.

- Таҳдидҳо (Potential threats), ки омилҳои беруна, ки метавонанд ба фаъолияти корхона таҳдид кунанд, ба монанди рақобати шадид, тағйирот дар талаботи бозор, ё монеаҳои нави давлатӣ омухта мешавад.

Дар умум, SWOP-таҳлил кӯмак мекунад, ки корхона дарк кунад, ки дар кадом сатмҳо бояд ислоҳот гузаронада шавад, то ки рақобатпазирии худро афзун кунад ва аз имкониятҳои муҳими бозорӣ истифода барад.

Усули STEP-таҳлил барои нишон додани чор омил — Political (сиёсӣ), Economic (иқтисодӣ), Social (иҷтимоӣ), ва Technological (технологӣ), (STEP: Social, Technological, Economic, Political), е ба ин монанд PEST-таҳлил, ки барои таҳлили таъсири омилҳои беруна равона шудааст, ки ба вазъияти корхона ва рақобатпазирии он таъсир расонанд.

Он аз чор қисматҳои зерин иборат аст:

1. Иҷтимоӣ (Social), ки ба омузиши омилҳои иҷтимоии таъсиррасон, масалан, демография, табъ ва талаботи истеъмолгарон, тарзи зиндагӣ ва тағйироти иҷтимоӣ. Фаҳмидани ин омилҳо ба корхона кӯмак мекунад, ки маҳсулот ва хизматрасонии худро ба талаботи истеъмолгарон мутобиқ кунад.

2. Технологӣ (Technological), ки таҳлилро дар доираи нигарониҳо оид ба инноватсияҳо ва таҳаввулоти технологӣ, ки метавонанд дар бозор тағйирот ворид кунанд. Масалан, таҳияи технологияҳои истеҳсоли сарфакор, автоматикунонии равандҳо ва истифодаи рақамӣ (диҷитал) барои дастрасии бештар ба мизоҷон.

3.Иқтисодӣ (Economic), таҳлили тағйиротҳои нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, аз қабили сатҳи таваррум, меъёрҳои андоз, қурби асъор, ва сатҳи даромади аҳолӣ, ки метавонанд ба сатҳи талабот, нархгузорӣ ва даромади корхона таъсир расонанд.

4. Сиёсӣ (Political), ба таҳлили омилҳои сиёсии муҳити беруқнаи корхона, аз ҷумла сиёсати давлатӣ, қонунгузорӣ ва сиёсати андозбандӣ. Тағйиротҳои сиёсӣ ё ҳуқуқӣ метавонанд дар рақобатпазирӣ ва фаъолияти умумии корхона нақши муҳим бозанд.

Дар умум, STEP-таҳлил барои корхона барои дарки васеътаре аз муҳити берунии худ маълумотро фароҳам орада имкон медиҳад, ки барои пешгирии таъсирҳои манфии беруна дар коркарди стратегияи рушди худ, инчунин баландбардоштани ракопатпазири чораҳои пешгирикунанда истифода барад.

Яъне, бо истифода аз ин ду навъи таҳлил, корхонаи саноати метавонад камбудиҳо ва бартариҳои худро ба таври ҳамаҷониба арзёбӣ кунад ва барои таҳияи стратегияи мутобиқ ва мушаххасро барои рушди рақобатпазирии худ таъмин намояд. Ин марҳила дар омода кардани стратегияи самараноки рушди корхона нақши калидӣ дорад, зеро бо кӯмаки таҳлилҳо қарорҳои огоҳона ва асоснок қабул карда мешаванд.

Татбиқи ин механизм дар корҳонаҳои саноатӣ хеле заҳматталаб ва вақту ҳароҷотҳои зиёдро талаб мекунад ва танҳо дар ҳолати воқеан баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо самаранок мебошад.

Бо назардошти ин, татбиқи пурраи ин механизм фақат барои корҳонаҳои ҳаҷман калон самарабахш буда, он дар корҳонаҳои миёна ва хурд бо назардошти роҳандозии дастгирии давлатӣ ва шарикони ҳориҷӣ, инчунин таъмини фаъолияти инфрасохтори истеҳсолӣ амали шавад бо назард

Барои таъмини рақобатпазирии корҳонаҳои хурд ва соҳибкоронӣ инфиродн раванди истеҳсолӣ бояд ба назардошти маҳдудияти иқтидори захиравии онҳо, алалхусус молиявӣ ва кадрӣ, хукумати миллӣ ва минтақаҳо тадбирҳои иловаги барои ташаккули инфрасохтори истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ барои расонидани кумак барои баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо таъмин намоянд. Яъне, механизми баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаи саноатии хурду миёна аз корҳонаҳои калони саноатӣ фарқ мекунад, бо назардошти риояи талаботҳои СУС.

Дар ин раванд хеле муфид аст, ки барои дастрасӣ ба рақобатпазирии баланд яке аз қисматҳои он ҳамчун зермеханизми ташкили- иқтисодӣ, ки барои амалишавӣ ҳароҷоти камтаррро дорад, коркард ва барои истифода дар ҳамаи корҳонаҳои саноатии соҳавӣ роҳандозӣ шавад.

1.3. Амалисозии стратегияи таъмини ракобатпазирии корхонаи саноатӣ бо истифода аз механизми ташкилӣ-иқтисодӣ

Ба масъалаи баланд бардоштани рақобатпазирии корҳонаҳои саноатӣ ва умуман бахши саноат дар иқтисодиети миллӣ дар адабиети иқтисодии муосири Тоҷикистон ба таври кофӣ таҳқиқи худро наёфтаанд. Фақат доираи маҳдуди тадқиқотҳо оид ба ташаккул додани механизми ташкилию иктисодии таъмини ракобатпазирии корхонаҳои саноатӣ бахшида шудаанд. Аз ин рӯ ин масъала дар доираи рисолаи мазкур таҳқиқ гардида барои истифода дар корҳонаҳои саноатӣ пешниҳод мегардад.

Таҳлили адабиёти илмӣ оид ба масъалаҳои баррасишаванда имкон дод, ки ба зарурати таҳлили мунтазами таҷрибаи хориҷӣ дар баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ бо мақсади муайян намудани самтҳо ва ошкор намудани имкониятҳои мутобиқнамоӣ ва татбиқи таҷрибаи хориҷӣ ба воқеияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити бо суръати тез индустрикунонии иқтисодиёти мамлакат боварӣ ҳосил карда шавад.

Сарфи назар аз ҷолибияти таҷрибаи хориҷӣ, ҷорӣ намудани он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд бо дарназардошти зарурати мутобиқ шудан ба воқеиятҳои маҳаллӣ, ки аз шароити дигар кишварҳо ба куллӣ фарқ мекунанд, амалӣ карда шавад. Ин таҳлили ҳамаҷонибаи хусусиятҳои иқтисодиёти Тоҷикистон, омилҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, инчунин ба назар гирифтани сатҳи рушди инфрасохтор ва ниҳодҳои давлатиро талаб мекунад. Ҷанбаи муҳим инчунин ба назар гирифтани хусусиятҳои миллӣ, аз қабили заминаи қонунгузорӣ, анъана ва рафтори аҳолӣ мебошад. Танҳо равиши ҳамаҷонибае, ки ин хусусиятҳоро ба инобат мегирад, имкон медиҳад, ки таҷрибаи байналмилалӣ самаранок ҳамгиро гардида, татбиқи бомуваффақияти онро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин намояд.

Устуворӣ ва самаранокии корхонаҳои ватании бахши истеъмолӣ бо ҳамбастагии мураккаби механизмҳои бозор ва танзими давлатӣ муайян карда мешавад, ки дар маҷмӯъ барои фаъолияти онҳо шароити беназир фароҳам меоранд. Дар як тараф, механизмҳои бозор рақобатро таъмин мекунанд, ба навоварӣ мусоидат мекунанд ва ба корхонаҳо имкон медиҳанд, ки ба афзалиятҳои тағйирёбандаи истеъмолкунандагон мутобиқ шаванд. Аз тарафи дигар, танзими давлатӣ дар фароҳам овардани муҳити устувори иқтисодӣ, ҳимояи манфиатҳои истеъмолкунандагон ва дастгирии соҳаҳои аз ҷиҳати стратегӣ муҳим нақши муҳим мебозад. Ин ҳамкориҳо метавонанд ҳам ба рушд ва рушди корхонаҳо мусоидат кунанд ва ҳам монеаҳои муайян эҷод кунанд. Масалан, танзими аз ҳад зиёд метавонад фаъолияти соҳибкориро маҳдуд кунад ва навовариро суст кунад, дар ҳоле ки набудани назорат метавонад ба оқибатҳои манфӣ, ба монанди паст шудани сифати маҳсулот ё рақобати ғайриахлоқӣ оварда расонад. Аз ин рӯ, пайдо кардани тавозун байни механизмҳои бозор ва танзими давлатӣ барои фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди тиҷорат муҳим аст. Ин муносибати инфиродӣ ба ҳар як ширкат ва инчунин чандирӣ дар стратегияҳои идоракуниро талаб мекунад. Дар ниҳоят, барои баланд бардоштани устуворӣ ва самаранокии корхонаҳои ватании бахши истеъмолӣ зарур аст, ки имкониятҳои муҳити бозорро фаъолона истифода бурда, ҳамзамон таъсири танзими давлатиро ба назар гирифта, стратегияҳоро дар посух ба тағйирот дар вазъи иқтисодӣ мутобиқ созем.

Дар бораи моҳияти банақшагирии стратегӣ нуқтаи назари зиёде мавҷуд аст. Барои интихоби равиши мувофиқтарин барои корхонаи саноатӣ, бояд консепсияҳои мавҷударо ба тартиб дароварда ва муқоиса кард. Ин имкон медиҳад, ки гуногунии равишҳои стратегӣ амиқтар фаҳманд ва муайян кунанд, ки кадоме аз онҳо дар шароити мушаххас самараноктар буда метавонанд. Ин равиш ба таҳлили вазъи бозор, муайян кардани имкониятҳо ва таҳдидҳо ва арзёбии ҷиҳатҳои қавӣ ва заъфи созмон тамаркуз мекунад. Аз тарафи дигар, равиши муосиртар аҳамияти чандирӣ ва мутобиқшавӣ дар раванди

банақшагирии стратегиро таъкид мекунад. Дар шароити зудтағйирёбандаи бозор ва тағйироти доимии технологӣ, корхонаҳо бояд барои аз нав дида баромадани стратегияҳои худ омода бошанд. Ин равиш истифодаи усулҳои банақшагирии сенарияро дарбар мегирад, ки ба мо имкон медиҳад, ки сенарияҳои гуногуни имконпазири рушдро пешакӣ арзёбӣ кунад ва ба онҳо мутобиқ шавад. Инчунин, ба консепсияи банақшагирии стратегии ба захираҳо нигаронидашуда, ки ба захираҳои дохилӣ ва салоҳиятҳои корхона диққат медиҳад, аҳамият додан лозим аст. Ин равиш нишон медиҳад, ки стратегияи муваффақ бояд ба захираҳо ва қобилиятҳои беназири ширкат асос ёбад ва имкон диҳад, ки бартариҳои устувори рақобатӣ ба вуҷуд оянд. Ҳангоми интихоби усули мувофиқтарин барои корхонаи саноатӣ, ба назар гирифтани хусусиятҳо, андозаҳо, бозор ва хусусиятҳои соҳавии он муҳим аст. Муқоиса ва ба низом даровардани консепсияҳои мавҷудаи банақшагирии стратегӣ барои муайян кардани унсурҳои муассир барои ташаккули стратегияи ҳамаҷониба, ки ба рушди устувор ва рақобатпазирии корхона дар давраи дарозмуддат мусоидат мекунад, кӯмак хоҳад кард.

Банақшагирии стратегӣ раванди системавие, ки тамоми ҷанбаҳои фаъолияти корхонаро фаро мегирад. Он ба таъсири омилҳои дохилӣ ва беруна асос ёфта, ба таҳияи стратегияи дарозмуддати рушд нигаронида шудааст. Дар натиҷаи банақшагирии стратегӣ тасвири возеҳиояндаи корхона ташаккул меёбад ва қадамҳои мушаххасе, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои он, муайян карда мешаванд. Дар марҳилаи аввал таҳлили муфассали ҳам муҳити беруна (рақобат, бозор, қонунгузорӣ) ва ҳам дохилӣ (захираҳо, сохтор, равандҳо) гузаронида мешавад. Ин имкон медиҳад, ки имкониятҳои рушд ва таҳдидҳое, ки корхона метавонад дучор ояд, муайян карда шаванд. Муайян кардани ҳадафҳои стратегӣ як қадами муҳимест, ки самти рушди ширкатро муайян мекунад. Ин ҳадафҳо бояд мушаххас, ченшаванда, иҷрошаванда, мувофиқ ва маҳдуд бошанд (талаботи SMART). Дар асоси ин ҳадафҳо стратегияҳо ва нақшаҳои амал таҳия карда мешаванд, ки ба натиҷаҳои гузошташуда кӯмак

мерасонанд. Ғайр аз он, банақшагирии стратегӣ мониторинги мунтазам ва арзёбии пешрафти стратегияҳоро талаб мекунад. Ин имкон медиҳад, ки вобаста ба тағйирот дар бозор ё дохили корхона ба нақшаҳо саривақт ислоҳотҳои зарурӣ ворид карда шавад. Муҳим аст, ки ҳамаи иштирокчиёни раванд ба банақшагирии стратегӣ ҷалб карда шаванд, ки ин ба эҷоди фаҳмиши умумии ҳадафҳо ва беҳтар кардани ҳамкории байни воҳидҳо мусоидат мекунад. Илова бар ин, он доираи ҷонибҳои асосӣ, инчунин, ҳукумат, саҳмдорони корхона, менеҷерон, кормандон ва истеъмолкунандагони маҳсулоти корхонаро бояд фарогир бошад. Мавқеи калидиро дар ташаккули стратегияи рушди корҳонаҳои саноатӣ давлат мебозад. Мақсади асосии он таъмини рушди устувори иқтисодиёт ва беҳтар кардани сатҳӣ зиндагии шаҳрвандон мебошад. Барои ин, давлат воситаҳои гуногун, аз ҷумла сиёсати андозӣ ва барномаҳои иҷтимоиро истифода мебарад. Муҳим аст, ки стратегия корҳонаҳо бояд чандирӣ бошад ва ба шароити тағйирёбанда мутобиқ шавад. Стратегияи муваффақ бояд ба рақобатпазирии кишвар дар бозори ҷаҳонӣ мусоидат кунад, ки тавассути фаъолияти самараноки ширкатҳо дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт ба даст оварда мешавад. Давлат ҳамчун як ниҳоди калидӣ на танҳо самтҳои афзалиятноки рушдро муайян мекунад, балки барои татбиқи онҳо шароити мусоид фароҳам меорад. Он бозорро танзим мекунад, устувории низоми молиявиро нигоҳ медорад ва рушди инфрасохторро таъмин мекунад. Ғайр аз он, давлат дар рушди сармояи инсонӣ тавассути таъмини дастрасӣ ба таҳсилоти босифат ва хизматрасонии тиббӣ нақши муҳим мебозад. Барои ноил гаштан ба рушди устувори иқтисодӣ ҷалби сармоягузорӣ ва фароҳам овардани фазои мусоиди тиҷоратӣ низ муҳим аст. Ҳамкории самаранок бо шарикони байналмилалӣ инчунин ба баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар ва ҳамгирой ба иқтисоди ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Идоракунии самараноки стратегия баланд бардоштани рақобатпазирии корҳонаҳои саноатӣ ҷори намудани механизми назоратиро, ки аз се марҳила иборат мебошад, талаб мекунад. Инчунин, марҳилаи таҳлили мунтазами

маълумот, марҳилаи арзёбии таъсири амалҳои идоракунӣ ба иқтидори захиравии корхона ва рақобатпазирии он ва марҳилаи кабул ва татбиқи қарорҳои идоракунии иловагӣ.

Бо системасозии моделҳо ва омилҳои мавҷуда, ки ба рушди корхонаҳои саноатӣ таъсир мерасонанд, алгоритми интихоби стратегияи самаранокро таҳия кардан мумкин аст. Ҳама стратегияҳоро метавон ба ду намуди асосии он равона кард: ба тавсеаи тиҷорат ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ нигаронида шуда. Ҳар яке аз ин намудҳо вариантҳои зиёде доранд, ки аз ҳадафҳо ва шароити мушаххаси ширкат вобастаанд. Омилҳои беруна метавонанд шароити иқтисодӣ, сатҳи рақобат, танзими давлатӣ ва тағйирот дар бозорҳои ҷаҳонро дар бар гиранд. Омилҳои дохилӣ захираҳои молиявӣ ва инсонӣ, иқтидори инноватсионӣ ва сохтори ташкилии ширкатро дар бар мегиранд. Стратегияҳое, ки ба тавсеаи тиҷорат нигаронида шудаанд, одатан азхудкунии бозорҳои нав ва диверсификатсияи маҳсулотро дарбар мегиранд, дар ҳоле ки стратегияи баланд бардоштани рақобатпазирӣ ба оптимизатсияи равандҳои тиҷорат ва кам кардани хароҷот нигаронида шудаанд. Интихоби стратегияи мушаххас бояд ба таҳлили амиқи вазъ ва имконияти мутобиқ кардани корҳона ба шароити тағйирёбанда асос ёбад. Ин равиш имкон медиҳад, ки аз имкониятҳои корхонаҳои саноатӣ бештар истифода барем ва таъсири хавфҳои эҳтимолиро коҳиш диҳем бо истифодаи усулҳои гуногуни суғуртавӣ.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши рақобат, корхонаҳои саноатӣ бояд пайваста ба муҳити тағйирёбандаи беруна мутобиқ шаванд. Ин таҳия ва татбиқи стратегияҳои муассирро талаб мекунад, ки дар навбати худ омӯзиши равишҳои нави методологиро ҳавасманд мекунад. Афзоиши рақобат ва ҳамгироӣ ба иқтисоди ҷаҳонӣ талаботро ба идоракунии стратегии корхонаҳои саноатӣ зиёд мекунад. Барои таъмини рушди устувор, заминаи методологии банақшагирии стратегӣ бояд пайваста такмил дода шавад.

Ташаккули стратегияи рушди соҳибкории саноатӣ дар доираи равиши методологии аз тарафи муаллиф пешниҳодшуда бояд асосҳои возеҳи ташкилӣ ва усулҳои иқтисодии таҳияи унсурҳои алоҳидаи стратегияи мазкурро дошта бошад.

Дар доираи усулҳои иқтисодии ташаккули стратегияи рушди соҳибкории саноатӣ бошад, маҷмӯи асосҳои методологӣ ва воситаҳои таҳияи унсурҳои мушаххаси стратегияи рушди соҳибкории саноатиро фаҳмидан лозим аст. Сохтори ташкилӣ ва шароити иқтисодии корхона мундариҷаи стратегияи рушди онро муайян мекунад. Яъне, ҷузвҳои асосии механизми ташкилӣ-иқтисодӣ барои таҳияи стратегияи рушди корҳонаи саноатӣ бо назардошти баланд кардани рақобатпазирии онҳо васеъ истифода мегарданд, инчунин сохтори дохилии корхона бояд ба тарзи мувофиқ сохта шавад, ки коркард ва татбиқи стратегияҳои рақобатпазириро дастгирӣ кунад; дар доираи ҷузви иқтисодӣ-молиявӣ бояд сарчашмаҳои молиявӣ ва захираҳои дигари корхона ба самтҳои афзалиятнок мутобиқ карда шаванд, ки ба рақобатпазирӣ мусоидат мекунад; низоми назорат барои сари вақт арзёби намудани натиҷаҳои стратегия ва самаранокии механизми ташкилӣ-иқтисодӣ истифода гарданд.Ин алоқамандии байни механизми ташкилӣ-иқтисодӣ ва стратегия рушди корҳонаи саноати имкон медиҳад, ки корхона рақобатпазирии худро доимо нигох ва афзун гардонида ба шароити тағйирёбандаи бозор зуд мутобиқ гардад. Дар маҷмӯъ, аз тарафи муаллиф алгоритми таҳия ва амалисозии стратегияи рушди корхонаи саноатӣ бо хадафи таъмини рақобатпазирӣ бо истифода аз механизми ташкилӣ-иқтисодӣ пешкаш шуд. (Расми 1.2.)

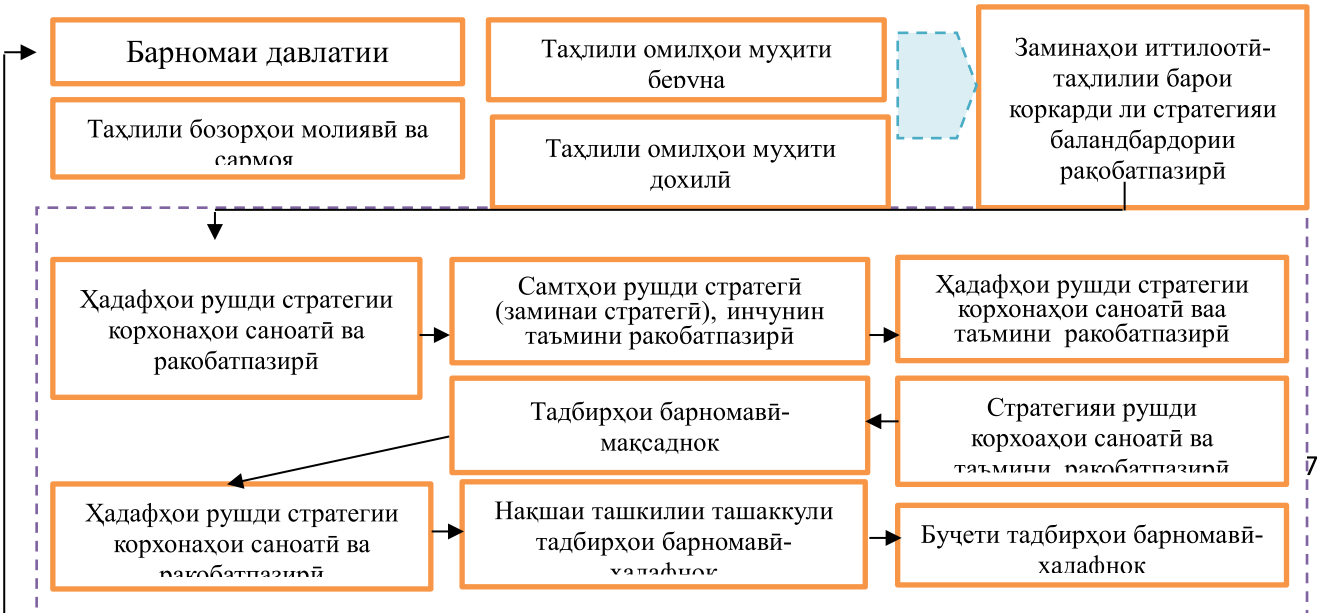

Расми 1.2. – Раванди таҳия ва амалисозии стратегияи таъмини ракобатпазирии корхонаи саноатӣ бо истифодаи механизми ташкилӣ-иқтисодии он

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Тахлили расми 1.2. нишон медихад, ки алгоритм амалисозии стратегияи рушди корхонаи саноатӣ равандҳо ва унсурҳои гуногуни ҳамгироиро ва байниҳам алоқамандро дар бар мегирад ва имконият медиҳад, ки стратегияи корпоративи рушди корҳонаҳои саноатӣ дар тамоми зинаҳо самаранок бо истифодаи механизми ташкили-иқтисодӣ татбиқ гардад. Ин имкон медиҳад, дар дохили ҳар як корхонаи саноатӣ механизми ташкили- иқтисодӣ ҳамчун унсури муҳими таҳияи стратегия рушд ба расмият дароварда шавад.

Стратегияи рушди корпоративӣ бо назардошти афзудани иқтидори рақобатпазирии корҳонаи саноатӣ бо инобат гирифтани таъсири омилҳои гуногун, инчунин, ба ҳам мухолиф, шароитҳои муосир ва ояндаи бозорҳои сармоя, маҳсулотҳо ва молиявӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ, сохавӣ ва дохили корхона, мутобиқат ба талаботҳои танзими давлатӣ ва СУС бояд омода ва амали шавад.

Дар ҳалли масъалаи баланд бардоштани самаранокии идоракунии стратегӣ масъалаҳои марбут ба таъмини афзудани иқтидори рақобатпазирии корҳонаи саноатӣ ташкили механизмҳои ҳавасмандгардони кормандони корҳонаҳои саноатӣ бояд таҳким бахшида шавад. Дар ин раванд бояд низоми муосири ҳавасмандгардонии кормандон KPI ҷори шуда арзёбии кори онҳо бо ҳамвобастаги бо таъмини иҷроиши хадафҳои стратеги мувофиқат карда мешавад.

Зарурати таҳияи стратегияи рушди корпоративӣ бо назардошти афзудани иқтидори рақобатпазирии корҳонаи саноатӣ дар вақти пасомади бӯҳронҳои иқтисоди-молявии шадид дар сатҳи макро ва мезо афзун мегардад. Камбудиҳои таъминоти методии таҳия ва амалисозии стратегияи рушди корҳонаҳои саноатӣ бо назардошти афзун намудани рақобатпазирии дарозмуддати онҳо дар шароити тағиребии бозорҳои байналмилалӣ ва доҳилӣ боиси муслифшавии онҳо мегардад.

Бояд қайд, ки бо назардошти он, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ ба корхонаи саноатии ҳаҷман миёнае, ки бо истеҳсоли маҳсулоти нассоҷӣ алоқаманд мебошад, барои коркард ва татбиқи стратегияи баланд бардоштани рақобатпазирии он ҳароҷоти умумӣ дар ҳаҷми 27,7 млн. сомони лозим аст. Дар ин раванд, ҳароҷотҳо барои бо ҷалби мушовирон барои таҳлил ва таҳқиқи бозорҳо – 500 ҳазор сомони, таҳияи лоиҳаи стратегия – 700 ҳазор сомонӣ, ҷорӣ намудани хати нави истеҳсолӣ ва автоматизатсия – 20 млн. сомони, рақамисозӣ низоми идоракуни (насби ERP-низом) – 3 млн. сомони, омӯзиши кормандон- 1,5 млн. сомони, гузаронидани таҳқиқоти маркетингӣ ва ҷори намудани бренди нав – 1,5 млн. сомони, ҷори намудани низоми назорат ва мониторинг- 500 ҳазор сомони лозим мебошад. Яъне, хулоса кардан лозим, ки бештари аз корҳонаҳои саноатии хурду миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон наметавонад ин низомро бо пурраги дар шароити маҳдуди худ истифода баранд.

Аз ин лиҳоз, бо истифодаи фишангҳо ва восиатҳои механизми иқтисодӣ-ташкилӣ корҳонаҳои саноатии хурду миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд аз сарчашмаҳои беруна до назардошти ҷалби кумакҳои молиявӣ ва техникӣ аз тарафи мақомотҳои давлатӣ, шарикони ҳориҷии рушд ва дигар субъектҳое, ки инфрасохтори истеҳсолӣ ва ғайриистехсолиро, инчунин молиявиро, ташаккул медиҳад (бонкҳои давлатӣ ва тиҷоратӣ, ташкилотҳои қарзии хурд, ташкилотҳои лизингӣ, суғуртавӣ, буржаҳои молиявӣ, аудиторон, ширкатҳои анатитикӣ ва консалтингӣ ва ғайра) истифода кунанд бо назардошти риояи талаботҳои СУС.

Фаъолияти бомуваффақияти корхонаҳои саноатӣ асосан аз қобилияти эҷоди муносибатҳои муассир бо муҳити беруна вобаста аст. Омӯзиши ин муносибатҳо ва ҷустуҷӯи ҳалли оптималии стратегӣ яке аз вазифаҳои калидии назарияи муосири идоракунӣ мебошад. Барои ҳамкории бомуваффақият бо муҳити беруна, корхонаҳои саноатӣ бояд омилҳои зиёдеро ба монанди шароити иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ, инчунин динамикаи рақобатро ба назар гиранд. Муносибатҳои муассир бо шарикони беруна ва саҳмдорон ба эҷоди каналҳои устувори таъминот, рушди бозори фурӯш ва дастрасӣ ба технологияҳои нав мусоидат мекунанд. Ғайр аз он, идоракунии эътибори ширкат як унсури муҳим аст, зеро он ба эътимоди истеъмолкунандагон ва шарикон таъсир мерасонад. Таҳия ва татбиқи стратегияҳо дар асоси таҳлили шароити беруна ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки мавқеи худро мустаҳкам кунанд ва рақобатпазириро дар бозори ҷаҳонӣ баланд бардоранд.

Раванди ташаккули стратегия дар банақшагирии рушди соҳибкории саноатӣ яке аз масъалаҳои калидӣ ба ҳисоб меравад. Тартиби алоҳидаи раванди ташаккули стратегия баррасӣ карда шуда, тартиби нав таҳия ва татбиқ карда мешавад.

Гуногунрангии нуқтаи назарҳо оид ба расмиёти ҷузъҳои раванди ташаккули стратегия дар худи моҳияти стратегия идоракунии стратегиро дар ҳама давру замон мувофиқ ва дар ҳама соҳаҳои фаъолияти иҷтимоию иқтисодӣ татбиқ менамояд.

Таҳияи стратегия як равиши систематикӣ мебошад, ки маҷмӯи чорабиниҳои ба ҳам алоқамандро дарбар мегирад, ки ба муайян кардани ҳадафҳои дарозмуддат ва роҳҳои расидан ба онҳо нигаронида шудаанд.[42]

Стратегияи рушд натиҷаи фаъолияти зеҳнӣ мебошад, ки ба пешгӯии оянда ва таҳияи нақшаи амал барои ноил шудан ба ҳадафҳои дилхоҳ равона шудааст. Стратегияи рушд таҳлили вазъи кунунӣ, муайян кардани ҳадафҳои

---

[42] TeleManagement Forum. Telecom Operations Map. Evaluation Version 2.1. - Morristown, NJ: TMForum, 2000.

дарозмуддат ва роҳҳои расидан ба онҳоро дарбар мегирад. Он ба пешгӯии тағйироти эҳтимолӣ дар иқтисодиёт, сиёсат ва технология такя мекунад, ки имкон медиҳад, ки хатарҳо кам карда шаванд ва имкониятҳои кушодашуда истифода шаванд. Қисми муҳими банақшагирии стратегӣ арзёбии захираҳои ширкат ва бартариҳои рақобатии он мебошад. Чандирии стратегия низ нақши калидӣ дорад, зеро он ба мо имкон медиҳад, ки нақшаҳоро дар посух ба тағйирёбии муҳити беруна танзим кунад. Стратегия набояд статикӣ бошад, балки динамикӣ бошад, ки ба ширкат имкон медиҳад, ки доимо рушд кунад ва ба воқеиятҳои нав мутобиқ шавад, дар ҳоле ки рақобатпазирии худро нигоҳ дорад. Муҳим он аст, ки ширкат мунтазам тағйиротро дар бозор, навовариҳои технологӣ ва ниёзҳои муштариенро таҳлил намуда, ба онҳо зуд вокуниш нишон диҳад. Чунин стратегия чандирӣ дар қабули қарорҳо, омодагӣ ба татбиқи ғояҳо ва усулҳои навро дар бар мегирад, ки ба рушди дарозмуддат ва устувории тиҷорат мусоидат мекунанд. Идоракунии самараноки тағирот ва қобилияти зуд мутобиқшавӣ омилҳои асосии татбиқи бомуваффақияти стратегия дар муҳити ноустувори иқтисодӣ мебошанд.

Бояд қайд кард, ки таҳияи стратегияи рушд вазифаи идоракунӣ мебошад, ки ба таҳияи нақшаи ҳамаҷонибаи амал, ки фаъолияти самаранок ва рушди корхонаро дар оянда таъмин мекунад, равона карда шудааст. Ин раванд таҳлили муҳити беруна ва дохилӣ, гузоштани ҳадафҳо, интихоби алтернативаҳои стратегӣ ва таҳияи нақшаи татбиқро дарбар мегирад.

Таҳаввули механизми стратегии идоракунӣ, ки ба таъмини ракобатпазирии корхонахо нигаронида шудааст, бо афзоиши доимии ноустувории муҳити беруна алоқаманд аст, бо назардошти он, ки иктисоди миллии Точикистон дар назарияи иктисоди хамчун кучак ва кушод арзёбї гардида, доимо зери таъсири омилњои беруна мебошад. Барои ин чи дар сатњи макроиќтисодиёт ва чи дар сатњи саноат ва соњањаои он, инчунин дар сатҳи корхонањо, бояд механизмњои стратегии идоракунӣ, ки ба истифодаи фишангњои пешгирикунанда (превентивї) алоќаманд аст, бояд васеъ истифода

карда шаванд. Барои бомуваффақият фаъолият кардан дар шароити ноустувории баланди бозор, корхонаҳо бояд аз нақшаҳои стратегии сахт ва дарозмуддат даст кашанд ва ба моделҳои идоракунии чандиртар гузаранд. Ин моделҳо бояд ба мониторинги доимии муҳити беруна ва вокуниши фаврӣ ба тағироте, ки ба амал меоянд. Ҳадафи чунин тағйирот эҷод кардани тиҷорати устувор ва мутобиқшавӣ мебошад, ки на танҳо ба ҳадафҳои гузошташуда ноил шуда метавонад, балки ба динамикаи бозор зуд вокуниш нишон диҳад ва ниёзҳои эволютсионии муштариенро қонеъ гардонад. Омилҳои беруна, аз қабили қонунгузорӣ, фарҳанг ва меъерҳои иҷтимоӣ ба ташаккул ва татбиқи стратегия таъсири назаррас доранд, аз ин рӯ онҳо бояд ҳангоми қабули қарорҳои идоракунӣ ба назар гирифта шаванд.[43]

Барои таҳия ва татбиқи стратегияҳо равишҳои гуногун мавҷуданд, ки мураккабӣ ва гуногунҷанбаи ин соҳаи донишро инъикос мекунанд. Яке аз масъалаҳои аз ҳама баррасишаванда таносуби раванд ва мундариҷаи стратегия, инчунин аҳамияти нисбии омилҳои дохилӣ ва беруна барои ташаккули афзалиятҳои рақобатӣ мебошад.

Дар шароити доимо тағйирёбандаи муҳити беруна, таҳияи стратегияи корхона бо ду омили асосӣ мушкилтар мешавад: зарурати ба назар гирифтани уфуқи вақти банақшагирӣ ва дараҷаи баланди номуайянии рушди ояндаи рӯйдодҳо.

Яке аз масъалаҳои калидии назарияи муосири менеҷменти стратегӣ таҳияи методологияест, ки қодир аст ихтилофоти мавҷударо байни консепсияҳои гуногуни стратегия бартараф кунад ва муносибати мувофиқтар ба ташаккули стратегияҳои рушди корхонаҳои саноатиро таъмин кунад. Таҳияи методологияи ягонаи идоракунии стратегӣ ҳамгироии мафҳумҳои гуногунро талаб мекунад, ба монанди равиши захиравӣ, назарияи рақобат ва равишҳои ба рушди устувор нигаронидашуда. Якҷоя кардани ин мафҳумҳо метавонад ба фаҳмиши амиқи омилҳои муайянкунандаи рақобатпазирӣ ва мутобиқшавии

[43] Крейнер С. Ключевые идеи менеджмента. - М.: ИНФРА-М, 2002.

корхонаҳо мусоидат кунад. Ин равиш имкон медиҳад, ки ҳам захираҳо ва салоҳиятҳои дохилӣ ва ҳам шароити беруна ба назар гирифта шуда, стратегияҳои чандиртар ва динамикӣ эҷод карда шаванд. Муҳим он аст, ки методология таҳлили ҳамаҷонибаи хавфҳо ва имкониятҳоро пешбинӣ кунад ва инчунин ба таҳияи чораҳо оид ба идоракунии самараноки онҳо мусоидат кунад. Методологияи муосир, инчунин бояд ҷанбаҳои рақамисозӣ, рушди устувор ва фаъолияти масъулияти иҷтимоиро ба назар гирад, ки махсусан дар шароити тағйироти ҷаҳонӣ ва талаботи афзоянда ба стандартҳои экологӣ ва иҷтимоӣ муҳим аст.

Барои он, ки банақшагирии стратегӣ воситаи муассири идоракунӣ бошад, он бояд ба ҳалли вазифаҳои мушаххаси тиҷорат равона карда шавад, барои ҳама кормандон фаҳмо ва дастрас бошад ва ба хусусиятҳои соҳа ва хусусиятҳои ширкат мутобиқ карда шавад. Банақшагирии самараноки стратегӣ муайян кардани ҳадафҳо ва вазифаҳоеро талаб мекунад, ки бевосита бо афзалиятҳои асосии ширкат алоқаманданд. Муҳим он аст, ки стратегия ба таври фаҳмо пешниҳод карда шавад, аз ҷониби ҳама сатҳҳои кормандон ба осонӣ дарк карда шавад ва онҳоро барои ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ ҳавасманд кунад. Он бояд марҳилаҳои дақиқи татбиқ, нишон додани захираҳои зарурӣ ва нишондиҳандаҳои асосии самаранокиро барои пайгирии пешрафт дарбар гирад. Инчунин муҳим аст, ки стратегия хусусиятҳои соҳаро ба назар гирад, ба монанди сатҳи технологӣ, суръати тағйирот ва дараҷаи рақобат, ки ба ширкат имкон медиҳад, ки ба тағйирот чандир посух диҳад. Тасҳеҳи мунтазами нақшаи стратегӣ, ки ба мониторинг ва таҳлили вазъи кунунӣ асос ёфтааст, ба ширкат кӯмак мекунад, ки ба мушкилоти нав саривақт мутобиқ шавад ва имкониятҳои кушодаро истифода барад.

Аз ин ру, барои таъмини раванди таҳлил ва арзёбии рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ маҷмуи нишондиҳандаҳо истифода карда мешавад, ки ба якчанд гурухи асосӣ таксим карда мешаванд. (Замимаи 4). Таҳлили он нишон медиҳад, ки арзёбии мукаммали рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ бояд

гуруҳӣ нишондиҳандаҳои молиявӣ ва иқтисодӣ, техникӣ ва истеҳсолӣ, маркетинг, ташкилӣ ва иҷтимоӣ истифода гарданд. Истифодаи онҳо барои таҳлили ҳамаҷонибаи доҳилӣ (истехсолӣ, молиявӣ, сармоягузорӣ, маркетингӣ ва ғайра) ва берунаи фаъолияти корхона (мавқе дар бозорҳои доҳилӣ ва ҳориҷӣ) имконият медиҳад.

Гуфтан ҷоиз аст, ки тавсифи нишондиҳандаҳои молиявӣ ва иқтисодӣ , ба монанди фоиданокии истеҳсолот ва маҳсулот, арзиши аслӣ ва сармояи гардон, арзёбии самаранокии истифодаи захираҳои молиявӣ ва модии корхона барои дарёфти имконоти беҳтари назорати хароҷот ва фоида мусоидат мекунанд.

Нишондиҳандаҳое, ба монанди ҳосилнокии меҳнат, фарсудашавии таҷҳизот ва дастрасӣ ба навовариҳо, дар таҳлили қобилият ва самаранокии истеҳсолӣ нақши муҳим бозтда, барои банақшагирии ҷорӣ кардани технологияҳои нав ва риояи стандартҳо ҳамчун заминаи асосии баланд бардоштани рақобатпазирӣ мусоидат кунанд.

Хулоса кардан мумкин, ки истифодаи ин маҷмуи нишондихандаҳо ба таври воқеи барои баррасии омилҳои иқтисодӣ, ташкилӣ, истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ ва таҳия ва татбиқи босамари стратегияи таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ муфид мебошанд.

Сарфи назар аз доираи хеле васеи коркардҳои назариявӣ ва амалӣ дар соҳаи идоракунии стратегӣ, бисёр масъалаҳои ташаккули стратегияи рушди корхона, ки ба афзоиши рақобатпазирии онҳо нигаронида шудааст, то ҳанӯз мубрам буда, коркарди доимии илмӣ ва роҳҳом самараноки истифодаи натиҷаҳои ба даст оварда шударо дар амал талаб мекунад.

Хулосаҳои боби 1.

1.Рушди истеҳсолоти саноатӣ дар баробари афзоиши рақобат ба ташаккули асосҳои назариявӣ ва методологи ва низоми мантиқии пайвастаи консепсияҳои илмӣ оиди рақобат, ҳамчун муқарраротҳои бунёдӣ оид ба моҳияти рақобатпазирии корҳонаҳо асос гузошт. Ҳамчун асосҳои назариявӣ дар самти рақобат ва рақобатпазирии корҳонаҳои саноатӣ асарҳои классикон

А. Смит[44], Д. Рикардо, А. Маршалл, Д.М. Кейнс, Й. Шумпетер қайд кардан зарур аст.

2. Тадқиқотҳои бунедии классикон бо назардошти пайдо гаштани омилҳои нав ва тағиротҳо дар иқтисодиети ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва миллӣ, ки ба раванди рақобатпазири таъсир мерасонанд, боиси дар охири асри 20 ва аввали асри 21 пайдо гаштани таҳқиқотҳои муосир дар мавзуи рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ва консепсияҳои нав, гуногун ва бисёрҷанба, ки аз тарафи олимони хориҷӣ пешкаш карда шудаанд:

- ***стратегияҳои рақобатпазирии*** Портер М);
- ***моделҳои ба манбаъҳо асосёфтаи (RBV)*** Барни Ҷ;
- ***тақвияти қобилиятҳои динамикии*** Тенсе, Пизано, Шуен;
- ***истифодаи инноватсияҳо*** Шумпетер Ҷ.;
- ***консепсияи "Lean"-и*** Вомак ва дигарон;
- ***консепсияи маҳдудиятҳои*** Голдратт;
- ***консепсияи рақобатпазирии байналмилалӣ ва ҷаҳонишавии*** Кругман;
- ***консепсияи кластерҳои*** Портер;
- ***консепсияи рақамикунӣ ва автоматизатсияи*** Бриньолфсон, Макафи;
- ***консеисияи Industry 4.0и*** Кагерманн ва ғайра.

3. Бо гузариши кишварҳои собиқ иттифоқи шуравӣ ба муносибатҳои бозоргонӣ ва пайвастан онҳо ба иқтисодиети ҷаҳонӣ мубрамияти таҳқиқи масъалаҳои назариявӣ ва амалии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ мубрамияти хос пайдо карда, боиси пайдо шудани маҷмуи корҳои таҳқиқоти аз тарафи олимонӣ ватанӣ (Раҳимов Р.К., Комилов С.Љ., Низомова Т.Д., Розиков В.А., Рахимзода Ш., Хушвахтзода Қ.Х., Ризоқулов Т.Р., Рахимӣ Ш., Қодиров Ф.А., Сафоев А. ва дигарон) ва ҳориҷии наздик (Бабенко Д. Н., Бондарев А. В ., Бондаренко О. А ., Булгаков О. В ., Голубков Е. П. ва дигарҳо) гардад.

4. Аз тарафи муаллифи рисола мафхуми рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ҳамчун маҷмӯи имкониятҳо ва афзалиятҳо дар истеҳсол ва

---

[44] Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов.М.: Эксмо. 2007. – 960 с.

фурӯши маҳсулоте, ки таъмини рушди устувори дарозмуддати онро таъмин менамояд, пешкаш шудааст.

5. Аз тарафи муаллифи рисола зери мавҳуми механизми ташкилӣ-иқтисодии маҷмӯи усулҳо, воситаҳо, фишангҳо ва шаклҳои ташкилӣ ва иқтисодиро, ки бо истифодаи он корхонаи саноатӣ сатҳи рақобатпазирии худро баланд мебардорад, фаҳмида шуда, ҷузвҳои он акс ёфтаааанд.

6. Барои таъмини раванди таҳлил ва арзёбии рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ маҷмуи нишондиҳандаҳо барои истифода пешниход гардидаанд, ки ба якчанд гурухи асосӣ таксим карда шудаанд.

7. Таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир, ки ба таври динамикӣ, е ки тағйирёбии шароитҳо ва омилҳои таъсирасон, бояд равиши системавӣ истифода кард. Шароите, ки ба рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ таъсир мерасонанд, ба се гуруҳ , инчунин ҷаҳонӣ, соҳавӣ ва дохилии корхона тақсим мешаванд.

Омилҳое, ки ба рақобатпазирии корхонаҳо таъсир мерасонанд, ба ду гурӯҳ — омилҳои дохилӣ ва берунӣ тақсим мешаванд. Омилҳои берунӣ, ки аз ҷониби онҳо танзим карда намешавандва омилҳои дохилӣ, ки имконияти аз ҷониби худи корхона назорати он ҷой дорад.

8. Принсипҳои таъмини ракробатпазирии корҳонаҳо чунин мебошанд мутобиқшавӣ ва тағйирпазирӣ, сифат ва мизоҷпарастӣ, истифодаи самараноки захираҳо, навовариҳо ва рушди пайваста, ки бояд онҳо риоя карда шаванд.

9. Аз тарафи муалифи рисола механизми комплексии баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаи саноатӣ бо тамоми ҷанбаҳояш барои татбиқшавӣ дар корхонаҳои бузург ва миёна коркард ва пешниҳод гардид.

10. Барои таъмини рақобатпазирии корҳонаҳои хурд ва соҳибкоронӣ инфироди раванди истеҳсолӣ бояд ба назардошти маҳдудияти иқтидори заҳиравии онҳо, алалхусус молиявӣ ва кадрӣ, хукумати миллӣ ва минтақаҳо тадбирҳои иловаги барои ташаккули инфрасохтори истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ барои расонидани кумак барои баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо таъмин намоянд.

11. Аз тарафи муаллифи рисола консепсия ва алгоритми таҳия ва амалисозии стратегияи рушди корхонаи саноатӣ бо ҳадафи таъмини рақобатпазирии онҳо бо истифода аз механизми ташкилӣ-иқтисодӣ пешкаш карда шуд, бо дар назардошти марҳилаҳо ва истифодаи усулҳои гуногун.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛ ВА АРЗЁБИИ ВАЗЪИ МУОСИРИ РУШДИ СОҲАИ САНОАТИ КОРКАРДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Таҳлил ва арзёбии рушди саноати Тоҷикистон дар шароити саноатикунонии босуръати иқтисодиёт

Саноати Тоҷикистон яке аз бахшҳои калидии иқтисодиёт буда, на танҳо талаботи аҳолиро ба мол қонеъ мегардонад, балки дигар соҳаҳоро бо мавод ва маҳсулоти зарурӣ таъмин намуда, ба ин васила рушди тамоми хоҷагии халқро ҳавасманд менамояд. Бахши саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рушди иқтисодии мамлакат нақши муҳим дошта, шуғлро таъмин намуда, ба афзоиши маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ мусоидат менамояд. Самтҳои асосии саноат соҳаҳои кӯҳӣ, бофандагӣ, хӯрокворӣ ва энергетикаро дарбар мегиранд, ки ҳар кадоми онҳо ба таъмини талаботи дохилӣ ва таҳкими иқтидори содиротӣ мусоидат мекунанд. Рушди саноат навсозии инфрасохторро дастгирӣ мекунад ва ба диверсификатсияи иқтисодиёт мусоидат мекунад, ки ин махсусан барои коҳиш додани вобастагӣ аз омилҳои беруна муҳим аст. Дар шароити мушкилоти муосир, ба монанди зарурати гузариш ба усулҳои устувортар ва каммасрафи истеҳсолот, корхонаҳои саноатии кишвар кӯшиш мекунанд, ки технологияҳои навро мутобиқ ва ҷорӣ кунанд. Ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалӣ низ самти муҳим буда, дастрасӣ ба сармоягузориро боз мекунад ва имкон медиҳад, ки мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ мустаҳкам карда шавад.

Татбиқи лоиҳаҳои васеъмиқёс дар соҳаи энергетика, кишоварзӣ ва нақлиет, инчунин афзоиши шуғли аҳолӣ барои гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зинаи нави рушди саноатӣ заминаҳои зарурирo фароҳам овард. Ҷанбаи муҳими ин раванд навсозии инфрасохтор, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва истифодаи технологияҳои муосир мебошад. Рушди бахши энергетика ва такмили шабакаи нақлиетӣ ба ҳамгироии кишвар ба равандҳои иқтисодии байналмилалӣ мусоидат намуда, сармоягузории дохилиро ҳавасманд мекунад. Инчунин, таъкид ба рушди устувори шуғл ва такмили ихтисоси қувваи корӣ дар таъмини суботи дарозмуддати иқтисодӣ ва рақобатпазирии кишвар нақши калидӣ дорад.

Бинобар ин, дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон қайд карданд, ки "... бо дарназардошти аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ пешниҳод менамоям, ки саноатикунонии босуръати кишвар ҳадафи чоруми миллӣ эълон карда шавад".[45]

Саноатикунонӣ ба ташкили саноати рақобатпазир, ки ба истеҳсолоти илмӣ асос ёфтааст, равона карда шудааст. Ба соҳаҳое, ба монанди мошинсозӣ, электроника ва химия диққати махсус дода мешавад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф ҷалби сармоягузории хориҷӣ ва ташкили низоми омодасозии кадрҳо, ки ба талаботи муосир ҷавобгӯ аст, ба нақша гирифта шудааст.

Барои ноил шудан ба ҳадафи 30% ҳиссаи саноат дар ММД, диверсификатсияи истеҳсолоти саноатӣ, навсозии корхонаҳои мавҷуда ва эҷоди истеҳсолоти нав, ки ба коркарди амиқи ашеи хом нигаронида шудаанд, зарур аст. Ин на танҳо арзиши иловашудаи маҳсулотро баланд мебардорад, балки вобастагии иқтисодиетро аз содироти ашеи хом коҳиш медиҳад. Татбиқи технологияҳои инноватсионӣ, ки ҳосилнокии баландтар ва устувории экологии истеҳсолотро таъмин мекунанд, муҳим аст. Илова бар ин, рушди соҳаҳои нави

[45] Эмомалӣ Раҳмон. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018. http://prezident.tj/node/19088

саноат, аз қабили мошинсозӣ, саноати кимие ва коркард ба таъсиси ҷойҳои корӣ ва баланд бардоштани сатҳи тахассуси захираҳои меҳнатӣ мусоидат хоҳад кард.

Бо мақсади татбиқи бомуваффақияти вазифаҳои рушди саноат ва ноил шудан ба ҳадафҳои саноатикунонии босуръат дар кишвар ҳуҷҷатҳои зерин таҳия ва татбиқ карда мешаванд:

- Барномаи рушди миёнамуҳлати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025;

- Барномаи давлатии рушди содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025;

- Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030;

- Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 ва гайра.

Тоҷикистон солҳои 2022-2026-ро солҳои рушди саноат эълон карда, ба татбиқи барномаи мукаммали навсозии истеҳсолот, ки ҳам рушди соҳаҳои анъанавӣ ва ҳам гузариш ба иқтисоди сабзро дарбар мегирад, шурӯъ намуд.

Таҳлили муаллифи рисола нишон медиҳад, ки солҳои охир дар асоси татбиқи стратегияи саноатикунонии босуръати мамлакат сохаи саноатӣ ватанӣ рушд ёфта истодааст. (ҷадвали 2.1.).

Ҷадвали 2.1. - Динамикаи нишондиҳандаҳои асосии рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи 2016-2023

Нишондиҳандаҳо/солҳо	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2022 / 2016, %**
Шумораи корхонаҳо, воҳид	2043	1999	2161	2164	2283	2397	2802	3453	169,0
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ бо нархҳои соли 2022, млн. сомонӣ	19650	23835	26362	29841	32467	39221	43025	46857	238,5
Шумораи миёнаи солонаи кормандони саноатӣ-истеҳсолӣ, ҳазор нафар	80,9	86,8	85,6	84,2	84,3	85,3	86,3	87,5	108,2
Ҳосилнокии меҳнат дар саноат, ҳазор сомонӣ	242,9	274,6	308,0	354,4	385,1	459,8	498,6	535,2	220,3
Суръати афзоиш нисбат	100,0	113,1	126,8	145,9	158,5	189,3	205,2	238,5	-

ба соли 2016, бо %									

Сарчашма: Саноати Љумњурии Тоҷикистон. 2023. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. С.9.

Таҳлили ҷадвали 2.1. нишон медиҳад, ки динамикаи нишондиҳандаҳои асосии рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин аст:

- дар соли 2023 ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ (бо нархҳои муқоисавӣ) 46,86 млрд. сомониро ташкил дод, ки ин 2,4 маротиба нисбат ба соли 2016 зиёдтар аст;

- дар соли 2023 миқдори миёнаи солонаи қувваи кории саноатию истеҳсолии корхонаҳо 84,5 ҳазор нафарро ташкил дод, яъне 6,7% нисбат ба соли 2016 афзоиш ёфт;

- афзоиши ҳосилнокии меҳнат дар саноат соли 2022 нисбат ба соли 2016 220,3% ташкил дод, ки яке аз нишондиҳандаҳои афзудани рақобатпазирии соҳаи саноат мебошад.

Оиди дастовардҳои рушди соҳаи саноат бештар ба тариқи графикӣ дар диаграммаи 2.1. дидан мумкин аст.

Диаграммаи 2.1. – Динамикаи ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ (млн. сомонӣ, бо нархҳои соли 2022) ва шумораи миёнаи солонаи кормандони саноатӣ-истеҳсолӣ (КСИ, ҳазор нафар)

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Лекин афзоиши ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ аз рӯи соҳаҳои асосии он дар давраи солњои 2016-2022 нобаробар аст. (Ҷадвали 2.2.)

Ҷадвали 2.2. - Динамикаи ҳаљми мањсулоти саноатї аз рўи соњањои асосии он дар Тоҷикистон, млн. сомонї, бо нархњои дахлдори сол

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2022 / 2016

									%
Тамоми саноат	15090	20029	23894	27613	30890	38829	43025	46857	285,1
Саноати истихроъ	3004	4524	4686	4853	4309	8409	8906	9336	296,5
Саноати коркард	9368	11776	13520	15952	19054	22313	26497	28537	282,8
Истењсолу таќсими нерўи барќ, об, газ ва гармї	2718	3729	5688	6808	7527	8107	7622	8984	280,4

Идомаи ҷадвали 2.2.

Сарчашма: Саноати Чумхурии Тоҷикистон. 2023. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. С.9.

Мувофиқи маълумоти ҷадвали 2.2., дар давраи аз соли 2016 то 2022 ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ 2,85 маротиба афзудааст. Дар айни замон, соҳаҳои саноати истихроҷ босуръат рушд карданд, ки дар он ҷо афзоиши истеҳсолот қариб 3 маротиба буд. Дар айни замон, дар соҳаҳои коркард ва истењсолу таќсими нерўи барќ, об, газ ва гармї афзоиши каме мўътадилтар, дар сатҳи 2,8 маротиба мушоҳида карда шуд.

Оиди суръати гуногуни рушди суръати афзоиши мањсулоти саноатї аз рўи соњањои асосии саноат дар давраи солњои 2016-2022 диаграммаи 2.2. низ маълумот акс мекунад.

Диаграммаи 2.2. - Суръати афзоиши мањсулоти саноатї аз рўи соњањои асосии саноат нисбати соли базавӣ дар давраи солњои 2016-2022, бо %

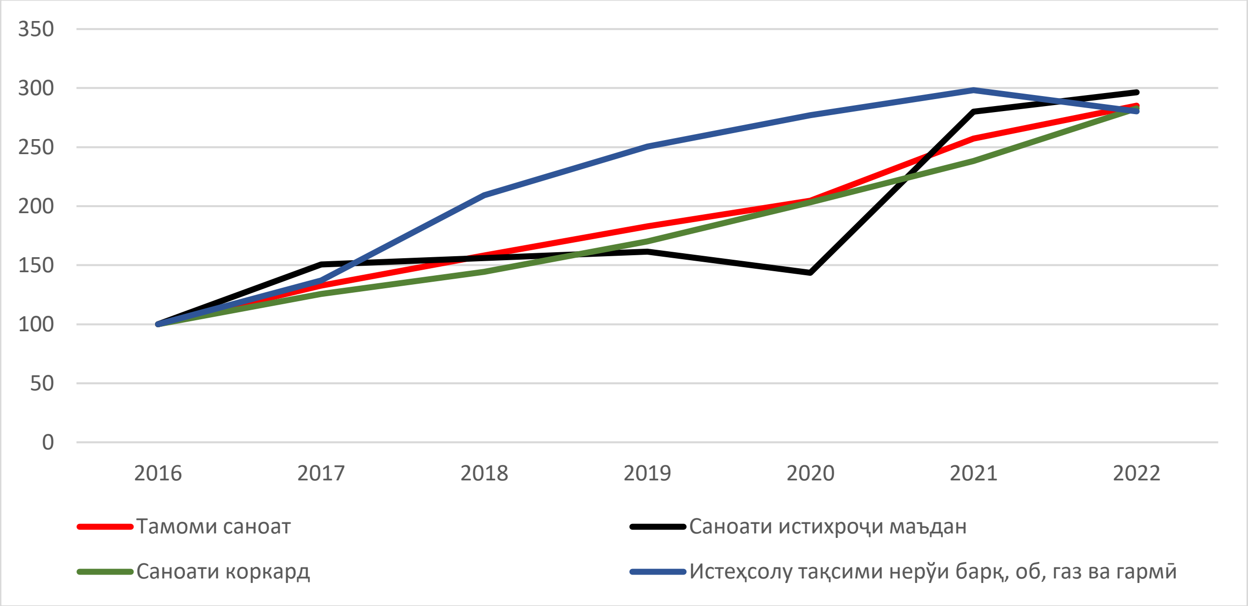

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Қайд кардан муҳим аст, ки мувофиқи диаграммаи 2.2. дар давари солњои 2016-2022 суръати рушди саноати истихроҷ нисбат ба суръати рушди саноати коркард баландтар аст, ки сабаби асосии он ҷалби бештари сармоягузориҳои мустақими ҳориҷӣ (зиёда аз 75%) маҳз ба ин соҳаҳои саноати ватанӣ мебошад. Ин равандро ҳамчун манфӣ арзёбӣ кардан мумкин бо назардошти ақибмондани сурати рушди соҳаҳои саноати коркард аз саноати истихроъӣ, ки ба афзудани ҳиссаи саноати истихроъӣ нисбат ба саноати коркард оварда, боиси назардошти нигоҳ доштанӣ вобастагии иқтисодиёти миллии Тоҷикистон аз майли ашеии он, ки дорои иқтидори пасти истеҳсолӣ арзиши иловагӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ ва ғайра, ки барои амалишавии ҳадафҳои миллӣ хатарҳои иловагиро ташаккул медиҳад. (ҷадвали 2.3. ва диаграммаи 2.3.)

Ҷадвали 2.3. - Динамикаи сохтории соњањои саноати Тоҷикистон дар давраи 2016-2023, бо %, банди фоизӣ

	2016	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2022/ 2016, бо %, б.ф.**
Тамоми саноат	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-
Саноати истихроъ	19,9	19,6	17,6	13,9	21,6	20,7	19,9	-
Саноати коркард	62,1	56,6	57,8	61,7	57,5	61,6	60,9	- 1,2
Истењсолу таќсими нерўи барќ, об, газ ва	18,0	23,8	24,6	24,4	20,9	17,7	19,2	- 1,2

гармӣ								

Сарчашма: Саноати Љумњурии Тоҷикистон. 2023. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. с.9.

Диаграммаи 2.3. - Динамикаи сохтории соњањои саноати Тоҷикистон дар давраи 2016-2022, бо %

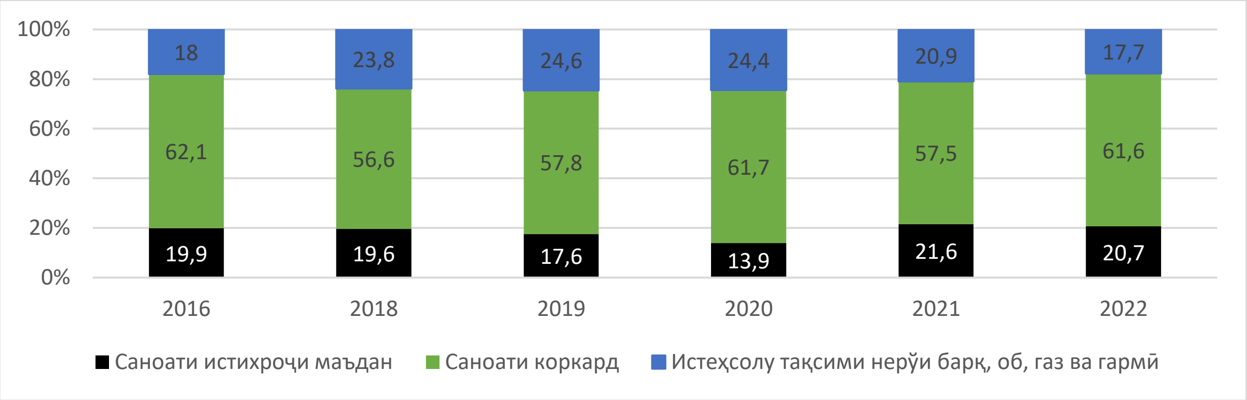

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳлили ҷадвали 2.3. ва диаграммаи 2.3. нишон медиҳад, ки дар давраи 2016-2022 сохтори саноат ба тарафи манфӣ тағйир ёфтааст:

-ҳиссаи соҳаҳои саноати истихроҷ 0,8 банди фоизӣ зиёд шуд, аз 19,9% соли 2016 то 20,7 % соли 2022;

- ҳиссаи соҳаҳои саноати коркард ва истеҳсол ва тақсимоти нерӯи барқ, об, газ ва гармӣ мутаносибан 0,5 банди фоизӣ (аз 62,1% соли 2016 то 61,6% дар соли 2022) ва 0,3 банди фоизӣ (аз 18,0% то 17,7%) кам шуданд.

Тамоюли манфии рушди бартаридоштаи соҳаҳои саноати истихроҷ нисбат ба соҳаҳои саноати коркард дар иқтисоди Тоҷикистон мушоҳида мешавад, ки дар ҳолати боқӣ мондан он ба афзоиши номутаносибиҳои нав ва назаррас оварда расонда метавонад. Дар ин ҷода гуфтан ҷоиз аст, ки яке аз омилҳои ин раванд, паст будани рақобатпазирии саноати коркард ва маҳсулоти истеҳсолнамудаи корҳонаҳои ин соҳа нисбат ба ҳамрадифи ҳориҷии онҳо мебошад. Ин дар ҳолате, ки талабот ба ашёи хом дар бозори ҳориҷӣ хело баланд ва боиси ҷалби бештари сармоягузориҳои мустақими ҳориҷӣ ба ин бахши саноати ватанӣ мегардад. Дар ин ҷода гуфтан ҷоиз аст, ки рушди ояндаи соҳаҳои саноати истихроҷ бояд дар самти коркарди пурраи ашёи хом

дар дохили иқтисодиёти миллӣ ва содироти маҳсулоти ниҳоӣ аз онҳо роҳандозӣ гардад, ки гузоштани талаботҳои нав ва иловагиро барои сармоягузорони хориҷӣ ва ватанӣ тақозо менамояд.

Ҳамин тавр, афзоиши номутаносибиҳо ба боқӣ мондан ва ҳатто амиқ шудани тавсифи иқтисоди миллӣ, яъне ба самти маҳсулоти хоми он, ба осебпазирии баланд аз тағйирёбии вазъияти ҷаҳон ва таъсири он ба маҳсулоти хоми содиротӣ, ба сатҳи пасти коркарди дубораи маҳсулоти хом, ба маҳдуд шудани базаи маҳсулоти хом барои рушди зерсохторҳои коркард, ба дигар оқибатҳои манфии иқтисодӣ, аз ҷумла ба маҳдуд шудани ташкили ҷойҳои нави кор ва корхонаҳои нав, ба сатҳи пасти музди меҳнат, ба вобастагии баланд ба воридоти молҳои истеъмоли умум ва дигар маҳсулоти саноатӣ, ки барои истеҳсоли чунин маҳсулот ҳамаи заминаҳо ва маҳсулоти хоми маҳаллӣ мавҷуд аст, вобастагӣ дорад.

Лекин сатҳи пасти рақобатпазирии молҳои ватанӣ ба сабаби таъсири омилҳои гуногун ба нигоҳ доштани вазъияти мавҷуда ҳам дар сатҳи макроиқтисод ва ҳам дар сатҳи соҳаи саноат ва корхонаҳо оварда расонда, ташкили механизму воситаҳо барои равона кардани рушди саноати ватанӣ, алалхусус саноати коркардро дар самти беҳтаргардонии вазъият, бе маҳдудшавӣ танҳо бо афзоиши миқдории он талаб мекунад.

Аз мавчуд будани захираҳои баланд бардоштани рақобатпазирии саноати коркард истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз рӯи минтақаҳо ба таври назаррас акс мекунад. (ҷадвали 2.4 ва диаграммаи 2.4.)

Ҷадвали 2.4. – Муқоисаи динамикаи ҳаҷм ва ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз рӯи минтақаҳои Тоҷикистон дар солҳои 2016 - 2022, млн. сомонӣ, бо нархҳои дахлдори сол, бо %

	2016, млн. сомонӣ,	**Бо ҳисса, %**	**2022, млн. сомонӣ,**	**Бо ҳисса, %**	**2022 /2016 б.ф.**	**Суръати афзоиш 2022/2016, %**
Ҷумҳурии Тоҷикистон	15090	100,0	43025	100,0	-	285,1
ВМКБ	128,8	0,8	184,1	0,4	- 0,4	142,9
Вилояти Суғд	7078,5	46,9	24326,3	56,5	**+ 9,6**	343,7
Вилояти Хатлон	5047,7	33,5	10792,5	25,1	- 8,4	213,8
ш. Душанбе	1461,8	9,7	3535,9	8,2	- 1,5	241,9

НТМ	1373,2	9,1	4186,1	9,8	**+ 0,7**	304,8

Сарчашма: Саноати Љумњурии Тоҷикистон. 2023. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. с.9.

Диаграммаи 2.4.- Суръати рушди истҳсоли мањсулоти саноатї дар Тољикистон ва минтақаҳои он, бо %

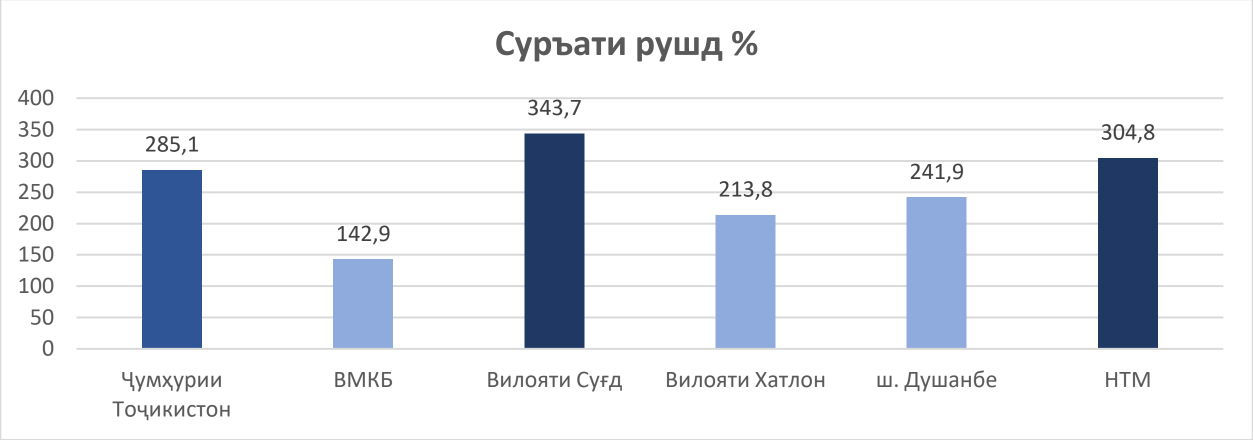

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳлили ҷадвали 2.4. ва диаграммаи 2.4. нишон медиҳад, ки суръати гуногуни рушди мањсулоти саноатї аз рўи минтақаҳои Тоҷикистон дар солҳои 2016 ва 2022 ба тағйирёбии вазни хоси минтақаҳо дар ҳаҷми умумии саноати кишвар оварда расонд:

- вазни ҳиссаи Вилояти Суғд дар ҳаҷми умумии саноати кишвар аз 46,9% соли 2016 то 56,5% дар соли 2022 афзуд, яъне ба 9,6 банди фоизӣ зиёд шуд;
- дар НТМ афзоиш 0,7 б.ф. - ро ташкил дод;
- дар минтақаҳои дигари кишвар коҳиши он дида мешавад, инчунин дар вилояти Хатлон – ба 8,4 б.ф., дар шаҳри Душанбе – ба 1,5 б.ф. ва дар ГБАО – ба 0,4 б.ф.

Бояд гуфт, ки аз соли 2018 сар карда, ҳиссаи саноат дар ММД кишвар нисбат ба ҳиссаи хоҷагии қишлоқ бештар аст (мутаносибан 21,2% ва 19,8%), дар соли 2022 бошад, ин таносуб дар соли 2022 23,5% дар муқобили 22,9%-ро ташкил дод (ҷадвали 2.5. ва диаграммаи 2.5.).

Ҷадвали 2.5. - Динамикаи ҳиссаи соҳаҳои саноат ва хоҷагии қишлоқ дар ММД Тоҷикистон дар давоми солҳои 2017-2022, бо %

	2017	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2022/ 2017, бо %**
Кишоварзӣ, шикор,	20,3	19,8	20,9	22,7	22,4	22,9	+ 2,6

хоҷагии ҷангал ва моҳипарварӣ							
Саноати истихроҷи маъдан	3,8	3,6	3,3	2,8	4,6	4,3	+ 0,5
Саноати коркард	12,8	13,2	13,4	15,6	15,0	15,1	+ 2,3
Истеҳсолу тақсими нерӯи барқ, газ ва гармӣ	3,2	4,3	4,4	4,6	4,1	4,0	+ 0,8
Обтаъминкунӣ, коркарди партовҳо	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-
Тамоми саноат	19,9	21,2	21,2	23,1	23,8	23,5	+ 3,6
Тафовут дар байни саноат ва кишоварзӣ	- 0,4	+ 1,4	+ 0,3	+ 0,4	+ 1,4	+ 0,6	-

Сарчашма: Ҳисобҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023. С.50.

Диаграммаи 2.5. - Динамикаи ҳиссаи саноат ва хоҷагии қишлоқ дар ММД Тоҷикистон дар давоми солҳои 2017-2022, бо %

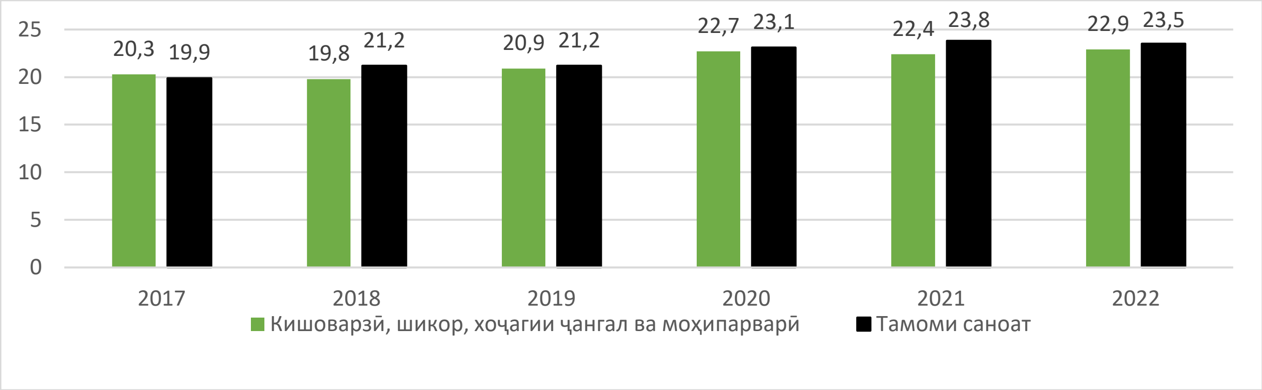

Таҳлили ҷадвали 2.5. нишон медиҳад, ки динамикаи мусбати афзоиши босуръати вазни нисбии саноат нисбат ба ҳиссаи хоҷагии деҳот дар ММД Тоҷикистон дар давоми солҳои 2017-2022 мушоҳида мешавад.

Афзоиши ҳиссаи саноат дар ММД 3,6 банди фоизӣ дар панҷ сол натиҷаи назаррас аст, ки аз татбиқи бомуваффақияти сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноатикунонӣ шаҳодат медиҳад. Ин тамоюлҳои мусбӣ барои дигаргунсозии минбаъдаи иқтисодиёти кишвар ва таҳкими иқтидори саноатии он замина фароҳам меоранд. Муҳим он аст, ки идомаи индустрикунонӣ на танҳо бо афзоиши ҳаҷми истеҳсолот, балки бо баланд бардоштани сифати он, ҷорӣ намудани навовариҳо ва таҷрибаҳои устувори истеҳсолӣ ҳамроҳ карда шавад. Он инчунин барои содироти маҳсулоти босифат имкониятҳои нав фароҳам

оварда, ҳамгироии Тоҷикистонро ба бозорҳои ҷаҳонӣ ва беҳтар намудани мавқеи иқтисодии хориҷиро ҳавасманд менамояд. Бояд қайд кард, ки мувофиқи пешгӯиҳо ва СМР 2030 то соли 2030 ҳиссаи саноат дар ММД дар сатҳи 30,0% бояд таъмин карда шавад. Бинобар ин, дар давоми солҳои оянда, ё дар давоми давраи таҳлилӣ ваояндабинии солҳои 2023-2030 на танҳо бояд афзоиши ҳиссаи саноати ватанӣ иловатан ба 6,5 банди фоизӣ таъмин гардад, ва нишондиҳандаҳои афзоиши сифатнок низ ноил шавад. Дар ин ҷода низ бояд дар бозори дохилӣ истеҳсоли молҳои воридотивазкунандаи саноатӣ бартарӣ дошта, рақобатпазирии онҳо таъмин карда шавад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки таъмини аҳолӣ бо намудҳои асосии молҳои истеъмоли умум, содироти маҳсулоти ватанӣ ба бозорҳои берунӣ, ворид кардани молҳо ба бозори дохилӣ бо ҳисоб ба ҳар як нафар аҳолӣ аз меъёри истеъмол то ҳол ақиб мемонад.

Тасвири воқеии рушди саноатро нишондиҳандаҳои ҳадафи 9-и Ҳадафҳои рушди устувор (ҲРУ) “Ташкили инфрасохтори устувор, мусоидат ба саноатикунонии ҳамафарогиру пойдор ва инноватсияҳо” медиҳанд. Инчунин, ҳиссаи арзиши иловашудаи саноати коркард дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар, њамчун индикатори нишондиҳандаҳои ҲРУ 9.2.1. (ҷадвали 2.6. ва диаграммаи 2.7,)

Ҷадвали 2.6. - Динамикаи ҳиссаи арзиши иловашудаи саноати коркард дар ММД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо %

2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
10,7	11,4	12,8	13,2	13,4	15,6	15,0

Сарчашма: Зеленое развитие для всеобщего процветания. Добровольный национальный обзор Таджикистана. 1013. С.29.

***Эзоҳ:** Ин нишондињанда дар 2-3 сол як маротиба њисоб карда мешаванд.

Диаграммаи 2.6. –Динамикаи ҳиссаи арзиши иловашудаи саноати коркард дар ММД Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, %

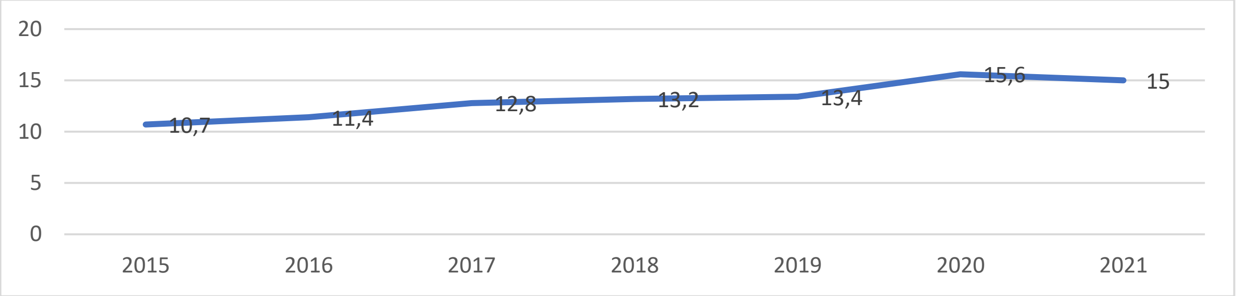

Сарчашма: Зеленое развитие для всеобщего процветания. Добровольный национальный обзор Таджикистана. 1013. С.29.

Таҳлили маълумотҳои ҷадвали 2.6. ва диаграммаи 2.6. нишон медиҳанд, ки дар давраи солњои 2015-2021 дар саноат арзиши иловашуда, ки дар саноати коркард ташкил карда мешавад, аз 10,7% дар соли 2015 то 17,0% дар соли 2022 афзоиш ёфт, ё ки 6,3 банди фоизӣ ташкил дод.

Дар баробари ин, таҳлили иловагӣ мувофиқи маълумотҳои ҷадвали 2.1.7. ва диаграммаи 2.1.8. нишон медиҳад, ки арзиши иловашуда, ки дар саноати коркард ба ҳар як нафар аҳолӣ низ афзоиш ёфтаст. (индикатори ҲРУ 9.2.1).

Ҷадвали 2.7. - Динамикаи истеҳсоли арзиши иловашуда дар саноати коркард ба як нафар аҳолии Тоҷикистон, бо долл. ИМА

2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
103,9	90,9	108,1	112,6	119,6	130,8	135,6

Сарчашма: Зеленое развитие для всеобщего процветания. Добровольный национальный обзор Таджикистана. 1013. С.29.

Диаграммаи 2.7. - Динамикаи истеҳсоли арзиши иловашуда дар саноати коркард ба як нафар аҳолии Тоҷикистон, бо долл. ИМА

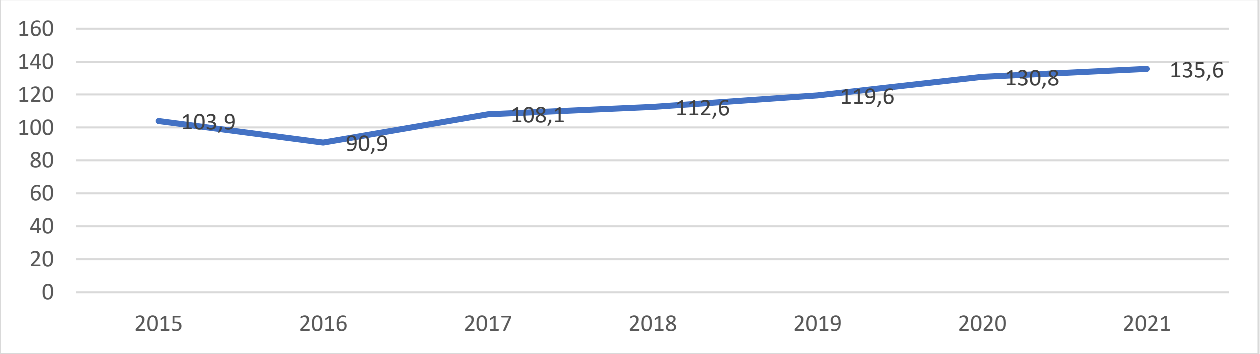

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳлили маълумотҳои ҷадвали 2.7. ва диаграммаи 2.8. нишон медиҳад, ки арзиши иловашуда, ки дар саноати коркард истеҳсол мешавад, дар соли 2015 агар 103,9 дол. ИМА ташкил дода бошад, дар соли 2021 то ба 135,6 дол.

ИМА афзоиш ёфт, ё ки ба 130,5%. Ин тамоюл аз раванди афзоиши иқтидори рақобатпазирии корхонаҳои саноатии коркард далолат медиҳад, ки мусби бояд арзъеби гардад. Лекин, суръати афзоиши он дар ин давраи таҳлилӣ суст гардида истодааст, ки боиси ташвиш ва таҳлил мебошад.

Таҳлил нишон медиҳанд, ҳарчанд тамоюли афзоиши ҳиссаи шуғл дар саноати коркард мушоҳида шавад ҳам (индикатори ҲРУ 9.2.2.), вале он динамикаи ноустувор дорад (ҷадвали **2.8.** ва диаграммаи **2.8.**).

Ҷадвали 2.8. - Динамикаи ҳиссаи шуғл дар саноати коркарди Тоҷикистон дар давраи 2015-2021, бо % нисбат ба шуғли умумӣ

2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
2,5	2,5	3,6	3,5	3,4	3,4	3,5

Сарчашма: Зеленое развитие для всеобщего процветания. Добровольный национальный обзор Таджикистана. 1013. С.29.

Диаграммаи 2.8.- Динамикаи ҳиссаи шуғл дар саноати коркарди Тоҷикистон дар давраи 2015-2021, бо % нисбат ба шуғли умумӣ

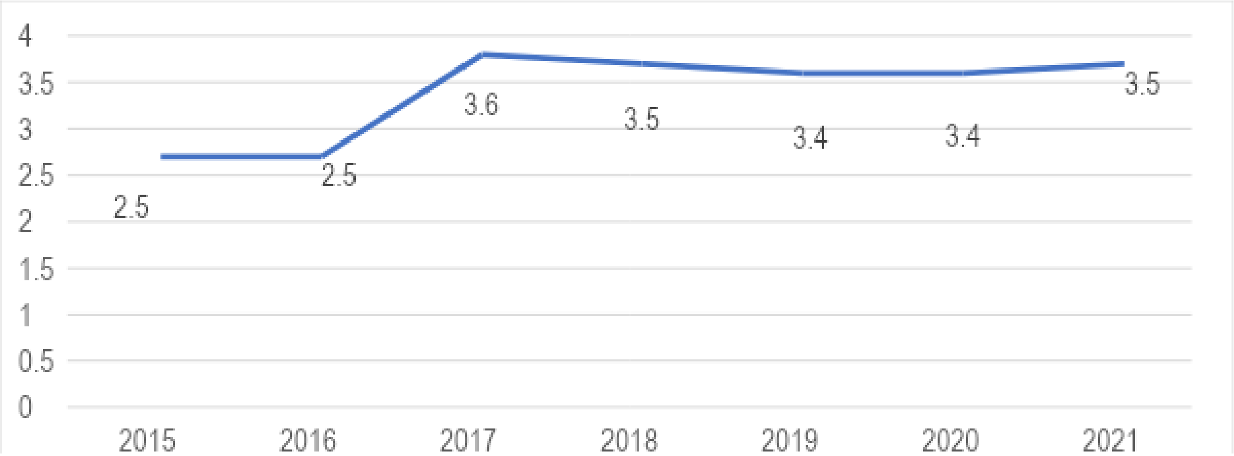

Сарчашма: Зеленое развитие для всеобщего процветания. Добровольный национальный обзор Таджикистана. 1013. С.29.

Таҳлили маълумотҳои диаграммаи 2.8. нишон медиҳад, ки ҳиссаи шуғл дар саноати коркарди Тоҷикистон дар соли 2015 агар 2,5% ва дар соли 2017 – 3,6%-ро ташкил дода бошад, дар соли 2021 он то 3,5% афзоиш ёфт. Яъне, агар дар давоми давраи солҳои 2015-2017 он 0,9 банди фоизӣ афзоиш ёфта бошад, дар давоми давраи солҳои 2017-2021 он 0,1 банди фоизӣ кам шуд, ки ин тамоюли манфиро инъикос мекунад. Ҳоло он, ки маҳз рушди саноати коркарди Тоҷикистон бояд ба сарчашмаи асосии ташкили ҷойҳои кории самаранок дар

саросари кишвар табдил ёфта, барои истифодаи пурраи маҳсулоти хоми ватанӣ ва дигар захираҳоро заминаро бояд таъмин намояд.

Рушди устувори саноати коркард дар ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии кишвар нақши калидӣ дорад. Рушди фаъоли ин бахш на танҳо ба рушди иқтисодӣ, балки ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ низ мусоидат мекунад, ки ин яке аз афзалиятҳои сиёсати давлатӣ мебошад. Таҳлили муфассали ин масъала дар боби сеюми рисола оварда шудааст.

Яке аз нишондиҳандаҳои асосии маҷмӯии рақобатпазирии соҳа ва корхонаҳои саноати коркард ин сатҳ ва динамикаи ҳосилнокии меҳнат мебошад. (ҷадвали 2.9.).

Ҷадвали 2.9. - Динамикаи ҳосилнокии меҳнат дар соњањои асосии саноати Тоҷикистон дар давраи солњои 2016-2022 , бо млн. сомонї, бо % , нархњои дахлдори ҷорӣ

Нишондиҳандаҳо/солҳо	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Истеҳсоли махсулоти саноатт, дар маҷмӯъ, млн. сомони	15090	20029	23894	27613	30890	38829	43025
Шумораи миёнаи солонаи кормандони саноатию истењсолї, њазор нафар	80,9	86,8	85,6	84,2	84,3	85,3	86,3
Ҳосилнокии меҳнат, ҳазор сомонӣ	186,5	230,7	279,1	327,9	366,4	455,2	498,6
Афзоиши соли 2022 нисбат ба соли 2016 - 267,3%							
Истеҳсоли махсулоти саноати истихрољи маъдан, млн. сомони	3004	4524	4686	4853	4309	8409	8906
Шумораи миёнаи солонаи њазор нафар	9,7	9,6	10,2	11,1	12,6	13,6	12,8
Ҳосилнокии меҳнат ҳазор сомонӣ	309,7	471,2	459,4	437,2	342,0	618,3	695,8
Афзоиши соли 2022 нисбат ба соли 2016 - 224,7%							
Истеҳсоли махсулоти саноати коркард, млн. сомони	9368	11776	13520	15952	19054	22313	26497
Шумораи миёнаи солонаи њазор нафар	57,6	60,9	56,5	59,2	59,3	58,9	60,1
Ҳосилнокии меҳнат, ҳазор сомонӣ	162,6	193,3	239,3	269,5	321,3	378,8	440,9
Афзоиши соли 2022 нисбат ба соли 2016 - 271,1%							
Истењсолу таќсими нерўи барќ, об, газ ва гармї	2718	3729	5688	6808	7527	8107	7622
Шумораи миёнаи солонаи	13,7	16,4	18,9	13,9		12,8	13,4

њазор нафар					12,4		
Ҳосилнокии меҳнат, ҳазор сомонӣ	198,4	227,4	300,9	489,8	607,0	633,3	568,8
Афзоиши соли 2022 нисбат ба соли 2016 - 286,7%							

Сарчашма: ҳисобҳои муаллиф аз рӯи маҷмӯаи Саноати Љумњурии Тољикистон. Агентии омори назди Президенти Љумњурии Тољикистон, 2023. С.14-16; 21-22.

Аз таҳлили ҷадвали 2.9. бармеояд, ки ҳосилнокии меҳнат дар давраи солњои 2016-2022:

- дар соњаи саноати Тоҷикистон дар маҷмӯъ 267,3%-ро ташкил дод;
- суръати баландтарини афзоиш дар истеҳсолу таќсими нерӯи барќ, об, газ ва гармї мушоҳида мешавад (286,7%)[46] ;
- суръати афзоиши ҳосилнокии меҳнат дар соҳаҳои истихроҷ 2,2 маротиба (224,7%);
- суръати афзоиши ҳосилнокии меҳнат дар соҳаҳои коркард 2,7 маротиба (271,1%) афзоиш ёфтааст.

Хулоса кардан мумкин, ки суръати афзоиши ҳосилнокии меҳнат дар соҳаҳои коркард аз суръати афзоиши ҳосилнокии меҳнат дар соҳаҳои истихроҷ зиёдтар аст. Ин тамоюли мусбат дар рушди саноати кишвар буда, оиди афзудани иқтидори рақобатпазирии сохаи мазкур далолат медиҳад. Лекин, ин имкониятҳо пурра дар замони муосир истифода намегарданд, ки боиси нигаронӣ мебошад.

Самти ҷолиби тадқиқот метавонад робитаи байни суръати афзоиши истеҳсолоти саноатӣ дар Тоҷикистон ва динамикаи даромади андоз ба буҷет бошад. Муқоиса бо дигар кишварҳо, бахусус кишварҳое, ки сатҳи рушди иқтисодӣ ё захираҳои табиӣ доранд, имкон медиҳад, ки намунаҳои умумӣ муайян карда шаванд ва потенсиали афзоиши минбаъдаи даромади андоз муайян карда шавад. (ҷадвали 2.10. ва диаграммаи 2.9).

Ҷадвали 2.10. - Муқоисаи сатҳи рушди саноати коркарди Тоҷикистон дар заминаи рақобатпазирии глобалӣ (ҷаҳонӣ) ва минтақавӣ (кишварҳои бо сатҳи баланди даромад, бо сатҳи миёнаи даромад, бо сатҳи пасти даромад), дар соли 2021[47]

[46] Бояд ба назар гирифт, ки ҳисобҳо бо нархҳои солҳои ҷорӣ оварда шудаанд ва дар давраи таҳлилӣ нерӯи барқ якчанд маротиба афзоиш ефтааст

[47] Гузориши солонаи ЮНИДО, соли 2021. СММ оид ба рушди саноат. Вена, соли 2022. С.79,80.

Нишондиҳандаҳои рушди саноат дар заминаи рақобатпазирӣ	Ба ҳисоби миёна дар ҷаҳон	Дар Тоҷикистон	Нишондиҳандаҳои дахлдор аз нуқтаи назари гурӯҳи кишварҳои:		
			бо сатҳи баланди даромад	бо сатҳи миёнаи даромад	бо сатҳи пасти даромад
Ҳиссаи арзиши иловашуда, ки дар саноати коркард ташкил карда мешавад, бо % нисбат ба ММД	17,0	15,0	14,4	21,2	9,9
Арзиши иловашудаи саноати коркард барои ҳар як нафар аҳолӣ, бо доллари ИМА	1854	136	6129	1206	72
Ҳиссаи шуғл дар саноати коркард нисбат ба шуғли умумӣ, бо %	13,1	3,5	13,3	14,8	5,3

Сарчашма: Ҳисоботи солонаи UNIDO 2021. Созмони Милали Муттаҳид оид ба рушди саноат. Вена, 2022. С.79,80.

Эзох: Нишондихандахо дар 2-3 сол як маротиба хисоб карда мешаванд.

Диаграммаи 2.9. - Муқоисаи сатҳи рушди саноати коркарди Тоҷикистон дар заминаи рақобатпазирии глобалӣ (ҷаҳонӣ) ва минтақавӣ (кишварҳои бо сатҳи баланди даромад , бо сатҳи миёнаи даромад, бо сатҳи пасти даромад), дар соли 2021

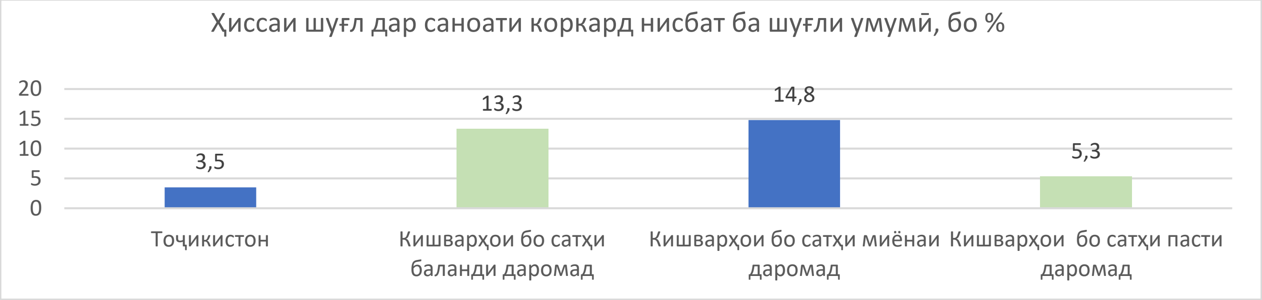

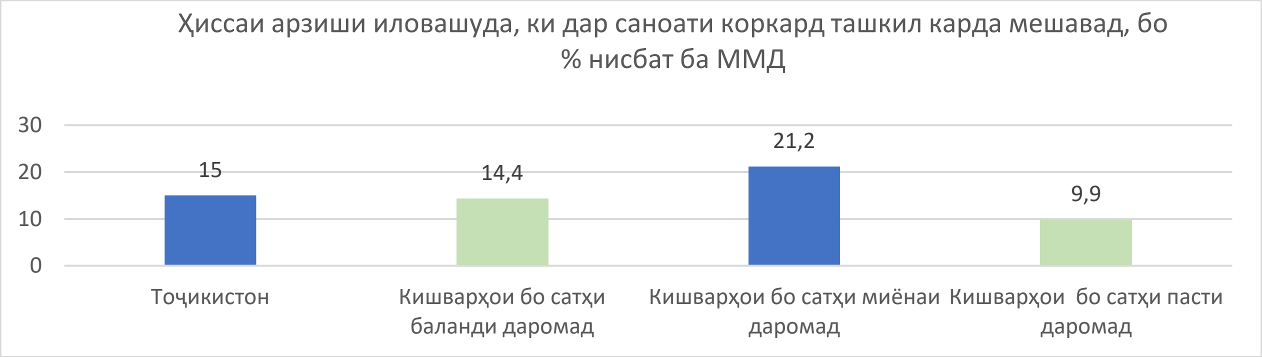

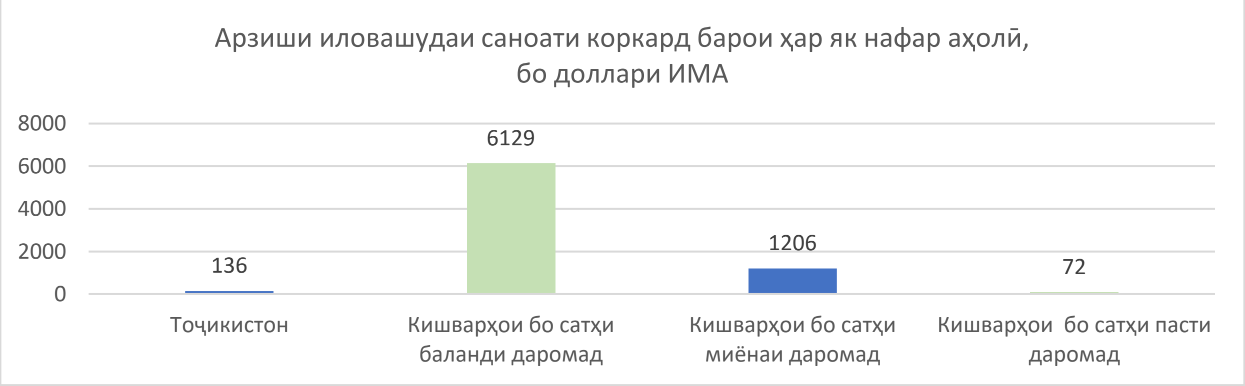

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Аз таҳлили маълумотҳои ҷадвали 2.10. ва диаграммаи 2.9. дида мешавад, ки:

- арзиши иловашуда, ки дар саноати коркарди Тоҷикистон ташкил карда мешавад, 15,0% ММД-ро ташкил дода, ҳоло он, ки он дар кишварҳо бо сатҳи миёнаи даромад он ба 21,2% баробар аст, яъне аз сатҳи он 6,2 банди фоизӣ паст мебошад;

- дар баробари ин, арзиши иловашуда, ки дар саноати коркарди Тоҷикистон ташкил карда мешавад (15,0% ММД) нисбат ба сатҳи ҷаҳонӣ (- 0,6 б.ф.) ва кишварҳо бо сатҳи пасти даромад (- 5,1) баландтар аст;

- аз рӯи арзиши иловашудаи саноати коркард барои ҳар як нафар аҳолӣ саноати коркарди Тоҷикистон 136 дол. ИМА-ро ташкил дода, нисбат нишондиҳандаи ҷаҳонӣ (1854 дол. ИМА) ва нисбат ба кишварҳои дорои сатҳи миёнаи даромад (1206 доллари ИМА) хело паст мебошад, яъне ба андозаи 1070 паст дол. ИМА аст;

Дар сатҳи минтақавӣ муқоисаи нишондиҳандаҳои дар боло номбаршуда нисбат бо маълумотҳои баъзе кишварҳои ИДМ, алалхусус, бо саноати коркарди Федератсияи Россия, Қирғизистон ва Ӯзбекистон бояд таҳлил кард (ҷадвали 2.11).

Ҷадвали 2.11. - Муқоисаи нишондиҳандаҳои ҲРУ 9 мансуби Тоҷикистон бо кишварҳои алоҳидаи ИДМ

Нишондиҳандаҳои ҲРУ 9 аз нуқтаи назари кишварҳои алоҳидаи ИДМ	2015	2018	2019	2019 / 2015, бо %, б.ф.
9.2.1. Арзиши иловашуда, ки дар саноати коркард истеҳсол мегардад, бо % нисбат ба ММД-и кишварҳо:				
Ҷумҳурии Тоҷикистон	**8,7**	**13,2**	**13,4**	**+ 4,7 б.ф.**
Федератсияи Россия	-	14,4	14,5	-
Қирғизистон	-	14.3	14.7	-
Ӯзбекистон	-	18.2	19.6	-
9**.2.1. Арзиши иловашуда, ки дар саноати коркард ташкил карда мешавад, барои ҳар як нафар аҳолӣ, бо доллари ИМА- и кишварҳо:**				
Ҷумҳурии Тоҷикистон	**-**	**114**	**121**	**-**
Федератсияи Россия	-		1562	-
Қирғизистон	-	184	188	-

Ӯзбекистон	-	250	295	-
9.2.2. Шуғл дар саноати коркард, бо % нисбат ба шуғли умумӣ- и кишварҳо:				
Ҷумҳурии Тоҷикистон	**2,5**	**3,3**	**2,4**	**- 0,1 б.ф.**
Федератсияи Россия	-	-	14,3	-
Қирғизистон	-	12.0	11.8	-
Ӯзбекистон	-	12.0	11.9	-

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф мувофиқи: Кумитаи байнидавлатии омори Иттиҳоди давлатҳои мустақил. Мониторинги нишондиҳандаҳои ҳадафҳои рушди устувор (ҲРУ) дар минтақаи ИДМ. 2016–2020. Маҷмуаи оморӣ. Москва 2021. С.114-115.

Эзоҳ: Ҳадафи 9-и ҲРУ – Ташкили инфрасохтори устувор, мусоидат ба саноатикунонии ҳамафарогиру пойдор ва инноватсияҳо

*Нишондихандахо дар 2-3 сол як маротиба хисоб карда мешаванд.

Аз таҳлили маълумотҳои ҷадвали 2.11 дида мешавад, ки:

- арзиши иловашуда, ки дар саноати Тоҷикистон истеҳсол мегардад дар соли 2019 13,4 % ММД-ро ташкил дод, ки нисбат ин нишондиҳанда дар Федератсияи Россия, Ӯзбекистон ва Қирғизистон (мутаносибан 14,5%; 19,6% ва 14,7%) мутаносибан 1,1; 6,2 ва 1,3 банди фоизӣ паст аст;

- арзиши иловашуда, ки дар саноати коркарди Тоҷикистон ба ҳар як нафар аҳолӣ 121 дол. ИМА-ро ташкил медиҳад, ҳолон, ки дар Федератсияи Россия, Ӯзбекистон ва Қирғизистон онҳо мутаносибан 1562, 295 ва 188 дол. ИМА-ро ташкил медиҳанд, ё ки 12,9 , 2,4 ва 1,6 маротиба камтар аст;

- шуғл дар саноати коркарди Тоҷикистон нисбат ба шуғли умумӣ соли 2019 2,4%-ро ташкил дода, нисбат ба Федератсияи Россия, Ӯзбекистон ва Қирғизистон (мутаносибан 14,3, 11.8 ва 11.9 %) , ва ё ки 11,9, 9,4 ва 9,5 б.ф. паст мебошад.

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки саноати коркарди Тоҷикистон, ки дар шароити ба ҳам монанди табиӣ-иқлимӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ ва шароити иҷтимоӣ-иқтисодӣ вобаста ба иқтисоди ташаккулёбандаи бозорӣ кишварҳои ИДМ, аз ҷумла Россия, фаъолият мебарад, сатҳи нисбатан пасти рақобатпазирии саноати ватаниро инъикос карда, оиди мавҷуд будани имкониятҳои он далолат мекунад.

Бояд қайд кард, ки муќоисаи сатҳи рушди саноати коркарди Тољикистон бо кишварҳои дорои сатҳи миёнаи даромад аз нуқтаи назари методологӣ бо назардошти муайян намудани он ҳамчун ҳадафи рақобатпазирӣ аз СМР 2030 бармеояд, на бо сатҳи ҷаҳонӣ ва кишварҳои дорои бо сатҳи баланди даромадва сатҳи пасти даромад.Яъне, Тоҷикистон, ки ҳоло дар сатҳи кишварҳои дорои сатҳи пасти даромад дохил мешавад, бояд на бо кишварҳои муттарақии дорои саноати постиндурстриалӣ, балки бо кишварҳои дорои бо сатҳи баланди даромад рақобат кунад. Дар баробари ин, онҳо дар дурнамои миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат дар ҷараёни ҳамгироии иқтисоди миллии Тоҷикистон ва соҳаи саноати коркард ва субъектҳои он имкониятҳои баланд бардоштани рақобатпазириро талаб мекунад.

Ин масъала низ, аз суханронии Пешвои миллат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2022 бармеояд, ки қайд карда шудаанд: "... Дар давоми солҳои охир дар рушди соҳа муваффақиятҳои назаррас ба даст омаданд. Вале ин нишондиҳандаҳо, бо дарназардошти захираву имкониятҳои кишвар, аз ҷумла ашёи хоми ватанӣ, иқтидорҳои истеҳсолӣ, захираҳои меҳнатӣ, «энергияи сабз» ва талаботи афзоянда ба маҳсулоти саноатӣ дар дохил ва хориҷи кишвар, ҷиҳати ноил шудан ба яке аз ҳадафҳои стратегии мо – саноатикунонии босуръат ҳанӯз нокифоя мебошанд".[48]

Таҳлил нишон медиҳад, ки дар зерсохторҳои саноат бартариҳои муқоисавии рақобатпазири ҷой дорад, ки онҳоро бо мақсади таъмини рақобати самаранок ҳам дар бозорҳои дохилӣ ва ҳам дар бозорҳои берунии фурӯш пурра сафарбар кардан зарур аст, ки предмети таҳқиқоти зербобҳои минбада аст.

Ҳамин тавр, барои таъмини рушди иқтисоди миллӣ ва дар асоси он ноил шудан ба сатҳи баланди некуаҳволии аҳолӣ на танҳо сармоягузориро ба саноат, хусусан ба саноати коркард, балки инфрасохтори он, низ зиёд карда, дар

---

[48] Эмомалӣ Раҳмон. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022. http://prezident.tj/node/29823

баробари ин, фишангҳои ғайримонетарӣ ва воситаҳои рушди онро самаранок истифода бурдан лозим аст, аз ҷумла ташкили кластерҳо, беҳтаргардонии ҳамкорӣ бо ҳамаи субъектҳои ҳокимияти давлатӣ ва субъектҳое, ки дар саноати коркард дар асоси принсипҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ фаъолият мебаранд ва ғайра.

Хулосаи таҳлили гузаронидашуда, нишондиҳандаҳо ва баҳодиҳии ҳолати ҳозираи рушди саноати ватанӣ ва зерсохторҳои саноати коркард аз он далолат медиҳад, ки дар рушди онҳо як қатор мушкилиҳои назаррас мавҷуд аст ва онҳо андешидани чораҳои комилан мутобиқи идориро дар ҳамаи сатҳҳои идораи иқтисоди миллӣ талаб мекунанд.

Дар доираи татбиқи Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030, рушди бахши саноатӣ, бахусус соҳаи коркард бояд:

- ҳиссаи соҳаҳои саноати коркард дар ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ бояд на камтар аз 70,0%-ро ташкил диҳад, нисбат ба сатҳи он дар соли 2022 (61,6% ё ки бояд 8,4 б.ф. баланд карда шавад);

- инчунин, соҳаҳои мошинсозӣ бояд на камтар аз 20,0% ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатиро ташкил диҳанд, ҳоло он, ки он ҳоло ҳамагӣ 1,0%-ро ташкил медиҳанд, ё ки 19,0 банди фоизӣ пасттар аз нишондиҳандаҳои тавсияшаванда аст;

- ҳаҷми истеҳсоли арзиши иловашудаи соҳаҳои саноати коркард барои ҳар як нафар аҳолӣ дар сатҳи паст боқӣ мемонад (135,6 дол. ИМА), ҳиссаи қиёсии он дар ММД кишвар (15,0%) ва сатҳи шуғл (3,5%-ро) ташкил медиҳад, ки нисбат ба нишондиҳандаҳои кишварҳои дорои даромади миёна хело паст мебошад.

Аз ин рӯ, дар дурнамои миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат дар назди мақомотҳои танзимкунанда дар ҳама сатҳҳо (миллӣ, соҳавӣ, минтақавӣ) вазифаи таъмини баланд бардоштани рақобатпазирии саноати ватанӣ ва субъектҳои он дар раванди ҳамгироии Тоҷикистон ба иқтисоди глобалию минтақавӣ ва таъмини рақобатпазирии молҳои ватании саноатӣ дар бозори

дохилӣ гузошта шудааст. Баланд бардоштани рақорбатпазирии саноати коркард ва субъектҳои он, ба монанди корҳонаҳои ватании соҳавӣ, омили муҳими ҳалли бомуваффақияти чор ҳадафҳои миллӣ мебошад, ки қабули маҷмӯи чораҳои иловагиро талаб мекунад.

2.2. Таҳлил ва арзёбии ҳолати рушди соҳаи саноати коркарди Тоҷикистон ва рақобатпазирии он

Таҳлил нишон дод, ки ҳамаи соҳаҳои саноати Тоҷикистон барои баланд бардоштани рақобатпазирии саноати ватанӣ захираҳо ва имкониятҳои зиёд доранд, хусусан саноати коркард, ки тақвиятдиҳандаи рушди саноат ва дар маҷмӯъ иқтисоди миллӣ бояд бошад.

Рушди нобаробари саноати коркард дар минтақаҳои гуногун, аз ҷумла, ба истифодаи нопурраи захираҳои мавҷуда вобаста аст. Тадқиқоти мо ба муайян кардани чунин захираҳои истифоданашуда ва арзёбии иқтидори онҳо барои ҳавасмандгардонии рушди иқтисодии минтақаҳо нигаронида шудааст. Қадами муҳим таҳлили омилҳои маҳаллӣ, аз қабили мавҷудияти ашеи хом, инфрасохтор ва иқтидори кадрӣ мебошад, ки метавонанд барои афзоиши истеҳсолот дар соҳаҳои коркард истифода шаванд. Натиҷаҳои таҳқиқот на танҳо минтақаҳои дорои потенсиали баланди рушдро муайян мекунанд, балки механизмҳои муассирро барои беҳтар кардани тақсимоти захираҳо пешниҳод мекунанд, ки ба рушди иқтисодӣ ва коҳиш додани номутаносибии минтақавӣ мусоидат мекунанд.

Таҳлили маълумотҳо нишон медиҳад, ки:

- ҳиссаи аз ҳама зиёд (56,5%) дар ҳаҷми умумии истеҳсолоти саноатӣ дар вилояти Суғд мушоҳида мешавад, ки дар он саноат ҳамчун соҳаи махсусгардонида ба ҳисоб меравад;

- инчунин, дар вилояти Суғд дар истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ (72,2%), коркарди чӯб ва истеҳсоли маҳсулот аз чӯб (48,3%), истеҳсоли маҳсулотӣ резинӣ ва пластмасса (52,1%), истеҳсоли маҳсулоти металлургӣ ва маҳсулоти тайёри металлургӣ (83,2%) ҳамчун соҳаҳои махсусгардонида ба ҳисоб меравад;

Ҷадвали 2.12. - Ҳиссаи минтақаҳо дар сохтори соҳаҳои саноати ҶТ барои соли 2022, млн. сомонӣ, %

	ҶТ	Вазни хос дар ҳаҷми саноат	ВМКБ	Вазни хос дар ҳаҷми саноат	в. СУҒД	Вазни хос дар ҳаҷми саноат	в. ХАТЛОН	Вазни хос дар ҳаҷми саноат	Душанбе	Вазни хос дар ҳаҷми саноат	НТМ	Вазни хос дар ҳаҷми саноат
Тамоми саноат	**43025**	**100,0**	**184**	0,4	**24326**	56,5	**10792**	25,1	**3536**	8,2	**4187**	9,8
Саноати истихроҷ	**8906**	**100,0**	**56**	0,6	**7183**	80,6	**454**	5,1	**51**	0,6	**1162**	13,1
истихроҷи маводи энергетикӣ	582	100,0	-	-	445	76,5	32	5,5	-	-	105	18,0
истихроҷи маводи ғайриэнергетикӣ	8324	100,0	56	0,7	6738	80,9	422	5,1	51	0,6	1057	12,7
Саноати коркард	**26497**	**100,0**	**49**	0,2	**15609**	58,9	**6525**	24,6	**2416**	9,1	**1898**	7,2
истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, аз ҷумла нӯшокиҳо ва тамоку	10383	100,0	25	0,2	7498	72,2	1599	15,4	899	8,7	362	3,5
истеҳсоли бофандагӣ ва дӯзандагӣ	4720	100,0	11	0,2	1409	29,9	2889	61,2	125	2,6	286	6,1
истеҳсоли чарм, маҳсулоти чармӣ ва истеҳсоли пойафзол	137	100,0	-	-	65	47,5	6	4,3	65	47,5	1	0,7
коркарди чӯб ва истеҳсоли маҳсулоти чӯбӣ	147	100,0	2	1,4	71	48,3	26	17,7	33	22,4	15	10,2
истеҳсоли целлюлоза ва коғаз, нашриет. ва фаъолияти чопӣ	272	100,0	1	0,4	36	13,2	2	0,8	222	81,6	11	4,0
истеҳсоли маҳсулоти нафтӣ	77	100,0	-	-	33	42,9	6	7,8	2	2,6	36	46,7

Идомаи ҷадвали 2.12.

истеҳсоли кимиевӣ	439	100,0	-	-	136	31,0	210	47,8	22	5,0	71	16,2
истеҳсоли маҳсулоти резинӣ ва пластикӣ	524	100,0	1	0,2	273	52,1	49	9,4	86	16,4	115	21,9
истеҳсоли дигар маҳсулоти минералии ғайриметаллӣ	2924	100,0	5	0,2	867	29,6	1544	52,8	317	10,9	191	6,5
истеҳсоли металлургӣ ва истеҳсоли маҳсулоти тайери металлӣ	6093	100,0	3	0	5069	83,2	86	1,4	201	3,3	734	12,1
мошинсозӣ	588	100,0	-	-	36	6,1	102	17,4	394	67,0	56	9,5
дигар соҳаҳои саноат	193	100,0	1	0,5	116	60,1	6	3,1	50	25,9	20	10,4
Истеҳсол ва тақсимоти нерӯи барқ, об, газ ва гармӣ	**7622**	**100,0**	**79**	1,1	**1534**	20,1	**3813**	50,0	**1069**	14.0	**1127**	14,8

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2023. Маҷмӯаи оморӣ. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. с.14-16; с.31-32; с.32-33; с.33-34; с.35.

- дар вилояти Хатлон дар истеҳсоли маҳсулоти нассоҷӣ ва дӯзандагӣ (61,2%), истеҳсоли маҳсулоти химиявӣ (47,8%), истеҳсоли маҳсулоти ғайриметаллию минералӣ (52,8%) ҳамчун соҳаҳои махсусгардонида ба ҳисоб меравад;

- дар шаҳри Душанбе дар истеҳсоли пӯст, маҳсулот аз пӯст ва истеҳсоли пойафзол (47,5%), истеҳсоли маҳсулоти селлюлозаю коғаз, фаъолияти нашриёт ва полиграфия (81,6%), мошинсозӣ (67,0%) ҳамчун соҳаҳои махсусгардонида ба ҳисоб меравад;

- дар НТҶ дар истеҳсоли маҳсулоти нафт (46,7%) ҳамчун соҳаҳои махсусгардонида ба ҳисоб меравад.

Нишондиҳандаҳои дар боло зикршуда барои хисоби коэффитсиентҳои мутобиқгардонии (Км) соҳаҳои саноати минтақаҳо ва коэффитсиентҳои истеҳсоли маҳсулот ба як нафар аҳолӣ (Кс)-ро бо ҷалби усули Б. Баласс барои дарёфти роххои баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар асоси ташкили кластерҳо, рушд ва тахассуси ин ё он бахшҳои саноат дар минтақаҳо истифода мегарданд (ҷадвали 2.13.).

Ҷадвали 2.13.- Шумораи кормандон аз рӯи соҳаҳои асосии саноат, инчунин саноати коркард, дар минтақаҳои Тоҷикистон, соли 2022, бо %

	ЉТ	ВМКБ	СУЃД	ХАТЛОН	Душанбе	НТМ
Шумораи кормандон, ҳазор нафар	**10078,4**	**232,0**	**2870,0**	**3611,2**	**1221,1**	**2144,1**
Тамоми саноат	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Саноати истихроҷ	**20,7**	**30,6**	**29,5**	**4,2**	**1,5**	**27,7**
Саноати коркард, инчунин:	**61,6**	**26,5**	**64,2**	**60,5**	**68,3**	**45,4**
истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, аз ҷумла нӯшокиҳо ва тамоку	24,1	13,5	30,8	14,8	25,4	8,7
истеҳсоли бофандагӣ ва дӯзандагӣ	11,0	6,2	5,8	26,8	3,5	6,8
истеҳсоли чарм, маҳсулоти чармӣ ва истеҳсоли пойафзол	0,3	-	0,3	0,1	1,8	0,0
коркарди чӯб ва истеҳсоли маҳсулоти чӯбӣ	0,3	1,0	0,3	0,2	0,9	0,3

Идомаи ҷадвали 2.13.

истеҳсоли целлюлоза ва коғаз, нашриет. ва фаъолияти чопӣ	0,6	0,5	0,2	0,0	6,3	0,3
истеҳсоли маҳсулоти нафтӣ	0,2	-	0,1	0,1	0,1	0,9
истеҳсоли кимиевӣ	1,0	0,1	0,6	1,9	0,6	1,7
истеҳсоли маҳсулоти резинӣ ва пластикӣ	1,2	0,5	1,1	0,5	2,4	2,7
истеҳсоли дигар маҳсулоти минералии ғайриметаллӣ	6,8	2,7	3,6	14,3	9,0	4,6
истеҳсоли металлургӣ ва истеҳсоли маҳсулоти тайери металлӣ	14,2	1,7	20,8	0,8	5,7	17,6
мошинсозӣ	1,4	-	0,1	0,9	11,2	1,3
дигар соҳаҳои саноат	0,5	0,3	0,5	0,1	1,4	0,5
Истеҳсол ва тақсимоти нерӯи барқ, об, газ ва гармӣ	**17,7**	**42,9**	**6,3**	**35,3**	**30,2**	**26,9**

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2023. Маҷмӯаи оморӣ. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. с.14-16; с.31-32; с.32-33; с.33-34; с.35.

Маълумотҳои қайд гардида барои ҳисоби андозаи коэффисиентҳои мутобиқгардонӣ (Км) ва истеҳсоли маҳсулот ба ҳар як нафар аҳолӣ (Кс) дар соҳаҳои саноати коркард бо татбиқи усули Б. Баласс истифода гардидаанд.(Ҷадвали 2.14.)

Ҷадвали 2.14. - Коэффитсиентҳои мутобиқгардонӣ (Км) ва истеҳсоли маҳсулот ба ҳар як нафар аҳолӣ (Кс) дар соҳаҳои саноати коркард дар сатҳи минтақаҳои Тоҷикистон, соли 2022

Саноати коркард	ХАТЛОН		СУҒД		ВМКБ		ДУШАНБЕ		НТҶ	
	Км	Кс	Км	Кс	Км	Кс	Км	Кс	Км	Кс
Њамагї, инчунин истеҳсолї:	0,8	0,6	1,2	2,1	0,3	0,1	1,0	0,9	0,7	0,3
маҳсулоти хӯрокворӣ	0.5	0,4	1,4	2,4	0,5	0,2	1,0	1,0	0,5	0,2
маҳсулоти нассоҷӣ ва дӯзандагӣ	2,0	1,6	0,7	1,2	0,2	0,1	0,5	0,5	0,3	0,1
пӯст, маҳсулот аз пӯст ва пойафзол	-	-	0,7	1,2	-	-	6,3	6,4	0,3	0,2
коркарди чӯб ва истеҳсоли маҳсулоти чӯби	0,4	0,4	0,8	1,6	0,8	0,3	3,0	3,1	1,0	0,5
маҳсулоти селлюлозаю коғаз, нашриёт ва	0.2	0,1	0,2	0,4	0,5	0,1	8,5	8,5	0,3	0,2

полиграфия										

Идомаи чадвали 2.14.

маҳсулоти нафт	0.0	0,1	0,7	1,5	-	-	-	-	5,0	2,4
маҳсулоти химиявӣ	1,7	1,3	0,5	1,0	0,2	0,04	0,8	0,8	1,5	0,7
маҳсулоти резинӣ ва пластмасса	0,5	0,5	1,0	1,7	0,1	0,04	0,9	0,9	2,1	1,0
маҳсулоти ғайриметаллию минералӣ	1,7	1,4	0,6	1,1	0,4	0,1	1,2	1,2	0,6	0,3
маҳсулоти металлургӣ ва тайёр	0,4	0,1	1,7	3,0	0,2	0,01	0,2	0,2	0,8	0,4
мошинсозӣ	1,1	0,9	0,1	0,2	-	-	5,9	5,5	1,2	0,5
соҳаҳои дигар	0,0	0,0	1,2	1,8	1,0	0,3	4,2	3,7	1,5	0,6

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2023. Маҷмӯаи оморӣ. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. с.14-16; с.31-32; с.32-33; с.33-34; с.35

Таҳлили маълумотҳои ҷадвали 2.14. нишон медиҳад, ки андозаи коэффитсиентҳои аз ҳама зиёди мутобиқгардонӣ (Км) ва истеҳсоли маҳсулот ба ҳар як нафар аҳолӣ (Кс) дар вилояти Хатлон дар истеҳсоли маҳсулоти нассоҷӣ ва дӯзандагӣ (2,0; 1,6), истеҳсоли маҳсулоти химиявӣ (1,7; 1,3), истеҳсоли маҳсулоти ғайриметаллию минералӣ (1,7; 1,4), мошинсозӣ (1,1; 0,9) дида мешавад. Инчунин, андозаи коэффитсиентҳои баланд ба истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, аз ҷумла нӯшокиҳо ва маҳсулоти тамоку (0,5; 0,4) рост меебад. Аз ин лиҳоз, муаллиф ба хулоса омадааст, ки бо назардошти дохил шудани ин маҳсулотҳо ба қатори соҳаҳои тахассусии вилояти Хатлон, истеҳсоли онҳо бо назардошти тамоюли афзудани талабот дар бозори доҳилӣ ва ҷаҳонӣ бояд ҳавасмандгардонии корхонаҳои саноатие, ки бо истеҳсоли онҳо машғул мебошанд, роҳандозӣ гардад бо истифодаи фишангҳои механизми ташкили - иқтисодӣ.

Бо ҳамин усул коэффитсиентҳои мутобиқгардониро аз рӯи соҳаҳои саноати **вилояти Суғд** ҳисоб мекунем. Коэффитсиентҳои аз ҳама зиёд дар вилояти Суғд дар истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ (1,4; 2,4), истеҳсоли маҳсулот аз резин ва пластмасса (1,0; 1,7), истеҳсоли маҳсулоти металлургӣ ва маҳсулоти тайёри металлургӣ (1,7; 3,0) ташаккул ёфтаанд. Коэффитсиентҳои хеле баланд

дар истеҳсоли маҳсулоти нассоҷӣ ва дӯзандагӣ (0,7; 1,2), истеҳсоли пӯст, маҳсулот аз пӯст ва истеҳсоли пойафзол (0,7; 1,2), коркарди чӯб ва истеҳсоли маҳсулот аз чӯб (0,8; 1,6), истеҳсоли маҳсулоти нафт (0,7; 1,5), истеҳсоли маҳсулоти химиявӣ (0,5; 1,0) ва истеҳсоли маҳсулоти ғайриметаллию минералӣ (0,6; 1,1) ташаккул ёфтаанд. Азбаски ҳаҷми истеҳсол дар ин соҳаҳо зиёд мешавад, инчунин талабот ба маҳсулоти онҳо меафзояд, бо боварӣ онҳоро ба категорияи соҳаҳои тахассусии вилояти Суғд дохил кардан мумкин аст.

Бо афзоиши ҳаҷми истеҳсолот ва афзоиши талабот ба маҳсулот, саноати коркарди чӯб яке аз ихтисосҳои асосии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон мегардад. Коэффитсиентҳои баланди коркарди чӯб ва истеҳсоли маҳсулот аз он ин тамоюлро тасдиқ мекунанд.

Таҳлили коэффитсиентҳои истеҳсолии ҳар сари аҳолӣ дар Душанбе нишон медиҳад, ки шаҳр ба истеҳсоли коғаз, маҳсулоти чопӣ, чарм, пойафзол, мошину таҷҳизот, маҳсулоти чӯбӣ, маҳсулоти кимиевӣ, резина ва пластмасса, нассоҷӣ ва дӯзандагӣ тахассус дорад. Афзоиши доимии истеҳсолот дар ин соҳаҳо аз рушди босуръати саноати шаҳр шаҳодат медиҳад.

Таҳлили маълумот нишон медиҳад, ки минтақаҳои тобеи ҷумҳуриявӣ ба истеҳсоли маҳсулоти нафтӣ, кимиевӣ, маҳсулоти резинӣ ва пластмасса, мошинҳо ва таҷҳизот, маҳсулоти металлӣ ва маҳсулоти чӯбӣ тахассус доранд. Афзоиши истеҳсолот ва талаботи зиёд ба ин маҳсулот аз ташаккули кластерҳои устувори истеҳсолӣ дар ин соҳаҳо шаҳодат медиҳад.

Дар истеҳсоли маҳсулоти нассоҷӣ ва дӯзандагӣ коэффитсиентҳои аз ҳама зиёди мутобиқгардонӣ ва истеҳсоли сарикасӣ ба таври зерин ташаккул ёфтанд: дар вилояти Хатлон (2,0; 1,6); дар вилояти Суғд (0,7; 1,2) ва дар шаҳри Душанбе (0,5; 0,5). Ин ташкил ва инкишофи кластерҳои нассоҷӣ-дӯзандагиро маҳз дар ҳамин минтақаҳо ҳамчун нуқтаҳои баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулот, соҳаҳо ва иқтисод пешбинӣ менамояд.

Лекин ҳоло ҳаҷми маҳсулоти дӯзандагӣ хеле нокифоя буда, дар муборизаи рақобат ақиб мемонад.

Бо эътирофи аҳамияти стратегии саноати сабук, давлат рушди ин бахшро фаъолона дастгирӣ мекунад. Сармоягузорӣ ба навсозии корхонаҳо, барномаҳои омодасозии кадрҳо ва қарздиҳии имтиёзнок ба афзоиши истеҳсолот ва баланд бардоштани рақобатпазирии молҳои тоҷик дар бозори ҷаҳонӣ мусоидат менамояд. Дастгирии давлатии саноати сабук дар Тоҷикистон ба баланд бардоштани самаранокӣ ва мутобиқсозии он ба стандартҳои муосир нигаронида шудааст. Навсозии таҷҳизот имкон медиҳад, ки истеҳсолот зиёд карда шавад, хароҷот кам карда шавад ва сифати маҳсулоти истеҳсолшуда беҳтар карда шавад. Қарздиҳии имтиёзнок соҳибкоронро ба тавсеаи тиҷорат ва рушди бозорҳои нав ҳавасманд мекунад, ки ба диверсификатсияи содирот мусоидат мекунад.

Навсозии саноати сабуки Тоҷикистон идома дорад. Корхонаҳои нав, ба монанди ҶДММ "Евазия Текстайл", ҶДММ "Адолат" ва ҶДММ "Органик Ян", ки бо таҷҳизоти муосир муҷаҳҳаз шудаанд, имкон медиҳанд, ки истеҳсоли маҳсулоти бофандагиро васеъ кунанд ва шуғли аҳолиро таъмин кунанд.

ҶДММ "Нассоҷӣ Хуҷанд", ки соли 2013 ба кор шурӯъ кард, ба иқтисодиёти минтақа саҳми назаррас гузошта, 300 ҷойи корӣ таъсис дод. Бо шарофати занҷири пурраи истеҳсолӣ аз дӯзандагӣ то дӯзандагӣ корхона қодир аст дар як сол 4 ҳазор тонна пахтаро коркард кунад ва вобастагии худро аз маҳсулоти бофандагии воридотӣ коҳиш диҳад. Илова бар ин, корхона технологияҳои муосирро фаъолона ҷорӣ мекунад, ки ба баланд бардоштани сифати маҳсулот ва васеъ кардани ассортимент имкон медиҳад. Қисми зиеди маҳсулоти бофандагии истеҳсолшуда содир карда мешавад, ки ба афзоиши воридоти асъор ба минтақа мусоидат мекунад. ҶДММ "Насоҷӣ Хуҷанд" инчунин дар рушди инфрасохтори маҳаллӣ, аз ҷумла таъсиси ҷойҳои кории иловагӣ дар соҳаҳои марбута нақши муҳим дорад.

Корхонаи муосири "Фарм Текс" дар ноҳияи Данғара, ки соли 2018 кушода шуд, доираи васеи маҳсулоти тиббӣ ва маҳсулоти нигоҳубини шахсиро аз пахтаи баландсифат истеҳсол мекунад. Корхона бо таҷҳизоти пешрафта

муҷаҳҳаз аст, ки ба истеҳсоли маҳсулоти мувофиқ ба стандартҳои байналмилалии сифат имкон медиҳад. Илова бар ин, корхона бо таъминкунандагони маҳаллии ашеи хом фаъолона ҳамкорӣ карда, ба рушди пахтакорӣ дар минтақа мусоидат мекунад. "Фарм Текс" аллакай худро ҳамчун шарики боэътимод дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ муаррифӣ карда, маҳсулоти худро ба кишварҳои ҳамсоя содир кардааст. Корхона инчунин шумораи зиёди ҷойҳои кориро таъсис медиҳад, ки сатҳи шуғл ва некӯаҳволии аҳолии маҳаллиро баланд мебардорад.

Таҷҳизоти муосири дӯзандагӣ аз кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон, аз қабили Чин, Кореяи Ҷанубӣ, Чехия, Олмон ва Русия ба корхонаҳои ватанӣ имкон медиҳад, ки маҳсулоти баландсифат истеҳсол кунанд. Ассортименти маҳсулот хеле васеъ аст: аз либоси ҳарбӣ ва либоси махсус то либосҳои ҳаррӯза, ҷомаҳо ва лавозимот. Қисми маҳсулот бомуваффақият ба Русия, Беларус ва кишварҳои Иттиҳоди аврупо содир карда мешавад. Ин ба таҳкими мавқеи соҳаи бофандагии ватанӣ дар бозори байналмилалӣ ва афзоиши воридоти асъор ба иқтисодиети кишвар мусоидат мекунад. Сифати баланди маҳсулот ва нархҳои рақобатпазир онро ҳам дар дохил ва ҳам берун аз он талаб мекунанд. Ғайр аз он, истифодаи таҷҳизоти муосир ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки маҳсулнокиро афзоиш диҳанд ва технологияҳои инноватсиониро ҷорӣ кунанд, ки барои рушди минбаъдаи соҳа замина фароҳам меорад.

Бо ҷорӣ намудани системаи автоматикунонидашудаи "Гербер" ва таҷҳизоти муосири дӯзандагӣ, ҶСК "Гулистон Душанбе" равандҳои истеҳсолиро оптимизатсия карда, вақти буриданро коҳиш дод ва дақиқии истеҳсоли ҷузъҳоро баланд бардошт. Ин ба корхона имкон дод, ки ҳаҷми истеҳсолотро зиед кунад ва доираи маҳсулотро васеъ кунад. Бо ин навовариҳо корхона самаранокии кориро ба таври назаррас баланд бардошт ва хароҷоти истеҳсолиро коҳиш дод. Имрӯз ҶСК "Гулистон Душанбе" маҳсулотеро истеҳсол мекунад, ки ба стандартҳои баланди сифат ҷавобгӯ буда, онро дар бозорҳои дохиливу хориҷӣ рақобатпазир мегардонад. Илова бар ин, ширкат

сегментҳои навро, аз ҷумла истеҳсоли либосҳои махсус ва молҳои содиротиро фаъолона аз худ мекунад, ки ба мустаҳкам кардани мавқеи он дар соҳаи бофандагӣ мусоидат мекунад.

ҶДММ "Ёкут-2000" дар солҳои охир ба яке аз пешвоёни саноати дӯзандагӣ табдил ёфтааст. Аз соли 2009, инҷониб корхона афзоиши назарраси истеҳсолотро нишон медиҳад, ки ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшударо беш аз 45 маротиба зиёд мекунад. Тахассуси ширкат дар дӯхтани либоси низомӣ барои сохторҳои қудратї, либоси мактабӣ ва либоси махсус, инчунин истеҳсоли халтаҳо, хаймаҳо ва парчамҳо имкон медиҳад, ки доираи васеи ниёзҳои бозорро қонеъ гардонад.

Саноати дӯзандагӣ аз ҷониби бисёр корхонаҳои гуногун, аз ҷумла ҶДММ "Новый мир АСК", ҶДММ "Сифат Санат", ҶДММ "Дахбед-Д", ҶДММ "Сано" ва дигарон намояндагӣ мекунад. Ҳамаи онҳо бо таҷҳизоти муосир муҷаҳҳаз карда шудаанд, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки доираи васеи амалиети дӯзандагиро бо дараҷаи баланди автоматизатсия иҷро кунанд. Ин корхонаҳо маҳсулоти гуногунро аз либоси мактабӣ ва корӣ то либосҳои тасодуфӣ ва махсус истеҳсол мекунанд. Бо сатҳи баланди автоматизатсия, онҳо сифати устувори маҳсулот ва иҷрои фаврии фармоишро таъмин мекунанд. Бисёре аз онҳо самти содиротро фаъолона рушд дода, ба таҳкими бренди миллӣ дар бозорҳои байналмилалӣ мусоидат мекунанд. Дар маҷмӯъ, саноати дӯзандагӣ дар ташкили ҷойҳои корӣ ва рушди иқтисодиети кишвар саҳми назаррас дорад.

Соли 2015 дар шаҳри Ҳисор истеҳсоли нави дӯзандагии ҶДММ Даҳбед-Д оғоз ёфт. Корхона бо таҷҳизоти муосири дӯзандагӣ, дарзмол ва буридан муҷаҳҳаз карда шудааст, ки пурра аз Ҷумҳурии Мардумии Чин ворид карда шуда буд. Ба истифода додани ин корхона барои минтақа як рӯйдоди муҳим буд ва ба рушди саноати сабук мусоидат кард.

Бо вуҷуди мавҷудияти барномаҳои минтақавӣ, ки ба рушди саноати дӯзандагӣ равона шудаанд, аз соли 2014 дар таъсиси истеҳсолоти нави дӯзандагӣ динамикаи нокифоя ба назар мерасад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки

тадбирҳои андешидашуда барои рушди босуръат ва устувори соҳа шароити зарурӣ фароҳам намеоранд.

Ташкили устохонаҳои мактабӣ барои истеҳсоли қолаб як қатор афзалиятҳо дорад. “Аз як тараф, ин имкон медиҳад, ки хароҷоти хариди маҳсулоти тайёр кам карда шавад, аз тарафи дигар, он ба рушди саноати сабук ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ мусоидат мекунад”[1]. Илова бар ин, пӯшидани либоси мактабии истеҳсоли ватанӣ дар кӯдакон ҳисси ифтихор аз кишвари худро тарбия мекунад, завқи эстетикӣ ташаккул медиҳад ва ба рушди худшиносии миллӣ мусоидат мекунад. Таъсиси устохонаҳои мактабӣ барои истеҳсоли қолаб, инчунин ба донишҷӯен имконият медиҳад, ки асосҳои дӯзандагӣ ва технологияи саноати сабукро омӯзанд, ки ин метавонад барои касби оянда онҳо асос гардад. Чунин устохонаҳо ба рушди малакаҳои амалӣ мусоидат мекунанд ва ба донишҷӯён дар бораи раванди истеҳсолот ва иқтисод фаҳмиш медиҳанд. Истеҳсоли либоси мактабӣ дар дохили кишвар вобастагии воридотро коҳиш медиҳад ва устуворш иқтисодиро баланд мебардорад. Пӯшидани шакли истеҳсоли ватанӣ, ки бо назардошти анъанаҳои фарҳангӣ сохта шудааст, на танҳо ҳувияти миллиро тақвият мебахшад, балки симои мусбати саноати сабуки кишварро дар байни насли ҷавон ба вуҷуд меорад.

Зарурати татбиқи роҳи устувори инноватсионии рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷдиди сохтори мавҷудаи саноатро ба манфиати соҳаҳои истеҳсолие, ки маҳсулоти рақобатпазир бо арзиши иловагии баланд истеҳсол мекунанд, бо хароҷоти зиёди меҳнати зеҳнӣ муайян карда мешавад.

Масалан, ҳоло ҳаҷми маҳсулоти дӯзандагӣ хеле нокифоя буда, дар муборизаи рақобат ақиб мемонад. Дар робита ба ин, маълумот дар бораи истеҳсоли маҳсулоти дӯзандагӣ дар кишвар барои соли 2022 ҷолиб аст. (ҷадвали 2.15.)

Ҷадвали 2.15. - Шумораи корхонаҳои дӯзандагӣ ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ва вазни қиесӣ онҳо дар минтақаҳои Тоҷикистон, дар соли 2022,адад, млн. сомонӣ, бо %

[1] ҳамон ҷо

Минтақаҳо	Шумораи корхонаҳо, адад	Ҳаҷми истеҳсолот, млн. сомонӣ	Ҳаҷми миенаи истеҳсолӣ ба як корхона, млн. сом.	Вазни хоси, бо %
Ҳамагӣ	**98**	**394,0**	**4,02**	**100,0**
ВМКБ	8	4,8	0,6	1,2
СУГД	35	286,5	8,19	72,7
ХАТЛОН	32	50,5	1,57	12,8
ДУШАНБЕ	20	46,5	2,33	11,8
НТМ	3	5,7	1,90	1,5

Сарчашма: Маълумоти Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Таҳлили ҷадвали 2.15. нишон медиҳад, ки дар Тоҷикистон 98 фабрика ва коргоҳҳо истеҳсолкунандаи либос мебошанд. Соли 2022 корхонаҳои зикршуда ба маблағи 394,0 ҳазор сомонӣ либоси дӯзандагӣ истеҳсол кардаанд. Аз ин ҳаҷм дар корхонаҳои Вилояти Суғд 72,7%, дар Вилояти Хатлон 12,8%, дар Шаҳри Душанбе 11,8%, дар РРП 1,5% ва дар ГБАО 1,2%. Яъне, истеҳсоли маҳсулоти дузандагӣ аз рӯи минтақаҳо хеле нобаробар тақсим буда, имконияти баландбардоштани рақобатпазирии корҳонаҳо ва ҷалби занҳоро ба истеҳсолот дар минтақаҳои ақибмонда коҳиш медиҳад. Масъалан, ҳаҷми миёнаи истеҳсол, ки ба як корҳона рост меояд дар Вилояти Суғд 8,2 млн. сомони буда, аз сатҳи миёнаи ҷумҳуриявӣ 2 баробар зиед аст. Дар дигар минтақаҳо ба ғайраз Душанбе, бештар корҳонаҳои миёна ва хурд дида мешаванд, ки иқтидори баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо заиф буда, ба дастгирии давлатӣ ниёз доранд бо истифодаи механизми ташкилӣ-иқтисодӣ.

Аз ин маълумот, истеҳсоли маҳсулоти дӯзандагӣ ба ҳар сари аҳолии кишвар чунин арзъебӣ мегардад. (ҷадвали 2.16.).

Ҷадвали 2.16. - Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дӯзандагӣ ба ҳар сари аҳолӣ аз рӯи минтақаҳои Тоҷикистон, соли 2022.

Нишондиҳандаҳо	ЉТ	ГБАО	СУЃД	ХАТЛОН	Ду-шанбе	НТМ
Шумораи аҳолӣ (ҳазор нафар)	10078,4	232,0	2870,0	3611,2	1221,1	2144,1
Вазни хоси минтақа	100,0	2,3	28,5	35,8	12,1	21,3
Маҳсулоти дӯзандагӣ (млн. сомони)	394,0	4,8	286,5	50,5	46,5	5,7
Вазни хоси минтақа	100,0	1,2	72,7	12,8	11,8	1,5

Маҳсулоти дӯзандагӣ ба ҳар сари аҳолӣ, сомонӣ	39,1	20,7	99,8	14,0	38,1	2,7
Дар муқоиса ба сатҳи ҷумҳурӣявӣ, бо %	-	52,9	2.6 маротиб	35,8	97,4	6,9

Сарчашма: Маълумоти Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон

Таҳлили ҷадвали 2.16. нишон медиҳад, ки ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дӯзандагӣ барои ҳар як нафар аҳолӣ хеле паст буда, дар соли 2022 он ҳамагӣ 39,1 сомонӣ барои 1 нафарро ташкил дод. Агар талаботи аҳолӣ дар як сол ба як нафар 1000 сомониро ташкил диҳад, пас таъмини бозори дохилӣ бо молҳои ватанӣ ҳамагӣ 3,9% ташкил медиҳад, ки хеле нокифоя арзъеби мегардад. Бо назардошти аз ҳаҷми умумии истеҳсоли ин маҳсулот ҳаҷми содироти онро хориҷ намоем, пас таъмини бозори дохилӣ бо маҳсулоти ватанӣ ҳамагӣ 1,3%-ро ташкил медиҳад.

Дар умум, хулоса кардан лозим аст, ки дар давраи таҳдили бо назардошти рушди корҳонаҳои саноати коркард масъалаи таъмини рақобатпазирии онҳо то ҳол ба талаботи муосир пурра ҷавобгуй намебошад ва қабули татбирҳои иловагиро талаб мекунад. Дар ин ҷода низ таҳқиқи макони саноати коркарди Тоҷикистон дар индексҳои ташкилотҳои байналмилалӣ бояд иловатан гузаронида шавад барои қабули қарорҳои муфид ва тарафи субъектҳои манфиатдорӣ ватанӣ ва ҳориҷӣ.

2.3. Таҳлили бартариҳои рақобатии саноати коркард ва ҷои Тоҷикистон дар индексҳои ташкилотҳои байналмилалӣ

Таҳлили фаъолияти саноати Тоҷикистон ва зерсохтори он –саноати коркард дар солҳои 2016-2022, ки дар боло гузаронида шудааст, имконият медиҳад, ки ҳамаи маҳсулоти содиротшавандаи Тоҷикистонро ба се гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

-гурӯҳи якуми молҳои содиротӣ ҳамчун молҳое, ки бартариҳои муқоисавии худро устувор нигоҳ медоранд, аз рӯи тартиби камшавии дараҷаи молҳои зеринро дарбар мегирад: сабзавоти консервшуда, маъдан, дажғол (сурб,

қалъагӣ, мис), нахи пахта, алюминий ва маҳсулоти аз он истеҳсолшаванда, инчунин намак, сулфат, рег, санг, гаҷ, оҳак ва семент;

- гурӯҳи дуюм – хушкмева, мева, чормағз, лиму, харбуза, сулфат, рег, санг, гаҷ, оҳак, семент, маъдан, дажғол (сурб, қалъагӣ, мис), маҳсулот аз пластика ва масолеҳи ба он монанд, қолин ва рӯйпӯшҳои нассоҷии фарш, марворид, сангҳои қиматбаҳо, металл, танга, ки ин гурӯҳ хусусияти хоси сол ба сол устуворона афзоиш додани бартариҳои нисбии рақобати худро дорад;

- гурӯҳи сеюми молҳои содиротӣ – сабзавот ва бехмева, сабзавоти консервшуда, абрешими хом, нахи пахта, нахи растанию нассоҷӣ, ришта, матои бофта, предметҳои либос, алюминий ва маҳсулоти аз он истеҳсолшаванда, ки ин гурӯҳ ба аҳамияти стратегии худ дар сохтори содироти кишвар нигоҳ накарда, бо тамоюли пастшавии индекс дар замон ва аз таъсири вазъияти бозор фарқ мекунад.

Методи Б.Баласс бо истифодаи таҳлили SWOT имкон дод, ки тамоюлҳои мусбат ва манфии рушди содироти Тоҷикистон муайян карда шаванд:

Ба тамоюлҳои мусбат дохил мешаванд:

• тахассуси хеле баланди кормандони истеҳсолӣ-техникӣ;

• дар як қатор соҳаҳо мавҷуд будани иқтидори эҳсосшавандаи илмӣ-техникӣ ва захираҳои калони идеяҳои татбиқнашуда, ки ин ташкили истеҳсолоти баланди технологии ҳам ба бозори дохилӣ ва ҳам ба содирот нигаронидашударо осон мегардонад;

• иқтидори хеле баланди рушди инфрасохтори истеҳсолӣ ва нақлиётии соҳае, ки барои татбиқи бартариҳои ҷойгиршавии муфиди географии минтақа ва ташкили самараноки робитаҳои иқтисоди берунӣ имкон фароҳам меорад;

• таҷрибаи андӯхтаи ҳамкории байналмилалии иқтисодӣ, хусусан дар соҳаи рушди корхонаҳои муштараки истеҳсолӣ бо шарикони хориҷӣ;

• ғунҷоиши баланди имконпазири бозори минтақавии маҳсулоти саноати мошинсозӣ вобаста ба зарурати аз нав таҷҳизонидани истеҳсолот ва инфрасохтор;

• мавҷуд будани асоси қонунгузорӣ, ки ҷолибияти сармоягузории соҳаро таъмин мекунад.

Ба тамоюлҳои манфӣ дохил мешаванд:

• дараҷаи зиёди фарсудашавии ҷисмонӣ ва маънавии фондҳо дар соҳаҳои асосии иқтисод ва вобаста ба ин талаботи баланд ба захираҳо барои навсозии онҳо;

• таъмини нопурраю тӯлонии иқтидорҳои корхонаҳои ба содирот нигаронидашуда, ки аксар вақт ба паст шудани иқтидори техникӣ ва кадрии онҳо, талафшавии малакаҳои истеҳсолӣ, таҷриба ва тахассуси кормандон сабаб мешавад;

• корхонаҳо ба сабаби таназзули давомдори истеҳсолот қариб дар ҳамаи соҳаҳои саноат ва норасоии доимии маблағҳо барои фаъолияти инноватсионӣ маблағ намеёбанд;

• набудани ҳавасмандии кофӣ барои рушди корхонаҳое, ки иқтидори ба содирот нигаронидашуда ва воридотивазкунӣ дар бозори истеъмолӣ доранд;

• норасоии маблағҳои шахсӣ дар корхонаҳо ба маҳдуд будани сарчашмаҳои марказии маблағгузорӣ, арзиши гарон доштани маблағҳои қарзӣ ва ҷалбшаванда вобаста аст.

Агар вазъияти дар Тоҷикистон ташаккулёфта аз ин нуқтаи назар таҳлил карда шавад, қайд кардан мумкин аст, ки кишвар як қатор бартариҳои рақобат дорад, ки онҳо асосан ба параметрҳои омилҳои истеҳсолот дахл доранд. Дар баробари ин, омилҳои назарраси манфӣ низ ҳастанд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки дар Тоҷикистон ҳанӯз шароитҳо барои рақобати самараноки таъминкунандаи тақсиму истифодаи оқилонаи захираҳо ва рушди устувори иқтидори содиротӣ ташаккул наёфтаанд. Механизми ҳавасмандгардонии рушди самараноки содирот шакл нагирифтааст. Системаи устувори молиявии дастгирии содирот нест, механизми тамаркузи бозорӣ ва андӯхти сармоя дар субъектҳои хоҷагидорӣ барои афзоиши содирот ва татбиқи инноватсияҳо ташкил карда нашудааст.

Системаи мавҷудаи бонкӣ ҳанӯз ҳам вазифаи асосии худро иҷро карда наметавонад – муайян намудан ва маблағгузорӣ кардани лоиҳаҳои самараноки сармоягузорӣ, ки ба баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти истеҳсолшаванда ва тақвияти содирот равона шудаанд.

Ҳаҷми сармоягузориҳое, ки иқтисоди миллӣ онҳоро ба вуҷуд оварда метавонад, ҳанӯз ҳам дар сатҳи хеле паст буда, ин ба кам шудани миқдори ҷойҳои кор ҳатто дар корхонаҳои ба содирот нигаронидашуда сабаб мешавад. Истифодаи индекси Баласс муайян намудани ҳам соҳаҳои рақобатпазир ва ҳам намудҳои алоҳидаи молҳои содиротии Тоҷикистонро, ки дар байни кишварҳои минтақа бартариҳои рақобат доранд, имконпазир гардонд[1].

Ҳангоми баҳодиҳии индекси бартарии нисбии гурӯҳи молҳо ё молҳои алоҳидаи содиротӣ дар қисми мавзуи таҳқиқот мувофиқи хусусияти Тоҷикистон мо маҳсулотҳои зеринро таҳлил кардем:

- нахи пахта;

- саноати нассоҷӣ (абрешим; нахи нассоҷӣ; ришта ва матои бофта; предметҳои либос ва лавозимоти нобофта ё нодӯхтаи он);

- матои махсус фишурдашуда ё бофташуда, ришта, ҷилд;

- предметҳои либос ва лавозимоти нобофта ё нодӯхтаи он.

Барои тасдиқи сатҳи верификатсияи таҳлили гузаронидашуда қайд мекунем, ки он ба натиҷаҳои дигар таҳқиқотҳои пештар аз тарафи муҳаққиқони гуногун гузаронидашуда мувофиқ аст.

Хусусияти наздикии натиҷаҳои ҳосилшуда “... дар он аст, ки дар моддаҳои асосии содироти Тоҷикистон дар давоми ду даҳсолаи охир тағйирот хеле кам мебошад”.[2]

---

[1] Давлятов А.Ҷ. Таҳлили «индекси Баласс» ва баъзе бартариҳои муқоисавӣ дар савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Паёми филиали донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар ш. Душанбе. №4 (16) 2020. С.4-15.

[2] Солиев А.А. Условия внешней торговли Республики Таджикистан: оценка преимущества в процессе глобализации // Материалы IX Международной конференции «Модернизация экономики и глобализация». Гос. Ун-т –Высшая школа экономики. – М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2009г.; Гулмамадов А.В. Совершенствование государственного регулирования и перспективы развития внешнеэкономического комплекса Республики Таджикистан.

Ҷиҳати дигар он аст, ки аз рӯи баъзе соҳаҳо бартарии муқоисавии Тоҷикистон беҳтар мешаваду аз рӯи соҳаҳои дигар бадтар. Қайд мекунем, ки аз рӯи молҳои содиротии анъанавӣ – алюминий ва нахи пахта Тоҷикистон бартариҳои аён дорад, вале бо тамоюли манфӣ. Лекин аз рӯи молҳое ба монанди маъдан (консентратҳои металлҳои гуногун), семент, предметҳои либос, меваю сабзавоти консервшуда, хушкмева ва баъзе молҳои дигар Тоҷикистон дар солҳои охир бартарии муқоисавии мусбат дорад.

Барои муайян намудани бартариҳои муқоисавии маҳсулоти содиротӣ аз Тоҷикистон нисбат ба рақибони асосӣ мувофиқи индекси Баласс баҳодиҳӣ аз рӯи соҳаҳо ва ТОП-20 маҳсулоти содиротӣ, инчунин молҳои наве, ки дар онҳо ин индекс бартарии аён дорад, гузаронда шуд.

Падидаҳои зикршуда бештар ба ҳал нашудани масъалаҳои хусусияти институтсионалӣ вобастагӣ доранд:

- чараёни ислоҳоти бозории системаи миллии дастгирӣ ва пешбурди содирот ва ташкили муҳити рақобат анҷом наёфтааст;

- аксарияти корхонаҳои ба содирот нигаронидашуда дар ҳолати буҳрони молиявӣ қарор доранд, иқтидорҳои истеҳсолӣ навсозӣ намешаванд, ҷараёни татбиқи технологияҳои инноватсионӣ суст ба роҳ монда шудааст.

Бо мақсади муайян кардани ҷиҳатҳои қавӣ ва заифи фазои сармоягузорӣ дар мамлакати мо, мо таҳлили маълумотҳои рейтингҳои байналмилалиро анҷом медиҳем. Ин равиш имкон медиҳад, ки Тоҷикистон нисбат ба дигар кишварҳо то чӣ андоза барои сармоягузорони хориҷӣ ҷолиб аст. Таҳлили маълумотҳои рейтингҳои байналмилалӣ барои муайян кардани омилҳои асосии ҷалби сармоягузорӣ, аз қабили сатҳи ҳифзи ҳуқуқӣ, шаффофияти муҳити танзим, амнияти инфрасохторӣ ва дараҷаи суботи иқтисодӣ кӯмак мекунад. Ин равиш

Диссертация на соискание ученой степени к.э.н. // ТНУ –Душанбе, 2019г.;Таджикистан еще долгое время может оставаться «страной импорта» URL:http://avesta.tj/2019/05/31/tadzhikistan-eshhe-dolgoe-vremya-mozhet ostavatsya-stranoj-importa/ (санаи мурочиат: 20.05.2020г.).;Сравнительные преимущества и диверсификация экспорта Таджикистана https://www.tajik-gateway.org/wp/economy/sravnitelnye-preimushhestva-idivers/ (санаи мурочиат: 20.05.2020г.)

имкон медиҳад, ки на танҳо мавқеи Тоҷикистонро дар заминаи кишварҳои дигар арзёбӣ намоем, балки самтҳои мушаххасеро, ки барои фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ беҳбудиро талаб мекунанд, муайян намоем. Натиҷаҳои таҳлил метавонанд барои таҳияи барномаҳои муассири давлатӣ, ки ба ҷалби сармоягузорӣ ва рафъи монеаҳои мавҷуда нигаронида шудаанд, асос шаванд. Овардани стандартҳо ба талаботи байналмилалӣ ба эътимоди сармоягузорони хориҷӣ мусоидат мекунад ва барои рушди иқтисодӣ имкониятҳои нав фароҳам меорад. Мониторинги мунтазами рейтингҳо инчунин ба пайгирии пешрафт ва самаранокии тадбирҳои андешидашуда мусоидат мекунад, ки имкон медиҳад сиесати сармоягузорӣ саривақтӣ танзим карда шавад.

Индекси ҷаҳонии рақобатпазирӣ, ки аз ҷониби форуми ҷаҳонии иқтисодӣ ҳисоб карда мешавад, қобилияти фаъолияти самараноки кишварро дар иқтисоди ҷаҳонӣ инъикос мекунад. Он як қатор омилҳоро ба назар мегирад, ба монанди сифати идоракунии давлатӣ, вазъи инфрасохтор, нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва иқтидори инноватсионӣ. Ин индекс ҳамчун воситаи муҳим барои арзебии бартариҳои рақобатӣ ва муайян кардани минтақаҳои мушкилот дар иқтисодиети кишвар хизмат мекунад. Нишондиҳандаи баланд дар индекс аз шароити мусоид барои пешбурди тиҷорат, ҷалби сармоягузорӣ ва рушди устувори иқтисодӣ шаҳодат медиҳад. Баръакс, рейтинги паст метавонад зарурати гузаронидани ислоҳот ва баланд бардоштани самаранокии институтҳои асосиро нишон диҳад. Истифодаи индекси Рақобатпазирии ҷаҳонӣ ба кишварҳо дар таҳияи чораҳои стратегӣ барои беҳтар кардани мавқеи онҳо дар арсаи ҷаҳонӣ кӯмак мекунад. Индекси ҷаҳонии рақобатпазирӣ, ки аз ҷониби форуми ҷаҳонии иқтисодӣ (ФҶИ) нашр шудааст, як воситаи муҳим барои арзёбии он аст, ки кишвар захираҳои худро барои таъмини рушди дарозмуддати иқтисодӣ то чӣ андоза самаранок истифода мебарад. Он омилҳои калидӣ, аз қабили сифати институтҳои давлатӣ, мавҷудият ва сифати инфрасохтор, дараҷаи суботи макроиқтисодӣ ва потенсиали инноватсионӣ, аз

ҷумла таҳқиқот ва рушд, татбиқи технологияҳои нав ва мавҷудияти қувваи кории баландихтисосро ба назар мегирад. Ин индекс на танҳо ба мо имкон медиҳад, ки афзалиятҳои рақобатро муайян кунад, балки нуқтаҳои заифи иқтисодиётро, ки такмилро талаб мекунанд, муайян кунад. Арзёбии мунтазами рақобатпазирӣ дар асоси ФҶИ ба ҳукуматҳо дар ташаккули стратегияҳои беҳтари рушд ва қабули қарорҳои огоҳона оид ба беҳтар кардани фазои тиҷорат кӯмак мекунад. Барои кишварҳое, ба монанди Тоҷикистон, иштирок дар чунин рейтингҳо барои ислоҳот ва ҷолибияти сармоягузорони хориҷӣ ҳамчун дастур хизмат мекунад.

"Индекси глобалии рақобатпазирӣ ҳамчун маҷмӯи институтҳои иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ-сиёсӣ, стратегияҳо ва омилҳое, ки сатҳи самаранокиро дар кишвар чен мекунанд, муайян мегардад" [1]. Он 141 кишварро фаро гирифта, аз 113 нишондиҳанда иборат аст, ки онҳо ба рақобатпазирии ин ё он кишвари дар сатҳҳои гуногуни рушди иқтисодӣ қарордошта, маълумоти муфассал тавсиф медиҳад.

Онҳо дар дар доираи 12 нишондиҳандаҳои маҷмуӣ муттаҳид карда шудаанд:

1. Сифати институтҳо
2. Инфрасохтор
3. Суботи макроиқтисодӣ
4. Саломатӣ ва таҳсилоти ибтидоӣ
5. Таҳсилоти олӣ ва омодагии касбӣ
6. Самаранокии бозори молҳо ва хизматҳо
7. Самаранокии бозори меҳнат
8. Рушди бозори молиявӣ
9. Сатҳи рушди технологӣ
10. Ҳаҷми бозори дохилӣ

[1] Индекси глобалии рақобатпазирӣ // URL: https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index

11. Рақобатпазирии ширкатҳо

12. Иқтидори инноватсионӣ

Саноати қавӣ, ки бо инфрасохтор ва навовариҳои пешрафта тақвият ёфтааст, яке аз омилҳои асосии рақобатпазирии кишвар мебошад. Он ба рушди иқтисодӣ, таъсиси ҷойҳои корӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ мусоидат мекунад. Ғайр аз он, саноат дар ҳавасмандгардонии таҳқиқоти илмӣ ва пешрафти технологӣ нақши муҳим мебозад, ки иқтидори инноватсионии миллиро тақвият медиҳад. Рушди ин соҳа инчунин ба афзоиши содирот, таҳкими тавозуни асъор ва диверсификатсияи иқтисодиёт мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, заминаи қавии саноатӣ барои рушди устувори иқтисодӣ ва ҳамгироии кишвар ба иқтисоди ҷаҳонӣ замина мегузорад.

Таҳлили индекси байналмилалӣ нишон дод, ки аз рӯи натиҷаҳои соли 2019 Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни 141 кишвар ҷои 104-умро бо 52,4 балл ишғол мекунад. Агар кишвар ба аввалин ТОП 50 кишварҳои ҷаҳон дохил шавад, комплекси иқтисоди берунии кишвар самараноктар фаъолият мекунад, агар аз ҷои 100 пасттар бошад, барои беҳтаргардонии ин индекс чора андешидан лозим аст. Яъне, рушди саноат бо мавҷудияти мушкилиҳо дар рушди сифатноки он ҷараён мегирад.[1]

Тадқиқоти Бонки ҷаҳонӣ "Пешбурди тиҷорат" фаҳмиши амиқ медиҳад, ки соҳибкорон дар кишварҳои гуногун бо кадом монеаҳои танзимкунанда рӯ ба рӯ мешаванд. Он расмиёти бақайдгирии тиҷорат, гирифтани иҷозатномаҳои сохтмон, пайвастшавӣ ба шабакаҳои барқӣ, ҳифзи ҳуқуқи сармоягузорон ва бисёр ҷанбаҳои дигари ба фаъолияти тиҷоратӣ таъсиррасонро таҳлил мекунад. Натиҷаҳои таҳқиқот ба ҳукуматҳо кӯмак мекунанд, ки сустиҳои муҳити тиҷоратро муайян кунанд ва ислоҳотро барои беҳтар кардани он таҳия кунанд. Рейтинги баланд дар "Пешбурди тиҷорат" ба ҷалби сармоягузории хориҷӣ, таъсиси ширкатҳои нав ва суръат бахшидани рушди иқтисодӣ мусоидат

---

[1] Рейтинги кишварҳои ҷаҳон аз рӯи индекси глобалии рақобатпазирӣ. URL: https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index (Дата обращения: 16.08.2022).

мекунад. Дар айни замон, нишондиҳандаҳои паст зарурати содда кардани расмиёти маъмурӣ ва баланд бардоштани шаффофияти институтҳои давлатиро нишон медиҳанд. Ин восита як дастури арзишманд барои кишварҳое мебошад, ки мехоҳанд фазои тиҷоратро беҳтар кунанд ва фаъолияти соҳибкориро ҳавасманд кунанд.

Ин индекс воситаи арзишманд барои муқоисаи фазои сармоягузории кишварҳои гуногун ва муайян кардани соҳаҳое мебошад, ки беҳбудиро талаб мекунанд.[1]

Ба ғайр аз ҷанбаҳои мурофиавии пешбурди тиҷорат, ба фазои сармоягузорӣ омилҳое ба монанди суботи сиёсӣ, сифати инфрасохтор, тахассуси қувваи корӣ ва сатҳи коррупсия таъсири назаррас мерасонанд, ки на ҳамеша дар индекси "пешбурди тиҷорат"пурра инъикос меёбанд.

Таҳлили тағйироти мавқеи кишварҳои ИДМ аз фарқиятҳои ҷиддии суръати афзоиш шаҳодат медиҳад. Россия, Узбекистон ва Украина бо ба даст овардани беш аз 70 нуқта пешрафти назаррасро нишон доданд. Гурӯҳи навбатии кишварҳо (Молдова, Тоҷикистон, Қазоқистон) афзоиши мӯътадил ва Беларус ва Озарбойҷон ҳадди ақалро нишон доданд."

Арманистон ва Қирғизистон дар байни кишварҳое қарор гирифтаанд, ки нишондиҳандаҳои худро бадтар карданд. Арманистон 4 нуқта ва Қирғизистон 39 нуқтаро аз даст дод, ки ин аз зарурати ислоҳоти иловагӣ барои беҳтар кардани фазои тиҷорат шаҳодат медиҳад

Таҳлили натиҷаҳои таҳқиқоти "пешбурди тиҷорат" нишон дод, ки Тоҷикистон дар беҳбуди муҳити танзимкунанда, бахусус дар соҳаҳое, ба монанди бақайдгирии корхонаҳо ва пайвастшавӣ ба шабакаҳои барқ ба таври назаррас пешрафт кардааст. Аммо, ҳамзамон бад шудани мавқеъҳо дар соҳаи ҳимояи сармоягузорон ва савдои байналмилалӣ аз зарурати муносибати

[1] Рейтинги кишварҳо аз рӯи индекси осонии пешбурди соҳибкорӣ (Doing Business). URL: https://nonews.co/directory/lists/countries/doing-business (Санаи муроҷиат: 16.08.2022)

ҳамаҷониба ба фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ шаҳодат медиҳад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни кишварҳои ИДМ дар давоми давраи таҳлилшаванда мавқеи худро дар гурӯҳи кишварҳо бо иқтисоди бештар ноозод дар ҷои пеш аз охирин нигоҳ дошта, бо 15 банд танҳо пеш аз Туркманистон ҷойгир шудааст.[1]

Ҳаҷми сармоягузории мустақими хориҷӣ (СМХ) нишондиҳандаи муҳими кушодагии иқтисодӣ ва ҷолибияти кишвар барои сармоягузорони хориҷӣ мебошад. Ин нишондиҳанда сатҳи эътимоди сармоягузорони байналмилалиро ба иқтисоди кишвар ва дараҷаи ҳамгироии онро ба иқтисоди ҷаҳонӣ инъикос мекунад. ЮНКТАД бо истифода аз маълумоти ташкилотҳо, ба монанди хазинаи байналмилалии асъор (ХБА), Бонки ҷаҳонӣ ва Хадамоти миллии омор, ҳаҷми СМХ-ро ҳисоб мекунад, ки имкон медиҳад, ки дараҷаи баланди муқоисаро байни кишварҳои гуногун таъмин кунад. Чунин маълумот дар бораи он, ки кадом кишварҳо барои сармоягузории хориҷӣ ҷолибтаранд ва инчунин дар таҳлили тамоюлҳо ва муайян кардани монеаҳои эҳтимолии афзоиши сармоягузорӣ кӯмак мерасонанд.[2]

Дар байни кишварҳои ИДМ ба сафи кишварҳое, ки дар давоми давраи таҳлилшаванда мавқеъҳои рейтингии худро устуворона беҳтар мегардонанд, Тоҷикистон бо 17 банд дохил мешавад.[3]

Ҳамин тавр, дар асоси таҳлили гузарондашудаи рейтингҳои байналмилалии индексии кишварҳои ҷаҳон хулоса баровардан мумкин аст, ки норасоиҳои мавҷудбуда асосноканд ва захираҳоро барои минбаъд беҳтар

---

[1] Давлятов А.Д., Шамолов П.А. Инвестиционный климат и позиции Республики Таджикистан в индексах международных организаций. Вестник филиала Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова в городе Душанбе. Том 2, №2(24) 2022. С.25-37.

[2] Рейтинги кишварҳо аз рӯи сатҳи сармоягузориҳо. URL: https://nonews.co/directory/lists/countries/foreign-investment (Санаи муроҷиат: 16.08.2022).

[3] Давлятов А.Д., Шамолов П.А. Инвестиционный климат и позиции Республики Таджикистан в индексах международных организаций. Вестник филиала Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова в городе Душанбе. Том 2, №2(24) 2022. С.25-37.

гардондан ва такмил додани ҷараёни ташкили иқлими мусоиди сармоягузорӣ дар иқтисоди миллӣ дарбар мегиранд, ки ин барои ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва дар ин замина баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаҳои саноати кишвар асос мешавад.

Яъне, аз ҳаҷми умумии содироти маҳсулоти саноати сабук 88,6% маҳсулот – ин ашёи хом ва масолеҳ, аз ҷумла, вазни нисбии содироти нахи пахта дар ҳаҷми умумии содирот 71,5%-ро ташкил дода, нисбат ба соли 2017 он 3,5 банди фоизӣ афзоиш ёфт. Ин вазъияти манфӣ, ки дар соҳаҳои саноати сабук ба вуҷуд омадааст, андешидани чораҳои фавриро барои ислоҳ ва ташаккули таносуби мусбат дар байни маводи хом ва маҳсулоти тайёр талаб мекунад.

Ба ғайр аз ин, қайд кардан лозим аст, ки дар соли 2021 ҳаҷми асосии содироти маҳсулоти дӯзандагӣ (зиёда аз 74%)-ро ҳаҷми ҳамагӣ 2 корхона ташкил дод – КМ ҶДММ «Ҷавонӣ» ва ҶДММ САТН (14420 ҳазор доллари ИМА аз 21188). Аз рӯи истеҳсоли маҳсулоти ҷуроббофӣ – аз нуҳ корхона танҳо як корхона – ҶДММ «Ваҳдат-текстайл»-и шаҳри Душанбе ва маҳсулоти қолинбофӣ – аз ҳафт корхона танҳо ду корхона – ҶДММ «Қолинҳои Қайроққум»-и шаҳри Гулистон ва ҶДММ «Мавлонои Румӣ»-и ноҳияи Рӯдакӣ. Яъне, зиёда аз 75% маҳсулоти содиротшавандаро танҳо панҷ корхона аз 108 корхонаи соҳаи саноати сабук таъмин мекунад (92 корхонаи дӯзандагӣ + 9 + 7).

Корхонаҳои соҳа аз ҳисоби беҳтаргардонии сифати маҳсулоти худ, кам кардани хароҷоти истеҳсол, ҳангоми бастани шартномаҳои савдои берунӣ ба шарикон пешниҳод кардани шароитҳои мусоид, хизматрасониҳои пеш аз фурӯш, ҳангоми фурӯш ва баъди фурӯш ба баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти худ ноил шуда метавонанд.

Дар давоми солҳои 2016-2022 **дар мавриди тағйири сохтори саноат муваффақиятҳои муайян ба даст омаданд**, бахусус дар қисми афзоиши вазни нисбии соҳаҳои миёнаи технологии саноат дар он (яъне соҳаҳои асосии саноати коркард).

Чунончӣ, вазни нисбии соҳаҳои миёнаи технологии сатҳи баланд 1,0 банди фоизӣ (аз 1,4% то 2,4%) аз ҳисоби афзоиши вазни нисбии саноати химиявӣ (0,4) ва мошинсозӣ (0,6) зиёд шуд. Бо вуҷуди ин, вазни нисбии онҳо дар сатҳи хеле паст боқӣ мемонад, хусусан соҳаҳои мошинсозӣ (ҳамагӣ 1,0%, ҳол он ки аҳамиятҳои ибтидоии тавсияшавандаи байналмилалӣ 20% аст).

Соҳаҳои миёнаи технологии сатҳи паст 1,9 банди фоизӣ кам шуд (аз 24,3% то 22,4%). Афзоиш дар металлургия – 1,9 банди фоизӣ (аз 12,3% то 14,2%) ва истеҳсоли маҳсулот аз резин ва пластмасса – 0,6 банди фоизӣ таъмин кард (аз 0,6% то 1,2%), вале истеҳсоли дигар маҳсулоти минералӣ (ғайриметаллӣ) (семент) 4,2 банди фоизӣ (аз 11,0% то 6,8%) ва истеҳсоли кокс, маҳсулоти нафт 0,2 банди фоизӣ (аз 0,4% то 0,2%) кам шуд.

Дар мавриди соҳаҳои пасти технологӣ қайд мекунем, ки вазни нисбии онҳо амалан аз рӯи ҳамаи соҳаҳо кам шуд, ки ин ҷиҳати мусбат аст. Масалан, вазни нисбии истеҳсоли чӯб, коғаз ва фаъолияти нашриёт 0,5 банди фоизӣ (аз 1,4% то 0,9%); истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, нӯшокиҳо ва тамоку 0,3 банди фоизӣ (аз 24,4% то 24,1%) кам шуд, аммо маҳсулоти нассоҷӣ, истеҳсоли пӯст ва пойафзол 0,9 банди фоизӣ (аз 10,4% то 11,3%) ва дигар соҳаҳо (0,3) зиёд шуд.

Вазни нисбии истеҳсол ва тақсими энергия, газ ва об 0,3 банди фоизӣ (аз 18,0% то 17,7%) кам шуд. Вазни нисбии соҳаҳои саноати истихроҷ 0,8 банди фоизӣ (аз 19,9% то 20,7%) зиёд шуд.

Рушди соҳаҳои асосӣ барои пешрафти технологӣ замина фароҳам меорад ва соҳаҳои марбута, аз ҷумла логистика, энергетика ва сохтмонро ҳавасманд мекунад. Ҳамзамон, дастгирии бахшҳо ба монанди маҷмааи агросаноатӣ, хизматрасонӣ ва тиҷорати хурд ба афзоиши шуғл, беҳтар шудани сатҳи зиндагии аҳолӣ ва рушди бозори дохилӣ мусоидат мекунад. (ҷадвали 2.17.)

Ҷадвали 2.17.- Таснифи муқоисавии сохтори соҳаҳои саноати Тоҷикистон аз рӯи сатҳи технологӣ дар солхои 2016 ва 2022, %, б.ф.

Соҳаҳои асосии саноати Тоҷикистон	2016	2022	2022/ 2016, бо %, б.ф.
Соҳаҳои сатҳи баланди технологӣ:	**0,0**	**0,0**	**-**
Авиакайҳонӣ	0,0	0,0	-
Фарматсевтика	0,0	0,0	-
Истеҳсоли техникаи офис ва компютерҳо	0,0	0,0	-
Истеҳсоли таҷҳизоти радио ва телекоммуникатсия	0,0	0,0	-
Истеҳсоли таҷҳизоти тиббӣ, асбобҳои дақиқу оптикӣ ва соатҳо	0,0	0,0	-
Соҳаҳои миёнаи технологии сатҳи баланд:	**1,4**	**2,4**	**+ 1,0**
Мошинҳо ва таҷҳизоти электрикӣ	0,0	0,0	-
Автомобилҳо, ядакҳо ва нимядакҳо	0,0	0,0	-
Саноати химиявӣ, ба истисноӣ фарматсевтика	0,6	1,0	+ 0,4
Таҷҳизот ва нақлиёти роҳи оҳан	0,0	0,0	
Мошинҳо ва таҷҳизоте, ки ба гурӯҳҳои дигар дохил карда нашудаанд (мошинсозӣ)	0,8	1,4	+ 0,6
Соҳаҳои миёнаи технологии сатҳи паст:	**24,3**	**22,4**	**- 1,9**
Киштисозӣ ва таъмири киштиҳо ва завракҳо	**0,0**	**0,0**	
Истеҳсоли резин, каучук ва пластик (истеҳсоли маҳсулот аз резин ва пластмасса)	0,6	1,2	+ 0,6
Истеҳсоли кокс, маҳсулоти нафт ва сӯзишвории ядроӣ	0,4	0,2	- 0,2
Истеҳсоли дигар маҳсулоти минералӣ (ба ғайр аз металлургия) (ғайриметаллӣ)	11,0	6,8	- 4,2
Металлургия	12,3	14,2	+ 1,9
Ҳамагӣ соҳаҳои миёнаи технологӣ	**25,7**	**24,8**	**- 0,9**
Соҳаҳои пасти технологӣ:	**36,4**	**36,8**	**+ 0.4**
Истеҳсоли чӯб, коғаз ва фаъолияти нашриёт	1,4	0,9	- 0,5
Истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, нӯшокиҳо ва тамоку	24,4	24,1	- 0,3
Истеҳсоли маҳсулоти нассоҷӣ, истеҳсоли пӯст ва пойафзол	10,4	11,3	+ 0,9
Дигар соҳаҳо	0,2	0,5	+ 0,3
Истеҳсол ва тақсими энергия, газ ва об	**18,0**	**17,7**	**- 0,3**
Ҳамаи соҳаҳои саноати истихроҷ	**19,9**	**20,7**	**+0,8**
Ҳамагӣ соҳаҳои пасти технологӣ:	**74,3**	**75,2**	**+ 0,9**
ҲАМАГӢ:	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Сарчашма: Ҳисоб мувофиқи таснифи соҳаҳо аз рӯи дараҷаи технологиябоб будан (ОЭСР). https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=38747; ниг. ба Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2023. Маҷмуаи оморӣ. - С.16-17.

Ҳаҷми содироти маҳсулот ва таносуби он ба ММД-и кишварро метавон ҳамчун яке аз нишондиҳандаҳои асосии рақобатпазирии иқтисоди миллӣ дар миқёси глобалӣ истифода бурд. (ҷадвали 2.18. ва диаграммаи 2.10).

Барои таъмини рушди устувор, бояд рушди афзалиятноки соҳаҳои асосӣ, ба монанди саноати кимиё ва мошинсозӣ бо дастгирии дигар бахшҳои

иқтисодиёт якҷоя карда шаванд. Ин равиш имкон медиҳад, ки рушди мутавозини иқтисодӣ таъмин карда шавад, сохтори иқтисодиет диверсификатсия карда шавад ва осебпазирии он ба шокҳои беруна коҳиш дода шавад.

Ҷадвали 2.18.- Динамикаи Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) ва содирот дар Љумњурии Тољикистон, солҳои 2016-2022, млн. дол. ИМА, %

	2016	2019	2020	2021	2022	2022 / 2016, бо %, б.ф.
ММД млн. сомони, нархи ҷорӣ	54790	79110	83958	101076	115739	
Қурби доллар	7,83	9,53	10,32	11,30	11,0	
ММД, бо млн. долл.	6997,4	8301,1	8135,5	8944,8	10521,7	1,5 мар.
Ҳаҷми содирот, бо млн. долл.	898,7	1174,4	1406,8	2149,6	2142,0	2,4 мар.
Ҳиссаи содирот нисбат ба ММД, бо %	12,8	14,1	17,3	24,0	20,4	+ 7,6 б.ф..

*Сарчашма: Омори солонаи Љумњурии Тољикистон. 2023. Агентии омори назди Президенти Љумњурии Тољикистон, 2023. С.214, 308.

Диаграмма 2.10. – Динамикаи Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) ва содирот дар Љумњурии Тољикистон, солҳои 2016-2022, млн. дол. ИМА

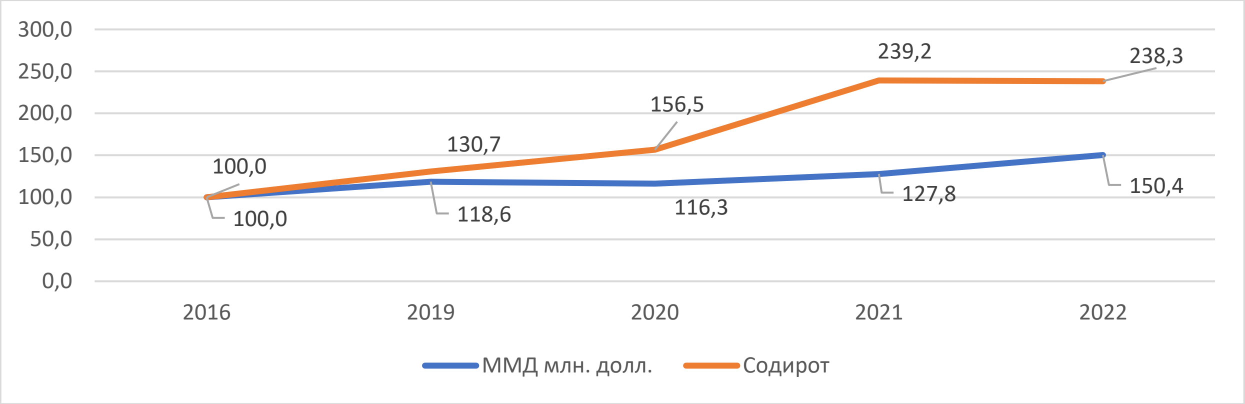

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Тавре ки аз таҳлили ҷадвали 2.18 ва диаграммаи 2.10. дида мешавад:

- афзоиши содироти маҳсулот аз суръати афзоиши ММД (мутаносибан 2,4 ва 1,5 баробар) зиёд аст;

- ҳиссаи содирот нисбат ба ММД аз 12,8 фоиз то 20,4 фоиз, ё 7,6 банди фоизӣ афзуд;

- динамикаи мусбати рушди иқтисодии кишвар ва болоравии рақобатпазирии он дар миқёси глобалӣ дида мешавад.

Дараҷаи рақобатпазирии саноат дар миқёси глобалӣ бояд бо баррасии масъалаи баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаҳои саноати коркард дар

сатҳи маҳсулотҳои истеҳсолшаванда иловатан барраси гардад, то ки вазъияти он аниқ дарљ карда шавад. (ҷадвалӣ 2.19.)

Ҷадвали 2.19. - Динамикаи содироти 20 намуд маҳсулоти ватанӣ дар давраи солњои 2017-2022 (топ-20), бо ҳазор доллар

Номи маҳсулот	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2022**	**2022 / 2017 %**
Алюминий	197520	205200	166500	127400	135194	68,4
Консентратҳои маъдан	387313	400128	296886	158237	343858	88,8
Нахи пахта	121026	165300	139600	135989	202570	167,4
Электроэнергия	53428	76985	93116	91277	95962	179,6
Хушкмеваҳо	5888	4961	5334	6894	15544	2,6 мар.
Дигар молҳои нассоҷӣ ва маҳсулот аз онҳо	17985	23887	20347	24499	24301	135,1
Риштаи пахтагӣ	36708	37819	40360	36091	51874	141,3
Пиёз	2424	3612	7694	7467	5466	2,3 мар.
Пӯст ва ашёи хоми пӯст	2464	2542	2658	2891	4224	**171,4**
Меваҳо	283	103	154	606	1138	4,0 мар.
Ангур	4051	2722	1674	1809	9601	2,4 мар.
Матоъҳои пахтагӣ	616	465	1055	1305	1678	2,7 мар.
Пилла	1004	801	672	168	1451	144,5
Маҳсулоти трикотаж	42	54	133	1	41	97,6
Абрешими хом	409	299	156	336	0	0
Шарбати меваю сабзавот	127	26	45	88	102	80,3
Семент	45947	65368	68051	59914	46127	100,4
Маҳсулоти қолинӣ ва дигар	191	238	373	180	84	44,0
Ҷӯробҳо	211	346	434	551	1685	8,0 мар.
Асал	7	38	9	11	141	20 мар.
Ҳамагӣ содироти топ-20, ҳазор доллар	877644	990894	845251	655714	941041	**107,2**

Сарчашма: Ҳисоб мувофиқи: Фаъолияти савдои берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023. Маҷмуаи оморӣ. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Таҳлили маълумотҳои ҷадвали 2.19. нишон медиҳад, ки ҳаҷми содироти ТОП-20 молҳо дар давоми солҳои 2017-2022 ҳамаги 7,2% афзоиш ёфта аст. Аз 20 номгӯи маҳсулоти ватании содиротшуда 4 номгӯйро маҳсулоти хоҷагии қишлоқ (пиёз, меваҳо, ангур, асал) ва боқимонда 16 намуд – молҳои саноатӣ мебошанд.

Аз рӯи содироти маҳсулоти хоҷагии қишлоқ афзоиши назаррас ба даст омад аз рӯи:

- содироти пиёз (2,3 маротиба) ва содироти асал (20 маротиба), лекин ҳаҷми умумии онҳо ҳамагӣ 16 346 ҳазор доллар ё 1,7% аз ҳаҷми умумии содироти ТОП-20 молҳо ё 0,8% аз ҳаҷми умумии содиротро ташкил медиҳад.

Аз рӯи 16 номгӯи маҳсулоти саноатӣ аз рӯи 6 номгӯи он ҳаҷми содирот кам шуд (алюминий, консентратҳои маъдан, маҳсулоти трикотаж, абрешими хом, шарбати меваю сабзавот, маҳсулоти қолинӣ ва дигар рӯйкашҳои фарш), ки паст шудани рақобатпазирии молҳои ватаниро инъикос мекунад.

Дар умум бошад, сатҳи рақобатпазирии махсулотҳои ватани, инчунин маҳсулоти ватанӣ ташвиш овар мебошад. (ҷадвали 2.20.)

Ҷадвали 2.20.-Динамикаи ҳаҷм ва ҳиссаи содироти ТОП-20 нисбат ба ҳаҷми умумии содирот дар Точикистон, млн. дол. ИМА , бо %

	2017	**2018**	**2019**	**2020**	**2022**	**2022 / 2017 %**
Ҳамагӣ содироти топ-20, млн. дол. ИМА	877,6	990,8	845,2	655,7	941,1	**107,2**
Ҳамагӣ содирот, млн. дол. ИМА	1198,0	1073,3	1174,4	1406,9	2149,6	**179,4**
Ҳиссаи содироти ТОП-20 нисбат ба ҳаҷми умумии содирот, бо %	**73,3**	**92,3**	**72,0**	**46,6**	**43,8**	**- 30,5 б.ф.**

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Аз таҳлили ҷадвали 2.20. бармеояд, ки агар соли 2017 вазни нисбии содироти ТОП-20 молҳои ватанӣ дар ҳаҷми умумии содирот дар маҷмуъ 73,3%-ро ташкил дода бошад, дар соли 2022 он ҳамагӣ 43,8%-ро ташкил кард, яъне ба 30,5 банди фоизӣ кам шуд, ки оиди паст шудани сатҳи умумии рақобатпазирии махсулотҳои ватаниро дар микйеси глобалӣ инъикос мекунад.

Аз рӯи боқимонда 10 номгӯи маҳсулоти саноати тамоюли афзоиш дида мешавад, инчунин электроэнергия, молҳои нассоҷӣ ва маҳсулот аз онҳо, риштаи пахтагӣ, пӯст ва ашёи хоми пӯст, матоъҳои пахтагӣ ,семент ва ҷӯробҳо аз 120% то 8 маротиба.), ки аз баланд шудани рақобатпазирии махсулотҳои қайдшудаи ватаниро инъикос мекунад.

БО назардошти он, ки дар содироти ТОП-20 маҳсулоти ватанӣ 10 номгӯ (50%) молҳои саноати сабук ва 9 номгӯро маҳсулоти саноати нассоҷӣ ва

дӯзандагӣ ташкил медиҳад, рақобатпазирии онҳоро дар сатҳи соҳавӣ ва корҳонаҳои соҳави дида мебароем.

Лекин, аз хачми умумии содироти махсулоти саноати сабук 88,6 фоизи махсулотро ашьёи хом ва масолех ташкил медихад. Аз ҷумла, ҳиссаи содироти нахи пахта дар ҳаҷми умумии содирот 71,5 фоизро ташкил дода, нисбат ба соли 2017 3,5 банди фоизӣ афзуд. Инро ҳамчун падидаи манфие, ки дар саноати сабук ба амал омадааст, арзъеби кардан лозим аст. Ин ҳолат талаб мекунад, ки барои ислох ва ба вучуд овардани алокаи мусбати байни ашьёи хом ва махсулоти тайёр чорахои иловаги бояд андешида шавад.

Илова бар ин, дар соли 2022 ҳаҷми асосии содироти маҳсулоти дӯзандагӣ (беш аз 74%) ба 2 корхона, инчунин ҶДММ «Ҷавонӣ» ва ҶДММ «САТН» (14,420 млн дол. ИМА ва 21,188 млн. дол. ИМА) рост меояд.

Аз рӯи истеҳсоли маҳсулоти ҷӯроббофӣ ба як корхона аз шумораи умумии онҳо (9 корхона) , яъне ба ҶДММ «Ваҳдат-Текстил», ш. Душанбе рост меояд.

Танхо ба панч адад корхонаҳо аз 108 адад корхонаи саноати сабук бештар аз 75 фоизи маҳсулоти содиротӣ рост меояд.

Дар маҷмӯъ, оиди ҳолати рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар Тоҷикистон солхои 2017-2022 содироти он берун аз кишвар инъикос мекунад. (ҷадвали 2.21.).

Чадвали 2.21. - Динамикаи содироти маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар Тоҷикистон, солхои 2017-2022, ҳазор дол. ИМА

Маҳсулоти содиротшаванда	2017	2018	2019	2020	2022	2022/ 2017, %
Нахи пахта	121026	165303	139601	136450	202793	167,6
Риштаи пахтагин	34712	37819	40630	36094	51874	149,4
Маҳсулоти дўзандагї	18676	19435	16216	20868	19418	104,0
Пўсти коркардшуда	1990	2527	2655	2876	4111	206,6

Матои пахтагин	503	465	1056	1307	1670	3,3 бар.
Нахи абрешим	243	1142	951	536	1553	6,4 бар.
Љўробњо	189	346	434	552	1685	8,9 бар.
Маснуоти ќолинї	157	237	374	181	85	50,9
Дигар мањсулоти саноати сабук	696	1540	1213	226	449	64,5
Њамагї, бо њаз. дол. ИМА	**178192**	**229209**	**203130**	**199120**	**283684**	**159,2**
Аз он чумла: истеҳсоли нахи пахта, бо њаз. дол. ИМА	121026	165303	139601	136450	202793	167,6
Ҳиссаи он нисбат ба содироти умум, бо %	67,9	72,1	68,7	68,5	71,5	+ 3,6 б.ф.
Мањсулоти тайер, бо њаз. дол. ИМА	19022	20018	17024	21601	21188	111,4
Ҳиссаи он нисбат ба содироти умум, бо %	10,7	8,7	8,4	10,8	7,5	- 3,2 б.ф.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои Вазорати саноат ва технологиям нави Ҷумҳурии Тоҷикистон

Таҳлили чадвали 2.21. нишон медиҳад, ки :

- содироти мањсулоти корхонањои саноати сабук дар Тоҷикистон солхои 2017-2022 159,2 % , ё ки ба андозаи 105,5 млн. дол. ИМА афзудааст;

- лекин аз маҳсулоти ниҳоӣ факат зиёд шудани истењсоли ҷўробњоро (8,9 бар.) мусбӣ арзёбӣ кардан мумкин аст;

- боқимонда афзоиши ҳаҷми содироти мањсулоти корхонањои саноати сабук дар Тоҷикистон ба ашёи хом рост меояд;

- инчунин, агар истеҳсоли нахи пахта соли 2017 ба 121 026 њаз. дол. ИМА баробар буда, соли 2022 он то 202 793 њаз. дол. ИМА, ё ки ба 167,6 % афзун гардида бошад, ҳиссаи он нисбат ба содироти умум аз 67,9 % то 71,5 %, ё ки ба 3,6 б.ф. зиёд гашт.

- ҳисссаи мањсулоти тайер аз пахта дар содироти умум бошад дар солҳои 2017-2022 аз 10,7 % то 7,5 %, ё ки ба - 3,2 б.ф. паст рафтааст.

Ин ҳолати ногувор дарёфти роҳҳои зиёд кардани њаљми мањсулоти содиротї аз ҳисоби баланд бардоштани ќобилияти раќобатнокии маҳсулоти ватании ниҳоӣ, бо техника ва технологияи навтарин мусаллањ гардондани корхонањои ватанӣ, таъмин намудани онҳо бо кадрњои баландихтисос ва қабули тадбирҳои иловагии ташкилиро талаб мекунад.

Дар ин ҷода, масъалаи баланд бардоштани даромаднокии корхонаҳои саноатӣ яке аз нишондиҳандаҳои асосии рақобатпазирии корхонаҳои ватанӣ мебошад. Мутаассифона, дар ҳолати муосир дарачаи даромаднокии корхонахои саноати паст буда, барои амали намудани чораҳои қайд гардида басанда нест. Муайян гардид, ки вазъи молиявии корхонахои пешқадами саноати дузандагӣ ташвиш овард аст. (ҷадвали 2.22.)

Ҷадвали 2.22.- Нишондиҳандаҳои молиявии корхонаҳои пешқадами саноати дӯзандагии Тоҷикистон дар соли 2022, бо сомонӣ, %

Номгуи корхонаҳои пешқадами саноати дӯзандагии	Даромат аз фуруши молхо, бо сомонӣ	Харочотхо, бо сомонӣ	Фоида, бо сомонӣ	Даромандокӣ, %
ЧДММ «Чавони»	117113610	113048987	+4064623	3,6%
ЧДММ «САТН»	108496509	113591122	-5094613	-
ЧДММ ИИ «Нассочии Точик»	54620000	53616795	+1003205	1,9%
ЧДММ «Колинхои Кайраккум»	124812389	118071284	+6741105	5,7%
ЧСК «Гулистони Душанбе»	564600	1049433	- 4484833	-

Сарчашма: ҳисобҳои муаллиф дар асоси маълумотҳои расмии омори корхонахо (формаи 1- ФИ - фаъолияти истеҳсолӣ).

Таҳлили ҷадвали 2.22. даромаднокии корхонаи саноатии дузандагӣ нокифоя мебошад, бо назардошти зарурияти таъмини даромадноки дар сатҳи 15% , ки барои ворид намудани инноватсияҳо ва технологияҳои муосир, бе ҷалби захираҳоии ҷалбшуда мусоидат мекунад, инчунин:

- дар ҶДММ «Нассочи точик» он дар сатҳи 1,9 % мебошад, дар ҳолате, ки хачми фуруши махсулот маблаги зиёда аз 117 млн. сомониро ташкил медиҳад;

- дар корхонаи саноатии “Чавонӣ” он дар сатҳи 3,6 % баробар аст ва дар ҶДММ “ Қолинхои Кайроккум” - 5,7 %;

- дар ЧДММ «САТН» ва ҶСК «Гулистони Душанбе» натиҷаи молиявии манфӣ, яъне аз фаъолияти истеҳсолӣ зарари молиявӣ дида мешавад.

Ин ҳолат боиси нигаронї буда, ќабули чораҳои иловагии дастгирии молиявии давлатӣ ва бахши молиявиро нисбат ба корхонаҳои саноатӣ ва

роњандозии чораҳои сарфакориро дар истеҳсолот ва фурӯши махсулотро талаб мекунад.

Корхонањои соњаи саноати коркард бояд бо роњи баланд бардоштани сифат, кам кардани арзиши аслии мањсулот, бо шарикон муњайё намудани шароити мусоид њангоми баромадан ба бозорҳои беруна, хизматрасонии пеш аз фурӯш ва баъд аз фурӯш ба мизољон, ки боиси баланд шудани раќобатпазирии мањсулоти ватанӣ мегардад, бояд роҳандозӣ намоянд, ки хароҷоти иловагиро талаб мекунад.

Таҳлили вазъи рушди корҳонаҳои саноати коркард нишон медиҳад, ки ҳолон, ки онҳо як қатор бартариҳои рақобатӣ дорад аз ҳисоби омилҳои истеҳсолӣ, алалхусус, мавҷуд бадани ашеи ҳоми маҳҳалӣ ва заҳираҳои меҳнатӣ, дар баробари ин, омилҳои манфӣ, инчунин сатҳи пасти самаранокии истеҳсолот, нопурра истифодабарии воситаҳои асосӣ ва фарсудашаваии онҳо ба афзудани рақобатпазирии онҳо монеъаҳои иловагӣ эҷод менамояд.

Ин ҳолат боиси нигарони буда, кабули чораҳои иловагии дастгирии молиявии давлатӣ ва бахши молиявиро нисбат ба корхонаҳои саноатӣ ва рохандозии чораҳои сарфакориро дар истеҳсолот ва фуруши махсулот- ро талаб карда.

Хулосаи Боби 2.

1. Соҳати саноат Ҷумҳурии Тоҷикистон як бахши бузурги иқтисодиети миллӣ ҷумҳурӣ мебошад, ки дар баробари истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва техникӣ барои дигар соҳаҳо дар асоси коркарди ашёи хоми маҳаллӣ, низ истеҳсоли молҳои истеъмолиро барои таъмини бозорҳои доҳилӣ ва таъмини аҳолӣ роҳандози менамояд.

2. Динамикаи нишондиҳандаҳои асосии рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин аст:

- дар соли 2022 ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ (бо нархҳои муқоисавӣ) 43,0 млрд. сомониро ташкил дод, ки ин 2,2 маротиба нисбат ба соли 2016 зиёдтар аст;

- дар соли 2022 миқдори миёнаи солонаи қувваи кории саноатию истеҳсолии корхонаҳо 86,3 ҳазор нафарро ташкил дод, яъне 6,7% нисбат ба соли 2016 афзоиш ёфт;

- афзоиши ҳосилнокии меҳнат дар саноат соли 2022 нисбат ба соли 2016 205,2% ташкил дод, ки яке аз нишондиҳандаҳои афзудани рақобатпазирии соҳаи саноат мебошад.

3. Дар давари 2016-2022 суръати рушди саноати истихроҷ нисбат ба суръати рушди саноати коркард баландтар аст. Ин равандро ҳамчун манфӣ арзъебӣ кардан мумкин бо назардошти ақибмондани сурати рушди соҳаҳои саноати коркард аз саноати истихроҷӣ, ки ба афзудани ҳиссаи саноати истихроҷӣ нисбат ба саноати коркард оварда, боиси назардошти нигоҳ доштанӣ вобастагии иқтисодиети миллии Тоҷикистон аз майли ашеии он, ки дорои иқтидори пасти истеҳсолӣ арзиши иловагӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ ва ғайра, ки барои амалишавии ҳадафҳои миллӣ хатарҳои иловагиро ташаккул медиҳад.

4. Дар давраи 2016-2022 бо назардошти рушди корҳонаҳои саноати коркард масъалаи таъмини рақобатпазирии онҳо то ҳол ба талаботи муосир пурра ҷавобгуй намебошад ва қабули татбирҳои иловагиро талаб мекунад.

5. Дар Тоҷикистон ҳанӯз шароитҳои муфид барои баланд бардоштани рақобатпазирии корҳонаҳои саноатии коркад аз иқтидори механизми ташкилӣ-иқтисодӣ истифода намебаранд, ки ба ҳавасмандии пасти рушди самараноки онҳо аз тарафи давлат ва шарикони рушд таъсир мерасонад. Падидаҳои зикршуда бештар бо ташаккул пурра наёфтани механизми ташкилӣ-иқтисодии корҳонаҳои саноатии коркард ва субъектҳои берунӣ бо он алоқаманд, ки хусусиятҳои институтсионалӣ дорад, вобастагӣ доранд. Инчунин:

- низоми миллии дастгирии давлавӣ ва ҳавасмандгардонии содирот ва ташкили муҳити рақобати озод то ҳол мукаммал нест;

- аксарияти корхонаҳои саноатии коркард, алалхусу, корҳонаҳои хурду миёна, ки ба содирот нигаронидашудаанд, дар ҳолати паст ва буҳронии молиявӣ қарор доранд ва ин боиси он, ки иқтидорҳои истеҳсолии онҳо навсозӣ

намешаванд, ҷараёни татбиқи технологияҳои инноватсионӣ суст ба роҳ монда шудааст.

6. Дар байни кишварҳои ИДМ ба сафи кишварҳое, ки дар давоми давраи таҳлилшаванда мавқеъҳои рейтингии худро устуворона беҳтар мегардонанд, Тоҷикистон бо 17 банд дохил мешавад. Лекин дар доираи ин рейтинг Тоҷикистон дар байни 200 кишвари ҷаҳон ҷои 133-умро ишғол мекунад.

7. Таҳлил нишон дод, ки дар соли 2021 аз ҳаҷми умумии содироти маҳсулоти дӯзандагӣ зиёда аз 74%-ро танҳо ба 2 адад корхонахо, инчунин КМ ҶДММ «Ҷавонӣ» ва ҶДММ САТН, таъмин карданд.

Аз рӯи истеҳсоли маҳсулоти ҷуроббофӣ – аз нуҳ корхона танҳо як корхона – ҶДММ «Ваҳдат-текстайл»-и шаҳри Душанбе ва маҳсулоти қолинбофӣ – аз ҳафт корхона танҳо ду корхона – ҶДММ «Қолинҳои Қайроққум»-и шаҳри Гулистон ва ҶДММ «Мавлонои Румӣ»-и ноҳияи Рӯдакӣ. Яъне, зиёда аз 75% маҳсулоти содиротшавандаро танҳо панҷ корхона аз 108 корхонаи соҳаи саноати сабук таъмин мекунад. Ин аз он далолат медиҳад, ки ҳоло танҳо маҳсулоти корхонаҳои зикршуда ба талаботи бозорҳои хориҷӣ ҷавобгӯ буда, рақобатпазир аст ва маҳсулоти корхонаҳои боқимонда ҳоло рақобатпазир нест.

8. Соли 2017 вазни нисбии содироти ТОП-20 молҳои ватанӣ дар ҳаҷми умумии содирот дар маҷмуъ 73,3%-ро ташкил дода бошад, дар соли 2022 он ҳамагӣ 43,8%-ро ташкил кард, яъне ба 30,5 банди фоизӣ кам шуд, ки оиди паст шудани сатҳи умумии рақобатпазирии махсулотҳои ватаниро дар миқёси глобалӣ инъикос мекунад.

9. Таҳлили вазъи рушди корҳонаҳои саноати коркард нишон медиҳад, ки ҳолон, ки онҳо як қатор бартариҳои рақобатӣ дорад аз ҳисоби омилҳои истеҳсолӣ, алалхусус, мавҷуд бадани ашеи ҳоми маҳҳалӣ ва захираҳои меҳнатӣ, дар баробари ин, омилҳои манфӣ, инчунин сатҳи пасти самаранокии истеҳсолот, нопурра истифодабарии воситаҳои асосӣ ва фарсудашаваии онҳо ба афзудани рақобатпазирии онҳо монеъаҳои иловагӣ эҷод менамояд.

БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ МУКАММАЛСОЗИИ МЕХАНИЗМИ ТАШКИЛӢ-ИҚТИСОДИИ ТАЪМИНИ РАҚОБАТПАЗИРИИ КОРХОНАҲОИ СОҲАИ САНОАТИ КОРКАРДИ ТОҶИКИСТОН

3.1. Роҳҳои баландбардории рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон

Рушди дарозмуддати корхонаҳои саноати коркарди Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ бидуни навсозии доимии заминаи технологӣ ва рушди инфрасохтор, ки ба баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мусоидат мекунад, ғайриимкон аст. Барои таъмини шукуфоии дарозмуддати корхонаҳои саноати коркарди Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ ҷорӣ намудани технологияҳои муосир ва ҳалли инноватсионӣ, ки ба баланд бардоштани ҳосилнокӣ, сифати маҳсулот ва самаранокии энергия мусоидат мекунанд, зарур аст. Навсозии пойгоҳи технологӣ на танҳо хароҷоти истеҳсолотро коҳиш медиҳад, балки мавқеи истеҳсолкунандагони маҳаллиро дар бозорҳои байналмилалӣ мустаҳкам мекунад. Рушди инфрасохтор, аз ҷумла шабакаҳои нақлиетӣ, таъминоти барқ ва логистика омили асосии беҳтар

кардани фазои тиҷорат ва ҷалби сармоягузорӣ ба бахш мебошад. Инчунин рушди системаҳои сифат ва сертификатсияи маҳсулот муҳим аст, ки ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки дар сатҳи стандартҳои байналмилалӣ рақобат кунанд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ, вақте ки рақобат афзоиш меёбад, сармоягузорӣ ба инноватсия ва инфрасохтор шартҳои муҳим барои таъмини рушди устувор ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мегардад.

Мақсади асосии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ рушди устувори истеҳсолоти саноатӣ ва зиеда намудани сахми ин сохаи муҳим дар ҳалли мушкилотҳои ҷойдошат ва амалисозии чор ҳадафҳои миллӣ мебошад. Дар СМР-2030 ҷиҳати беҳтарсозии фазои сармоягузорӣ ва рушди соҳибкории истеҳсолӣ татбиқи ҳадафҳои зерини стратегӣ дар назар дошта шудааст:

– рушди истеҳсолоти саноатӣ дар самти коркарди маводи хоми босифат, иҷрои барномаҳои сармоягузорӣ бо ҷорӣ намудани технологияҳои пешрафта ва баланд бардоштани иқтидори содиротӣ;

– бартараф намудани монеаҳои маъмурӣ ва ташаккули инфрасохтори рушд ва дастгирии соҳибкорӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ;

– ташаккули низоми иттилоотии соҳибкорӣ дар саноат ва мусоидат намудан ба ташкили бизнес-инкубаторҳо бо назардошти талаботи мардон ва занон, соҳибкорони деҳот;

– тақвияти ҳимояи ҳуқуқҳои моликият, рушди рақобат ва бунёди институти Омбудсмен оид ба ҳимояи ҳуқуқҳои соҳибкорон;

– истифодаи механизмҳои шарикии давлатию хусусӣ дар соҳаҳои мухталифи фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ;

– дастгирӣ ва ҳавасмандсозии истеҳсолкунандагон ва содироткунандагони ватанӣ ва ғайра.

Татбиқи вазифаҳои стратегии мазкур дар самти таъмини рақобатпазирӣ ва рушди корхонаҳои саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пояҳои заруриро

барои таъмини шуғли пурсамар, диверсификатсияи истеҳсолот ва содироти молҳои ватанӣ фароҳам меорад”[1].

Тибқи маълумоти «Стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» дар шароити ташкили коркарди ҳамаҷонибаи нахи пахта ва содироти маҳсулоти тайёри саноатӣ, маҳсулнокии соҳа то 4 маротиба меафзояд, ки ин ба афзоиши фоидаи хоҷагиҳои деҳқонӣ ва корхонаҳои саноати коркард мусоидат хоҳад кард.

Тибқи пешгӯиҳо, сохтори саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 тағйироти ҷиддиро аз сар мегузаронад. Интизор меравад, ки саноати бофандагӣ ва саноати сабук, ки ба коркарди пахта нигаронида шудааст, дар истеҳсоли саноатӣ ҳиссаи назаррасро ишғол кунад. Ин ба кишвар имкон медиҳад, ки на танҳо арзиши иловашудаи маҳсулоти истеҳсолшударо афзоиш диҳад, балки вобастагии худро аз содироти ашеи хом коҳиш диҳад. Рушди саноати нассоҷӣ ва сабук инчунин ҷойҳои кории иловагӣ, махсусан дар деҳот фароҳам меорад ва ба рушди соҳаҳои марбута, аз қабили логистика ва истеҳсоли маводи бастабандӣ мусоидат мекунад. Ҳамзамон бо ин, афзоиши ҳиссаи соҳаҳои баландтехнологӣ пешбинӣ гардида, мавқеи Тоҷикистонро дар иқтисоди байналмилалӣ тақвият бахшида, устувории онро ба чолишҳои ҷаҳонӣ баланд мебардорад.

Барои ҳалли вазифаҳои дар боло номбаршуда ва инчунин роҳандозии чорабиниҳо оид ба ***таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркард пеш аз ҳама, маблағгузорӣ зарур аст.*** Масъалаи маблағгузории бунёди объектҳои инфрасохторӣ барои корхонаҳои саноати коркард дар давлатҳои гуногун ба шароити маблағҳои молиявӣ ҳаллу фасл мегарданд. Бо назардошти он ки, имкониятҳои буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳдуд аст, рушди

[1] Стратегияи миллии Рушди Ҷумхурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе, 2016. http://www.gst.tj/ru/nasionalnaya-strategiya-razvitiya-respubliki-tadzhikistan-na-period-do-2030-goda.html

инфрасохтори корхонаҳои саноатӣ истифодаи механизмҳои гуногуни сармоягузориро тақозо менамояд.

Ба андешаи мо, вақти он расидааст, ки ***барномаи комплексие таҳия карда шавад,*** ки рушди ҳамаи соҳаҳои фаъолият, аз ҷумла дар соҳаи соҳибкории истеҳсолӣ фарогир бошад. Барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ дар Тоҷикистон инфрасохтори истеҳсолиро фаъолона рушд додан зарур аст, ки ба таҳкими робитаҳои байни субъектҳои хоҷагидор ва фароҳам овардани шароити мусоид барои пешбурди тиҷорат имкон медиҳад.

Рушди инфрасохтори истеҳсолӣ дар Тоҷикистон шарти муҳим барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ мебошад. Такмили шабакаҳои нақлиетӣ ва логистикӣ имкон медиҳад, ки интиқоли ашеи хом ва маҳсулоти тайерро суръат бахшад, бо ин роҳ хароҷоти истеҳсолотро коҳиш диҳад ва дастрасии молҳоро беҳтар кунад. Рушди инфрасохтори энергетикӣ таъминоти устувортар ва боэътимоди энергияро таъмин мекунад, ки барои равандҳои истеҳсолӣ муҳим аст. Сармоягузорӣ ба инфрасохтори рақамӣ, ба монанди интернети баландсуръат ва системаҳои муосири иттилоотӣ, ба корхонаҳо дар мубодилаи маълумот кӯмак мекунад, ҳамоҳангсозӣ ва робитаи байни субъектҳои соҳибкориро беҳтар мекунад. Беҳтар кардани инфрасохтори нақлиетӣ, энергетикӣ ва иттилоотӣ, инчунин таҳкими ҳамкорӣ байни корхонаҳо, таъминкунандагон ва истеъмолкунандагон ба ташаккули кластерҳои истеҳсолӣ мусоидат мекунад, ки дар навбати худ самаранокии истеҳсолотро баланд мебардорад ва арзиши иловашудаи маҳсулотро зиёд мекунад. Таъсиси кластерҳои истеҳсолӣ ба ҳамкории наздиктар байни иштирокчиени гуногуни занҷири иқтисодӣ мусоидат мекунад, ки логистикаро беҳтар мекунад, хароҷотро коҳиш медиҳад ва равандҳои мубодилаи дониш ва технологияро суръат мебахшад. Он инчунин ба рушди инноватсионӣ, беҳтар шудани сифати маҳсулот ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ мусоидат мекунад. Беҳбудиҳои инфрасохторӣ ба занҷирҳои ҷаҳонии савдо пайвасти муассиртар фароҳам меоранд ва ҳамкории афзоянда

байни корхонаҳо ва институтҳои давлатӣ имкон медиҳад, ки муҳити танзимкунанда барои тиҷорат оптимизатсия карда шавад.

Мо таҳияи нақшаи ҳамаҷонибаро, ки ба рушди системавии тамоми соҳаҳои иқтисодиёт, аз ҷумла ***ҳавасмандгардонии истеҳсолоти саноатӣ*** равона шудааст, мақсаднок мешуморем. Чунин нақша бояд чораҳои мушаххасро барои дастгирии соҳаҳои асосӣ, рушди инфрасохтор, беҳтар кардани фазои тиҷорат ва ҷалби сармоягузорӣ дар бар гирад. Таваҷҷӯҳ ба диверсификатсияи иқтисодиет, дастгирии тиҷорати хурду миёна ва фароҳам овардани шароити мусоид барои фаъолияти инноватсионӣ муҳим аст. Барои ҳавасмандгардонии истеҳсолоти саноатӣ, имтиезҳои андоз, субсидияҳо барои навсозии таҷҳизот, инчунин барномаҳои омӯзишӣ ва такмили ихтисоси кадрҳои корӣ пешбинӣ карда мешаванд. ***Шарикии давлат ва бахши хусусӣ*** низ бояд барои ҷалби технология ва сармоя ба соҳаҳои аз ҷиҳати стратегӣ муҳим таҳия карда шавад.

Ба ақидаи мо, дар ин маврид шарикии давлат ва бахши хусусӣ ба сифати сарчашмаи аз ҳама муносибтарин баромад мекунад, зеро механизми мазкур тавассути муттаҳидшавии иқтидори давлат ва бахши хусусӣ аз ҷониби давлат ба сохторҳои соҳибкорӣ имкониятҳои иловагиро ба вуҷуд оварда, як қатор имтиёзу ўҳдадориҳоро вогузор менамоянд.

Барои ҷалби сармоягузории хусусӣ ба саноати коркард ва ҳавасмандгардонии рушди он, давлат метавонад механизмҳои шарикии давлатӣ-хусусиро истифода барад, аз ҷумла имтиёзҳои андоз, ба монанди озодкунӣ аз андоз, аз амвол ва замин. Ғайр аз он, давлат метавонад барои навсозии таҷҳизот ва татбиқи технологияҳои каммасраф субсидия пешниҳод кунад, ки ба сармоягузорони хусусӣ имкон медиҳад, ки хароҷоти ибтидоиро кам кунанд ва ҷолибияти соҳаро афзоиш диҳанд. Қадами муҳим содда кардани расмиети маъмурӣ ба монанди бақайдгирии тиҷорат, гирифтани иҷозатномаҳо ва литсензияҳо мебошад, ки вақти оғози лоиҳаҳои навро коҳиш медиҳад ва фазои тиҷоратро беҳтар мекунад. Барномаҳои ҳаммаблағгузорӣ ё кафолатҳои

қисман қарзӣ низ метавонанд барои кам кардани хавфҳо барои сармоягузорон татбиқ карда шаванд. Рушди инфрасохтор ва беҳтар кардани дастрасӣ ба бозорҳои фурӯш низ дар ҳавасмандгардонии сармоягузории хусусӣ нақши калидӣ доранд. Ин тадбирҳо ба фароҳам овардани муҳити устувор ва пешгӯишаванда барои сармоягузории дарозмуддат ба саноати коркард мусоидат мекунанд.

Афзоиши ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ дар иқтисодиёт аз сатҳи ***мукаммалшавии асосҳои институтсионалии дастгирӣ ва рушди корхонаҳо*** вобастагии калон дорад.Ба андешаи мо, такмил додани асосҳои институтсионалии рушди корхонаҳои саноати коркард, ҳам аз нуқтаи назари мутобиқсозии шароиту имкониятҳои иқтисодиёти Тоҷикистон ва пешрафти ҷаҳони муосир ва ҳам аз мавқеи рушди иҷтимоию иқтисодии мамлакат, таъмини шуғли пурсамар, гуногунрангсозии самтҳои истеҳсолот ва содироти молҳои истеҳсоли ватанӣ, ба сифати унсури муҳим дар рушди корхонаҳои саноатӣ баромад мекунад.

Пешниҳоди имтиёзҳои андоз ва субсидияи коммуналӣ яке аз роҳҳои ҳавасмандгардонии соҳибкорӣ мебошад. Ин равиш хароҷоти зиеди иловагии буҷетро талаб намекунад, балки ба оптимизатсияи ҷараёнҳои мавҷудаи андоз асос ёфтааст. Ин механизм имкон медиҳад, ки барои тиҷорат, хусусан барои корхонаҳои хурду миёна, бе зарурати зиёд кардани хароҷоти буҷетӣ шароити мусоидтар фароҳам оварда шавад. Имтиёзҳои андоз метавонанд соҳибкоронро барои тавсеаи истеҳсолот, ташкили ҷойҳои нави корӣ ва навоварӣ ҳавасманд кунанд. Субсидияи коммуналӣ ба кам кардани хароҷоти амалиётӣ мусоидат мекунад, ки махсусан барои корхонаҳое, ки дар соҳаҳои энергияталаб кор мекунанд, муҳим аст. Ҳамзамон, таъмини шаффофият ва адолати чунин тадбирҳо муҳим аст, то онҳо ба буҷет хатар эҷод накунанд ва ба истифодаи ғайримақсадноки маблағҳо оварда расонанд.

Инфрасохтори институтсионалӣ дар рушди корхонаҳои саноатӣ нақши калидӣ дорад. Он маҷмӯи қоидаҳо, меъёрҳо, ташкилотҳо ва механизмҳоеро

дарбар мегирад, ки фаъолияти самараноки иқтисодиётро таъмин мекунанд. Барои баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳо институтҳои пешрафта дар соҳаи истеҳсолот, илм, молия, иттилоот ва танзими ҳуқуқӣ заруранд. Инфрасохтори институтсионалӣ барои муҳити устувор ва шаффофи тиҷорат замина фароҳам меорад, ки ба рушди корхонаҳои саноатӣ мусоидат мекунад. Доштани институтҳои муассир дар соҳаи истеҳсолот ба корхонаҳо кӯмак мекунад, ки ба технологияҳои муосир, таҷрибаҳои беҳтарини истеҳсолӣ ва қувваи кории баландихтисос дастрасӣ пайдо кунанд. Институтҳои илмӣ ва тадқиқотӣ дар дастгирии навоварӣ ва мусоидат ба қабули қарорҳои нав, ки ба рақобатпазирии ширкатҳо мусоидат мекунанд, нақши муҳим доранд. Муассисаҳои молиявӣ дастрасӣ ба сармояро таъмин мекунанд, ки барои навсозӣ ва тавсеаи иқтидорҳои истеҳсолӣ заруранд. Институтҳои иттилоотӣ, аз қабили марказҳои таҳлилӣ ва шабакаҳои иттилоотӣ, мубодилаи дониш ва маълумотро дастгирӣ мекунанд ва ба корхонаҳо дар мутобиқ шудан ба тағйироти бозор кӯмак мерасонанд. Рушди инфрасохтори ҳуқуқӣ, аз ҷумла ҳифзи моликият ва риояи ӯҳдадориҳои шартномавӣ, эътимодро тақвият медиҳад ва хавфҳоро коҳиш медиҳад, ки омили муҳими ҷалби сармоягузорӣ мебошад. Барои таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ, аз модели анъанавии рушд, ки ба тавсеаи иқтидорҳои истеҳсолӣ асос ёфтааст, ба модели инноватсионӣ, ки ба баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот тавассути ҷорӣ намудани технологияҳои муосир нигаронида шудааст, гузаштан лозим аст. Ин гузариш раванди индустрикунонӣ ва диверсификатсияи иқтисодиётро суръат мебахшад. Гузариш ба модели инноватсионии рушд диққати худро ба технологияҳои илмӣ, такмили ихтисоси кадрҳо ва фароҳам овардани муҳити мусоид барои навоварӣ талаб мекунад. Татбиқи технологияҳои муосир, аз қабили автоматизатсия, зеҳни сунъӣ ва платформаҳои рақамӣ, имкон медиҳад, ки ҳосилнокӣ афзоиш ёбад ва хароҷоти воҳиди маҳсулот кам карда шавад. Ин барои Тоҷикистон махсусан муҳим аст, зеро диверсификатсияи иқтисодиёт ба

коҳиш додани вобастагӣ аз содироти молҳо тавассути мусоидат ба устуворӣ дар шароити таназзули иқтисодии беруна мусоидат мекунад.

Бо назардошти ин, мо модели ба натиҷаҳои истеҳсолӣ табдилдиҳии коркардҳои илмиро ба таври зерин манзур менамоем (расми 3.1.).

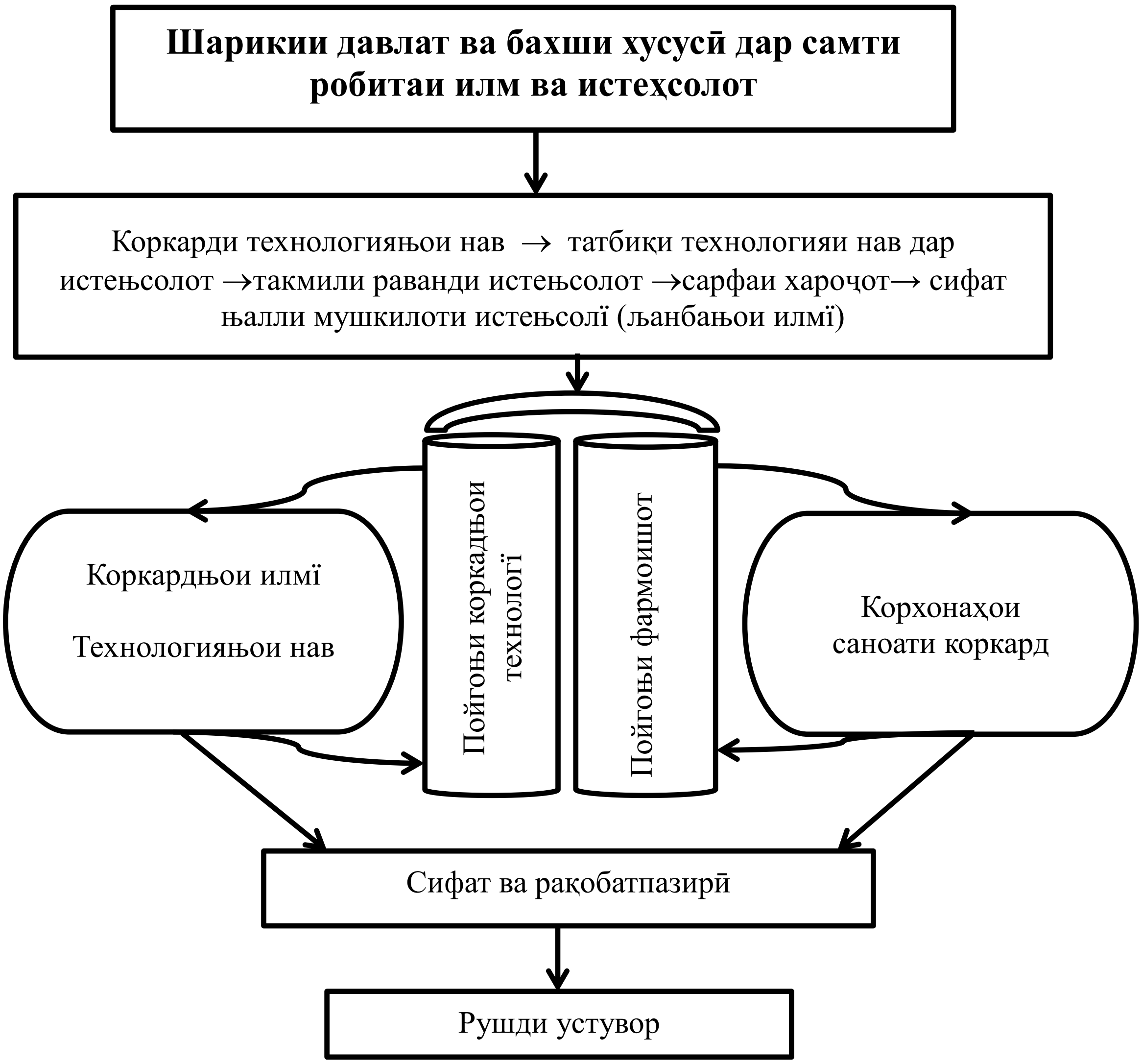

Расми 3.1. - Модели таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатї дар асоси механизми шарикии давлат ва бахши хусусӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дари расми 3.1. модели табдил додани таҳияҳои илмӣ ба натиҷаҳои истеҳсолӣ ҳамкории зичро байни ташкилотҳои илмӣ ва корхонаҳои саноатӣ пешбинӣ мекунад. Тадқиқотҳои илмӣ барои технологияҳои инноватсионӣ замина фароҳам меоранд, ки баъдан ба истеҳсолот ворид карда мешаванд. Фикру мулоҳизаҳои аз корхонаҳо гирифташуда имкон медиҳанд, ки таҳияҳои

илмӣ ба ниёзҳои мушаххаси истеҳсолот мутобиқ карда шаванд ва таҳқиқоти навро ҳавасманд кунанд. Модели самараноки табдил додани таҳияҳои илмӣ ба натиҷаҳои истеҳсолӣ ташкили мубодилаи доимии дониш ва таҷрибаро байни олимон ва намояндагони саноат талаб мекунад. Ташкилотҳои илмӣ, ки ба таҳқиқоти бунедӣ саҳм мегузоранд, барои қарорҳои инноватсионӣ замина мегузоранд, ки метавонанд ба ниёзҳои соҳаҳои мушаххас мутобиқ карда шаванд. Корхонаҳои саноатӣ бо ҷорӣ намудани ин технологияҳо рақобатпазирии худро баланд мебардоранд ва доираи маҳсулоти ба стандартҳои байналмилалии сифат мувофиқро васеъ мекунанд. Фикру мулоҳизаҳои корхонаҳо, ки арзёбии татбиқ ва самаранокии технологияҳои навро дар бар мегирад, ба муассисаҳои илмӣ имкон медиҳад, ки самтҳои тадқиқотро ислоҳ кунанд ва онҳоро бештар амалӣ ва ба талаботи ҷории бозор равона кунанд. Ин модел инчунин ба рушди лоиҳаҳои муштараки тадқиқотӣ, марказҳои инкубатсионӣ ва кластерҳои технологӣ мусоидат мекунад, ки барои даври пайвастаи инноватсия шароит фароҳам меорад. Дар натиҷа, ҳамгироии илм ва истеҳсолот ба суръат бахшидани пешрафти технологӣ, рушди устувори иқтисодиёт ва мустаҳкам кардани мавқеъ дар бозорҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад.

Модели инноватсионӣ, инчунин рушди марказҳои тадқиқотӣ ва шарикии байни илм ва тиҷоратро дар назар дорад, ки мутобиқшавӣ ба талаботи бозори ҷаҳонро суръат мебахшад. Барои гузариши бомуваффақият дастгирии давлат дар шакли имтиёзҳои андоз, қарзҳои дастрас барои стартапҳои технологӣ ва барномаҳои таълимӣ зарур аст. Ин маҷмӯи тадбирҳо на танҳо имкон медиҳад, ки раванди саноатикунонӣ суръат бахшад, балки барои рушди дарозмуддати устувори иқтисодӣ замина фароҳам оварда, рақобатпазирии кишварро дар арсаи ҷаҳонӣ баланд бардорад.

Дар чунин шароит, ба андешаи мо, масъалаи таъмини рақобатпазирии корхонаҳо ҳамчун омили асосии ***ба вуҷуд овардани робитаи илм ва истеҳсолот хизма***т менамояд. Дар натиҷа паркҳои технологӣ ва бизнес-

инкубаторҳо бо таври воқеӣ рушд карда, ба ҷорисозии навгониҳо дар иқтисодиёт тавсеа мебахшанд.

Истифодаи мунтазами тадбирҳо ва тавсияҳои пешниҳодшуда барои рушди саноат дар Тоҷикистон муҳити мусоид фароҳам оварда, ба баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот, кам кардани хароҷот ва мустаҳкам намудани мавқеи корхонаҳои ватанӣ дар бозорҳои дохиливу хориҷӣ мусоидат менамояд. Илова бар ин, чунин тадбирҳо ба ҷалби сармоягузорӣ, навсозии иқтидорҳои истеҳсолӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои нав мусоидат мекунанд, ки раванди навсозии технологияро суръат мебахшад. Рушди устувори саноат инчунин ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ, беҳтар шудани суботи иҷтимоӣ ва афзоиши сатҳи зиндагии аҳолӣ мусоидат мекунад. Баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои ватанӣ дар бозорҳои ҷаҳонӣ ба таҳкими иқтисодиети кишвар, афзоиши воридоти асъор ва диверсификатсияи содирот мусоидат мекунад. Дар дарозмуддат, ин барои гузариш ба моделҳои баландтехнологӣ ва устувори истеҳсолот замина фароҳам меорад, ки рушди устувори бахши саноатӣ ва тамоми иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин менамояд.

Инноватсияҳое, ки ба истеҳсолот ворид карда мешаванд, на танҳо сифати маҳсулоти ниҳоиро беҳтар мекунанд, балки рақобатпазирии онро дар бозор баланд мебардоранд. Ҳамин тариқ, онҳо ба яке аз омилҳои асосии рушди устувори иқтисодӣ табдил меебанд.

Бо дарназардошти мушаххассозии самтҳои афзалиятноку стратегии рушди корхонаҳои саноатӣ ҷараёни амалисозии консепсияву барномаҳо ва нақшаҳои давлатии дастгириву рушди рақобатпазирии корхонаҳои саноатии коркард мавриди таҳлил қарор дода шуд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути қабул ва амалисозии як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ заминаҳои рушди истеҳсолоти саноатӣ ва шароит барои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатии коркард фароҳам гардида истодаанд. (ҷадвали 3.1.).

Ҷадвали 3.1. - Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ барои рушди саноати ватанӣ ва соҳибкории самти истеҳсолӣ

САНАДҲОИ МЕЪЁРИИ ҲУҚУҚӢ	САНАИ ҚАБУЛ
Қарори Шӯрои вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи чораҳои аввалиндараҷа оид ба тақвияти дастгирии давлатӣ ва рушди соҳибкорӣ дар соҳаи истеҳсолоти моддӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”	аз 13 ноябри соли 1993, № 559
Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Барномаи ҷумҳуриявии дастгирии соҳибкорони ҷавони Тоҷикистон барои солҳои 2000-2001”	аз 3 феврали соли 2000, № 57
Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”	аз 10 майи соли 2002, №46
Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ,	аз 19 июни соли 2002,
Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият"	аз 17 майи соли 2004, № 37
Консепсияи рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст	аз 3 декабри соли 2004, №469
Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санҷишҳои фаъолияти субъектҳои хоҷагидор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”	аз 28 июли соли 2006
-Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2015	аз 28 июни соли 2007
Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи мораторияи санҷишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкории хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон"	аз 26 марти соли 2009
Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ"	аз 19 майи соли 2009
Барномаи беҳбудии фазои соҳибкорӣ - 200 рӯзи ислоҳот	аз 2 июли соли 2009
Барномаи дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020	аз 30 апрели соли 2012,
Стратегияи миллии рушди Љумњурии Тољикистон барои давраи то соли 2030	соли 2016
Барномаи миёнамуњлати рушди Ҷумњурии Тољикистон барои солњои 2016-2020	соли 2016
Стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030	Аз 27 марти с. 2018
Наќшаи чорабинињо оид ба амалї намудани 300 рўзи ислоњот љињати дастгирии соњибкорї ва бењтар намудани фазои сармоягузорї дар Љумњурии Тољикистон	аз "1" марти соли 2019
Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025	аз 27 маи ис. 2020
Барномаи миёнамуњлати рушди Ҷумњурии Тољикистон барои солњои 2021-2025	соли 2021
Барномаи дастгирӣ ва рушди бахши хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027	Аз 1 марти с 2023

Маҷмуи барномаҳои соҳавии рушди саноат	

Сарчашма: Таҳияи муаллиф.

Тавре, ки таҳлили ҷадвали 3.1. бар меояд, дар Консепсияи рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015 зикр гардидааст фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ аз бисёр ҷиҳат аз амалҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вобастагӣ дорад[1].

Бо сиёсати мақсадноки давлатӣ, ки ба ҳалли мушкилоти соҳибкорон равона шудааст, дар фароҳам овардани шароити мусоид барои пешбурди тиҷорат динамикаи мусбат ба назар мерасад. Дастгирии давлатӣ ба коҳиш додани монеаҳои маъмурӣ, содда кардани расмиёти андоз ва беҳтар кардани дастрасӣ ба маблағгузорӣ мусоидат намуда, муҳити тиҷоратро барои сармоягузорон ва соҳибкорон ҷолибтар мекунад. Дар натиҷа, фаъолияти соҳибкорӣ меафзояд, таъсиси корхонаҳои нав ҳавасманд карда мешавад ва инчунин корхонаҳои мавҷуда васеъ карда мешаванд. Инчунин қайд кардани кӯшишҳо барои беҳтар кардани инфрасохтор, аз ҷумла рушди шабакаҳои нақлиетӣ ва энергетикӣ, ки ба самаранокии тиҷорат таъсири мусбат мерасонанд, муҳим аст. Дар якҷоягӣ бо барномаҳои дастгирии соҳибкории хурду миёна, ки ба омӯзиш ва навоварӣ нигаронида шудаанд, чунин тадбирҳо барои рушди устувори иқтисодӣ ва рушд заминаи мустаҳкам фароҳам меоранд.

Гарчанде ки фазои сармоягузорӣ ҷолибтар мешавад, мушкилоти дастрасӣ ба маблағгузорӣ, норасоии кадрҳои баландихтисос ва рақобати баланд барои бисёре аз соҳибкорон боқӣ мемонанд. Сарфи назар аз беҳтар шудани фазои сармоягузорӣ, соҳибкорон бо монеаҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ мешаванд, ки потенсиали рушди онҳоро маҳдуд мекунанд. Мушкилоти дастрасӣ ба маблағгузорӣ навоварӣ ва тавсеаи тиҷоратро душвор мегардонад, зеро меъёрҳои қарз баланд боқӣ мемонанд ва имкониятҳои ҷалби сармоягузории хориҷӣ маҳдуданд. Норасоии кадрҳои баландихтисос вазъро бадтар мекунад, зеро барои рушди бомуваффақияти корхонаҳо мутахассисони дорои малака ва

[1]Консепсияи рушди соҳибкорӣ дар Ҷуміурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015, бо қарори Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 № 469 тасдиқ шудааст.

дониши муосир, алахусус дар соҳаи технология ва идоракунӣ талаб карда мешаванд. Сатҳи баланди рақобат фишорро ба тиҷорати хурд ва миёна афзоиш медиҳад, ки маҷбур аст барои ҳиссаи бозор мубориза барад ва аксар вақт аз ширкатҳои калонтар ё байналмилалӣ камтар аст. Барои рафъи ин мушкилот ташаббусҳои давлатӣ ва хусусӣ барои рушди системаи кадрҳо, ташкили барномаҳои имтиёзноки молиявӣ ва дастгирии соҳибкорон дар марҳилаҳои оғоз ва рушди тиҷорат заруранд. Чунин чораҳо ба тиҷорат кӯмак мекунанд, ки бо мушкилоти мавҷуда мубориза баранд ва потенсиали худро ба пуррагӣ амалӣ кунанд.[1]

Инфрасохтори дастгирии нокифоя рушдёфта, сатҳи пасти шаффофият ва дастрасии иттилоот, табъиз нисбати занон дар соҳибкорӣ ва тахассуси нокифояи соҳибкорон монеаҳои асосии рушди соҳибкорӣ мебошанд. Ин монеаҳо имкониятҳои тавсеаи тиҷорат ва ташкили ҷойҳои нави кориро ба таври назаррас маҳдуд мекунанд. Инфрасохтори нокифояи дастгирӣ дастрасии захираҳоро барои соҳибкорон, ба монанди воситаҳои молиявӣ, машварат е технология коҳиш медиҳад. Сатҳи пасти шаффофият ва дастрасии иттилоот боиси истифодаи бесамари имкониятҳои бозор ва нобоварӣ ба муҳити тиҷорат мегардад. Табъизи занон дар соҳибкорӣ иштироки онҳоро дар раванди иқтисодӣ маҳдуд мекунад, ки ин иқтидори умумии кишварро коҳиш медиҳад. Тахассуси нокифояи соҳибкорон навоварӣ ва идоракунии тиҷоратро душвор мегардонад, ки рушд ва рушди соҳибкории хурду миёнаро бозмедорад. Ҳалли ин мушкилот ислоҳоти ҳамаҷонибаи соҳаи маориф, қонунгузорӣ, баробарӣ ва ташкили инфрасохтори муассири дастгириро талаб мекунад. Барои ҳавасмандгардонии рушди соҳибкорӣ, диққат додан ба ҳалли масъалаҳои калидӣ, ки потенсиали онро бозмедоранд, муҳим аст. Сатҳи пасти шаффофият ва дастрасии иттилоот дар бораи барномаҳои давлатӣ, воситаҳои молиявӣ ва имкониятҳои бозор раванди қабули қарорҳоро душвортар мекунад ва онро камтар пешгӯишаванда мекунад. Имкониятҳои маҳдуд барои занони соҳибкор

---

[1] Барномаи миёнамуњлати рушди Љумњурии Тољикистон барои солњои 2016-2020

низ таваҷҷӯҳро талаб мекунанд, зеро монеаҳо ва стереотипҳои иҷтимоӣ дастрасии онҳоро ба маблағгузорӣ ва ҷомеаи тиҷоратӣ маҳдуд мекунанд ва иштироки пурраи онҳоро дар иқтисодиёт бозмедоранд. Набудани дониш ва малакаи бисёре аз соҳибкорон азхудкунии технологияҳои нав ва идоракунии самараноки тиҷоратро душвор мегардонад, ки рушд ва устувории онҳоро бозмедорад. Ҳалли ин масъалаҳо муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад, аз ҷумла барномаҳои таълимӣ, беҳтар кардани инфрасохтори дастгирӣ, тадбирҳои шаффофият ва ташаббусҳои мақсаднок барои ҳавасмандгардонии соҳибкории занон. Барои ҳалли ин мушкилот, таҳияи барномаҳои махсуси таълимӣ, ки ба такмили ихтисоси соҳибкорон нигаронида шудаанд, инчунин ҳавасмандгардонии дастрасӣ ба омӯзиш барои коргарон зарур аст, то онҳо технологияҳо ва усулҳои нави идоракуниро азхуд кунанд. Инчунин муҳим аст, ки системаҳои менторӣ ва инкубаторҳои тиҷорӣ барои кӯмак ба соҳибкорон дар марҳилаҳои аввали рушд таъсис дода шаванд. Такмили инфрасохтори дастгирӣ, аз ҷумла дастрасӣ ба захираҳои молиявӣ ва машваратӣ, ба соҳибкорон имкон медиҳад, ки монеаҳоро дар раванди рушд ва навсозӣ осонтар бартараф кунанд. Тадбирҳои шаффофият ва рафъи монеаҳои бюрократӣ муҳити тиҷоратро пешгӯишаванда ва одилона мегардонанд. Ба ташаббусҳое, ки ба дастгирии соҳибкории занон нигаронида шудаанд, бояд диққати махсус дода шавад, аз ҷумла фароҳам овардани шароити имтиезнок барои соҳибкорони зан барои ҳавасмандгардонии иштироки онҳо дар раванди иқтисодӣ. Ин тадбирҳо дар маҷмӯъ на танҳо ба афзоиши шумораи корхонаҳои муваффақ, балки ба эҷоди иқтисоди устувортар ва фарогир мусоидат хоҳанд кард.

“Таҳлилҳо собит менамоянд, ки такмили иќтидори инфрасохтори бењтарсозии фазои сармоягузорї ва соњибкорї дар самтҳои зерин ҳанӯз мубрам боқӣ мебошанд:

- ташкил намудани Феҳристи электронии ба гарав гузоштани амволи манќул бо дарназардошти таљрибаи байналмилалї;
- рушди њамоњангсозии соњавї ва минтаќавии кўмаки беруна, аз

љумла дар заминаи Низоми иттилоотии идоракунии кўмаки беруна;

- ❖ мукаммалгардонии сиёсати давлатї оид ба рушд ва дастгирии соњибкории истењсолї тавассути соддагардонии танзими соњибкорї дар бахши иљозатномадињї;
- ❖ тадриљан амалї намудани сиёсати кам кардани сарбории маъмурии пешбурди фаъолияти соњибкорї[1].

Таҳлили вазъи кунунии саноати коркарди Тоҷикистон як қатор мушкилоти калидиро ошкор кард, ки рушди онро бозмедоранд ва рақобатпазирии корхонаҳоро коҳиш медиҳанд. Ин дастрасии маҳдуд ба сармоягузорӣ ва маблағгузориро дар\бар мегирад, ки ба навсозӣ ва татбиқи технологияҳои нав, инчунин ноустувории таъминоти ашеи хом, сифати паст ва мавсимии он, ки ба равандҳои истеҳсолӣ таъсири манфӣ мерасонанд, халал мерасонад. Илова бар ин, бисёр корхонаҳо таҷҳизоти кӯҳнаро истифода мебаранд, ки ба ҳосилнокии паст ва хароҷоти баланд оварда мерасонанд. Норасоии кадрҳои баландихтисос навовариро душвор мегардонад ва дастрасии маҳдуд ба бозорҳои фурӯш, диверсификатсияи нокифояи содирот ва хароҷоти баланди нақлиёт тавсеаи тиҷорати хориҷиро мушкилтар мекунад. Илова бар ин, иқтидори баланди энергетикии истеҳсолот ва нархҳои баланди энергетикӣ арзиши маҳсулотро зиёд мекунанд ва рақобатпазирии онро коҳиш медиҳанд.

Барои баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд якчанд тадбирҳои асосӣ андешида шаванд. Ҷалби сармоягузорӣ метавонад тавассути содда кардани расмиети бақайдгирии тиҷорат, кам кардани сарбории андоз ва пешниҳоди имтиёзҳои андоз ҳавасманд карда шавад. Таҳия ва татбиқи барномаҳои давлатии дастгирии лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар соҳаи коркард, инчунин ҳавасмандгардонии шарикии хусусӣ ва давлатӣ низ қадамҳои муҳим хоҳанд буд. Барои таъмини таъминоти устувори ашёи хом, бояд истеҳсоли кишоварзиро рушд диҳем ва занҷирҳои самараноки логистикиро барои таъмини ашёи хом ба корхонаҳо эҷод кунем ва

[1] Барномаи миёнамуњлати рушди Ҷумњурии Тољикистон барои солњои 2016-2020

ҳамкории байни истеҳсолкунандагони кишоварзӣ ва корхонаҳои коркардро ҳавасманд кунем. Модернизатсияи истеҳсолот дастгирии ҷорӣ намудани технологияҳо ва таҷҳизоти каммасрафи энергетикӣ, инчунин ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсионӣ ва коркардҳои илмӣ-техникиро дар соҳаи коркард дар бар мегирад. Таъсиси кластерҳои саноатӣ имкон медиҳад, ки инфрасохтор ва технологияро якҷоя истифода баранд. Такмили ихтисоси кадрҳоро тавассути рушди системаи таҳсилоти касбӣ ва бозомӯзӣ, ташкили таҷрибаомӯзӣ ва мубодилаи таҷриба бо ҳамкорони хориҷӣ таъмин кардан мумкин аст. Барои тавсеаи бозорҳои фурӯш бояд фаъолияти содиротии корхонаҳо, дастгирии давлатӣ, ташкили намоишгоҳҳо ва миссияҳои тиҷоратӣ, инчунин рушди тиҷорати электронӣ ва пешбурди маҳсулоти корхонаҳои тоҷик дар бозорҳои байналмилалӣ дастгирӣ карда шавад. Кам кардани хароҷоти истеҳсолотро тавассути оптимизатсияи равандҳои истеҳсолӣ, кам кардани иқтидори энергетикии истеҳсолот ва рушди ҳамкорӣ байни корхонаҳо барои мубодилаи захираҳо ва кам кардани хароҷот ба даст овардан мумкин аст.

Баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаи ҳамаҷонибаест, ки талошҳои муштараки давлат, тиҷорат ва созмонҳои байналмилалиро талаб менамояд. Татбиқи тадбирҳои пешниҳодшуда на танҳо самаранокии истеҳсолотро баланд мебардорад, балки ҷойҳои нави корӣ эҷод мекунад, содиротро афзоиш медиҳад ва рушди устувори иқтисодии кишварро таъмин менамояд.

Дар умум, аз таҳқиқи зербоби мазкур хулоса кардан мумкин, ки роҳҳои асосии таъмини рақобатпазирии корҳонаҳои саноатии коркард дар Тоҷикистон ба давраи миёна ва дарозмуддат инҳо мебошанд: таҳия барномаҳои комплексии рушд, ки ба соҳибкории истеҳсолӣ равона мебошад; таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркард бо дастраси ба маблағгузорӣ; тақвияти механизмҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ, рушди инфрасохтори институтсионалӣ, мукаммалшавии асосҳои институтсионалии дастгирӣ ва рушди корхонаҳои саноатӣ, таъмини робитаи илм ва истеҳсолот, навсозии

инфрасохтори инноватсионї (технопаркњо, технополисњо), бунёди инфрасохторе, ки барои пайдо шудани стартапњо мусоидат мекунад равана мебошад.

3.2. Мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳамкории мутақобилаи ниҳодҳои давлатӣ ва корхонаҳои саноатӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ дар заминаи мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркарди, ҳамчун унсури муҳимтарини низоми муносибатҳои иқтисодӣ баромад мекунад.

Мавриди зикр аст, ки ҳамкории мутақобилаи сохторҳои ҳокимияти давлатӣ ва бахши хусусӣ хусусияти дуҷониба дошта, аз натиҷаи таъсири ҳокимият ба корхонаҳои саноатии коркард ва таъсири бизнес дар руи корхонаҳои саноатии коркард ба ҳокимият вобастагии калон дорад. Аз як тараф, давлат барои рушди тиҷорат шароит фароҳам меорад, аз тарафи дигар, саноат дар навбати худ рушди иқтисодиро ҳавасманд мекунад ва буҷети давлатиро пур мекунад. Давлат ба саноат тавассути шаклҳои гуногуни субсидияҳо, имтиёзҳои андозӣ ва сармоягузории молиявӣ ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ, ки ба рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мусоидат мекунанд, кӯмак мерасонад. Рушди саноат, дар навбати худ, ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ, афзоиши даромади аҳолӣ ва афзоиши талаботи дохилӣ мусоидат мекунад. Сармоягузорӣ ба инфрасохтор катализатори рушди иқтисодӣ буда, сармоягузорони хориҷиро ҷалб мекунад ва ба ҳамгироии кишвар ба бозорҳои ҷаҳонӣ мусоидат мекунад. Шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи саноат инноватсия ва пешрафти технологиро ҳавасманд мекунад, ки дар ниҳоят ҳосилнокии меҳнат ва рақобатпазирии маҳсулоти миллиро баланд мебардорад. Ғайр аз он, давлат метавонад барои навсозии таҷҳизот ва татбиқи технологияҳои каммасраф субсидия пешниҳод кунад, ки ба сармоягузорони

хусусӣ имкон медиҳад, ки хароҷоти ибтидоиро кам кунанд ва ҷолибияти соҳаро афзоиш диҳанд. Қадами муҳим содда кардани расмиёти маъмурӣ ба монанди бақайдгирии тиҷорат, гирифтани иҷозатномаҳо ва литсензияҳо мебошад, ки вақти оғози лоиҳаҳои навро коҳиш медиҳад ва фазои тиҷоратро беҳтар мекунад. Барномаҳои ҳаммаблағгузорӣ ё кафолатҳои қисман қарзӣ низ метавонанд барои кам кардани хавфҳо барои сармоягузорон татбиқ карда шаванд. Рушди инфрасохтор ва беҳтар кардани дастрасӣ ба бозорҳои фурӯш низ дар ҳавасмандгардонии сармоягузории хусусӣ нақши калидӣ доранд. Ин тадбирҳо ба фароҳам овардани муҳити устувор ва пешгӯишаванда барои сармоягузории дарозмуддат ба саноати коркард мусоидат мекунанд. Ҳамин тариқ, ҳамкории мутавозини ин ду ҷониб калиди рушди устувор ва динамикии иқтисодӣ мебошад.

Ҳамкории мақомоти давлатӣ ва бахши хусусӣ як раванди дуҷониба мебошад, ки дар он ҳар як тараф ба тарафи дигар таъсири назаррас мерасонад. Давлат барои пешбурди тиҷорат шароит фароҳам меорад, қоидаҳои бозӣ муқаррар мекунад ва ба соҳаҳои муайян дастгирӣ мекунад. Дар навбати худ, тиҷорат, ки ба ин шароит мутобиқ мешавад, ба рӯзномаи сиёсӣ таъсир мерасонад, манфиатҳои худро лобби мекунад ва ба рушди иқтисодиёт сармоягузорӣ мекунад.

Чунин таъсири мутақобиларо дар шакли расм тасвир кардан мумкин аст (расм. 3.2.), ки дар он вазифаҳо ва ҳадафҳои мақомоти давлатӣ, механизмҳои расидан ба онҳо, инчунин каналҳои таъсири тиҷорат ба қабули қарорҳои давлатӣ ба таври возеҳ пайгирӣ карда мешаванд.[1].

Арзёбии ҳамкории давлат ва тиҷорат зарурати таҳлили системавии самаранокии истеҳсолоти саноатиро нишон медиҳад. Сохторҳои қудратӣ бояд на танҳо рушдро ҳавасманд кунанд, балки фаъолияти корхонаҳоро барои

[1] Рославцева Е. А. Организация взаимодействия властных и предпринимательских структур: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. - ДонНУЭТ имени Туган-Барановского», Донецк, 2016 - 271 с.-электронный ресурс: режим доступа: www. http://dsum.esrae.ru/pdf/2016/4(78)/75.pdf

муайян кардани самтҳои ояндадори рушд ва бартараф кардани монеаҳо ҳамаҷониба арзёбӣ кунанд. Шарикии бомуваффақияти давлатӣ ва хусусӣ муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки на танҳо воситаҳои молиявии дастгирии тиҷорат, балки ислоҳоти амиқи институтсионалиро низ дар бар мегирад. Таъсиси муҳити шаффоф ва пешгӯишавандаи тиҷорат, коҳиш додани монеаҳои маъмурӣ ва мубориза бо коррупсия барои рушди устувори иқтисодиёт асосист. Муносибати ҳамаҷониба ба шарикии давлатӣ ва хусусӣ инчунин рушди заминаи ҳуқуқиро дар бар мегирад, ки ҳимояи манфиатҳои сармоягузорон ва соҳибкоронро таъмин мекунад ва инчунин механизмҳои самараноки ҳалли баҳсҳоро фароҳам меорад. Унсури муҳим рушди институтҳое мебошад, ки ба суботи молиявӣ ва иқтисодӣ мусоидат мекунанд, ба монанди мақомоти мустақили танзимкунандаи бозор ва сохторҳои зиддикоррупсионӣ. Ин тадбирҳо ба эҷоди эътимод ба системаи иқтисодӣ, баланд бардоштани шаффофияти он ва коҳиш додани хатарҳо барои сармоягузорон мусоидат мекунанд.

Расми 3.2. –– Ҳамкории мутаќобилаи њокимияти давлатӣ ва корхонаҳои саноатӣ дар раванди мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодии ба таъмини рақобатпазирӣ нигаронидашуда

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳлили расми 3.2. нишон медиҳад, ки дар натиҷа сармоягузории инфрасохтори вусъат ёфта татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар бахшҳои воқеии иқтисодиёт ва инчунин амалисозии стратегияи пешбурди молҳо имкон медиҳанд, ки истеҳсолокунандагон аз имкониятҳои бозорҳои ҷаҳонӣ васеъ баҳраманд гарданд ва давлат бошад, нуфузи мамлакат ва ҳавасмандии сармоягузоронро ба иқтисоди миллӣ афзун намоянд. Дар аснои ҳамкории мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва корхонаҳои саноатӣ мухолифати манфиатҳо пайдо мешаванд ва ҳалли саривақтии онҳо, дар маҷмӯъ, ба рушди устувори иқтисодӣ мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, вазифаи асосии мақомоти ҳокимияти давлатӣ фароҳам овардани фазои мусоиди меъёрие мебошад, ки он имкон медиҳад манфиатҳои ҳамаи ҷонибҳо ба инобат гирифта шаванд.

Дар навбати худ, чунин ислоҳот барои рушди устувори иқтисодӣ шароит фароҳам меорад, сифати хизматрасониҳои давлатиро беҳтар мекунад ва ба кишвар имкон медиҳад, ки сармоягузориҳои дарозмуддатро ҷалб кунад, ки ба рушди тамоми бахшҳои иқтисодиет таъсири мусбат мерасонад. Арзёбии мунтазами фаъолияти корхонаҳои саноатӣ аз ҷониби сохторҳои давлатӣ ба муайянкунии саривақтии минтақаҳои мушкилот мусоидат намуда, ба ислоҳи стратегияҳои рушд имкон медиҳад. Дар ин ҳолат давлат бояд тамоюлҳои глобалиро ба назар гирад ва чораҳои дохилиро ба тағйирот дар бозори ҷаҳонӣ мутобиқ созад. Дар натиҷа чунин шарикӣ барои рушди устувори иқтисодиёт ва баланд бардоштани рақобатпазирии он дар арсаи байналмилалӣ асос мегардад.

Сармоягузории васеъмиқёс ба навсозии инфрасохтори нақлиётӣ ва рушди бахши энергетика, инчунин татбиқи барномаи дастгирии содироти маҳсулоти баландтехнологӣ имкон дод, ки таъминоти содиротӣ 20 фоиз зиёд карда шавад ва ба иқтисодиёти кишвар беш аз 5 миллиард доллар сармоягузории хориҷӣ ҷалб карда шавад. Ин дар навбати худ эътибори байналмилалии кишварро тақвият дод ва ҷолибияти сармоягузории онро афзоиш дод. Илова ба афзоиши ҳаҷми содирот, ин чораҳо ба

диверсификатсияи сохтори содирот ва васеъ кардани ҷуғрофияи таъминот мусоидат карданд, ки ба кам кардани вобастагӣ аз шумораи маҳдуди бозорҳои хориҷӣ имкон дод. Сармоягузорӣ ба инфрасохтори нақлиетӣ имкониятҳои логистикии кишварро беҳтар кард, ки на танҳо интиқоли дохилиро оптимизатсия кард, балки дастрасӣ ба хатсайрҳои байналмилалии тиҷоратро осон кард. Рушди бахши энергетика таъминоти устувори энергияро барои эҳтиёҷоти саноат таъмин намуда, ба афзоиши иқтидорҳои истеҳсолӣ ва кам шудани хароҷот барои тиҷорат мусоидат намуд. Барномаи дастгирии содироти маҳсулоти баландтехнологӣ, инчунин рушди соҳаҳои инноватсионии ватаниро тавассути эҷоди ҷойҳои нави корӣ ва мусоидат ба афзоиши салоҳият дар сегментҳои баландихтисоси бозори меҳнат ҳавасманд кард. Дар маҷмӯъ, ҳамаи ин тадбирҳо ба таҳкими иқтисоди миллӣ ва баланд бардоштани устувории он ба таназзули иқтисодии хориҷӣ мусоидат мекунанд.

"Таъсири мақомоти ҳокимият ба корхонаҳои саноатиро метавон бо таври зайл мушаххас намуд:

- фаъолияти меъёрию қонунгузории ҳокимият, таъмин намудани шаффофият, устувории меъёрҳои мавҷуда, пешгӯишаванда будани онҳо;
- иштирок дар намоишгоҳо, форумҳо ва вохӯриҳо бо сармоягузорону соҳибкорони хориҷӣ ва дохилӣ;
- истифодаи захираҳои маъмурӣ барои ба роҳ мондани робитаҳои бахши хусусӣ бо ширкатҳои берунӣ;
- мусоидат ба рушди тиҷорати хурду миёна тавассути ҷалб намудани сармоягузориҳои беруна;
- дар асоси озмунҳо ҷойгиркунии фармоишҳои давлатӣ дар сатҳи ноҳия ва шаҳрҳо, ки тавассути роҳандозии поквиҷдонӣ ва руҳияи рақобатӣ фаъолнокии бизнесро бар меангезад;

- таъсир ба тиҷорати хурду миёна тавассути дигар усулҳои таъсиррасонии иқтисодӣ, ба мисли роҳандозии сиёсати андозу буҷетӣ, бунёди минтақаҳои озоди иқтисодӣ”[1].

Ҳамкории самараноки сохторҳои қудратӣ ва корхонаҳои саноатӣ танҳо бо иштироки фаъолонаи давлат ва тиҷорат имконпазир аст. Барои ин, барои муколамаи ошкоро ва эҳтироми тарафайн байни ин ду соҳа шароит фароҳам овардан лозим аст, ки ин имкон медиҳад, ки муносибатҳои эътимоднок бунёд карда шаванд ва самтҳои асосии ҳамкорӣ муайян карда шаванд.

Ҳамкории бомуваффақияти давлат ва тиҷорат ба рушди иқтисодиёт мусоидат мекунад. Ин тавассути фароҳам овардани муҳити ҳавасмандгардонии давлат барои корхонаҳо ва дарки тиҷорат дар бораи зарурати иштирок дар ҳалли мушкилоти ҷамъиятӣ ба даст оварда мешавад. Чунин ҳамкорӣ ба давлат ва тиҷорат имкон медиҳад, ки вазифаҳои иҷтимоию иқтисодиро якҷоя ҳал кунанд, инфрасохторро беҳтар кунанд ва сатҳи зиндагии аҳолиро баланд бардоранд. Давлат бо фароҳам овардани шароити мусоид, аз қабили имтиёзҳои андоз, субсидияҳо ва расмиёти соддакардашудаи маъмурӣ соҳибкоронро ба рушди инноватсия ва рақобатпазирӣ ҳавасманд мекунад. Дар навбати худ, тиҷорат масъулияти иҷтимоиро ба дӯш гирифта, ба беҳтар шудани вазъи экологӣ, рушди сармояи инсонӣ ва нигоҳ доштани субот дар бозори меҳнат мусоидат мекунад.[2]

Бо ҳамкории агентҳои иқтисодӣ, ҳар яки онҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ саъй мекунанд, аммо дар асл, мо бояд созишҳоро ҷустуҷӯ кунем ва байни манфиатҳои худ ва манфиатҳои дигар иштирокчиёни бозор мувозинат кунем. Чунин раванди ҳамоҳангсозии манфиатҳо барои рушди устувори иқтисодӣ муҳим аст, зеро он ба кам кардани низоъҳо ва баланд

[1] *Бекарев, А. М.* Структура и механизмы взаимодействия бизнеса и власти на примере Нижегородской области/ Бекарев А. М., Бычков С. Ю. // Современные исследования социальных проблем– 2012. − № 2 (10). [Электронный ресурс] − Режим доступа: http://www.sisp.nkras.ru.

[2] *Курбатова М.* Деформализация правил взаимодействия власти и бизнеса // Вопросы экономики. — 2005. — № 10. — С. 119–125.

бардоштани самаранокии муносибатҳои иқтисодӣ имкон медиҳад. Иштироки фаъолонаи давлат дар эҷоди қоидаҳои шаффофи бозӣ ва фароҳам овардани шароити баробар барои ҳамаи иштирокчиёни бозор асоси рушди устувори тиҷорат ва умуман иқтисодиет мебошад. Эҷоди қоидаҳои возеҳ ва одилона ба эътимоди ҳам сармоягузорони маҳаллӣ ва ҳам хориҷӣ мусоидат мекунад, ки фаъолияти соҳибкориро ҳавасманд мекунад ва сармоягузории асосиро ҷалб мекунад. Таъмини шароити баробар барои ҳамаи иштирокчиени бозор имкон медиҳад, ки монополия ва таҳрифҳои рақобатӣ пешгирӣ карда шаванд ва инчунин ба рушди инноватсия ва пешрафти технологӣ мусоидат кунанд. Инчунин муҳим аст, ки мақомоти давлатӣ вазифаҳои танзимкунандаи худро самаранок иҷро намуда, риояи стандартҳои сифат, амният ва ҳифзи истеъмолкунандагонро таъмин намоянд. Шаффофият, пешгӯишаванда ва ростқавлӣ дар муносибатҳои байни давлат ва тиҷорат барои рушди дарозмуддати иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар заминаи устувор фароҳам меорад. Фаҳмиши мутақобила ва баҳисобгирии манфиатҳои иштирокчиёни дигар имкон медиҳад, ки ба шароити тағйирёбандаи бозор мутобиқ карда шаванд, ки ин чандирии иқтисодиёт ва қобилияти рушди онро афзоиш медиҳад.

Шарикии байни давлат ва тиҷорат ба татбиқи лоиҳаҳои калон, ки захираҳои назаррас ва дастгирии ташкилиро талаб мекунанд, кӯмак мерасонад. Ҳамкории муассир, инчунин имкон медиҳад, ки ба мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ зудтар вокуниш нишон дода шавад, ки ин махсусан барои минтақаҳое, ки барои рушди устувор ва беҳтар кардани мавқеи рақобатӣ саъй мекунанд, муҳим аст.[1]

Барои рушди соҳибкорӣ ҳамкории зичи давлат ва тиҷорат зарур аст. Барои ташкили иқтисодиёти самаранок ҳамкории ҳамаҷонибаи давлат ва тиҷорат зарур аст, ки аз он иборат аст: содда кардани монеаҳои маъмурӣ,

[1] Теоретическиӣ и прикладные аспекты развития современного предпринимательство: Монография / Под ред.д.э.н., проф. Эскиндарова М.А.-М. Издательство «Перо».,-2014.-С.203

рушди инфрасохтор, ҳавасмандгардонии инноватсия ва фароҳам овардани шароити мусоид барои фаъолияти соҳибкорӣ.(расми 3.3.)

Таҳлили таҳқиқоти илмӣ нишон медиҳад, ки дастгирии давлатии тиҷорати хурд ва миёна дар сатҳи минтақавӣ якчанд самтҳои асосиро дарбар мегирад. Якум, фароҳам овардани шароити мусоид барои соҳибкорӣ, ки таҳияи қонунгузории шаффоф, паст кардани монеаҳои маъмурӣ ва ҳимояи ҳуқуқи соҳибкоронро дар назар дорад. Дуюм, рушди инфрасохтор, аз ҷумла сармоягузорӣ ба шабакаҳои нақлиётӣ, энергетикӣ ва коммуникатсионӣ, таъсиси технопаркҳо ва инкубаторҳои тиҷоратӣ. Инчунин, дастгирии молиявӣ, ки дар шакли қарздиҳии имтиёзнок, грантҳо, имтиёзҳои андоз ва кафолатҳо пешниҳод карда мешавад, самти муҳим мебошад. Мақомот тавассути ташкили дастрасӣ ба захираҳои иттилоотӣ, барномаҳои таълимӣ ва машваратҳо барои соҳибкорон дастгирии иттилоотӣ ва машваратӣ мерасонанд. Ниҳоят, ҳавасмандгардонии инноватсия ва содирот ба дастгирии корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва мусоидат ба воридшавии тиҷорат ба бозорҳои байналмилалӣ равона карда шудааст.[1]

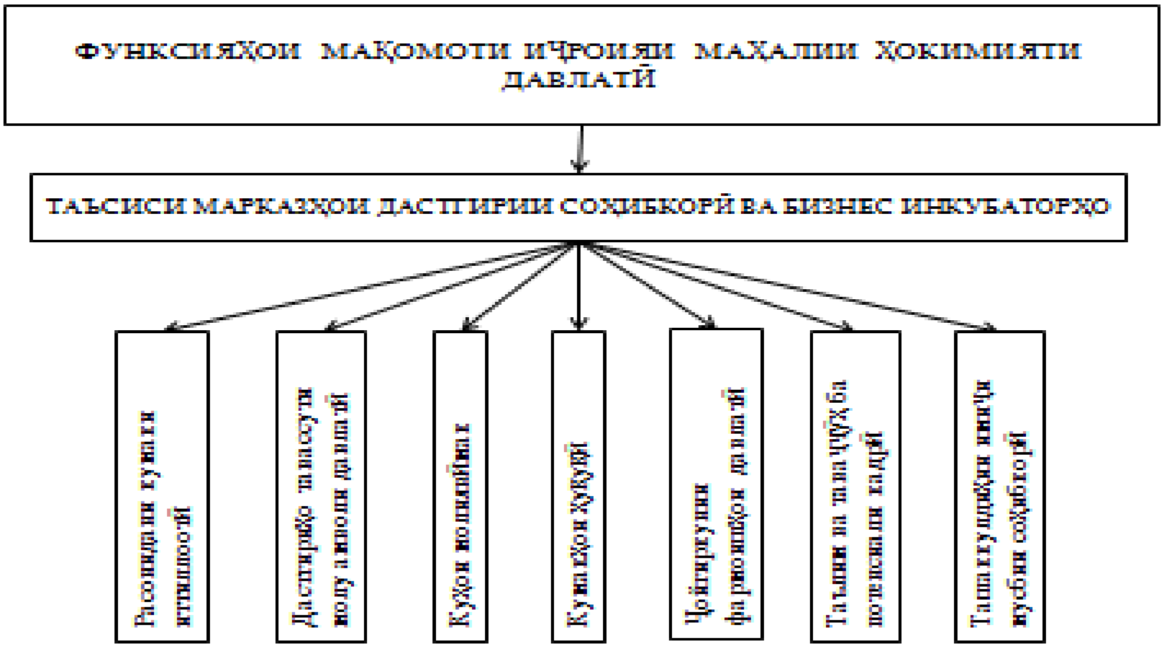

[1] Теоретический и прикладные аспекты развития современного предпринимательство: Монография / Под ред.д.э.н., проф. Эскиндарова М.А.-М. Издательство «Перо».,-2014.-С.204.

Расми 3.3.- Функсияҳои мақомоти иҷроияи маҳалии ҳокимияти давлатӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Муносибати байнисоҳавӣ ба омӯзиши ҳамкории мақомоти давлатӣ ва корхонаҳои саноатӣ ба мо имкон дод, ки дар бораи ин падида фаҳмиши ҳамаҷониба ба даст орем. Масалан, ҳамгироии назарияҳои сотсиологӣ нақши рӯҳияи ҷамъиятӣ ва меъёрҳои иҷтимоиро дар ташаккули сиёсати давлатӣ ва стратегияҳои корпоративӣ ошкор мекунад. Ҷанбаҳои сиёсӣ дарк мекунанд, ки чӣ гуна афзалиятҳои давлатӣ ва институтҳои сиёсӣ чаҳорчӯба ва самтҳои ҳамкориро муайян мекунанд. Дар натиҷа, таҳлили байнисоҳавӣ ба таҳияи оқилонаи тавсияҳо оид ба беҳтар кардани ҳамкории байни давлат ва корхонаҳои саноатӣ мусоидат мекунад. (расми 3.3.).

Танзими давлатии иқтисодиет раванди мураккабест, ки ба эҷоди тавозун байни озодии соҳибкорӣ ва манфиатҳои ҷамъиятӣ нигаронида шудааст. Давлат қоидаҳои бозиро муқаррар мекунад, аммо дар айни замон ба фаъолияти бевоситаи корхонаҳо дахолат намекунад. Воситаҳои танзими давлатӣ гуногунанд ва қонунгузорӣ, андозбандӣ, сармоягузорӣ ва барномаҳои иҷтимоиро дар бар мегиранд.

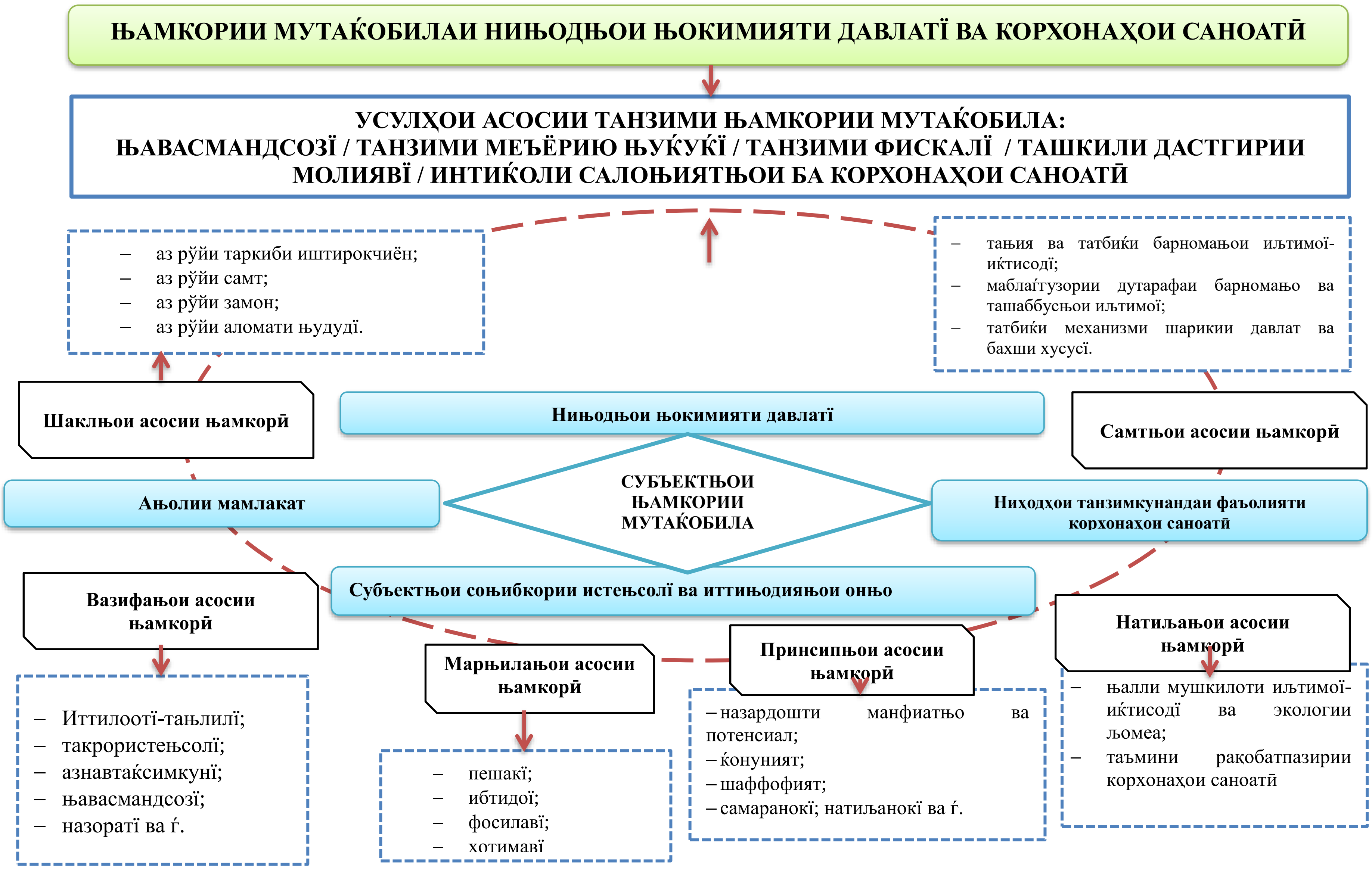

Расми 3.4.- Механизми ҳамкории мутақобилаи ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ ва корхонаҳои саноатӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳлили расми 3.4. бо истифодаи усули муқоисавӣ бо воқеият оиди ташаккули механизми ҳамкории мутақобилаи ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ ва корхонаҳои саноатӣ, инъикос мекунад, ки дар иқтисоди муосир то ҳанӯз њамкории мутаќобилаи самараноки нињодњои њокимияти давлатї ва корхонаҳои саноатӣ таъмин нашудааст.

Таҳлили маълумотҳои портали миллии инноватсионии интернетии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар кишвар 26 корхонаи саноати сабук, 29 корхона дар соҳаи истихроҷи маъдан, ангишт ва металлургия, 15 корхонаи мошинсозӣ, 11 корхонаи саноати хӯрокворӣ, 10 корхонаи кимиевӣ ва 15 корхонаи истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ фаъолият доранд. Масалан, ҳамгироии назарияҳои сотсиологӣ нақши рӯҳияи ҷамъиятӣ ва меъёрҳои иҷтимоиро дар ташаккули сиёсати давлатӣ ва стратегияҳои корпоративӣ ошкор мекунад. Ҷанбаҳои сиёсӣ дарк мекунанд, ки чӣ гуна афзалиятҳои давлатӣ ва институтҳои сиёсӣ чаҳорчӯба ва самтҳои ҳамкориро муайян мекунанд. Дар натиҷа, таҳлили байнисоҳавӣ ба таҳияи оқилонаи тавсияҳо оид ба беҳтар кардани ҳамкории байни давлат ва корхонаҳои саноатӣ мусоидат мекунад.[67]

Танзими давлатии иқтисодиет ба фароҳам овардани шароит барои рушди устувор, пешгирии бесамарии бозор ва таъмини адолати иҷтимоӣ нигаронида шудааст. Қонунгузорӣ чаҳорчӯбаи ҳуқуқиро барои ҳимояи манфиатҳои ҳам тиҷорат ва ҳам ҷомеа муқаррар намуда, ҳимояи ҳуқуқи моликият, шартномаҳо ва рақобатро таъмин менамояд. Андозбандӣ дар тақсимоти захираҳо, маблағгузории барномаҳои давлатӣ ва ҳавасмандгардонии баъзе намудҳои фаъолияти иқтисодӣ, масалан тавассути имтиезҳои андоз е субсидияҳо нақши калидӣ дорад. Сармоягузорӣ ба инфрасохтор, маориф ва тандурустӣ манфиатҳои дарозмуддати иҷтимоию иқтисодиро таъмин намуда, ба таъсиси ҷойҳои корӣ ва беҳтар кардани сифати зиндагии аҳолӣ мусоидат мекунад. Барномаҳои иҷтимоӣ стандартҳои

[67] http://www.fdstj.org/

ҳадди ақали некӯаҳволиро тавассути коҳиш додани нобаробарии иҷтимоӣ ва нигоҳ доштани суботи иқтисодӣ таъмин мекунанд. Дар маҷмӯъ, танзими самараноки давлатӣ тавозуни оптималии байни бозори озод ва зарурати таъмини некӯаҳволии ҷамъиятиро пайдо мекунад.

Сиёсати давлатӣ ба ноил шудан ба рушди устувори иқтисодӣ, фароҳам овардани шароит барои афзоиши даромади аҳолӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ нигаронида шудааст. Суботи иқтисодӣ ва рушди бахши истеҳсолӣ имкон медиҳад, ки бозори дохилӣ тақвият дода шавад ва сармоягузорӣ ҷалб карда шавад, ки дар навбати худ ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ мусоидат мекунад[68].

Мақсад ноил шудан ба афзоиши дукаратаи ҳиссаи сармояи хусусӣ дар ММД дар ин давра мебошад.

Вазифаҳои стратегӣ инҳоянд: васеъ кардани бозорҳои содиротӣ, коҳиш додани воридоти молҳои истеъмолӣ ва мустаҳкам кардани бахши воқеии иқтисодиёт. Барои татбиқи онҳо зарур аст, ки ММД ба ҳар сари аҳолӣ то соли 2030 се маротиба зиёд карда шавад, барои сармоягузорӣ шароити мусоид фароҳам оварда шавад ва ҳиссаи сармояи хусусӣ дар ММД панҷ маротиба зиёд карда шавад. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳои шӯҳратпараст татбиқи стратегияи ҳамаҷонибаи иқтисодӣ, ки ба дастгирии соҳаҳои асосӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо дар арсаи байналмилалӣ нигаронида шудааст, талаб карда мешавад. Қадами муҳим беҳтар кардани фазои тиҷорат мебошад, ки содда кардани расмиёти маъмурӣ ва коҳиш додани монеаҳо барои сармоягузорони хориҷӣ ва дохилиро дарбар мегирад. Бояд ба рушди инфрасохтор ва рақамисозӣ диққати ҷиддӣ дода шавад, ки ба баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва мутобиқ кардани иқтисодиёт ба талаботи муосир имкон медиҳад. Афзоиши сармояи хусусӣ дар сохтори ММД инчунин иштироки фаъолонаи тиҷорати хурду миёнаро талаб мекунад,

---

[68]http://tpp.tj/2017/10/13/sharif-said-tadzhikistanu-nuzhno-bolshe-proizvodstvennogo-predprinimatelstva/

ки онро тавассути тавсеаи дастгирии давлатӣ ва дастрасӣ ба маблағгузорӣ ба даст овардан мумкин аст. Иҷрои ин вазифаҳо имкон медиҳад, ки истиқлолияти иқтисодии кишвар тақвият дода шавад ва вобастагӣ аз воридот коҳиш дода шуда, рушди устувор ва некӯаҳволии аҳолӣ таъмин карда шавад.

Барои татбиқи самараноки сиёсати давлатии саноатӣ истифодаи усули комплексӣ, ки унсурҳои асосии зеринро дарбар мегирад, тавсия дода мешавад:

1. Таҳлили системавӣ, ки омӯзиши муфассали муносибатҳои байни омилҳои гуногуни ба рушди бахши саноатӣ таъсиррасонро дарбар мегирад.

2. Таҳлили муносибатҳои сабабӣ барои муайян кардани омилҳое, ки ба муваффақият мусоидат мекунанд ё ба нокомӣ дар соҳаи саноат оварда мерасонанд.

3. Арзёбии сифати барномаҳои амалкунанда, ки ба дастгирии соҳибкорӣ тавассути экспертизаи ҳамаҷониба нигаронида шудаанд.

4. Ҷамъоварӣ ва коркарди таҳлилии маълумоти оморӣ, ки тасаввуроти объективиро дар бораи вазъи саноат таъмин мекунад.

5. Гузаронидани таҳқиқоти сотсиологӣ, аз ҷумла пурсишҳои соҳибкорон ва коршиносон барои муайян кардани ниёзҳои онҳо ва муайян кардани мушкилоти мавҷуда.

6. Визуализатсияи маълумоти ҷамъоваришуда бо истифода аз графикҳо ва диаграммаҳо барои ба таври визуалӣ нишон додани натиҷаҳои таҳлил.

Фаъолияти ҳамоҳангшудаи ин сохторҳо ба навоварӣ, беҳтар кардани шароити соҳибкорӣ ва таҳкими мавқеи ширкатҳо дар бозори байналмилалӣ мусоидат мекунад. Ҳамкории муассири муассисаҳо, инчунин ба зудтар мутобиқ шудан ба тағйирот дар иқтисоди ҷаҳонӣ ва кам кардани хатарҳои беруна мусоидат мекунад. (расми 3.4.)

Дар натиҷа ҷараёни амалисозӣ ва натиҷаҳои ноилшуда мавриди таҳлилу хулосабарорӣ қарор гирифта, самтҳои сиёсати давлатӣ ҷиҳати

фароҳамсозии фазои мусоиди дастгириву рушди истеҳсолоти саноативу сармоягузорӣ мукаммал карда мешавад.

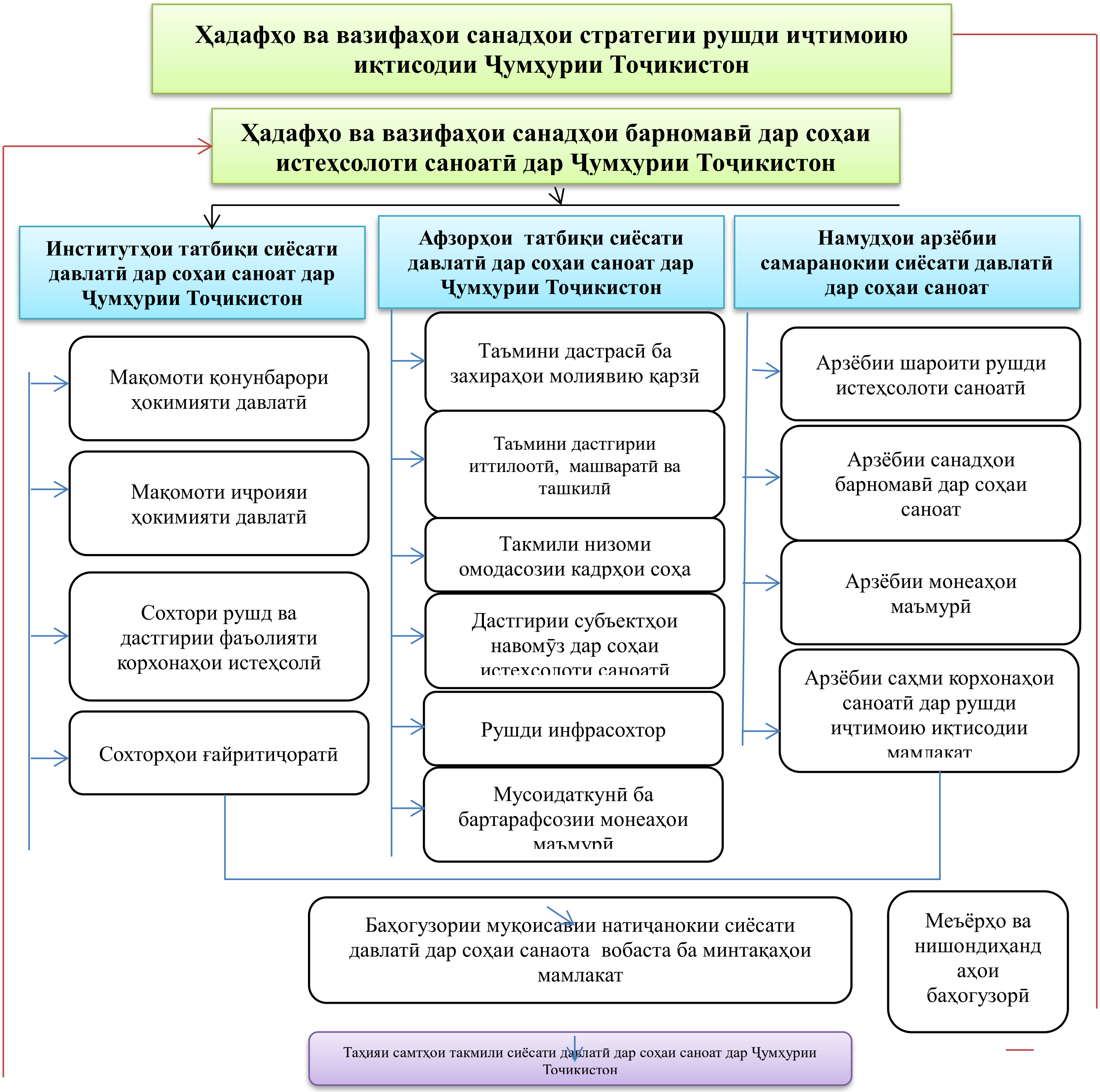

Расми 3.4. - Механизми арзёбии самаранокии сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноати коркард дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: таҳияи муаллиф тибқи Волкова М. А. Оценка эффективности механизма государственного управления экономикой региона в сфере поддержки малого бизнеса // Сибирский журнал науки и технологий. 2009. № 2.

Арзёбии самаранокии сиёсати давлатӣ шароити гуногуни фаъолияти соҳибкориро дар сегментҳои гуногуни саноат ошкор кард. Таҳлилҳо нишон доданд, ки соҳаҳои гуногун бо сатҳҳои гуногуни дастгирӣ ва монеаҳо рӯ ба

рӯ мешаванд, ки ба суръати гуногуни рушд ва рушд оварда мерасонанд. Ин номутаносибиро дар рақобатпазирии корхонаҳо ба вуҷуд меорад, ки қабули равиши фарқкунандаи сиёсати давлатиро талаб мекунад. Бартараф кардани ин фарқиятҳо метавонад ба рушди ҳамоҳангтари тамоми бахшҳои саноат ва беҳтар шудани фазои умумии тиҷорат мусоидат кунад. (Расми 3.5.)

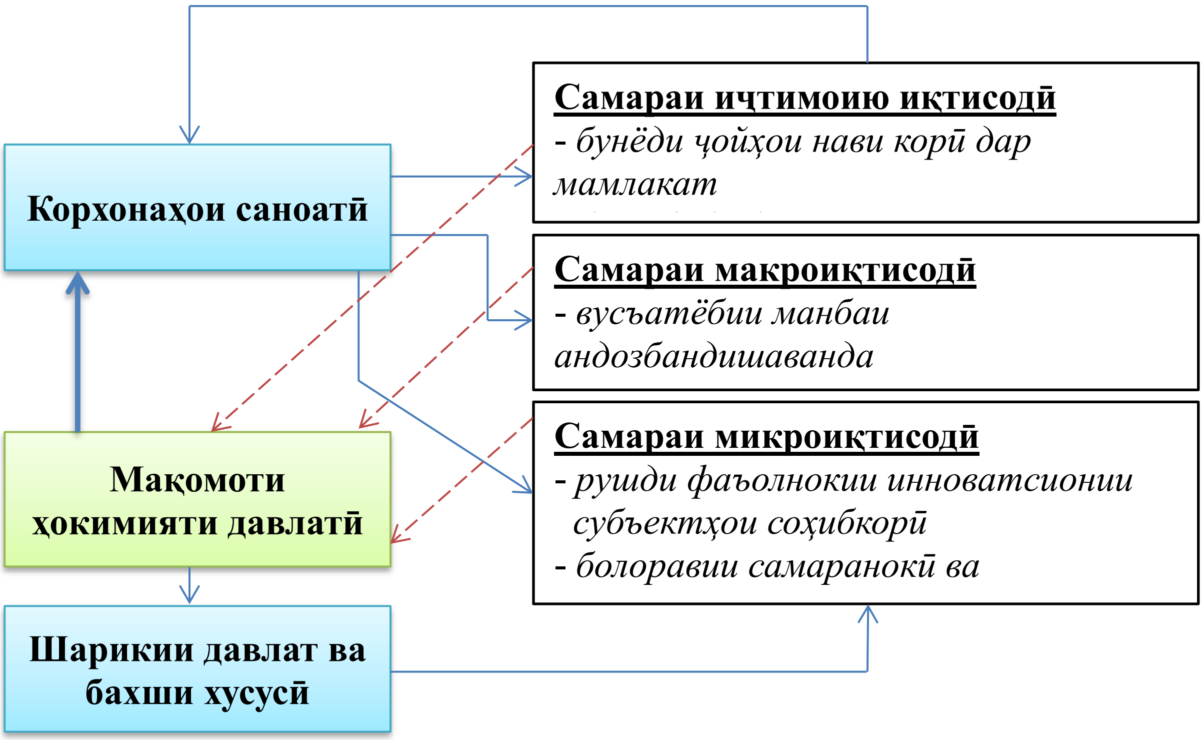

Расми 3.5.– Механизми таъсиррасонии давлат ба рушди истеҳсолоти саноатӣ коркард ва дарёфти самараҳои муфид

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳлили самаранокии сиёсати давлатӣ нишон дод, ки байни институтҳо ва сохторҳои гуногун, ки дар баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳо иштирок мекунанд, робитаи зич вуҷуд дорад. Чунин ҳамкорӣ имкон медиҳад, ки таъсири синергетикӣ ба вуҷуд ояд, ки дар он кӯшишҳои ҳар як институт якдигарро пурра мекунанд ва натиҷаи умумиро тақвият медиҳанд. Иштирокчиёни асосии ин раванд мақомоти давлатӣ, институтҳои молиявӣ, муассисаҳои таълимӣ ва ассотсиатсияҳои тиҷоратӣ мебошанд, ки дар якҷоягӣ барои фароҳам овардани муҳити мусоид барои корхонаҳо кор мекунанд.

Рушди саноат ташкили муҳити мусоиди институтсионалиро талаб мекунад, ки на танҳо худи корхонаҳо, балки ҳамаи ташкилотҳо ва институтҳои бо онҳо алоқамандро дарбар мегирад. Ҳамкории самараноки онҳо калиди муваффақият аст. Муҳити муассири институтсионалӣ ба ташаккули сохторҳои устувори тиҷоратӣ, ки рушд ва рушди устувори саноатро таъмин мекунанд, мусоидат мекунад. Унсурҳои муҳимтарини чунин муҳит муассисаҳои молиявӣ, ташкилотҳои илмӣ-тадқиқотӣ, муассисаҳои таълимӣ, инчунин мақомоти ҳокимияти давлатӣ мебошанд, ки дастгирии меъёрию ҳуқуқиро таъмин мекунанд. Ҳамин тариқ, таъсис ва нигоҳ доштани заминаи мустаҳками институтсионалӣ барои рушди бомуваффақияти саноатӣ ва ноил шудан ба ҳадафҳои дарозмуддати иқтисодӣ асос мебошад.

Такмили муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар Тоҷикистон бевосита аз рушди инфрасохтори бозор вобаста аст. Ҳамаи унсурҳои ин инфрасохтор бо ҳам алоқамананд ва рушди ҳамаҷонибаро талаб мекунанд.

Арзёбии самаранокии сиесати давлатӣ шароити гуногуни фаъолияти соҳибкориро дар сегментҳои гуногуни саноат ошкор кард. Таҳлилҳо нишон доданд, ки соҳаҳои гуногун бо сатҳҳои гуногуни дастгирӣ ва монеаҳо рӯ ба рӯ мешаванд, ки ба суръати гуногуни рушд ва рушд оварда мерасонанд. Масалан, дар баъзе соҳаҳо, ба монанди технологияи баланд ва инноватсия, аз ҷониби давлат ҳавасмандии назаррас ба назар мерасад, дар ҳоле ки дар соҳаҳои анъанавӣ, ба монанди кишоварзӣ ё истихроҷ, дастгирӣ метавонад камтар ба назар расад. Ин номутаносибиро дар рақобатпазирии корхонаҳо ба вуҷуд меорад, ки қабули равиши фарқкунандаи сиёсати давлатиро талаб мекунад. Бартараф кардани ин фарқиятҳо метавонад ба рушди ҳамоҳангтари тамоми бахшҳои саноат ва беҳтар шудани фазои умумии тиҷорат мусоидат кунад[69].

[69] Проворова А.А., Губина О. В., Смиренникова Е. В., Кармакулова А. В., Воронина Л. В. Методический инструментарий оценки эффективности реализации государственной социально-экономической политики развития регионов России // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. 2015. №3 (39), С. 49

Равиши ҳамаҷониба ба рушди саноат на танҳо ба беҳтар шудани заминаи истеҳсолии дохилӣ, балки ба эҷоди иқтисоди устувор ва фасеҳ, ки барои тағирот дар бозорҳои ҷаҳонӣ омода аст, мусоидат мекунад. Таҳияи заминаи ҳуқуқӣ ҳимояи ҳуқуқи моликият, содда кардани расмиёти маъмурӣ ва фароҳам овардани муҳити мусоиди тиҷоратро таъмин мекунад, ки эътимоди сармоягузорон ва соҳибкоронро баланд мебардорад. Рушди инфрасохтор, аз ҷумла шабакаҳои нақлиетӣ ва энергетикӣ, хароҷоти логистикиро коҳиш медиҳад ва дастрасӣ ба бозорҳоро беҳтар мекунад. Дастгирии инноватсия, аз ҷумла барномаҳои субсидияи давлатӣ, имтиезҳои андоз барои лоиҳаҳои тадқиқотӣ ва таҳия, ба татбиқи технологияҳои нав ва баланд бардоштани ҳосилнокӣ мусоидат мекунад.

Дар натиҷа, маҷмӯи унсурҳои бунёдии зикршуда бо шарти ҳамоҳангсозии шарикии давлат ва бахши хусусӣ метавонад, ки рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар мамлакат таъмин шавад.

3.3. Ташаккули кластерҳои саноатӣ ҳамчун воситаи баландбардории рақобатпазирӣ ва рушди инноватсионии корхонаҳои саноати коркард

Дар шароитҳои муосир ноил шудан ба бартариҳои рақобат дар соҳаи саноати коркард бо ташаккули кластерҳои саноатӣ ҳамчун воситаи баландбардории рақобатпазирӣ ва рушди инноватсионии корхонаҳои соҳаи саноати коркард дар давраи миёна ва дарозмуддат имконпазир мебошад. Барои ноил шудан ба бартариҳои рақобат дар раванди баландбардории рақобатпазирӣ ва рушди инноватсионии корхонаҳои соҳаи саноати коркард, маҷмуи шароитҳо ва омилҳоро дар ҳамаи периметри рақобат дар бозорҳои берунӣ истифода бурдан лозим аст бо истифодаи модели «Ромби миллӣ» Майкл Портер.

Ҷузвҳои модели «Ромби миллӣ»-ро ҷудо мекунад:

– татбиқи доимии навовариҳо, технологияҳои нав, методҳо, усулҳои нави таълими кадрҳо, ташкили истеҳсолот. Захираи донишҳо, инфрасохтори дар сатҳи баланд инкишофёфта (алоқа, иттилоот, воситаҳои нақлиёт) аҳамияти афзалиятнок касб мекунад. Аз нигоҳи мо, таъмини электроэнергияро илова кардани лозим аст;

– таҳияи стратегияи самараноки фирмаҳо; ташкили сохтори пешрафтаи фирма; рақобати истеҳсолкунандагон ва таҳвилдиҳандагон дар дохили кишвар;

– таъсири фаъолона ба параметрҳои талабот, ҳаҷм, динамика, сохтор ва дифференсиатсияи он. Талаботи афзояндаи бозори дохилӣ заминаи муҳими воридшавии бомуваффақият ба бозори берунӣ аст;

– дастгирии рушди соҳаҳо ва истеҳсолоте, ки ба содироткунандагон қисмҳои эҳтиётӣ, маҳсулоти нимтайёр, маҳсулоти хом, сӯзишвориро таҳвил дода, онҳоро бо иттилооти фаврӣ таъмин мекунанд. Ширкатҳое, ки сатҳи рушди на як соҳа, балки гурӯҳи соҳаҳоро муайян намуда, кластерҳо ё спектрҳои бартариҳои содиротро ташкил мекунанд, ба самаранокии бештар ноил шуда метавонанд.

Дар дастгирии бартариҳои рақобати кишвар нақши ҳукумат назаррас аст. Он шароитҳоро фароҳам оварда, фаъолияти фирмаҳоро ҳамоҳанг ва ҳавасманд мегардонад. Ҳукумат ба ҳамаи параметрҳои (детерминантҳои) “ромби миллӣ” таъсир мерасонад.

Бояд қайд кард, ки рақобатпазирии миллӣ хусусияти ҳамаҷонибаи кишварест, ки қобилияти ба даст овардани суръати баланд ва устувори рушди иқтисодӣ, истифодаи самараноки захираҳо, бомуваффақият рақобат кардан дар бозорҳои байналмилалӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид барои тиҷорат ва рушди сармояи инсониро инъикос мекунад. Ҷузъҳои асосии рақобатпазирии миллӣ самаранокии иқтисодӣ мебошанд, ки ба ҳосилнокии баланди меҳнат, навоварӣ ва истифодаи оқилонаи захираҳо асос ёфтаанд; муҳити институтсионалӣ бо қонунгузории шаффоф, идоракунии самаранок

ва сатҳи пасти коррупсия; инфрасохтори пешрафтаи нақлиётӣ, энергетикӣ ва иттилоотӣ; сатҳи баланди таҳсилот, тахассуси аҳолӣ ва дастрасии тандурустӣ, ки сармояи инсониро таъмин мекунанд; кушода будани иқтисодиёт тавассути иштирок дар тиҷорати байналмилалӣ ва сармоягузорӣ, инчунин суботи макроиқтисодӣ, ки таварруми паст, буҷети мутавозин ва қурби устувори мубодиларо дар бар мегирад. Ба рақобатпазирӣ инчунин омилҳои сиесӣ, аз қабили суботи низоми сиесӣ, сатҳи демократия ва самаранокии идоракунӣ таъсир мерасонанд; ҷанбаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла сатҳи зиндагӣ, адолати иҷтимоӣ ва сифати зиндагӣ; омилҳои технологӣ, ки бо рушди технология, фаъолияти инноватсионӣ ва мутобиқшавӣ ба тағироти технологӣ алоқаманданд; инчунин хусусиятҳои ҷуғрофӣ, аз ҷумла мавҷудияти захираҳои табиӣ, шароити иқлимӣ ва ҷойгиршавии стратегии кишвар.

"… Ҳангоми таҳлили рақобатпазирӣ М. Портер 4 давраро ҷудо кард:

1. Даврае, ки бо омилҳо ҳаракат мекунад
2. Даврае, ки бо сармоягузориҳо ҳаракат мекунад
3. Даврае, ки бо инноватсияҳо ҳаракат мекунад
4. Давраи бойигарӣ

Шароитҳои омилӣ омилҳои мушаххаси истеҳсолотро дарбар мегиранд, ба монанди меҳнат, сармоя, замин, инфрасохтор ва ғайраҳо, ки барои рақобати бомуваффақият дар соҳаи муайян лозиманд.

Дар байни ин шароитҳо мавҷуданд:

- Захираҳои инсонӣ, миқдор, тахассус, арзиши қувваи корӣ, мавҷуд будани олимон ва мутахассисони категорияи олӣ, давомнокии ҳафтаи корӣ, одоби меҳнат ва системаи идораи кормандон.
- Захираҳои физикӣ ё табиӣ, замин, об, канданиҳои фоиданок, захираҳои энергетикӣ, шароитҳои иқлим, андоза ва ҷойгиршавии географии кишвар, муҳити берунии он.
- Иқтидори илмӣ-иттилоотӣ, ки ҳамаи захираи донишҳои андӯхта

кишварро дар бар мегирад, аз ҷумла донишҳои илмӣ, техникӣ ва бозорӣ.

- Сармоя, ки бо захираҳои пулии кишвар ифода меёбад, аз ҷумла сармоя, ки онро барои сармоягузорӣ равона кардан мумкин аст, сатҳи пасандозҳо ва сохтори бозорҳои миллии сармоя.

Омӯзиши дастрасии нақлиёт, рушди коммуникатсия, низоми молиявӣ, манзил ва соҳаи хизматрасонӣ. Арзёбии тарифҳо ва нархҳо барои хизматрасониҳое, ки ташкилотҳои инфрасохторӣ пешниҳод мекунанд.”.[70]

Мувофиқи нуқтаи назари М. Портер, кишварҳо аз ҳамин давраҳои рақобатпазирӣ гузашта метавонанд. Кишварҳо баъзан ҳамвор ҳаракат мекунанду баъзан дар як давра мемонанд.

М. Портер ба таври муайян муваффақияти кишварҳоро ба гузаштан аз ин давраҳо вобаста мекунад. Ба давраҳои рақобатпазирӣ мухтасар тавсиф медиҳем.

1. Давраи омилҳои истеҳсолот. *Дар ин давра кишварҳо аз бартариҳои рақобат вобаста ба қувваи кории арзон, замини ҳосилхез ва ғайра истифода мебаранд.*

2. Давраи сармоягузориҳо. *Дар ин давра рақобатпазирии иқтисоди миллӣ ба фаъолияти сармоягузории давлат ва фирмаҳои ҳамин кишвар вобастагӣ дорад. Илова бар ин, маҳорати истеҳсолкунандагони миллӣ хеле муҳим аст – самаранок истифода бурдан ва такмил додани технологияҳои хориҷӣ. Афзоиши ҳаҷми сармоягузориҳо ба пайдоиши омилҳои пешрафта ва ташкили инфрасохтори муосир оварда мерасонад.*

3. Давраи навовариҳо. Он бо мавҷудияти аллакай ҳамаи чор омили бартарии рақобат дар аксар соҳаҳое, ки ҳамкории байниҳамдигарӣ доранд, тавсиф мешавад. Илова бар ин, миқдори соҳаҳое меафзояд, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ рақобат карда метавонанд. Ба сабаби афзоиши даромадҳои шахсии

---

[70]https://zaochnik.com/spravochnik/ekonomika/makroekonomika/konkurentosposobnost-natsionalnoj-ekonomiki/

аҳолӣ ва рақобати дохилӣ, ки нақши ҳавасмандкунанда мебозад, талаботи истеъмолӣ гуногун мешавад.

4. Давраи бойигарӣ. Он бо таназзули истеҳсолот тавсиф мешавад. Фаровонии аллакай мавҷудбуда иқтисодро ба ҳаракат медарорад. Дар ин давра ширкатҳо ба сатҳи муайян ноил шуда, кӯшиш мекунанд, ки мавқеъҳои худро нигоҳ доранд, илова бар ин, сармоягузории фаъолона амалан истифода намешавад.

Барои ҳар кадоми ин давраҳо М. Портер *тавсияҳои асосиро барои татбиқи сиёсати иқтисодии ин кишварҳо* ҷудо кард.

Ба иқтисодшиносоне, ки дар давраи омилҳо қарор доранд, ӯ чунин тавсия медиҳад: *нигоҳ доштани макроиқтисоди дохилӣ, инчунин суботи сиёсӣ, ноил шудан ба сатҳи баланди таҳсилот, бартарии қонун. Инчунин ташкил ва инкишофи инфрасохтори физикӣ, кушодани бозорҳо ва истифодаи технологияҳои пешқадами кишварҳои дигар зарур аст.*

Ба иқтисодшиносоне, ки дар давраи сармоягузориҳо қарор доранд, ӯ чунин тавсия медиҳад: *маблағгузорӣ ба такмили инфрасохтори физикӣ, таҳқиқотҳои илмӣ, рушди **«кластерҳо»***. Стратегияи рушд бояд ба эҷоди як давраи истеҳсолии комилан пӯшида равона карда шавад, ки дар он ҳар як марҳила на танҳо ба стандартҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошад, балки аз онҳо болотар бошад. Ин имкон медиҳад, ки мустақилияти технологӣ таъмин карда шавад ва рушди иқтисодӣ суръат ёбад.

Ба иқтисодшиносоне, ки дар давраи навовариҳо қарор доранд, ӯ чунин тавсия медиҳад: диққат додан ба рушди минбаъдаи “кластерҳо”; ташкили шабакаи ташкилотҳои таҳқиқотӣ, ки дар навбати худ на танҳо лабораторияҳои илмӣ, балки омодасозии мутахассисони сатҳи дахлдорро дар бар мегирад; барои фирмаҳо фароҳам овардани чунин шароитҳое, ки ба рушди стратегияҳои нав ва навовариҳо мусоидат карда тавонанд”.[71]

---

[71] https://strategplann.ru/mezhdunarodnye-otnoshenija/konkurentosposobnost-gosudarstv-na-mirovom-rynke/konkurentnyj-romb-m-portera.html

Ёдовар мешавем, ки "... ташкил ва инкишофи кластерҳои агросаноатӣ мутобиқгардонии фаъолияти хоҷагиҳои фермерӣ ва корхонаҳои азнавкоркардкунандаро дар доираи занҷири ягонаи истеҳсол имконпазир гардонда, истифодаи мақсадноки захираҳоро барои рушди истеҳсолоти инноватсионӣ таъмин мекунад, дараҷаи азнавкоркардкунии маҳсулоти хоҷагии деҳотро баланд мебарорад ва масъалаҳои воридотивазкуниро ҳал мекунад.

Кластери агросаноатӣ гурӯҳи ба ҳам вобастаи хоҷагиҳои фермерӣ ё иттиҳодияҳо (кооперативҳо ва дигар шаклҳо)-и онҳо ва корхонаҳои азнавкоркардкунанда, ки дар бахши муайян фаъолият мекунанд, дигар корхонаҳои пешниҳодкунандаи хизматҳои истеҳсолӣ-техникӣ ва технологӣ (таҳвили воситаҳои истеҳсолот, маҳсулоти хом, масолеҳ, иҷрои корҳои хоҷагии деҳот ё амалиётҳои алоҳидаи технологӣ: шудгор, дорупошӣ, порудиҳӣ, назорати ҳолати растаниҳо, таҳвили тухмиҳо ва ва дигаронро мефаҳмонад.

Кластерҳои агросаноатӣ шакли бо қонун тасдиқшудаи шахси ҳуқуқӣ надоранд, дар шакли шарикӣ ё дигар шаклҳои ҳамкории бо ҳуқуқи маданӣ пешбинигардидаи ташкилотҳо ё корхонаҳои уфуқӣ ё амудӣ ҳамгирошуда барои ҳалли як ё якчанд вазифаҳо фаъолият мекунанд. Илова бар ин, ҳамаи ташкилотҳо ва корхонаҳо (иштирокчиёни кластер) мустақилияти худро ҳангоми пешбурди соҳибкорӣ ё иҷрои функсияҳои худ (муассисаҳои таълимӣ ва ташкилотҳои илмӣ) нигоҳ медоранд".[72]

Дар адабиёт чунин таърифи соддаро вохӯрдан мумкин аст: Кластер – ин «4 К» – кооператсия, тамаркуз, рақобат, **рақобатпазирӣ**.

М. П. Войнаренко консепсияи «5 И»-ро таҳия кард, ки "... шартҳои кори самараноки кластерро дар бар мегирад. Ба ин шартҳо дохил мешаванд:

[72] Консепсияи ташкил ва инкишофи кластерҳои агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040

1) Ҳавас, ки шарти кори самараноки кластер буда, резидентҳои он бояд ба ҳамкорӣ ҳавасманд бошанд.

2) Ҳамгирой, ки истифодаи муносибати кластериро дар ҷараёни ҳамкории корхонаҳо дар сатҳи ҳудудҳо ва соҳаҳо бо дастгирии илм ва мақомотҳои ҳокимият пешбинӣ мекунад.

3) Иттилоот: дастрасӣ, имкони мубодилаи донишҳои махсус, шаффофият, ташкили базаи маълумотҳо, ки гирифтани бартариҳоро ҳангоми дастрасӣ ба бозорҳои предметҳои меҳнат, фурӯши маҳсулот, қувваи корӣ таъмин мекунанд.

4) Инноватсияҳо, ки имкони аз тарафи иштирокчиёни кластерҳо татбиқ шудани имкониятҳои навро дар муҳити рақобат таъмин мекунанд.

5) Ташаббус: намояндагони бонуфузи соҳаҳои гуногуни фаъолият дар ҳолати ташкили системаи самараноки ҳамкорӣ метавонанд "... фоиданокии кластерҳоро ҳам барои ҳудудҳо ва ҳам барои худи иштирокчиёни кластерҳо ҳавасманд гардонда, дар амал исбот кунанд"[73].

Агар ин шартҳои кори самараноки кластер боз бо «4 И»-и умумииқтисодӣ – Институтҳо, Инфрасохтор, Сармоягузориҳо ва Инноватсияҳо пурра карда шавад, азбаски "инноватсияҳо" дар ҳарду тафсир такрор мешаванд, чунин консепсияи нави кори самараноки кластер пешниҳод мегардад – «8 И». Акнун намуди он чунин мешавад: Институтҳо, Инфрасохтор, Сармоягузориҳо, Инноватсияҳо, Ҳавас, Ҳамгирой, Иттилоот, Ташаббус».

Яке аз афзалиятҳои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкили иттиҳодияҳои ҳудудӣ-истеҳсолӣ мебошад, ки ин ба баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо, ҳавасмандгардонии навоварӣ ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ имкон медиҳад. Чунин иттиҳодияҳо ба рушди кластерҳо дар соҳаҳои асосии иқтисодиет, аз ҷумла кишоварзӣ, гидроэнергетика,

---

[73] Войнаренко М.П. Кластерные технологии в системе развития предпринимательства, интеграции и привлечения инвестиций. https://docs.yandex.ru/docs /view?tm = 1693138083&tld=ru&lang=ru&name=voynarenko.

коркарди захираҳои минералӣ ва саноати сабук мусоидат мекунанд. Таъсиси иншооти инфрасохторӣ ва беҳтар кардани робитаҳои логистикӣ байни минтақаҳо ҳамгироии бозорҳои дохилиро тақвият мебахшад, ки рақобатпазирии онҳоро дар арсаи байналмилалӣ баланд мебардорад. Унсури муҳим ҷалби сармоягузории хориҷӣ мебошад, ки дастрасӣ ба технологияҳои пешрафтаро фароҳам меорад ва имкониятҳои нави содиротро фароҳам меорад. Рушди иттиҳодияҳои ҳудудӣ-истеҳсолӣ инчунин такмили муҳити институтсионалӣ, аз ҷумла коҳиш додани монеаҳои маъмурӣ ва эҷоди ҳавасмандгардонӣ барои соҳибкориро талаб мекунад. Ин самти стратегӣ метавонад асоси рушди устувори иқтисодӣ ва таъмини некӯаҳволии аҳолии кишвар гардад.[74]

Барномаи рушди миёнамӯҳлати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 таъсиси минтақаҳои махсуси иқтисодӣ ва кластерҳоро, ки корхонаҳои соҳаҳои гуногунро муттаҳид мекунанд, пешбинӣ менамояд. Ин равиш имкон медиҳад, ки самаранокии истеҳсолот тавассути ҳамкорӣ ва ҳамоҳангсозии байни корхонаҳо баланд бардошта шавад, ки ин ба навоварӣ ва навсозии технологӣ мусоидат мекунад. Консентратсияи иқтидорҳои истеҳсолӣ дар минтақаҳои муайяни ҷуғрофӣ ба истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ ва инсонӣ, кам кардани хароҷот ва баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулот мусоидат мекунад. Минтақаҳои махсус барои ҷалби сармоягузории хориҷӣ шароити мусоид фароҳам оварда, дастрасӣ ба технологияҳои муосир ва бозорҳои навро фароҳам меоранд. Илова бар ин, чунин тадбирҳо ба рушди инфрасохтор, афзоиши шуғл ва фароҳам овардани шароит барои рушди дарозмуддати устувори иқтисодӣ дар кишвар мусоидат мекунанд. [75]

“... Натиҷаҳои татбиқи барномаи рушд нишон медиҳанд, ки барои рушди устувори минтақаҳо зарур аст, ки корҳо оид ба фароҳам овардани шароити

---

[74] Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. С.43

[75] Барномаи рушди миёнамуҳлати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020

мусоид барои тиҷорат, навсозии иқтидорҳои истеҳсолӣ ва рушди соҳаҳои коркард идома дода шаванд. Ин содда кардани расмиёти маъмурӣ, беҳтар кардани дастрасӣ ба маблағгузорӣ ва дастгирии ташаббусҳои соҳибкориро дар бар мегирад. Диққати махсус бояд ба татбиқи технологияҳои муосир, баланд бардоштани малакаи қувваи корӣ ва рушди инфрасохтор барои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ва захираҳои минералӣ дода шавад. Таҳкими робитаҳои минтақавӣ ва пешбурди ҳамкорӣ байни корхонаҳо ба афзоиши арзиши иловашудаи маҳсулот ва ташкили ҷойҳои нави корӣ мусоидат мекунад. Муносибати ҳамаҷониба ба ин самтҳо баланд бардоштани рақобатпазирии минтақаҳо ва саҳми онҳоро дар рушди иқтисодии умумимиллӣ таъмин менамояд”[76].

Равандҳои глобалии молиявӣ ва ташаккули кластерҳо ба иқтисодиёти Тоҷикистон таъсири назаррас расонида, ҳамгироии онро ба иқтисоди ҷаҳонӣ тақвият медиҳанд. Аммо, дар шароити навсозии технологии кишварҳои пешрафта, қафомонии ҷумҳурии мо ба тақвияти самти ашёи хоми иқтисодиёт оварда мерасонад. Пошхӯрии ИҶШС ба парокандашавии системаҳои истеҳсолии мавҷуда оварда расонд, ки ба иқтидори иқтисодии кишвар таъсири манфӣ расонд. Ғайр аз он, ихтисоси танги иқтисодиёт имкониятҳои диверсификатсия ва рушди устуворро маҳдуд мекунад. Дар натиҷа, Тоҷикистон аз воридоти маҳсулоти баландтехнологӣ ва воридоти содирот аз молҳо вобастагӣ дорад. Ин қобилияти кишварро барои рушди соҳаҳои инноватсионӣ маҳдуд мекунад ва рақобатпазириро дар бозори байналмилалӣ коҳиш медиҳад. Дар баробари ин, маҳдудияти захираҳои молиявӣ ба татбиқи фаъолонаи технологияҳои муосир ва татбиқи лоиҳаҳои бузурги инфрасохторӣ монеъ мешавад. Дар маҷмӯъ, ин омилҳо зарурати гузарониданиислоҳоти системавӣ ва беҳтар кардани фазои сармоягузориро

[76] Барномаи рушди миёнамуҳлати Ҷумхурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025

барои мусоидат ба рушди устувор ва коҳиш додани осебпазирии иқтисодиёт ба вуҷуд меоранд.[77]

Муқоисаи кишварҳои рӯ ба тараққӣ ва пешрафта аз аввалинҳо дар соҳаи рушди пас аз саноатӣ ва кластерӣ қафомонии назаррасро нишон медиҳад. Чунин вазъ вобастагии онҳоро ба бозорҳои хориҷӣ афзоиш медиҳад ва қобилияти мутобиқ шудан ба тағйироти босуръати иқтисоди ҷаҳонро коҳиш медиҳад. Барои рафъи ин мушкилот Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд модели кластерии иқтисодиётро, ки ба рушди робитаҳои истеҳсолӣ ва таҳкими бозори дохилӣ мусоидат мекунад, фаъолона ҷорӣ намояд. Кластеризатсия инчунин метавонад рақобатпазирии корхонаҳои миллиро тавассути беҳтар кардани дастрасии онҳо ба захираҳо ва технологияҳо афзоиш диҳад ва ба афзоиши шуғл ва даромади аҳолӣ мусоидат кунад. Бояд дар назар дошт, ки татбиқи бомуваффақияти равиши кластерӣ дастгирии давлатро дар шакли имтиёзҳои андозӣ, беҳтар кардани инфрасохтор ва фароҳам овардани муҳити мусоид барои ҷалби сармоягузорӣ талаб мекунад. Дар ин кор мо хусусиятҳо ва бартариҳои модели кластерро бо муқоисаи он бо равишҳои қаблӣ ва таҷрибаи кишварҳои дигар таҳлил карда, имкон медиҳем, ки стратегияҳои беҳтарини мутобиқсозии ин равиш дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шаванд.

Мероси иқтисодиёти нақшавии шӯравӣ ба сохтори саноатии Тоҷикистон таъсири назаррас мерасонад. Ҳамгирории амудии хоси саноати шӯравӣ то ҳол дар баъзе соҳаҳо, ба монанди энергетика ва металлургия мушоҳида мешавад. Аммо бо гузариш ба иқтисоди бозорӣ ва ҷаҳонишавӣ дар кишвар раванди ташаккули кластерҳои нави истеҳсолӣ оғоз ёфт, ки ҳамкории байни бахшҳоро ҳавасманд мекунад ва ба афзоиши рақобат мусоидат мекунад. Ҳамзамон бо ин, ширкатҳои фаромиллӣ ба иқтисодиёти Тоҷикистон фаъолона ҷалб карда мешаванд, ки ин ҳам имкониятҳои нав барои навсозӣ ва воридоти сармоя ва ҳам мушкилоти муайянеро вобаста ба

[77] Ҳамон ҷо.

вобастагӣ аз сармоягузорони хориҷӣ фароҳам меорад. Ҳамзистии ин ду модели рушд, аз як тараф, ба хусусиятҳои таърихӣ ва мавқеи ҷуғрофии кишвар ва аз тарафи дигар, ба тамоюлҳои иқтисодии ҷаҳонӣ, ки мутобиқшавӣ ба стандартҳои байналмилалӣ ва таҳкими устувории иқтисодиро талаб мекунанд, вобаста аст. Рушди кластерҳои миллӣ метавонад як қадами муҳим барои коҳиш додани вобастагӣ аз воридот ва афзоиши арзиши иловашуда дар дохили кишвар бошад, ки ба рушди устувори иқтисодӣ ва ҳамгироии Тоҷикистон ба иқтисоди ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшиши гузаштан ба модели кластерии рушди саноат, бахусус дар бахши агросаноатӣ сурат гирифт. Таъсиси кластерҳои фазоӣ, ки корхонаҳоро дар вилоятҳои Суғд ва Хатлон, инчунин дар шаҳрҳои калон, ба монанди Душанбе ва Хуҷанд муттаҳид мекунанд, ба нақша гирифта шуда буд. Кластерҳои муосир бояд экосистемаҳои инноватсионӣ бошанд, ки таҳқиқоти илмӣ, тайер кардани кадрҳо ва истеҳсолотро барои рушди босуръати бахши агросаноатӣ муттаҳид мекунанд. Ин равиш имкон медиҳад, ки ҳамкории зич байни илм ва тиҷорат таъмин карда шавад, ки ба ҷорӣ намудани технологияҳо ва таҷрибаҳои пешрафта ба хоҷагии қишлоқ мусоидат мекунад. Қисми муҳими кластерҳо бояд марказҳои таълимӣ ва тадқиқотӣ бошанд, ки ба тайер кардани мутахассисон бо дониш ва малакаҳои муосир, ки ба талаботи бозор ҷавобгӯ мебошанд, равона карда шудаанд. Консентратсияи истеҳсолот ва заминаи илмӣ дар як платформа фароҳам овардани шароит барои истифодаи самараноки захираҳо ва баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат. Он инчунин имкон медиҳад, ки сифати маҳсулот беҳтар карда шавад, иқтидори содиротии бахши агросаноатӣ васеъ карда шавад ва рушди устувори минтақаҳои деҳот таъмин карда шавад. Аммо, пошхӯрии ИҶШС ва ноороміҳои иқтисодии бо он алоқаманд, аз ҷумла коҳиши маблағгузорӣ ва гум шудани бозорҳои устувори фурӯш, ба татбиқи ин нақшаҳо монеъ шуданд. Дар натиҷа, ташаккули кластерҳо

боздошта шуд ва рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусияти бетартибона гирифт, ки дар он соҳаҳои анъанавӣ ва ашеи хом бартарӣ доштанд. Танҳо аз аввали солҳои 2000-ум дар кишвар талошҳо барои ташкили кластерҳо дубора оғоз ёфт, аммо татбиқи онҳо сармоягузории назаррас ва муносибати ҳамаҷонибаи идоракунӣ ва банақшагириро талаб мекунад.

Ташаккули кластерҳои саноатӣ имкон медиҳад, ки ҳиссаи маҳсулоти арзиши иловашуда дар сохтори ММД ба таври назаррас афзоиш ёбад. Барои кишварҳое, ки дорои захираҳои зиёди табиӣ мебошанд, ба монанди Тоҷикистон (пахта, пилла), модели кластерӣ механизми самараноки гузариш аз содироти ашеи хом ба истеҳсоли маҳсулоти тайерро пешниҳод мекунад.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди шаш кластери саноатӣ иқтидори назаррас дорад. Фаровонии захираҳои об ва энергияи офтоб барои рушди кластери энергетикӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Захираҳои ғании маъданҳои алюминий ба рушди саноати алюминий имкон медиҳанд. Сифати баланди пахта ва хокҳои ҳосилхез барои сохтани кластерҳои нассоҷӣ ва агросаноатӣ дурнамо фароҳам меоранд. Илова бар ин, кишвар дорои захираҳои зиёди ангишт мебошад, ки метавонад барои рушди кластери ангишт асос гардад. Рушди ин кластерҳо имкон медиҳанд, ки иқтисодиёти Тоҷикистон диверсификатсия карда шавад, ҷойҳои нави корӣ таъсис дода шаванд ва сатҳи зиндагии аҳолӣ баланд бардошта шавад.

Таҳлили кластерҳои содиротӣ ҳам таҷрибаҳои муваффақро дар соҳаҳои бофандагӣ ва энергетика ва ҳам зарурати кори минбаъдаро барои баланд бардоштани рақобатпазирии кишоварзӣ ва саноати кӯҳӣ ошкор кард. Муваффақиятҳои соҳаи нассоҷӣ бо афзоиши ҳаҷми коркарди ашеи хом дар дохили кишвар ва ворид шудан ба бозорҳои нави содиротӣ алоқаманд аст ва бахши энергетика ба туфайли истифодаи захираҳои гидроэнергетикӣ иқтидори назаррасро нишон медиҳад. Аммо, кишоварзӣ татбиқи технологияҳои муосир, оптимизатсияи логистика ва афзоиши арзиши

иловашударо тавассути коркарди маҳсулот талаб мекунад. Дар саноати кӯҳӣ, рушди инфрасохтор, ҷалби сармоягузорӣ ва баланд бардоштани устувории экологӣ вазифаҳои калидӣ боқӣ мемонанд. Муносибати ҳамаҷониба ба ҳалли ин масъалаҳо имкон медиҳад, ки пойгоҳи содиротӣ диверсификатсия карда шавад ва мавқеи кишвар дар бозорҳои байналмилалӣ мустаҳкам карда шавад. Барои нигоҳ доштани мавқеъҳо дар бозори ҷаҳонӣ, бояд ба таҳкими ҷиҳатҳои қавӣ, ба монанди навсозии саноати алюминий ва баланд бардоштани самаранокии энергия дар бахши энергетика тамаркуз кард. Инчунин барои зиёд кардани арзиши иловашудаи маҳсулоти содиротӣ ба саноати нассоҷӣ ворид кардани технологияҳои нав муҳим аст. Дар бахшҳои, озмоишгарон мушкилоти талаб такмил додани инфрасохтор, ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва такмили ихтисоси кадрҳо. Илова бар ин, тақвияти мавқеъҳо дар бозори ҷаҳонӣ рушди шабакаҳои нақлиетӣ-логистикиро барои коҳиш додани хароҷот ва оптимизатсияи занҷирҳои таъминот талаб мекунад. Ин тадбирҳо метавонанд ба мусоидат ба таҳкими иқтидори содиротии кишвар ва баланд бардоштани рақобатпазирии он дар муддати тӯлонӣ.

Ҷалби сармоягузорӣ ба логистика, таҳқиқот ва рушд инчунин метавонад ба тавсеаи доираи маҳсулоти содиротӣ мусоидат намуда, устувории иқтисодиёт ва ҳамгироии онро ба бозорҳои байналмилалӣ афзоиш диҳад (ҷадвали 3.2.).

Ҷадвали 3.2. – Имкониятҳои ташкили кластери пахта-бофандагии ш. Душанбе

Нишондиҳандаҳо	Сохтор
Ҷойгиршавӣ	Дар қисми шарқии водии Ҳисор ҷойгир аст.
Ҷузъҳои асосӣ:	а) Ассотсиатсияҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ кооперативҳои кишоварзӣ, ҶС; б) Иттиҳодияи пахтаи Душанбе; в) Комбинати абрешими Душанбе; г) Корхонаи бофандагии Душанбе; д) Корхонаи ҷӯроббофии Душанбе;

	е) Комбинати равған ва равғани Душанбе; ж) Инфрасохтори рушдёфтаи истеҳсолӣ; з) Институти илмӣ-тадқиқотии заминсозии АМИТ; и) Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шоҳтемур к) Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Таҳлили иқтидори рушди кластерҳои саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар соҳаҳое чун пахтакорӣ, саноати ангишт, металлургия ва агробизнес барои рушд имкониятҳои назаррас мавҷуданд. Аммо, кластерҳои мавҷуда бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ мешаванд, аз ҷумла набудани маблағгузорӣ, набудани инфрасохтори муосир, ҳамоҳангсозии суст байни иштирокчиён ва набудани кадрҳои баландихтисос. Ин омилҳо рушдро бозмедоранд ва рақобатпазирии маҳсулоти тоҷикиро дар бозори ҷаҳонӣ маҳдуд мекунанд. Барои рафъи ин монеаҳо бояд маҷмӯи чораҳои дастгирии давлатӣ таҳия ва амалӣ карда шаванд, ки ба фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди кластерҳо равона карда шудаанд. Муҳим самтҳои бояд шудан беҳтар намудани нақлиётӣ ва инфрасохтори энергетикӣ, субсиядияҳои лоиҳаҳои инноватсионӣ, ҷалби сармоягузорӣ дар саноати коркард ва ташкили барномањои таълимї барои тайёр намудани мутахассисони баландихтисос барои соҳа. Кӯшишҳои ҳамоҳангшудаи давлат ва тиҷорат имкон медиҳанд, ки робитаҳои байни корхонаҳо тақвият дода шуда, арзиши иловашудаи маҳсулот афзоиш ёбад, ки боиси афзоиши иқтидори содиротӣ ва устувории иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон гардад.

Зарурати диверсификатсияи содироти маҳсулоти кластерҳо бо шумораи маҳдуди робитаҳои саноатӣ боздошта мешавад, ки чандирии иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қобилияти мутобиқ шудан ба тағйироти талаботи ҷаҳонро маҳдуд мекунад. Корхонаҳои саноати коркард асосан бо ду соҳа — бахши агросаноатӣ ва истихроҷи маъдан ҳамкорӣ мекунанд, ки ин онҳоро ба тағйирёбии нархи молҳо осебпазир мекунад. Барои рушди устувор

ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар, бояд доираи робитаҳои саноатиро тавассути рушди ҳамкорӣ бо соҳаҳои баландтехнологӣ, ба монанди мошинсозӣ ва саноати кимиё васеъ кард. Ин ҳам дастгирии дохилиро барои рушди тиҷорати хурду миёна ва ҳам ҷустуҷӯи фаъолонаи шарикони нави байналмилалӣ барои таҳкими иқтидори содиротӣ талаб мекунад.

Иқтисодиёти кишвар на танҳо соҳаҳои ашёи хом, балки дигар соҳаҳоро низ дарбар мегирад, ки метавонанд бо таъсиси кластерҳои дахлдор ронандагони рушди иқтисодӣ шаванд. (Ҷадвали 3.3.).

Ҷадвали 3.3. -Имкониятҳои ташкили кластери пахта-бофандагии ш.Хуҷанд

Нишондиҳандаҳо	Сохтор
Ҷойгиршавӣ	Дар шаҳри Хуҷанд ҷойгир аст.
Ҷузъҳои асосӣ:	а) Ассотсиатсияҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), кооперативҳои кишоварзии ҶС; б) 6 корхонаи калон; в) ҶС «Кабултекстайл» г) Корхонаи муштараки Ҷавонӣ; д) Комбинати абрешими Хуҷанд; е) Фабрикаи дӯзандагии Хуҷанд; ж) Фабрикаҳои дӯзандагӣ ва либосдӯзӣ дар Истаравшан; з) Комбинати ресандагӣ дар шаҳри Конибодом; и) Заводи истихроҷи нафт дар Конибодом; к) Донишкадаи металлургию кӯҳии Тоҷикистон

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Тадқиқоти маълумоти ҷадвали 3.3. нишон медиҳад, ки шаҳри Хуҷанд бо анъанаҳои бойи истеҳсоли бофандагӣ ва бисёр корхонаҳои хурд имкониятҳои истисноӣ барои ташаккули кластери пахта ва бофандагӣ дорад.

Бо вуҷуди ин, татбиқи ин иқтидор бо набудани механизмҳои мушаххаси молиявӣ боздошта мешавад. Дар айни замон, стратегияҳои самараноки ҷалби сармоягузорӣ аз манбаъҳои давлатӣ ва хусусӣ таҳия нашудаанд. Бо вуҷуди дастовардҳои муайян дар содироти намудҳои алоҳидаи маҳсулот, Тоҷикистон дар рушди иқтисоди кластерӣ аз бисёр кишварҳо қафо мондааст. Илова бар ин, таъсиси кластери пахтагин ва бофандагӣ дар шаҳри Хуҷанд дастгирии фаъоли давлат ва созмонҳои байналмилалии молиявиро барои ташкили каналҳои устувор ва самараноки маблағгузорӣ талаб мекунад. Яке аз самтҳои имконпазир метавонад пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ва субсидияҳо барои навсозии корхонаҳо бошад, ки ба баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо дар бозорҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ имкон медиҳад. Инчунин, таҳияи барномаҳо барои ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ, бахусус аз кишварҳои дорои соҳаи пешрафтаи нассоҷӣ, ки ба татбиқи технологияҳои пешрафта ва беҳтар кардани равандҳои истеҳсолӣ мусоидат мекунанд, муҳим аст. Вазифаи дигари муҳим фароҳам овардани шароити мусоид барои тиҷорати хурд ва миёна мебошад, ки дар ташаккули кластер нақши калидӣ дорад. Ҳамкории бахшҳои хусусӣ ва давлатӣ инчунин метавонад ба эҷоди қарорҳои муосири логистикӣ ва инфрасохторӣ, ки барои фаъолияти самараноки кластер заруранд, мусоидат кунад.

Таҳлили иқтидори иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон самтҳои ояндадорро барои ташаккули кластерҳои нави саноатӣ муайян менамояд. Мавҷудияти захираҳои зиёди гази табиӣ ва нафт барои рушди комплекси нафту газ шароити мусоид фароҳам меорад. Рушди металлургия метавонад ба истифодаи конҳои металлҳои рангаи маҳаллӣ асос ёбад. Саноати ҷангал метавонад ба истеҳсоли бисот ва масолеҳи сохтмонӣ аз чӯбҳои маҳаллӣ тахассус дошта бошад. Ғайр аз он, потенсиали ташкили кластерҳои энергетикии фаромарзӣ бо кишварҳои ҳамсояи Осиёи Марказӣ вуҷуд дорад.

Тадқиқоти муштараки потенсиали таъсиси кластерҳои саноатӣ Дар Тоҷикистон, Ӯзбекистон, Афғонистон, Покистон ва дигар минтақаҳои

наздисарҳадӣ марҳилаи аввали ҳамгироии минтақавӣ гардид ва соли 2015 оғоз ёфт. Ҳадафи ин тадқиқот муайян кардани имкониятҳои ҳамкорӣ дар соҳаҳои афзалиятнок, аз қабили кишоварзӣ, энергетика, саноати бофандагӣ ва логистика мебошад. Таваҷҷуҳи асосӣ ба истифодаи афзалиятҳои ҷуғрофӣ ва захираҳои ҳар як минтақа барои ташаккули занҷирҳои иловагии арзиши иловашуда дода мешавад. Натиҷаҳои тадқиқот имкон доданд, ки нуқтаҳои асосии рушд муайян карда шаванд ва барои рушди минбаъдаи инфрасохтори нақлиётӣ ва истеҳсолӣ замина фароҳам оварда шавад. Ин ташаббус ба таҳкими робитаҳои иқтисодии байни кишварҳо мусоидат мекунад, ки ин қадами муҳим дар ташаккули фазои ягонаи иқтисодӣ дар минтақа мебошад.

Кластерҳои итолиёвӣ экосистемаҳои беназире мебошанд, ки дар онҳо корхонаҳои хурду миёна, донишгоҳҳо ва марказҳои тадқиқотӣ ҳамкории зич доранд. Чунин модели ташкили истеҳсолот имкон медиҳад, ки рақобатпазирии молҳои итолиёвӣ дар бозори ҷаҳонӣ баланд бардошта шавад. Таҷрибаи Италия дар рушди кластерҳо метавонад барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки метавонад иқтисоди худро диверсификатсия кунад, муфид бошад. Ширкатҳое, ки ба чунин кластерҳо дохил мешаванд, аксар вақт дар бахшҳои марбута кор мекунанд, ки барои эҷоди занҷирҳои ҳамаҷонибаи арзиши иловашуда имконият фароҳам меоранд. Ба шарофати ин система, корхонаҳои хурду миёна ба захираҳо ва салоҳиятҳое дастрасӣ пайдо мекунанд, ки танҳо барои онҳо дастрас нестанд. Донишгоҳҳо ва марказҳои тадқиқотӣ низ нақши муҳим мебозанд, ки кластерро бо таҳияҳои пешрафтаи илмӣ ва кадрҳои касбӣ таъмин мекунанд. Татбиқи чунин принсипҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад на танҳо ба рушди соҳаи нассоҷӣ мусоидат намояд, балки ба дигар соҳаҳои иқтисодиёт такони ҷиддӣ бахшад ва онро устувортар ва навовартар гардонад.

Дурнамои мутобиқсозии модели кластерии итолиёвӣ дар Тоҷикистон номуайян ба назар мерасад. Инфраструктураи заиф, дастрасии маҳдуд ба маблағгузорӣ ва сатҳи пасти тахассуси кадрҳо ба рушди ҳамкорӣ байни

корхонаҳои тоҷикистон монеъ мешаванд. Фазои номусоиди сармоягузорӣ, ки бо қобилияти пасти харидории аҳолӣ, ноустувории сиесӣ дар минтақа ва набудани қоидаҳои шаффофи бозӣ вобаста аст, ба рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири манфӣ мерасонад. Ҷалби маҳдуд барои сармоягузорон боиси суст шудани навсозии истеҳсолот, паст шудани суръати ҷорӣ кардани инноватсия ва диверсификатсияи нокифояи иқтисодиет мегардад. Ноустувории сиесӣ дар кишварҳои ҳамсоя ва мушкилоти ҳалнашудаи институтсионалии дохилӣ хавфҳоро барои тиҷорат афзоиш дода, ҷараёни сармоягузории мустақими хориҷиро коҳиш медиҳанд. Ғайр аз он, набудани механизмҳои равшан ва шаффофи танзим монеаҳои маъмуриро зиед мекунад ва барои иштирокчиени бозор шароити нобаробар фароҳам меорад. Барои беҳтар кардани вазъ ислоҳоти ҳамаҷониба заруранд, ки ба таҳкими волоияти қонун, баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ ва ҳавасмандгардонии фаъолияти соҳибкорӣ равона карда шудаанд.

Барои рушди бомуваффақияти кластеризатсияи саноатӣ дар Тоҷикистон бояд таҳқиқоти амиқи систематикӣ гузаронида шавад. Корҳои мавҷуда дар бораи ҳолати кунунӣ ва иқтидори кластерҳо маълумоти кофӣ намедиҳанд. Методологияи ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот дар бораи фаъолияти кластерҳо, инчунин сохтани системаи иттилоотӣ, ки ба мо имкон медиҳад, ки рушд ва самаранокии онҳоро пайгирӣ кунад, таҳия карда шавад. Барои гузаронидани чунин тадқиқотҳо муносибати комплексӣ лозим аст, ки таҳлили омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва институтсионалиро, ки ба рушди кластерҳо таъсир мерасонанд, дарбар мегирад. Инчунин, арзёбии инфрасохтори мавҷуда ва муайян кардани ниёзҳои мушаххас барои ташаккули кластерҳои устувор муҳим аст. Таъсиси низоми миллии иттилоотии рушди кластерӣ имкон медиҳад, ки маълумот дар вақти воқеӣ ҷамъоварӣ ва коркард карда шавад, ки ин барои таҳлил ва қабули қарорҳо аҳамият ва дақиқии иттилоотро таъмин мекунад. Чунин низом метавонад модулҳоро барои пайгирии нишондиҳандаҳои самаранокӣ, сатҳи шуғл,

иқтидори содиротӣ ва фаъолияти инноватсионӣ дар кластерҳо дар бар гирад. Илова бар ин, таҳияи стандартҳо ва нишондиҳандаҳои арзёбӣ имкон медиҳад, ки натиҷаҳои фаъолияти кластерҳоро дақиқтар чен карда, таҷрибаҳои муваффақеро, ки метавонанд дар дигар минтақаҳои кишвар такрор карда шаванд, муайян кунанд.

Тамоюлҳои муосири рушди саноат торафт бештар бо ташаккули кластерҳо дар соҳаҳои инноватсионӣ, ба монанди технологияҳои иттилоотӣ, биотехнология ва нанотехнология алоқаманданд. Аммо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағгузории кластерҳо, бахусус дар ин бахшҳои ояндадор кофӣ нест. Ин аз он сабаб аст, ки саноати Тоҷикистон асосан ба соҳаҳои анъанавӣ нигаронида шудааст ва технологияи инноватсиониро ҳанӯз пурра азхуд накардааст. Дар натиҷа, сохтори маблағгузории кластерҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тамоюлҳои ҷаҳонӣ хеле қафо мондааст.

Тафовути мавҷуда байни иқтидорҳои истеҳсолии корхонаҳои истеҳсоли ришта (78 ҳазор тонна) ва истеҳсоли воқеии нахи пахта (21,5 ҳазор тонна) аз пурра пур нашудани иқтидорҳои истеҳсолӣ шаҳодат медиҳад. Ин метавонад ба як қатор омилҳо вобаста бошад, ба монанди норасоии ашёи хом, талаботи маҳдуд ба маҳсулоти тайер, мушкилоти таъминоти барқ ё таҷҳизоти кӯҳна. Сарфи назар аз мушкилоти мавҷуда, потенсиали назаррас барои афзоиши истеҳсоли ришта аён аст. Дар сурати ҳалли мушкилоти таъминоти ашёи хом, навсозии таҷҳизот ва васеъ кардани бозорҳои фурӯш, ҳаҷми истеҳсол ва содироти маҳсулоти бофандагиро ба таври назаррас зиёд кардан мумкин аст.

Истеҳсоли маҳсулот 100,3 ҳазор тоннаро ташкил дод, ки ба 27,6% иқтидори истеҳсолӣ ва 21,4% пахтаи коркардшуда мувофиқат мекунад.[78]

Тибқи пешгӯиҳо, то соли 2040 истеҳсоли риштаи пахта нисбат ба соли 2021 7,3 маротиба афзоиш ёфта, ба 158 ҳазор тонна мерасад. Чунин афзоиши

[78] Маводи Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумхурии Тоҷикистон

назаррас ба нақша таъмин карда, аз ҳисоби беҳсозии равандҳои истеҳсолӣ ва васеъ намудани бозорҳои фурӯш (ҷадвали 3.4.) иборат аст.

Ҷадвали 3.4. - Дурнамои истеҳсоли нахи пахта ва ришта дар Тоҷикистон то 2040, ҳазор тн., %, б.ф.

Нишондиҳаддаҳо	2015	2020	2021	2040, дурнамо	2040 /2015, бо %, б.ф.
Нахи пахта, ҳазор тонна	98,4	101,6	100,3	165,0	1,7 маротиба
Риштаи пахта, ҳазор тонна	4,9	17,9	21,5	158,0	32 маротиба
Коркард дар кишвар %	5,0	17,6	21,4	100,0	+ 95,0 б.ф.

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф мувофиқи Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷмуаи оморӣ. Агентии омор. 2022. С.58; info@businesstat.ru

Таҳлили ҷадвали 3.4. нишон медиҳад, ки то соли 2040 истеҳсоли ришта барои ҳар як нафар аҳолӣ дар кишвар 14,2 кг/нафарро ташкил медиҳад. Аз рӯи ин нишондиҳанда Тоҷикистон дар ҷаҳон (баъди Ӯзбекистон, Покистон ва Туркия) ҷои чорумро ишғол мекунад, аз Малайзия ва Ҳиндустон, ки саноати сабук дар онҳо инкишоф ёфтааст, Тоҷикистон пешсаф аст.

Бо вуҷуди рақобати зиёд аз ҷониби бузургҷуссаҳои саноатӣ, аз қабили Ҳиндустон ва Малайзия, Тоҷикистон дар истеҳсоли ришта натиҷаҳои назаррас нишон медиҳад. Таъсиси кластерҳои бофандагӣ-дӯзандагӣ ба кишвар имкон медиҳад, ки на танҳо мавқеи худро дар бозори ҷаҳонӣ мустаҳкам кунад, балки яке аз истеҳсолкунандагони пешбари маҳсулоти баландсифати бофандагӣ гардад. Илова бар ин, рушди кластерҳои бофандагӣ-дӯзандагӣ ба афзоиши шуғли аҳолӣ ва баланд бардоштани сатҳи тахассуси кадрҳои маҳаллӣ мусоидат мекунад. Ҳамгироиии технологияҳои инноватсионӣ ба истеҳсолот ва ҷалби фаъоли сармоягузорӣ барои рушди устувори соҳа замина фароҳам меорад.

Муаллиф муайян кардааст, ки бартарии ташкили агрокластерҳо дар он аст, ки онҳо ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти саноатиро дар сохтори ММД зиёд намуда, ҳиссаи соҳаро дар истеҳсолӣ арзиши иловашудаи низ баланд мекунад. Бо назардошти ин дар ҷумҳурӣ ҷараёни ташаккули се агрокластери пахта - бофандагие, ки коркарди пиллаи абрешимро дар бар

мегиранд, ба нақша гирифта шудааст: КПБ-и Душанбе, КПБ-и Хуҷанд ва КПБ-и Бохтар. Илова бар ин, дар 3-5 соли оянда ба нақша гирифта шудааст, ки ташаккули 3 агрокластери пахтакории иловагӣ дар минтақаҳои Турсунзода, Кӯлоб ва Данғара корҳо шурӯъ мегардад.Бо назардошти ин, дар ояндаи миёнамуҳлат то соли 2030 пешбини шудааст, ки 6 адад кластерҳои нассоҷӣ-дӯзандагӣ дар Тоҷикистон ташкил шавад. (Чадвали 3.5.).

Чадвали 3.5. - Оянддабинии ташаккули кластерњои нассоҷӣ-дӯзандагӣ ва нишодихандахои рушти онхо дар минтакахои Точикистон дар давраи то соли 2030

Нишондињандањо	Кластерҳои нассоҷӣ-дӯзандагӣ дар ноҳияҳои						
Макони ташаккул	**Кӯлоб**	**Ќубодиён**	**Љ. Балхї**	**Душанбе**	**Конибодом**	**Зафаробод**	**Ҳамагӣ**
Минтаќањои вобасташуда	Кўлоб, ФархорЊамадонї, Восеъ	Ќубодиён, ШањритусН. Хисрав	Љ. алхї, Љайњун, Дўстї	Шањринав, Њисор, Турсунзода, Вањдат, Рўдакї	Конибодом Ашт, Б. Ѓафуров	Зафаробод, Спитамен, Љ.Расулов	
Масоҳати замини кишти пубадона, га	26100	16178	31546	3076	19749	26294	**122943**
Иќтидори солонаи корхонаи пахтатозакунї,њаз. тн. нахи пахта	31,9	19,8	38,6	2,7	24,1	32,1	**149,2**
Иќтидори солонаи корхонаи ресандагї, (њаз. тн ресмон	27,1	16,8	32,8	2,3	20,4	27,2	**126,6**
Иќтидори солонаи матои пахтаги, млн м^2	135,5	84	164	11,5	102	136	**633**
Маблаѓисармоягузорӣ,млн доллари ИМА	167	163,5	165,9	70,4	163,5	153	**883,3**
Њосилнокии пахта аз њар гектар сентнер	35	35	35	35	35	35	**35**
Љамъоварии солонаи пахта, њаз. тн	91,3	56,6	110,4	10,8	69,1	92	**430,2**
Шумораи љойњои корӣ, адад	25304	27624	26953	1553	27624	26342	**135400**

Сарчашма: Тахияи муаллиф дар асоси маводҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аз таҳлили ҷадвали 3.5. бармеояд, ки бунёди 6 кластерҳои нассоҷӣ-дӯзандагӣ боиси ташкили 135 400 адад ҷойҳои нави корӣ, афзоиши ҳаҷми истеҳсоли риштаи баландсифат то 126,6 ҳазор тонна, аз ин ҳисоб истеҳсоли матоҳои рақобатпазир то андозаи 633 млн. м2 ва маҳсулоти тайёри дӯзандагӣ таъмин карда мешавад.

Дар заминаи таҳқиқоти мо ноҳияҳои эҳтимолиро барои ташкил ва инкишофи кластерҳои нассоҷӣ-дӯзандагӣ муайян кардан лозим аст. Барои ин коэффитсиентҳои мутобиқгардонӣ ва истеҳсоли сарикасиро дар асоси истеҳсоли пахта дар минтақаҳои ҷумҳурӣ аз нуқтаи назари ноҳияҳо ҳисоб мекунем.

Дар *вилояти Хатлон* шаҳрҳо ва ноҳияҳои бештар ояндадор барои ташкил ва инкишофи кластерҳои нассоҷӣ-дӯзандагӣ муайян гардиданд: шаҳри Левакант (1,3); Н.Хусрав (2,4); Кушониён (2,1); Вахш (2,0); Восеъ (1,4); Хуросон (1,7); Данғара (1,0); Дӯстӣ (2,4); Қубодиён (1,7); Ҷ.Балхӣ (1,9); Ҷайҳун (1,7); Ҳамадонӣ (1,7); Фархор (2,1); Панҷ (2,0); Ҷомӣ (2,1); Шаҳритус (1,7) ва Ёвон (2,1).

Коэффитсиентҳои миёнаи мутобиқгардонӣ ва истеҳсоли сарикасӣ дар вилояти Суғд аз ҳама бештар дар ноҳияҳои зерин мушоҳида шуд: Зафаробод (2.37) ва Мастчоҳ (5.85).

Дар ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ коэффитсиентҳои мутобиқгардонӣ ва истеҳсоли сарикасӣ дар ҳамаи шаҳрҳо ва ноҳияҳои пахтакор хеле паст аст: Рӯдакӣ (0,1); Ваҳдат (0,1); Турсунзода (0,4); Ҳисор (0,6); Шаҳринав (0,2). Аз ин рӯ, ташкил ва инкишофи кластерҳои нассоҷӣ-дӯзандагӣ дар шаҳри Душанбе ба мақсад мувофиқ аст.

Яъне, ҳисобҳои мо ба ноҳияҳои интихобшудаи ташкил ва инкишофи кластерҳои нассоҷӣ-дӯзандагӣ дар Тоҷикистон пурра мутобиқанд. Бинобар ин, ташкил ва инкишофи кластерҳои нассоҷӣ-дӯзандагиро дар ноҳияи Мастчоҳи вилояти Суғд, инчунин дар ноҳияҳои Данғара ва Ёвони вилояти Хатлон ба дурнамо дохил кардан лозим аст.

Яке аз роххои баланд бардоштани ќобилияти раќобати корхонаю соњањои саноати ташкил намудани корхонањои муштарак мебошад. Дар ин росто, фаъолияти корхонаи муштараки Тоҷикистону Чин «Ҷунтай Данғара Син Силу Текстил» бо як давраи пурраи коркарди нахи пахта то маҳсулоти

дӯзандагии тайёр, ки маҳсулоти он на танҳо дар дохили кишвар, балки дар хориҷи кишвар ҳам рақобатпазири худро собит кардааст.

Ин таҷриба дар татбиқи барномаи нави таъсис ва рушди кластерҳо дар Тоҷикистон бо мисоли кластер дар МОИ "Кӯлоб" истифода мешавад. Дар он таъсиси кластер бо як давраи пурраи коркарди нахи пахта то маҳсулоти дӯзандагии тайёр бо ширкати Россия "БТК-Групп"пешбинӣ шудааст.

"... Бо мусоидат ва даъвати Вазорат, намояндагии Ширкати "БТК-Групп"-и Федератсияи Россия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шуда, фаъолият дорад. Чи тавре, ки таҷриба нишон медиҳад, пеш аз ҷудо намудани маблағи сармоягузорӣ ба ин ё он соҳа бехатарии таъмини ашёи хом муҳим арзёбӣ ҳисобида мешавад. Ширкати мазкур барои таъмин намудани маҷмааи нассоҷии сохтмонаш пешбинишуда дар шаҳри Кӯлоб бо маблағгузории зиёда аз 250 млн доллари ИМА дар ин васила бо ашёи хоми пахта дар мадди аввал ҷудо намудани 10 ҳазор гектар қитъаи замин ва баъдан то 20 ҳазор гектар расонидани майдони кишти пахтаро дархост намудааст. Масъалаи људо намудани ќитъаи замин барои кишти пунбадона ба Ширкати болозикр то ба њол њалли худро наёфта, эњтимолияти даст кашидан аз иќдомњои пешакарда љой дорад.

Дар робита ба ин, бо маќсади кишти пунбадона дар мавсими киштукори солњои оянда ва таъмини маљмааи нассољии бо сикли коркарди пурраи пахта таъсисёбанда бо ашёи хом дар мадди аввал њаллу фасл намудани масъалањои марбут ба људо намудани ќитъаи замини дахлдор ба Ширкати "БТК-Групп" мувофиќи маќсад мебошад. Қайд кардан зарур аст, ки Ширкати болозикр дар Минтақаи озоди иқтисодии Кӯлоб маҷмааи нассоҷиро бо иқтидори солонаи 43 ҳазор тонна ресмони пахтагин бо назардошти коркарди пурраи он ба роҳ монда мешавад, ки дар натиҷа зиёда аз 2000 нафар бо ҷойи корӣ доимӣ таъмин мегарданд.

Новобаста ба ин, Ширкат дар ноҳияи Спитамен аз кишти замини пахта то истеҳсоли ресмони пахтагин корҳои азнавтаҷҳизонидани дастгоҳу

таҷҳизоти корхонаҳои коркарди пахта ва нахи пахтаро ба роҳ мондааст. Илова бар ин, дар заминаи корхонаи коркарди нахи пахтаи ноҳияи Ёвон бо роҳи ҳамкории истеҳсолӣ ба роҳ монда, қисмҳои эҳтиётии зарурии таҷҳизоти ресандагии корхонаи ҶДММ "Хима Текстил" иваз намудааст".[79]

Дар умум, ташаккули кластерҳои саноатӣ ҳамчун воситаи баландбардории рақобатпазирӣ ва рушди инноватсионии корхонаҳои соҳаи саноати коркард дар давраи миёна ва дарозмуддат баромад мекунад.

Хулосаи Боби 3.

1. Роҳҳои асосии таъмини рақобатпазирии корҳонаҳои саноатии коркард дар Тоҷикистон ба давраи миёна ва дарозмуддат инҳо дар бар мегиранд: таҳия барномаҳои комплексии рушд, ки ба соҳибкории истеҳсолӣ равнна мебошад; таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркард бо дастраси ба маблағгузорӣ; тақвияти механизмҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ, рушди нфрасохтори институтсионалӣ, мукаммалшавии асосҳои институтсионалии дастгирӣ ва рушди корхонаҳои саноатӣ, таъмини робитаи илм ва истеҳсолот, навсозии инфрасохтори инноватсионї (технопаркњо, техно¬полисњо), бунёди инфрасохторе, ки барои пайдо шудани стартапњо мусоидат мекунад равана мебошад.

2. Барои таъмини рақобатпазирии фаъолияти корхонаҳои саноати коркард дастгирии иқтидори илмӣ ва тақвияти таъсиррасонии он ба рушди иқтисодии дар асоси модели таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати дар асоси механизми шарикии давлат ва бахши хусусӣ, ки аз тарафи муаллифи рисола пешкаш шудааст, муфид аст.

3. Ҳамкории мутақобилаи ниҳодҳои давлатӣ ва корхонаҳои саноатӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ дар заминаи мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркарди, ҳамчун унсури муҳимтарини низоми муносибатҳои иқтисодӣ баромад карда, ки нақшаи таъмини он ва механизми ҳамкории мутақобилаи ниҳодҳои

---

[79] Маводҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон.

ҳокимияти давлатӣ ва корхонаҳои саноатӣ аз тарафи муаллифи рисола пешкаш шудааст барои татбиқ дар амалия.

4. Ташаккули кластерҳои саноатӣ дар ш. Кӯлоб, н.Ќубодиён, н., Љ. Балхї, ш. Душанбе, ш. Конибодом ва н. Зафаробод ҳамчун воситаи баландбардории рақобатпазирӣ ва рушди инноватсионии корхонаҳои соҳаи саноати коркард дар давраи миёна ва дарозмуддат баромад мекунад, бо бо афзудани нишондиҳандаҳои зерин:

- масоҳати замини кишти пубадона– 122943(га)
- иќтидори корхонаи ресандагї - 126,6 њаз. тн ресмон
- ҷамъоварии солонаи пахта - 430,2 њаз. тн
- шумораи љойњои корї - 135400 нафар аръеби мегардад.

5. Яке аз роххои баланд бардоштани кобилияти ракобати корхонаю сохахои саноати ин ташкил намудани корхонахои муштарак мебошад.

ХУЛОСАҲО ВА ПЕШНИҲОДҲО

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур имконият дод, ки чунин хулосаҳои назариявӣ- методологии пешкаш карда шавад:

1. Рушди истеҳсолоти саноатӣ дар баробари афзоиши рақобат ба ташаккули асосҳои назариявӣ ва методологи ва низоми мантиқии пайвастаи консепсияҳои илмӣ оиди рақобат, ҳамчун муқарраротҳои бунёдӣ оид ба моҳияти рақобатпазирии корхонаҳо асос гузошт. Ҳамчун асосҳои назариявӣ дар самти рақобат ва рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ асарҳои классикон

А. Смит, Д. Рикардо, А. Маршалл, Д.М. Кейнс, Й. Шумпетер қайд кардан зарур аст. [1- М; 3-М]

2. Тадқиқотҳои бунедии классикон бо назардошти пайдо гаштани омилҳои нав ва тағиротҳо дар иқтисодиети ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва миллӣ, ки ба раванди рақобатпазири таъсир мерасонанд, боиси дар охири асри 20 ва аввали асри 21 пайдо гаштани таҳқиқотҳои муосир дар мавзуи рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ва консепсияҳои нав, гуногун ва бисёрҷанба, ки аз тарафи олимони хориҷӣ пешкаш карда шудаанд:

- стратегияҳои рақобатпазирии Портер М);
- моделҳои ба манбаъҳо асосёфтаи (RBV) Барни Ҷ;
- тақвияти қобилиятҳои динамикии Тенсе, Пизано, Шуен;
- истифодаи инноватсияҳо Шумпетер Ҷ.;
- консепсияи “Lean”-и Вомак ва дигарон;
- консепсияи маҳдудиятҳои Голдратт;
- консепсияи рақобатпазирии байналмилалӣ ва ҷаҳонишавии Кругман;
- консепсияи кластерҳои Портер;
- консепсияи рақамикунӣ ва автоматизатсияи Бриньолфсон, Макафи;
- консеисияи Industry 4.0и Кагерманн ва ғайра. [1- М; 2-М]

3. Аз тарафи муаллифи рисола мафхуми “ рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ҳамчун “маҷмӯи имкониятҳо ва афзалиятҳо дар истеҳсол ва фурӯши маҳсулоте, ки асоси рушди устувори дарозмуддат мебошад” ва мавҳуми “механизми ташкилӣ-иқтисодӣ” ҳамчун “маҷмӯи усулҳо, воситаҳо, фишангҳо ва шаклҳои ташкилӣ-иқтисодӣ, ки бо истифодаи онҳо корхонаи саноатӣ сатҳи рақобатпазирии худро баланд мебардорад” пешкаш шудааст. Барои таъмини раванди таҳлил ва арзёбии рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ маҷмуи нишондиҳандаҳо барои истифода пешниход гардидаанд, ки ба якчанд гурухи асосӣ таксим карда шудаанд. [1- М; 3-М]

4. Таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир, ки ба таври динамикӣ, ё ки тағйирёбии шароитҳо ва омилҳои таъсирасон, бояд равиши системавӣ истифода кард. Шароите, ки ба

рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ таъсир мерасонанд, ба се гуруҳ , инчунин ҷаҳонӣ, соҳавӣ ва дохилии корхона тақсим мешаванд. Омилҳое, ки ба рақобатпазирии корхонаҳо таъсир мерасонанд, ба ду гурӯҳ — омилҳои дохилӣ ва берунӣ тақсим мешаванд. Омилҳои берунӣ, ки аз муҳити беруна ба корхона таъсир мерасонанд ва аз ҷониби он танзим карда намешаванд. Омилҳои дохилӣ, ки ба фаъолияти дохилии корхона ва самаранокии идоракунӣ вобаста буда, имконияти аз ҷониби худи корхона назорати он ҷой дорад.Принсипҳои таъмини ракробатпазирии корхонаҳо чунин мебошанд мутобиқшавӣ ва тағйирпазирӣ, сифат ва мизоҷпарастӣ, истифодаи самараноки захираҳо, навовариҳо ва рушди пайваста, ки бояд онҳоро риоя карда шаванд. [1- М; 3-М]

5. Аз тарафи муалифи рисола механизми комплексии баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаи саноатӣ бо тамоми ҷанбаҳояш барои татбиқшавӣ дар корхонаҳои бузург ва миена коркард ва пешниҳод гардид. Барои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои хурд ва соҳибкоронӣ инфироди раванди истеҳсолӣ бояд ба назардошти маҳдудияти иқтидори заҳиравии онҳо, алалхусус молиявӣ ва кадрӣ, хукумати миллӣ ва минтақаҳо тадбирҳои иловаги барои ташаккули инфрасохтори истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ барои расонидани кумак барои баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо таъмин намоянд. Аз тарафи муаллифи рисола консепсия ва алгоритми таҳия ва амалисозии стратегияи рушди корхонаи саноатӣ бо хадафи таъмини рақобатпазирии онҳо бо истифода аз механизми ташкилӣ-иқтисодӣ пешкаш карда шуд, бо дар назардошти марҳилаҳо ва истифодаи усулҳои гуногун. [3-М; 4-М]

6. Соҳати саноат Ҷумҳурии Тоҷикистон як бахши бузурги иқтисодиети миллӣ ҷумҳурӣ мебошад, ки дар баробари истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва техникӣ барои дигар соҳаҳо дар асоси коркарди ашёи хоми маҳаллӣ, низ истеҳсоли молҳои истеъмолиро барои таъмини бозорҳои доҳилӣ ва таъмини аҳолӣ роҳандозӣ менамояд. [3- М;5-М]

7. Динамикаи нишондиҳандаҳои асосии рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин аст:

- дар соли 2022 ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ (бо нархҳои муқоисавӣ) 43,0 млрд. сомониро ташкил дод, ки ин 2,2 маротиба нисбат ба соли 2016 зиёдтар аст;

- дар соли 2022 миқдори миёнаи солонаи қувваи кории саноатию истеҳсолии корхонаҳо 86,3 ҳазор нафарро ташкил дод, яъне 6,7% нисбат ба соли 2016 афзоиш ёфт;

- афзоиши ҳосилнокии меҳнат дар саноат соли 2022 нисбат ба соли 2016 205,2% ташкил дод, ки яке аз нишондиҳандаҳои афзудани рақобатпазирии соҳаи саноат мебошад.[5- М; 8-М]

8. Дар давраи 2016-2022 суръати рушди саноати истихроҷ нисбат ба суръати рушди саноати коркард баландтар аст. Ин равандро ҳамчун манфӣ арзъебӣ кардан мумкин бо назардошти ақибмондани сурати рушди соҳаҳои саноати коркард аз саноати истихроҷӣ, ки ба афзудани ҳиссаи саноати истихроҷӣ нисбат ба саноати коркард оварда, боиси назардошти нигоҳ доштанӣ вобастагии иқтисодиети миллии Тоҷикистон аз майли ашеии он, ки дорои иқтидори пасти истеҳсолӣ арзиши иловагӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ ва ғайра, ки барои амалишавии ҳадафҳои миллӣ хатарҳои иловагиро ташаккул медиҳад. [1- М; 10-М]

9. Дар давраи 2016-2022 бо назардошти рушди корхонаҳои саноати коркард масъалаи таъмини рақобатпазирии онҳо то ҳол ба талаботи муосир пурра ҷавобгуй намебошад ва қабули татбирҳои иловагиро талаб мекунад. Дар Тоҷикистон ҳанӯз шароитҳои муфид барои баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои саноатии коркад аз иқтидори механизми ташкилӣ-иқтисодӣ истифода намебаранд, ки ба ҳавасмандии пасти рушди самараноки онҳо аз тарафи давлат ва шарикони рушд таъсир мерасонад. Падидаҳои зикршуда бештар бо ташаккул пурра наёфтани механизми ташкилӣ-иқтисодии корхонаҳои саноатии коркард ва субъектҳои берунӣ бо он

алоқаманд, ки хусусиятҳои институтсионалӣ дорад, вобастагӣ доранд. Инчунин:

- низоми миллии дастгирии давлавӣ ва ҳавасмандгардонии содирот ва ташкили муҳити рақобати озод то ҳол мукаммал нест;

- аксарияти корхонаҳои саноатии коркард, алалхусу, корхонаҳои хурду миена, ки ба содирот нигаронидашудаанд, дар ҳолати паст ва бухронии молиявӣ қарор доранд ва ин боиси он, ки иқтидорҳои истеҳсолии онҳо навсозӣ намешаванд, ҷараёни татбиқи технологияҳои инноватсионӣ суст ба роҳ монда шудааст. [5- М; 11-М]

10. Дар байни кишварҳои ИДМ ба сафи кишварҳое, ки дар давоми давраи таҳлилшаванда мавқеъҳои рейтингии худро устуворона беҳтар мегардонанд, Тоҷикистон бо 17 банд дохил мешавад. Лекин дар доираи ин рейтинг Тоҷикистон дар байни 200 кишвари ҷаҳон ҷои 133-умро ишғол мекунад. Таҳлил нишон дод, ки дар соли 2021 аз ҳаҷми умумии содироти маҳсулоти дӯзандагӣ зиёда аз 74%-ро танҳо ба 2 адад корхонахо, инчунин КМ ҶДММ «Ҷавонӣ» ва ҶДММ САТН, таъмин карданд. Аз рӯи истеҳсоли маҳсулоти ҷуроббофӣ – аз нуҳ корхона танҳо як корхона – ҶДММ «Ваҳдат-текстайл»-и шаҳри Душанбе ва маҳсулоти қолинбофӣ – аз ҳафт корхона танҳо ду корхона – ҶДММ «Қолинҳои Қайроққум»-и шаҳри Гулистон ва ҶДММ «Мавлонои Румӣ»-и ноҳияи Рӯдакӣ. Яъне, зиёда аз 75% маҳсулоти содиротшавандаро танҳо панҷ корхона аз 108 корхонаи соҳаи саноати сабук таъмин мекунад [4-М;10-М]

11. Дар давари 2016-2022 суръати рушди саноати истихроҷ нисбат ба суръати рушди саноати коркард баландтар аст. Ин равандро ҳамчун манфӣ арзъебӣ кардан мумкин бо назардошти ақибмондани сурати рушди соҳаҳои саноати коркард аз саноати истихроҷӣ, ки ба афзудани ҳиссаи саноати истихроҷӣ нисбат ба саноати коркард оварда, боиси назардошти нигоҳ доштанӣ вобастагии иқтисодиети миллии Тоҷикистон аз майли ашеии он, ки дорои иқтидори пасти истеҳсолӣ арзиши иловагӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ ва ғайра, ки барои амалишавии ҳадафҳои миллӣ хатарҳои иловагиро

ташаккул медиҳад. Дар давраи 2016-2022 бо назардошти рушди корхонаҳои саноати коркард масъалаи таъмини рақобатпазирии онҳо то ҳол ба талаботи муосир пурра ҷавобгуй намебошад ва қабули татбирҳои иловагиро талаб мекунад. [5- М;9-М]

Тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Ҳамчун роҳҳои асосии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатии коркард дар Тоҷикистон ба давраи миена ва дарозмуддат инҳо бояд роҳандозӣ кард: таҳия барномаҳои комплексии рушд, ки ба соҳибкории истеҳсолӣ равнна мебошад; таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркард бо дастраси ба маблағгузорӣ; тақвияти механизмҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ, рушди нфрасохтори институтсионалӣ; мукаммалшавии асосҳои институтсионалии дастгирӣ ва рушди корхонаҳои саноатӣ; таъмини робитаи илм ва истеҳсолот, навсозии инфрасохтори инноватсионӣ (технопаркҳо, техно¬полисҳо), бунёди инфрасохторе, ки барои пайдо шудани стартапҳо мусоидат мекунад равана мебошад [4- М;11-М]

2. Барои таъмини рақобатпазирии фаъолияти корхонаҳои саноати татбиқи дастгирии иқтидори илмӣ ва тақвияти таъсиррасонии он ба рушди иқтисодии дар асоси модели таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати дар асоси механизми шарикии давлат ва бахши хусусӣ, ки аз тарафи муаллифи рисола пешкаш шудааст, бояд роҳандозӣ гардад. [5- М;8-М]

3. Ҳамкории мутақобилаи ниҳодҳои давлатӣ ва корхонаҳои саноатӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ дар заминаи мукаммалсозии механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноати коркарди бояд ҳамчун унсури муҳимтарини низоми муносибатҳои иқтисодӣ баромад карда, ки нақшаи таъмини он ва механизми ҳамкории мутақобилаи ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ ва корхонаҳои саноатӣ аз тарафи муаллифи рисола пешкаш шудааст барои татбиқ дар амалия истифода гардад. [4- М;9-М]

4. Ташаккули кластерҳои саноатӣ дар ш. Кӯлоб, н.Қубодиён, н., Ҷ. Балхӣ, ш. Душанбе, ш. Конибодом ва н. Зафаробод ҳамчун воситаи баландбардории рақобатпазирӣ ва рушди инноватсионии корхонаҳои соҳаи

саноати коркард ва рушди минтақаҳо дар давраи миена ва дарозмуддат роҳандози шавад, бо назардошти афзудани нишондиҳандаҳои зерин:

- масоҳати замини кишти пунбадона– 122943(га)
- иқтидори корхонаи ресандагӣ - 126,6 ҳаз. тн ресмон
- ҷамъоварии солонаи пахта - 430,2 ҳаз. тн
- шумораи ҷойҳои корӣ - 135400 нафар арзёбӣ мегардад. [4- М;10-М]

5. Барои баланд бардоштани кобилияти ракобати корхонаю сохахои саноатӣ бояд ташкил намудани корхонахои муштараки саноатии самти коркард ҳавасмандгардад. Дар ин росто, фаъолияти корхонаи муштараки Тоҷикистону Чин «Ҷунтай Данғара Син Силу Текстил» бо давраи пурраи коркарди нахи пахта то маҳсулоти дӯзандагии тайёр, ки маҳсулоти он на танҳо дар дохили кишвар, балки дар хориҷи кишвар ҳам рақобатпазири худро собит кардааст, ҳмчун намуна бояд истифода гардад. [4- М;11-М]

6. Ба сифати яке аз самтҳои муҳимми дастгирии давлатии корхонаҳои саноатии коркард дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва ҷорӣ намудани шаклҳои мухталифи дастгирии самараноки фаъолияти онҳо аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ, иштироки бевоситаи онҳо дар тавсеаи инфрасохтори истеҳсолӣ, роҳандозии шарикии давлат ва бахши хусусӣ бояд арзебӣ гардад. [4- М;11-М]

РӮЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

Санадњои меъёрї-њуќуќї:

1. Барномаи дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2012, №201 [Манобеи электронӣ] // Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. − низоми дастрасӣ: www.Url: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php? showdetail= &sanadID=439

2. Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 июли соли 2014, № 1107 [Манобеи электронӣ] / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – низоми дастрасӣ: www.Url: https://mmk.tj/
3. Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 2 январи соли 2020, №1676 [Манобеи электронӣ] / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. – низоми дастрасӣ: www.Url: https://peshina. jumhuriyat .tj/ index.php?art_id=39255
4. Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 10 майи соли 2002, №46 [Манобеи электронӣ] / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷумҳурият. – низоми дастрасӣ: www.Url: https://medt.tj/ documents/ main/normativno-pravovie-akti/zakonodatelnie-akti/tj/02570-tj.pdf
5. Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 декабри соли 2022, № 1932 [Манобеи электронӣ] // Ҷумҳурият. – низоми дастрасӣ: www.Url: https://peshina.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=48022
6. Дар бораи мораторий ба санҷишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсолӣ: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 04 апрели соли 2019, № 1601 [Манобеи электронӣ]. – низоми дастрасӣ: www.Url: https:// andoz. tj/docs/zakoni
7. Законодательство в сфере экономики Республики Таджикистан. – Душанбе: «Контракт», 1999. – 98 с.
8. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2017. – 183 с.
9. Маълумоти муассисаи давлатии Фонди дастгирии соҳибкорӣ дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ:

URL: https://investcom.tj/tj/mulooti-prezidenti-umurii-toikiston-bo-soibko/87-suhanron-dar-muloot-bo-soibkoron-va-sarmojaguzoroni-vatanivu-hori.html

10. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2030 года [Электронный ресурс] . – Душанбе, 2016. − С.29-36. − Режим доступа: http://www.gst.tj/ru/nasionalnaya-strategiya-razvitiya-respubliki-tadzhikistan-na-period-do-2030-goda.html

11. О государственных прогнозах, концепциях, стратегиях и программах социально-экономического развития Республики Таджикистан: Закон Республики Таджикистан, от 8 декабря 2003 года, №53 [Элктронный ресурс] / Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. − Режим доступа: www.Url: https://medt.tj/documents/main/ normativno-pravovie-akti/zakonodatelnie-akti/ru/02514-ru.pdf

12. О государственных финансах Республики Таджикистан: Закон Республики Таджикистан, от 2 декабря 2002 года, №77 [Элктронный ресурс] / АМОРТ – Режим доступа: www.Url: https://base.spinform.ru /show_doc. fwx?rgn =5865

13. О дехканском (фермерском) хозяйстве: Закон Республики Таджикистан, от 19 мая 2009 года, № 526 [Элктронный ресурс] / Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. − Режим доступа: www.Url: https://faolex.fao .org /docs/pdf/taj111607.pdf

14. О моратории на проверки деятельности субъектов предпринимательства в сферах производства: Закон Республики Таджикистан, от 3 июля 2012 года, № 859 [Электронный ресурс]. − Режим доступа: www.Url: https://tajtrade.tj/media/859%20About.pdf

15. Об иностранных инвестициях [Текст]: Закон Республики Таджикистан. Офиц. текст. − Душанбе, 2000. − 52 с.

16. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба Маҷлиси Олӣ аз 26.12.2019 [Манобеи электронӣ]. − низоми дастрасӣ: URL: http://www.prezident.tj/node/21975

17. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22.12.2017 [Манобеи электронӣ]. − низоми дастрасӣ: URL: http://www.prezident.tj/ru/ node/ 16772

18. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] . – Душанбе, 2018. − 26 декабр. − 17 с.

19. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. − Душанбе, 2019. – низоми дастрасӣ:URL: http://www.prezident.tj /

20. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тољикистон ба Маљлиси Олии Љумњурии Тољикистон [Манобеи электронӣ]. − низоми дастрасӣ:URL: http://www.prezident.tj / node/10585 (Accessed 20 January. 2016).

21. Стратегияи миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Манобеи электронӣ]. − Душанбе, 2016. − низоми дастрасӣ: http://www.gst.tj/ru/nasionalnaya-strategiya-razvitiya-respubliki-tadzhikistan-na-period-do-2030-goda.html

Китобњо, монографияњо, ва маҷмуаҳои оморӣ

22. Абдукодиров, Х.А. Механизм совершенствования рыночной инфраструктуры [Текст] / Х.А. Абдукодиров. − Худжанд: Р. Джалил, 2012. − 96 с.

23. Абдусамадов, Г., Юсупов А. Развитие предпринимательства за рубежом [Текст] / Г. Абдусамадов, А. Юсупов. − Худжанд, 1999. − 140 с.

24. Абдусамадов, Г.С. Закономерности становления и развития рыночных отношений в Республике Таджикистан [Текст] / Г.С. Абдусамадов. − Душанбе: «Ирфон», 1995. − 184 с.

25. Абдусамадов, Г.С. Переход к рынку: социально-экономические аспекты [Текст] / Г.С. Абдусамадов. − Душанбе: «Ирфон», 1999. − 126 с.

26. Аминов, И.А. Основные вопросы налогообложения предпринимательских структур [Текст]: (монография) / И.А. Аминов, А.Х. Турсунов, Г.Б. Комарова. – Худжанд, 2013. − 123 с.

27. Армстронг, Х., Тейлор Дж. Развивающиеся структуры и проблемно-ориентированные среды [Матн] / Х. Армстронг, Дж. Тейлор; перевод с англ. В.В. Александров. − СПб.: СПИИРАН, 2007. − 347 с.

28. Ачилова, Р.Д. Развитие системы инфраструктурного обеспечения предпринимательской деятельности [Матн] / Р.Д. Ачилова. − Уфа.2009. − 134 с.

29. Бизнес и власть: теория и практика взаимодействия / науч. ред. и рук. авт. колл. А. Н. Шохин. –М.: НИУ ВШЭ, 2011. –352 с.

30. Борисов, Е.Ф. Экон. теория [Текст]: Учеб. Пособие / Е.Ф. Борисов. – 2-е изд., перераб. и доп. − М.: Юрайт, 1999. − С. 15.

31. Борисова, А.В. Большой экономический словарь [Текст] / Под ред. Борисовой А.В. − М.: Книжный мир, 2008. − С. 291.

32. Бочарова О.Н. Государственная поддержка предпринимательской деятельности [Текст]: (монография) / О.Н. Бочарова. − Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2011. − С. 23.

33. Бусыгин А. В. Предпринимательство [Текст] / А.В. Бусыгин. − М.: Дело, 2000. − С.170.

34. Варнавский, В.Г. Партнерство государства и частного сектора [Текст] / В.Г. Варнавский. − М.: Наука, 2008. –315 с.

35. Гаврилов А.И. Производственное предпринимательство и услуги в экономике региона: монография [Текст] / А.И. Гаврилов, А.Н. Куликов, П.П. Мирошкин. − Н.Новгород: НИУ РАНХиГС, 2013. − 372 с.

36. Геоэкономический подход [Текст] / А.И. Кузнецова. − 3-е. изд. − М.: КомКнига, 2013. –456 с.

37. Гэлбрейт, Дж. Экономические теории и цели общества [Текст] / Дж. Гэлбрейт. − М.: Прогресс, 1976. − 406 с.

38. 25 ключевых книг по экономике [Текст] / А. Бейтон [и др.]; пер. с фр. Ю. Ф. Пучкова, В. И. Ханиной. − Челябинск: Урал LTD, 1999. − 560 с.

39. Друкер, П. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения [Текст] / П. Друкер; пер. с англ. – М. Котельниковой. – М.: Фаир-пресс, 1982. – 288 с.

40. Друкер, П.Ф. Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы: пер. с англ. [Текст] / П.Ф. Друкер. – М.: Book Chambler International, 1992. –352 с.

41. Журавлева, Г.Л. Экономическая теория [Текст] / Г.Л. Журавлева, 2-е издание. – Улан-Удэ. ВГСТУ, 2005. – 936 с.

42. Закономерности и тенденции развития современного предпринимательства [Текст] / А.Н. Асаул [и др.]; под ред. А.Н. Асаула. – СПб.: ИПЭВ, 2008. – 280 с.

43. Иноземцев, В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия и перспективы [Текст] / В.Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2000. – 302 с.

44. Инфраструктурное обеспечение инновационного предпринимательства в экономике региона [Текст]: монография / О.Б. Главатских, О.Н. Григорьева, Е.Б. Хоменко; под общ. ред. Е.Б. Хоменко. – М. : Изд-во МГОУ, 2012. – 418 с.

45. Кейнс, Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег: избранные произведения [Текст] / пер. с англ. Дж. М. Кейнс. – М.: Экономика, 1983. – 118 с.

46. Клинова, М.В. Государство и частный капитал в поисках прагматичного взаимодействия [Текст] / М.В. Клинова. – М.: ИМЭО РАН, 2009. –122 с.

47. Комилов, С.Д. Стратегия движения к рыночной экономике [Текст] / С.Д. Комилов, Н.К, Каюмов, М. Нурмухаммедов. – Душанбе, 1998. – 148 с.

48. Комилов, С.Д., Забиров, Н.Х. Предпринимательство: вопросы развития и государственного регулирования [Текст] / С.Д. Комилов, Н.Х. Забиров. – Душанбе, 2004. – 190 с.

49. Комилов, С.Д., Файзуллоев М.К. Основы развития деятельности предприятий [Текст] / С.Д. Комилов, М.К. Файзуллоев. − Душанбе: «Ирфон», 2004. − 118 с.

50. Кузнецова, А.И. Инфраструктура: вопросы теории, методологии и прикладные аспекты современного инфраструктурного обустройства [Текст] / А.И. Кузнецова. − М., 2006. − 456 с.

51. Львов, Д. С. Экономика развития [Текст] / Д. С. Львов. − М.: Экзамен, 2002. – 512 с.

52. Миллер, А.Е. Антрепренерство [Текст] / А.Е. Миллер, С.Н. Чуканов. − Омск: Изд-во ОмГТУ, 1998. − 143 с.

53. Миллер, А.Е. Современные проблемы и методологические основы предпринимательства и интрапренерства: экономико-управленческие аспекты [Текст] / А. Е. Миллер. − Омск: Изд-во ОмГТУ, 1998. − 224 с.

54. Новосёлов, А.С. Рыночная инфраструктура региона: Проблемы формирования и развития [Текст] / А.С. Новосёлов. − Новосибирск: ЭКОР, 1996. − 288 с.

55. Носова, С.С. Экономическая теория. Курс дистанционного обучения [Текст] / С.С. Носова. − М.: Кнорус, 2008. − 256 с.

56. Омори солонаи Љумњурии Тољикистон [Матн] // Маҷмӯаи оморӣ / Агентии омори назди Президенти Љумњурии Тољикистон. − Душанбе, 2016. – С.71.

57. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (нашрияи расмӣ) // Маҷмӯаи оморӣ [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. − Душанбе, 2019. – С.265.

58. Омори солонаи[Матн] Ҷумҳурии Тоҷикистон (нашрияи расмӣ) // Маҷмӯаи оморӣ [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. − Душанбе, 2018. − С.263.

59. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (нашрияи расмӣ) // Маҷмӯаи оморӣ [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. − Душанбе, 2019. − С. 260-261.

60. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Маҷмӯаи оморӣ / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. − Душанбе, 2017. – С.259.

61. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Маҷмӯаи оморӣ / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. − Душанбе, 2012. − С.206-211.

62. Пол Розенштейн-Родан Послевоенное развитие стран третьего мира [Текст] / Пол Розенштейн-Родан. − М., 1978. − С. 19.

63. Программа государственной поддержки предпринимательства в Республике Таджикистан на 2012-2020 годы [Текст]: Утверждено постановлением Правительства Республики Таджикистана от 30 апреля 2012 года, № 201. − Душанбе, 2012. − 77 с.

64. Розенштейн-Родан, П. Послевоенное развитие стран третьего мира [Текст] / П. Розенштейн-Родан и др. − М., 1978. − С.19.

65. Сажина, М.А., Чибриков Г.Г. Экономическая теория: Учебник для вузов [Текст] / М.А. Сажина, Г.Г. Чибриков. − М.: НОРМА—ИНФРА • М, 2001. − 456 с.

66. Самуэльсон, П.Э. Экономика [Текст] / П.Э. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус. − М.: И.Д. Вильямс, 2007. − 1360 с.

67. Самуэльсон, П.Э. Экономика [Текст] / П.Э. Самуэльсон. − М.: АЛГОН, ВНИИСИ «Машиностроение», 1994. – Т.2. – 415 с.

68. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Маҷмӯаи оморӣ. − 2001. − С.58-59.

69. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Маҷмӯаи оморӣ. − 2018. − С.39-40.

70. Статистический ежегодник Республики Таджикистан [Текст] // Статис. – тический сборник. − Душанбе, АСПРТ, 2017. − С.220.

71. Статистический ежегодник Республики Таджикистан [Текст] // Статистический сборник. − Душанбе, АСПРТ, 2018. − С.223.

72. Теоретические и прикладные аспекты развития современного предпринимательство [Текст]: Монография / Под ред. М.А. Эскиндарова. – М. Издательство «Перо». − 2014. − С.203.

73. Факеров, Х.Н. Теория практика становления инфраструктуры потребительского рынка [Текст] / Х.Н. Факеров. − Душанбе: Ирфон, 2001. − 103 с.

74. Федько, В. П., Федько Н. Г. Инфраструктура товарного рынка [Текст]: учеб. пособие / В.П. Федько, Н.Г. Федько. − Ростов н/Д.: Феникс, 2000. − 512 с.

75. Хабибов, С.Х., Эшонов Д.К. Малое предпринимательство (Вопросы становления, кредитно-финансовой поддержки и развития) [Текст] / С.Х. Хабибов, Д.К. Эшонов. − Душанбе: Ирфон, 2006. − 204 с.

76. Хачатуров, Т.С. Эффективность капитальных вложений [Текст] / Т.С. Хачатуров. − М.: Наука, 1979. − 238 с.

77. Чжен, В. Рыночная инфраструктура Узбекистана [Текст] / В. Чжен, Э. Мирзахмедов. − Ташкент, 1996. − 73 с.

78. Шаропов, Ф.Р. Торговое предпринимательство и стратегия его развития в Таджикистане [Текст]: Монография / Ф.Р. Шаропов. − Душанбе: «Ирфон», 2007. –72 с.

Мақолаҳои илмӣ аз маҷаллаҳо ва маҷмуаҳо

79. Абдугаффоров, А. К вопросу оценки роли финансового рынка в развитие производственного сектора экономики Таджикистана [Текст] / А. Абдугаффоров // Вестник ТНУ. − 2013. − № 2/3(111). − С. 280-283.

80. Абукадыров, Х.А. Проблемы развития инфраструктуры предпринимательства в Республике Таджикистан [Текст] / Х.А. Абукадыров // Материалы научно-теоритической конференции молодых ученых. − Худжанд: Издат. «Нури маърифат». − 2002. − С.18-23.

81. Абукадыров, Х.А. Некоторые проблемы производственной инфраструктуры в трансформационной экономике РТ [Текст] / Х.А. Абукадыров // Интерн. (neasmo@gmail.com) III - международная

научная конференция молодѐжи. Переяслав-Хмельницький. − Киев. 2012. − С.30 -33.

82. Авезов, А.Х. Методология формирования стратегии устойчивого развития экономики региона [Текст] / А.Х. Авезов // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. − 2014. − №2. − С.42-74.

83. Аминджанова, М.М. Роль и значение институтов в формировании предпринимательского сектора национальной экономики Республики Таджикистан [Текст] / М.М. Аминджанова // Вестник ТНУ. Серия экономических наук. − 2015. − №2/1(157). − С.229-231.

84. Аминджанова, М.М. Теория формирование предприни-мательского сектора национальной экономики Республики Таджикистан [Текст] / М.М. Аминджанова // Вестник ТНУПБП. − 2013. − №2(54). − С.112-117.

85. Аминов, И.А. Роль и место предпринимательства в развитии человеческого потенциала [Текст] / И.А. Аминов // Развитие человеческого потенциала в экономике Таджикистана: состояние и тенденции роста: Материалы республиканского круглого стола, (26 ноября 2014 г.). − Душанбе: 2014. − С.5-17.

86. Ахтариева, Л.Г. Развитие инфраструктуры рыночных услуг в регионе [Текст] / Л.Г. Ахтариева, И.Т. Шаяхметов // Экономика и управление: научно-практический журнал. − 2012. − №3. − С.55-59.

87. Бабаджанов, Р.М., Х. Умаров Основные направления поддержки предпринимательской деятельности бедных слоев населения в Таджикистане [Текст] / Р.М. Бабаджанов, Х. Умаров // Социально-экономические проблемы развития национальной экономики: теория и практика: Тезисы докл. респуб. научно-прак. конференции, (г. Душанбе, 15-16 мая 1996 г.). − Душанбе: «ИПС», 1996. − С. 41-43.

88. Байгускаров, Ч.У. Государство и корпоративный бизнес в современной России: теоретико-практическое осмысление отношений [Текст] / Ч.У. Байгускаров // Организационно-финансовые проблемы

реформирования экономики России. Сборник научных трудов. Вып. 10. — М., 2007.

89. Байматов, А.А., Хошимов Х.Х. Инфраструктурный фактор устойчивого социально-экономического развития региона [Текст] / А.А. Байматов, Х.Х. Хошимов // Вестник ТГУПБП. – 2016. – № 2 (49). − С.40-48.

90. Бекарев, А.М. Структура и механизмы взаимодействия бизнеса и власти на примере Нижегородской области [Электронный ресурс] / А.М. Бекарев С.Ю. Бычков // Современные исследования социальных проблем. − 2012. − № 2 (10). − Режим доступа: http://www.sisp.nkras.ru.

91. Бухтиярова, Т.И., Дубынина А.В., Демьянов Д.Г. Элементы организационно-экономического механизма развития малого и среднего предпринимательства [Текст] / Т.И. Бухтиярова, А.В. Дубынина, Д.Г. Демьянов // Региональная экономика: теория и практика. − 2014. − №35.

92. Ватутина, Л. А., Филиппова М. Н., Хоменко Е. Б. Актуальные задачи формирования и совершенствования инфраструктурного обеспечения деятельности малых предприятий [Текст] / Л.А. Ватутина, М.Н., Филиппова, Е.Б. Хоменко // Вестник ИжГТУ. − 2009. − № 3(43). − С. 73–76.

93. Верников, В.А. Назначение и сущность инфраструктурного обеспечения предпринимательской деятельности [Текст] / В.А. Верников // Российское предпринимательство. –2012. –№6. − С. 38.

94. Волкова, М.А. Оценка эффективности механизма государственного управления экономикой региона в сфере поддержки малого бизнеса [Текст] / М.А. Волкова // Сибирский журнал науки и технологий. – 2009. − №2.

95. Гадайбаева, Ш.Дж. Понятие инфраструктурного обеспечения банковского предпринимательства [Текст] / Ш.Дж Гадайбаева // Современные аспекты экономики. − 2011. − №12 (172).

96. Говорин, А.А. Инфраструктура современного предприни-мательства: проблемы, теории и практики. − М.: Финстатинформ, 1999. − С. 47–91

97. Голубков Е. П. Системный анализ как методологическая основа принятия решений [Электронный ресурс] // Менеджмент в России и за рубежом. − 2003. − № 3. − Режим доступа: URL: http://www.mevriz.ru/ articles/2003/4/11 25.html (дата обращения: 21.09.2012).
98. Гродецкий, Д.В. К вопросу о сущности венчурного бизнеса и его особое место в современной экономике [Текст] / Д.В. Гродецкий // Экономические науки. − 2007. − № 9. − С. 14-16.
99. Давлатзод, У., Забиров Н.Х., Кабиров Ш.О. Принципы государственного регулирования предпринимательства в переходной экономике Таджикистана [Текст] / У. Давлатзод, Н.Х. Забиров, Ш.О. Кабиров // Человек и вода: история развития, настоящее и будущее: Материалы научно-практической конференции. − Душанбе, 2003. − С.126-135.
100. Деформализация правил взаимодействия власти и бизнеса [Текст] / М. Курбатова // Вопросы экономики. − 2005. − № 10. − С.119–125.
101. Джурабаев, Г. Особенности активизации инвестиционных процессов и развитие малого предпринимательства в регионах с избыточным трудовым ресурсом [Текст] / Г. Джурабаев // Вестник Института предпринимательства и сервиса. − 2011. − №23. − С.45-51.
102. Джурабаев, Г. Стратегия совместного развития крупных и малых предприятий, как условие эффективного применения инноваций [Текст] / Г. Джурабаев, Д.Г. Джураева, Т.С. Камолиддинов // Известия Таджикского отделения Международной академии наук высшей школы. –2015. − №6. − С.54-62.
103. Елизарова, Е.Ю. Технопарк в сфере высоких технологий [Текст] / Е.Ю. Елизарова // ЭКО. − 2008. − № 5. − С.86–109.
104. Жеребцова, Л.А. Социально-экономическое партнерство властных и предпринимательских структур [Текст] / Л.А. Жеребцова // Организационно-экономические проблемы современного предпринимательства: сборник научных трудов / НовГУ им. Ярослава Мудрого. − Великий Новгород, 2007.

105. Забиров, Н.Х. Проблемы налоговой финансово-кредитной системы предпринимательства в переходной экономике Таджикистана [Текст] / Н.Х. Забиров // Экономика и финансы. − 2004. − № 2. – С. 50-54.

106. Завьялова, Е.К. Лидерство, руководство, ролевая структура управления персоналом в организационной практике отечественных предприятий [Текст] / Е.К. Завьялова // Вестник Санкт-Петербургского университета. − 2006. − Сер. 8, Вып. 1. − С. 119–138.

107. Зигитова, И.Р. Элементы инфраструктурного обеспечения предпринимательской деятельности [Текст] / И.Р. Зигитова // Экономика и управление: Научно-практический журнал- Уфа, 2015. − № 5 (127). − С.58-64.

108. Иншаков, О.В. Инфраструктура рыночного хозяйства: системность исследования [Текст] / О.В. Иншаков, Е.Г. Русакова // Вестн. С.-Петерб. ун-та. Сер. 5. − 2008. − Вып. 2. − С.28-37.

109. Исмаилова, М.М. Мировой финансовый кризис и проблемы государственной поддержки предпринимательства [Текст] / М.М. Исмаилова // Вестник ТГУПБП. –2010. − № 4. − С.35-43.

110. Исследование Всемирного банка: Ведение бизнеса за 2014-2020 гг. [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. − режим доступа: URL: http://gtmarket.ru/news/state /2010/11/05/2720

111. Каюмов, Н.К. Глобализационные процессы и экономические проблемы Таджикистана [Текст] / Н.К. Каюмов, и др. // Экономика Таджикистана: стратегия развития. − Душанбе, 2003. − №4. − С.50-65.

112. Каюмов, Н.К. Приоритеты и меры по стимулированию экономического развития РТ в переходный период [Текст] / Н.К. Каюмов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. − Душанбе, 2001. − №3. − С.116-117.

113. Киселев, В.И. Взаимодействие власти и бизнеса: конфликтологический аспект [Текст] / В.И. Киселев // Теория и практика общественного развития. − 2013. − № 7. − С.174-178.

114. Кныш, Н.А., Верлуп Е.В. Программно-целевое управление развитием малого предпринимательства [Текст] / Н.А. Кныш, Е.В. Верлуп // ЭТАП. – 2016. – №3.

115. Кодирзода, Д.Б., Джумаев У.М. Организационно-экономический механизм развития инновационной деятельности в промышленности Республики Таджикистан [Текст] / Д.Б. Кодирзода, У.М. Джумаев // Таджикистан и современный мир: журнал. – 2019. – №1(64). – С.113-122.

116. Кодиров, Ф.А. Реинжиниринг бизнес-процессов как фактор повышения конкурентоспособности предпринимательской деятельности [Текст] / Ф.А. Кодиров // Вестник ТНУ. Серия экономических наук.– 2017. – №2/8. – С. 15-18.

117. Колоколов, В. А. Предпринимательство в условиях глобализации [Текст] / В. А. Колоколов // Фундаментальные исследования. – 2005. – № 1. – С.75-77.

118. Комарова, И.П. Особенности функционирования венчурных фондов в России [Текст] / И.П. Комарова // Век качества. – 2009. – № 3. – С. 66–67.

119. Кунин, В.А., Александрова Е.А. Анализ зарубежного опыта поддержки малого предпринимательства [Текст] / В.А. Кунин, Е.А. Александрова // Российское предпринимательство. – 2011. – №1(2) . – С.40.

120. Леонов, С.Н. Результативность взаимодействия властных и предпринимательских структур: содержание понятия и опыт количественной оценки [Текст] / С.Н. Леонов // Известия Байкальского государственного университета. – 2018 . – Т. 28 . – № 3 . – С. 481–490.

121. Ляшенко, В.И. Режимы как институты развития предпринимательства: диалектика сочетания стимулов и ограничений [Электронный ресурс] / В.И. Ляшенко // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – Вып. 34-1. – режим доступа: URL: http://ea.donntu.edu.ua:8080/ jspui /bitstream/ 123456789/13171 /1/34 _31.pdf (дата обращения: 07.09.2012).

122. Марченко, Т. И. Структурный подход к управлению развитием сферы услуг региона [Электронный ресурс]. – режим доступа: URL: http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/1515-2012-03-13-19-08-35 (дата обращения: 28.09.2012).
123. Методический инструментарий оценки эффективности реализации государственной социально-экономической политики развития регионов России [Текст] / А.А. Проворова, О.В. Губина, Е.В. Смиренникова и др. // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2015. – №3 (39). – С. 49
124. Миндели, Л., Заварухин В. Международные аспекты инновационной политики [Текст] / Л. Миндели, В. Заварухин // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 5. – С. 59.
125. Муняев, О.С. Государственная политика развития малых предприятий промышленности на мезоуровне [Текст] / О.С. Муняев, С.В. Намысов, Т.В. Чупрова // Российское предпринимательство. –2008. – № 5, Вып. 2 (111). –С. 50-54.
126. Назаров, Т.Н. Некоторые проблемы развития рыночной экономики и повышение ее эффективности [Текст] / Т.Н. Назаров // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – Душанбе, 2006. – №6. – С.42-43.
127. Низомова, Т.Д. Промышленность Таджикистана: современное состояние и перспективы развития [Текст] / Т.Д. Низомова // Вестник ТНУ. – 2008. – №1(45). – С.77-82.
128. Никитин, С. Налоговые льготы, стимулирующие предпринимательскую деятельность в развитых странах Запада [Текст] / С. Никитин // МЭиМО. –2006. – №11. – С.32.
129. Одесс, В.И. Рыночная инфраструктура [Текст] / В.И. Одесс // Риск. – 1997. – № 3-4. – С.120
130. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (нашрияи расмӣ) [Текст] // Маҷмӯаи оморӣ / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – С. 260-261.

131. Пак Санг-Чул Может ли торговля способствовать преодолению экономического кризиса? Опыт Республики Корея, Китая и Японии по формированию региональных соглашений о свободной торговле (сСт), мегаССТ (Всеобъемлющее региональное экономическое партнерство (ВРЭП) и Транстихоокеанское партнерство (ттп)) [Текст] // Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика. − 2017. − №2.
132. Половинкин, П.Д. Концептуальные основы инфраструктурного обеспечения современного предпринимательства [Текст] / П.Д. Половинкин // Организационно-экономический механизм стабилизации и повышения эффективности функционирования АПК. − Воронеж, 2001. − С.11-15.
133. Раджабов, Р.К., Ашуров К.Р. Некоторые аспекты формирования устойчивого развития предприятия [Текст] / Р.К. Раджабов, К.Р. Ашуров // Вестник Таджикского национального университета. − 2010. − №2(66). − С.94-98.
134. Раджабов, Р.К., Саидова М.Х. Развитие предпринимательской деятельности в сфере платных услуг регионов [Текст] / Р.К. Раджабов, М.Х. Саидова // Совершенствование стратегического управления корпоративными образованиями и региональная промышленная политика перехода к новой инновационной экономике: материалы Междунар. науч. практ. конф. (10 ноября 2011 г.). –Пермь, 2011. – С.135-138.
135. Раджабов, Р.К., Хабибуллоев Х.Х., Ашуров К.Р. Формирование системы обеспечения устойчивого развития предпринимательской деятельности в сфере транспортных услуг: проблемы и региональные аспекты [Текст] / Р.К. Раджабов, Х.Х. Хабибуллоев, К.Р. Ашуров.– Душанбе: Ирфон, 2011. − 204 с.
136. Райс, М. Границы безграничных предприятий [Текст] / М. Райс // Проблемы теории и практики управления. − 2007. − № 1. − С.92-97.
137. Рауфи, А. Переход к конкурентоспособному рынку [Текст] / А. Рауфи // Вестник педагогического университета. Научный журнал Таджикского

государственного педагогического университета имени С. Айни. − 2014. − № 1. − С. 147-150.

138. Рахимзода, Ш., Хасанов Р.Ф. Индустриализация и индустриально-аграрная модель развития экономики [Текст] / Ш. Рахимзода, Р.Ф. Хасанов // Таджикистан и современный мир: Журнал. − 2019. − №1(64). − С.123-143.

139. Рахимов, Р.К. Теоретические вопросы стратегии развития экономики Республики Таджикистан в переходный период [Текст] / Р.К. Рахимов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. − 2001. − № 2. − С.55-75.

140. Рахимов, Р.К. Теория и практика денежно-кредитной политики [Текст] / Р.К. Рахимов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. − 2007. − № 2. − С.12-19.

141. Ризокулов, Т.Р. Инвестиционная стратегия в активизации структурной перестройки национальной экономики Таджикистана [Текст] / Т.Р. Ризокулов // Современные проблемы науки и образования. − М.: 2014. − №5. − С.37-42.

142. Саидмуродов, Л.Х., Хаёходжаев Ф.М. Концептуальные подходы и теоретические основы государственно-частного партнерства в сфере рыночных услуг [Текст] / Л.Х. Саидмуродов, Ф.М. Хаёходжаев // Вестник ТГУПБП. − 2017. − №1. − С.16-25.

143. Самадова, З.А., Нурмахмадов М. Основные принципы и факторы регулирования продовольственного рынка в Республике Таджикистан [Текст] / З.А. Самадова, М. Нурмахмадов // Сборник научных трудов ТГУК. Душанбе. − Ирфон, 2007.

144. Саттарова, М.Р. Инфраструктура малого бизнеса: особенности и взаимодействие её элементов [Текст] / М.Р. Саттарова // Вестник ХГУ. – 2015. − С. 42.

145. Сиземов, И.Г. Совершенствование инфраструктуры финансовой поддержки малого бизнеса в регионе / И.Г. Сиземов // Региональная экономика: теория и практика. − 2006. − № 9. − С. 32–36.

146. Сиземов, И.Г. Совершенствование инфраструктуры финансовой поддержки малого бизнеса в регионе [Текст] / И.Г. Сиземов // Региональная экономика: теория и практика. − 2006. − № 9. − С. 32–36.
147. Хаёходжаев, Ф.М. Проблемы и перспективы привлечения иностранных инвестиций в открытую экономику Республики Таджикистан [Текст] / Ф.М. Хаёходжаев. − Душанбе, 2011. − С.35-36.
148. Ходжаев, П.Д. Экономико-математическое моделирование управление развитием инфраструктуры рынка услуг пассажирского транспорта [Текст] / П.Д. Ходжаев, З.С. Ниязов // Вестник ТНУ. – 2018. − №4. − С. 101-105.
149. Шаропов, Ф.Р. Методологические аспекты анализа социально-экономической эффективности предприятий сферы услуг [Текст] / Ф.Р. Шаропов // Эффективность сферы товарного обращения и труда: сборник научных статей III Писаренковских чтений. − Гомель: учреждение образования «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации», 2017. − С. 175-180.
150. Шаститко, А., Афонцев С. Структурные альтернативы социально-экономического развития зарубежных стран [Текст] / А. Шаститко, С. Афонцев // Вопросы экономики. –2008. − № 1. − С.78.
151. Юденко, М.Н. Институциональная инфраструктура предпринимательства: понятие, особенности и функции [Текст] / М.Н. Юденко // Экономика строительства. − 2010. − № 1. − С. 36-39.
152. Яковлев, А.А. Бизнес-ассоциации и их роль в процессах модернизации в России [Текст] / А.А. Яковлев, А.Ю. Зудин, В.В. Голикова // Общественные науки и современность . − 2011 . − № 3 . − С. 26-35.

Диссертатсияҳо ва автирефератҳо

153. Баева, Н.Х. Формирование рыночной инфраструктуры в агропромышленном комплексе Республики Таджикистан [Текст]: Автореф. дис. … канд. экон. наук: 08.00.05 - “Экономика и управление народным хозяйством” / Н.Х. Баева. − Душанбе, 2000. − 20 с.

154. Безносиков, В.И. Формирование и развитие системы инфраструктурного обеспечения предпринимательской деятельности в условиях оперативного управления маркетингом [Текст]: Дис. … канд. экон. наук. − М., 2006. − 151 с.
155. Васильева, Т.А. Формирование и развитие системы инфраструктурного обеспечения деятельности предпринимательских структур [Текст]: Дис. … канд. экон. наук. − СПб, 2008. − 186 с.
156. Далисова, Н.А. Состояние и развитие социальной и производственной инфраструктуры региона [Текст]: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. − М.: Московская сельскохозяйственная академия им. К.А. Тимирязева, 2007. − 25 с.
157. Деликов, Т.Г. Формирование и развитие системы инфраструктурного обеспечения предпринимательской деятельности: На материалах Республики Калмыкия [Текст]: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Т.Г. Деликов. − Элиста, 2005. − 190 с.
158. Забиров, Н.Х. Развитие предпринимательства и его регулирование в условиях переходной экономики Республики Таджикистан [Текст]: Дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Н.Х. Забиров. − Душанбе, 2004. − 188 с.
159. Загорская, А.Г. Развитие производственной инфраструктуры предприятий химической промышленности [Текст]: Автореф. дис. … канд. экон. наук / А.Г. Загорская, Саратов: Саратовский государственный социально-экономический университет, 2005. − 25 с.
160. Каюмов, А. Развитие совместного предпринимательства в Республики Таджикистан (на примере Согдийской области) [Текст]: Дис. … канд. экон. наук: 08.00.05 / Н.К. Каюмов. − Худжанд, 2007. − 166 с.
161. Кобилов, Д.М. Механизмы регулирования и государственной поддержки предпринимательства в Республике Таджикистан: Дис. … канд. экон. наук: 08.00.05 / Д.М. Кобилов. − Худжанд, 2011. − 166 с.

162. Рославцева, Е.А. Организация взаимодействия властных и предпринимательских структур [Текст]: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Е.А. Рославцева. − Донецк, 2016. − 271 с.

163. Русскова, Е.Г. Методология системного исследования инфраструктуры рыночной экономики [Текст]: Дис. ... д-ра экон. наук / Е.Г. Русскова. − Волгогр. гос. ун-т. − Волгоград, 2007. − 353 с.

164. Султонов, З.С. Организационно-экономические аспекты инфраструктурного обеспечения малого предпринимательства в Республике Таджикистан [Текст]: Дис. ... канд. экон. наук. / З.С. Султонов ТГУК, Душанбе, 2018.

165. Суслова, Ю.Ю. Рыночная инфраструктура: теория, методология, проблемы развития (воспроизводственный аспект) [Текст]: Дис. … д-ра экон. наук / Ю.Ю. Суслова. − Красноярск, 2009. − 392 с.

166. Сухова, С.А. Инфраструктурное обеспечение предпринима-тельской деятельности в современной экономике [Текст]: Дис. … канд. экон. наук / С.А. Сухова. − Тамбов, 2008. − 166 с.

167. Хакимов, А.Х. Институциональные факторы развития предпринимательского сектора экономики в условиях рыночной трансформации [Текст]: Дис. … канд. экон. наук / А.Х. Хакимов. − Казань, 2010. − 175 с.

Адабиёт ба забони ҳориҷӣ

168. Bergluff, E., Bolton P. The great divide and beyond: financial architecture in transition [Text] / E. Bergluff, P. Bolton // Transition newsletter. − 2013. − №. 13. − P.6.

169. Bradley, K., Gelb A. The replication and sustamability of the Mon-dragon experiment [Text] / K. Bradley, A. Gelb // British Journal of Industrial Relations . − 1982 . − Vol. 20, Issue 1. − P.20-33.

170. Brusco, S. The Ermlian model: productive decentralisation and social integration [Text] / S. Brusco // Cambridge Journal of Economics. − 1982 . − № 6. − P.167-184.

171. Burkett, B., Bateman M. The operation of profit-maximising firms in a labourrnanaged economy: Capitalists in llyna? [Text] / B. Burkett, M. Bateman // Economic Analysis and Worker's Management. – 1990. – № 24. – P. 4.
172. Financial services Act 2012 [Text] . – First published in 2012. Reprinted in 2012. London, 2013 . – 289 p.
173. Foote-Whyte, W., Foote-Whyte, K. Making Mondragon - The Growth and Dynamics of the Worker Co-operative Complex [Text] / W. Foote-Whyte, K. Foote-Whyte . – Ithaca: ILR Press, 1988. – 317 p.
174. Garmise, S., Grote R. Economic performance and social embedded-ness: Emilia-Romagna in an inter-regional perspective [Text] / S. Garmise, R. Grote // in Leonardi and Nanetti eds . – op.cit . – 1990.
175. Hirschman, A.O. The Strategy of economic development [Text] / A.O. Hirschman. – New Haven: Yale University Press, 1958. – 217 p.
176. Infrastructure fundraising and deals first 1Q 2014 [Electronic resource] // Preqin. — Access mode: URL: https://www.preqin.com/docs/reports/Q1-2015-Infrastructure-Factsheet.pdf (дата обращения: 15.08.2015).
177. Infrastructure in transition. Transition Report. European bank for reconstruction and development [Text]. – London: Oxford University press, 2015. – 123 p.
178. Infrastructure Investment Policy Blueprint 2014 [Electronic resource] // World Economic Forum. – 2014. – Access mode: URL: http://www3. weforum.org/docs/WEF_II_InfrastructureInvestmentPolicyBlueprint_Report_2014 .pdf (дата обращения: 27.08.2015).
179. Jochimsen, R. Theorie der Infrastruktur: Grundlagen der marktwirtschaftlichen Entwicklung [Text] / R. Jochimsen. – Tubingen, 1966. – 253 s.
180. Johnson, A., Foote-Whyte, F. The Mondragon System of Worker Production Cooperatives [Text] / A. Johnson, F. Foote-Whyte // Journal article. Industrial and Labour Relations Review. – 1977. – Vol. 31, No.1. – P.18-30.

181. Keeble, D. New firm and regional economic development: Experience and impacts in the 1980s [Text] / D. Keeble // Cambridge Regional Review. − 1990. − №1. − P.19-38.

182. Keeble, D., Wever, E. New Firms and Regional Development in Europe [Text] / D. Keeble, E. Wever. − London: Croom Helm, 1986. –322 p.

183. Lazerson, M. Organizational growth of small firms: An outcome of markets and hierarchies? [Text] / M. Lazerson // American Sociological Review. − 1998. − № 53. − P.3.

184. Leonardi, R., Nanetti, R. The Regions and European Integration: The Case of Emilia-Romagna [Text] / R. Leonardi, R.Nanetti eds . − London: Pinter, 1990.

185. Parasuraman, A., Zeithaml V., Berry L. Servqual: a multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality [Text] / A. Parasuraman, V. Zeithaml, L. Berry // Journal of Retailing. − 1988. − Vol. 64, No. 1. − P.12-40.

186. Pyke, F. Industrial Development through Small Firm Cooperation: Theory and Practice [Text] / F. Pyke. − Geneva: ILO, 1992. − 63 p.

187. Sabel, C. Studied trust: Building new forms of cooperation in a volatile economy [Text] / C. Sabel // Human Relations. − 1993. –Vol. 46. − №9. − P.1133-1170.

188. SBA, Frequently Asked Questions, Advocacy: the voice of small business in government [Electronic resource]. − Access mode: http://www.sba.gov/advo/stats/sbfaq.pdf.

189. Theorie und Praxis der infrastruktur Politik [Text] / R. Jochimsen, U. Simonis. –Verlag von Duncker und Humboldt; Berlin, 1970. − 735 p.

190. UNIDO [Electronic resource]. − Access mode: http://www.unido.org.

191. Worker-Owners: The Mondragon Achievement, Anglo-German Foundation [Text] / A. Campbell, C. Keen, G, Norman, R. Oakeshott. − London, 1977.

192. Works, alliances and partnerships in the innovation process [Text] / Ed. by S. de la Mothe, A. Link. − Boston, 2008. − 312 p.

193. World Development Report [Text]. − Washington: Oxford University press, 2011-2012. – 268 p.

Сомонаҳои интернетӣ

194. http//www. McKinsey Global Institute.com
195. http://tpp.tj/2017/10/13/sharif-said-tadzhikistanu-nuzhno-bolshe-proizvodstvennogo-predprinimatelstva/
196. http://www.fdstj.org/
197. http://www.giac.ru
198. http://www.giac.ru Organization for SME and Regional Innovation of Japan. [Электронный ресурс]. − Режим доступа: http://www.smrj.go.jp.
199. http://www.giac.ru Organization for SME and Regional Innovation of Japan. [Электронный ресурс]. − Режим доступа: http://www.smrj.go.jp.
200. http://www.icor.com.
201. http://www.minfin.tj.
202. http://www.mmk.tj.
203. http://www.nbt.tj.
204. http://www.stat.tj.
205. https://investcom.tj/
206. https://www.dialog.tj/news/emomali-rakhmon-ne-skryvajte-dokhody-ot-nalogovykh-sluzhb
207. https://www.innovation.tj/documents/menu/tj/perechent.pdf__

ФЕҲРИСТИ МАҚОЛАҲОИ ДОИР БА МАВЗУИ ТАҲҚИҚОТ НАШРШУДА

А) мақолаҳо дар нашрияҳои тақризшаванда:

[1–М]. Нуриддинзода А.Н. Таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир: ҷанбаҳои назариявӣ [Матн]/ А.Н Нуриддинзода.,Б.М Шарифзода.//«Экономика Таджикистана», Душанбе, 2023. № 3. С. 72-78. ISSN: 2310-3957

[2–М]. Нуриддинзода А.Н. Асосҳои назариявии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир. [Матн] / А.Н Нуриддинзода., Б.М. Шарипов//«Экономика Таджикистана», Душанбе, № 4(2), 2022. С.43-49. ISSN: 2310-3957

[3–М]. Нуриддинзода А.Н. Таъмини рақобатпазирииикорхонаҳои саноатӣ: шароитҳо, олмилҳо ва принсипҳо. [Матн] / А.Н. Нуриддинзода //“Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯза”. Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Чумҳурии Тоҷикистон, № 4 (80)., 2022, с. 183-193. ISSN 2075-9584

[4–М]. Нуриддинзода А.Н. Развитие сферы образовательных услуг и формирование конкурентной среды в Республике Таджикистан. [Матн] / А.Н. Нуриддинзода // Вестник Таджикского национального университета - 2/7, 2017, с. с.135-140.ISSN 2413-5151

[5–М]. Нуриддинзода А.Н. Механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир. [Матн]/А.Н. Нуриддинзода //Ахбори Академияи миллии Тоҷикистон, № 1 (270)., 2023, с. 153-160.

Б) Дар дигар нашрияҳо:

[6-М]. Нуриддинзода А., Таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир. [Матн] / А. Нуриддинзода.// Конфронси байналмилалии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои стратегии таъмини рушди устувори соҳибкорӣ дар Тоҷикистон: омилҳо, тамоюлҳо ва сармоягузорӣ», Донишгоҳи байналмилалии сайёҳї ва соњибкории Тољикистон, Душанбе, 2024, (14-уми октябри соли 2024).с .680. С. 19- 27.

[7-М]. Нуриддинзода А.Н. Роль цифровизации банковского сектора в обеспечении ускоренного и сбалансированного развития промышленности Таджикистана. [Матн] / Б.М Шарифзода., А.Нуриддинзода, В.Абдусатори.//, Сборник материалов научно-практической международной конференции на тему “ Приоритеты развития финансового сектора в условиях перехода к цифровой экономике (г. Душанбе, 7 - декабря 2023 года) – Душанбе, ТГФЭУ.-с. 378 , с.39-44

[8-М]. Нуриддинзода А.Н. Условия факторы и принципы обеспечения конкурентоспособности промышленных предприятий [Матн]/А.Н Нуриддинзода.// Материалы международной научно-практической конференции на тему “Стратегические направления развития инновационного предпринимательства в условиях глобализации”, МУТПТ, Душанбе: 2022.- С.560-565

[9-М]. Нуриддинзода А.Н. Подходы к цифровой трансформации промышленного производства в условиях ускоренной индустриализации[Матн]/ А.Н. Нуриддинзода, Ф.А Джабборов.// Материалы республиканской научно-практической конференции на тему “Современные тенденции денежно-кредитных отношений и их влияние на экономическое развитие” (15 февраля 2020 года), С.121-125

[10-М]. Нуриддинзода А.Н. Пути повышения конкурентоспособности промышленных предприятий. [Матн] / А.Н. Нуриддинзода// Материалы международной научно-практической конференции “Проблемы обеспечения устойчивого сбалансированного развития мировой экономики: тенденции и перспективы”. – Душанбе: ИПС, 28 октября 2019 года. С.3-6

ЗАМИМАҲО

Замимаи 1

Консепсияхои муосири эътирофгардидаи олимони хориҷӣ дар мавзуи рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ва мохияти онхо

КОНСЕПСИЯҲОИ РАҚОБАТПАЗИРӢ, МУАЛЛИФОН ВА АСРҲОИ ИЛМИИ ОНҲО	МОҲИЯТИ ОНХО
Назариёти асосии рақобатпазирӣ[80] Портер М.	Консепсияи стратегияҳои рақобатпазирӣ ба мисли пешвой аз рӯи хароҷот ва дифференсиатсия. Ин стратегияҳо асоси заминаи назариявии бисёре аз тадқиқотҳои муосиро оиди чӣ гуна корхонаҳо метавонанд рақобатпазир гарданд, ташкил медиҳад.
Назарияи ба манбаъҳо асосёфта (RBV)[81] Барни Ҷей	Консепсияи афзалияти рақобатпазирӣ, ки ба манбаъҳо ва имкониятҳои дохилии ширкат асос ёфтааст, пешниҳод мекунад. Корхонаҳои саноатӣ метавонанд афзалияти дарозмуддати рақобатпазириро ба даст оранд, агар манбаъҳои онҳо арзишманд, нодир, душворнусхабардор ва ивазнашаванда бошанд. Тадқиқот зарурати истифодаи самараноки манбаъҳои нодир, ба монанди технологияҳо ва потенсиали кадриро барои нигоҳ доштани рақобатпазирӣ таъкид мекунад.
Назарияи инноватсияҳо[82] Шумпетер Ҷ.	Манбаи дарозмуддати ба даствоварии рақобатпазирӣ ин фаъолияти инноватсионии корхонаҳо, махсусан дар соҳаи саноат, дониста мешавад. Навовариҳо барои истеҳсоли маҳсулотҳои рақобатпазир ва пешкаши онҳо ба бозор таъмин карда, навовариҳои технологӣ метавонанд ҳосилнокиро ба таври назаррас афзуни гардонад.

---

80 Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость Майкл Е Портер; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005.— 715 с.;

81 Барни Дж. Б. 2009. Может ли ресурсная концепция принести пользу исследователям в области стратегического управления? — Да. Российский журнал менеджмента 7(2): 71–92; Barney J. B. Firm resources and sustained competitive advantage. Journal of Management 17 (1): 99–120

82 Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). - М.: Прогресс, 1982. – 455 с.; Шумпетер Й. А. История экономического анализа. Пер. с англ. под ред. В. С. Автономова. Т.1-3. '- М.: Экономическая школа, 2001; Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия: пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. - М.: Экономика, 1995. – 540 с.

Идомаи замимаи 1.

Қобилиятҳои динамикӣ[83] Тенсе Д., Пизано Г. ва Шуен А.	Тадқиқоти қобилиятҳои динамикии ширкатҳо нишон медиҳад, ки барои рушди устувори рақобатпазирӣ корхонаҳо бояд доимо ба тағйироти бозор мутобиқ шуда, инноватсияҳоро ба равандҳои худ ворид кунанд. Саҳм: Таъкид ба зарурати мутобиқшавӣ ва суръати посух додан ба тағйироти муҳити технологӣ барои рақобатпазирии дарозмуддат.
Низоми истеҳсолии сарфакории “Lean” [84] Вомак Дж., Чонес Д., Рус Д.	Низоми истеҳсолии сарфакории “Lean” ҳамчун модели баланд бардоштани самаранокии амалиётии корхонаҳои саноатӣ ва усули афзудани рақобатпазирии онҳо. Усули мазкур ба коҳиш додани талафот ва баланд бардоштани сифат равона гардида, ҳамчун усуули боло бурдани рақобатпазирӣ дар саноат муарифи мегардад.
Консепсияи маҳдудиятҳо[85] Голдратт Э.	Консепсияе, ки рушди методологияҳои идоракунии корхонаҳои саноатиро ҳамчун низом дар раванди боло бурдани ҳосилнокӣ ва мавқеи рақобатпазирии онҳо тавассути оптимизатсияи равандҳои амалиетӣ дар асоси муайян кардани ҳалқаи заифтарин ҳамчун "нуқтаи маҳдудкунанда" дар тамоми занҷираҳои ба ҳам печидаи истеҳсолӣ баҳри беҳтар кардани чараёни умумӣ асос ёфтааст.
Рақобатпазирии байналмилалӣ ва ҷаҳонишавӣ[86] Кругман П.	Рақобатпазирии кишвар ва е корхона на танҳо ҷамъе аз омилҳои ҷудогона, балки ба мавқеи умумии онҳо дар бозорҳои байналмилалӣ ва қобилияти мутобиқшавӣ ба рақобати ҷаҳонӣ вобаста аст. Корхонаҳои саноатӣ бояд ба ҳамкории байналмилалӣ, содирот ва сармоягузории глобалӣ тамаркуз кунанд, то рақобатпазирии худро нигоҳ доранд.

[83] Teece D.J., Pisano G., Shuen A. Dynamic Capabilities and Strategic Management // Strategic Management journal. 1997. vol. 18 N7. P. 509-533; Teece J.D. Dynamic Capabilities and Strategic Management (with Gary Pisano and Amy Shuen) // Strategic Management Journal. 1997. № 18 (7). August. P. 509–533.; T eece J.D. Explicating Dynamic Capabilities: The Natureand Microfoundations of (Sustainable) Enterprise
Performance // Strategic Management Journal.2007. № 28 (13). P. 1319–1350; Collins J., Malmgren M., Sandber E. Strategic Change through Dynamic Capabilities // 360° the Ashridge Journal. 2013. Summer;

[84] Womack J., Jones D., Roos D. The Machine That Changed the World. The Story of Lean Production.How Japan’s Secret Weapon in the Global Auto Wars will Revolutionize Western Industry. New York: Rawson Associates, 1990. 167 r

[85] Элияху М. Голдратт. Критическая цепь// англ. Critical Chain. — М., Киев, 2009. — 56 с.; Элияху М. Голдратт, Джефф Кокс. Цель. Процесс непрерывного совершенствования = англ. The Goal: A Process of Ongoing Improvement. — Минск: Попурри, 2009. — 496 с.

[86] Krugman P. Pop Internationalism. MIT Press, Cambridge, MA, 1996. 89 p.; Krugman P., Competitiveness: A Dangerous Obsession // Foreign Affairs, 1994, Vol. 73(2), PP. 28-44.; Krugman P., Obstfeld, M.. International economics: Theory and policy (4th ed.). New York: Harper Collins, 2003.

Идомаи замимаи 1.

Консепсияи кластерӣ[87] Портер М.	Рақобатпазирии кишварро на рақобатпазирии байналмилалӣ на ширкатҳои алоҳида, балки кластерҳо, е ки иттиходияҳои корҳонаҳои саноат ва сохахои гуногун, ки захираҳои дохилӣро самаранок истифода мебаранд, таъмин мекунанд. Кластер ин гурӯҳи ширкатҳои аз ҷиҳати ҷуғрофӣ ба ҳам алоқаманд (таъминкунандагон, истеҳсолкунандагон) ва ташкилотҳои алоқаманд (муассисаҳои таълимӣ, мақомоти давлатӣ, ширкатҳои инфрасохторӣ) мебошад, ки дар як минтақаи муайян фаъолият карда ҳамдигарро пурра мекунанд ва рақобатпазириро тавассути ҳамкорӣ ва ҳамтаъсирӣ тақвият мебахшанд.
Консепсияи рақамикунӣ ва автоматизатсия[88] Бриньолфсон Э., Макафи Э.	Чори кардани технологияҳои рақамӣ ва автоматизатсия ба равандҳои истеҳсолӣ ва сохтори ташкилии корхонаҳои саноатӣ ҳамчун омили муҳими афзудани рақобатпазирии онҳо мегардад.
Консепсияи Industry 4.0[89] Кагерманн Х, Лукас В.Д., Вахлестер В.	Консепсияи "Саноати 4.0" ба воридсозии системаҳои киберфизикӣ, интернетӣ ва маълумотҳои калон дар раванди истеҳсолот ва қабули қарорҳои нави идоракунӣ дар корҳонаҳои саноатӣ ҳамчун омили афзудани назарраси самаранокӣ ва рақобатпазирии онҳо асос меёбад. Он ба ташаккули модели тиҷоратии нав, ки ба шароити зудтағйирёбандаи бозорҳои ҷаҳонӣ ва дохилӣ мутобиқат мекунад, асос ёфтааст.

Сарчашма: таҳияи муаллиф бо истифода аз асарҳои иқтибос карда шуда.

87 Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations: With a New Introduction. N.Y.: The Free Press, 1990, Palgrave Tenth Edition, 1998 - 855 p.; Портер М., Конкуреция/Пер. с англ.: Учебное пособие. -М.:Издательский дом «Вильямс», 2011.– 610с.;

88 Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. N.Y.: W. W. Norton & Co, 2014.; Brynjolfsson E., McAfee A. (2012). Race Against the Machine: How the Digital Revolution is Accelerating Innovation, Driving Productivity, and Irreversibly Transforming Employment and the Economy. Lexington: Digital Frontier Press

89 Kagermann H., Lukas W.-D., Wahlster W. Industrie 4.0: Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4.industriellen Revolution // Wolfgang Wahlster [Электронный ресурс]. URL: http://www.wolfgangwahlster.de/wordpress/wpcontent/uploads/Industrie_4_0_Mit_dem_Internet_der_Dinge_auf_dem_Weg_zur_vierten_industriellen_Revolution_2.pdf (дата обращения: 20.05.2022).

Замимаи 2

Механизмҳои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ

НОМГУИ МЕХАНИЗМҲО	УНСУРҲОИ ОН	МОҲИЯТИ ОНҲО
инноватсионӣ	Рақамисозӣ ва автоматизатсияи барои оптимизатсияи истеҳсолот, логистика ва идоракунии корхона.	Ҷории технологияҳои нав – ҳамчун яке аз самтҳои муҳими баланд бардоштани рақобатпазирӣ. Технологияҳои инноватсионӣ ҳосилнокиро зиёд мекунанд, хароҷотро коҳиш медиҳанд, сифати маҳсулотро беҳтар мекунанд ва имконият медиҳанд, ки маҳсулоти нав эҷод карда шаванд.
Оптимизатсияи равандҳои истеҳсолӣ	ҷорӣ намудани усулҳои lean production, системаҳои 5S, Kaizen, «маҳсулот дар вақташ» (just-in-time)	Баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат –ва коҳиши талафот ва хароҷот.
Идоракунии стратегӣ	таҳияи стратегияи дарозмуддати рушди ширкат бо назардошти тамоюлҳои бозор, таҳлили рақибон ва ниёзҳои муштариён омӯзиш ва рушди кадрҳо, баланд бардоштани квалификатсия ва фароҳам овардани шароити ҷолиби кор очори кардани Ҷорӣ намудани Идоракунии корпоративӣ ва системаҳои муосири ҳавасмандкунии кормандон (KPI)	баланд бардоштани чандирӣ ва қобилияти мутобиқшавӣ барои вокуниши зуд ба тағйироти бозор ташкили муҳит, ки инноватсияҳоро ҳавасманд мекунад ва корро дастаҷамъона ва масъулона мекунад рушди раҳбарии самаранок ва ҷорӣ намудани системаҳои ҳавасмандкунии кормандон барои баланд бардоштани ҳосилнокӣ.
маркетингӣ	Дифференсиатсияи маҳсулот – пешниҳод намудани молҳо ё хизматрасониҳои беназир, ки аз рӯи сифат, хусусиятҳо ё тарҳбандӣ аз рақибон фарқ мекунанд. Сиёсати нархгузорӣ – стратегияи чандири нархгузорӣ, ки тахфифҳо, бонусҳо ва аксияҳоро барои ҷалби муштариён дар бар мегирад. Воридшавӣ ба бозорҳои нав – тавсеаи ҷуғрофӣ ё азхудкунии сегментҳои нави бозор барои зиёд кардани саҳми бозорӣ.	–Таҳияи стратегияҳои маркетингӣ муштариёнмеҳвар барои пешбурди молҳо ва хизматрасониҳо, аз ҷумла маъракаҳои таблиғотӣ, кор бо бренд, ҳамкориҳо бо мизоҷон.эҷод ва пешбурди бренди тавоно, ки эътимоди муштариёнро ба вуҷуд меорад. Беҳтар кардани сифати хидматрасонӣ ба мизоҷон татбиқи барномаҳо барои нигоҳдории мизоҷон ва ташкили муносибатҳои дарозмуддат бо онҳо. омӯзиши дархостҳои истеъмолкунандагон барои мутобиқ намудани маҳсулот ба талаботҳои онҳо

Идомаи замимаи 2.

Механизмҳои молиявӣ	Сармоягузорӣ ба НИОКР, е ки .зиёд кардани маблағгузорӣ ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва таҷрибавӣ-таҳияи барои эҷоди технологияҳои нав ва беҳтар намудани маҳсулот, Истифодаи сарчашмаҳои берунаи маблағгузорӣ барои модернизатсияи истеҳсолот ва тавсеаи бизнес.	идоракунии самараноки молия, ки нақшагирӣ ва назорати хароҷот, идоракунии ҷараёнҳои пулӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва оптимизатсияи андозро дар бар мегирад. истифодаи сарчашмаҳои дохили ва берунаи маблағгузорӣ барои модернизатсияи истеҳсолот ва тавсеаи бизнес
Ҳамкории байналмилалӣ	Иштирок дар занҷираҳои глобалии истеҳсолот ва таъминот ҳамкорӣ бо ширкатҳои байналмилалӣ барои таҳияи технологияҳо ва тақсими хавфҳо Масъулияти экологӣ ва иҷтимоӣ	истифодаи ҳамкориҳои байналмилалӣ барои баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва тавсеаи бозорҳои фурӯш. ҷорӣ намудани технологияҳо ва маводҳои экологӣ иштироки ширкат дар лоиҳаҳои иҷтимоӣ дар минтақа, беҳтар кардани шароити кори кормандон.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Замимаи 3

Услуҳои муайян намудани хадафҳои мушаххас ва ченшавандаи корҳонаҳои саноатӣ барои таъмини рақобатпазирӣ

УСЛУҲОИ МУАЙЯН НАМУДАНИ ХАДАФҲОИ ТАЪМИНИ РАҚОБАТПАЗИРӢ	МОХИЯТИ ОНҲО
Benchmarking, е ки усули муайян кардани нишондиҳандаҳои эталонӣ	Усули муқоисаи нишондиҳандаҳои корхона бо нишондиҳандаҳои корҳонаҳои пешқадами ватанӣ ва хориҷӣ. Дар асоси он нишондиҳандаҳои эталонӣ е ҳадафмандӣ муаян гардида, корхонаи саноати метавонанд онро барои рақобатпазирии худ ҳамчун ҳадафҳои дақиқ муқаррар намоянд. Дар доираи он корхона метавонад нишондиҳандаҳои асосии молиявии рақибони пешқадами дохилӣ ва хориҷиро омӯзад, то барои худ нишондиҳандаҳои фоида, хароҷот, миқдори истеҳсолот ва дигар нишондиҳандаҳоро муайян кунад.
Market Share Goals, е ки усули муайян кардани ҳадафҳи зиед кардани ҳисса дар бозорӣ махсулоти саноатӣ	Усули муқоисаи ҳиссаи бозор бо рақибони дохилӣ ва хориҷӣ ва муқаррар кардани ҳадаф барои зиёд кардани он. Ин ҳадафро метавон дар асоси нишондиҳандаҳои рақобатӣ, ки рақибони муваффақ доранд, муқаррар кард.

Идомаи замимаи 3.

Production Efficiency Metrics, е ки усули зиёд кардани самаранокии истеҳсолот	Ҳадафҳо метавонанд дар асоси нишондиҳандаҳои истеҳсолии корхонаҳои пешқадами соҳа муқаррар шаванд. Масалан, ҳадафи зиёд кардани самаранокии корхона то дараҷае, ки ба рақибони муваффақ дар дохил ва хориҷ баробар аст.
Cost Reduction Goals, е ки усули коҳиш додани хароҷотҳо	Усули муқоисаи хароҷоти истеҳсолӣ бо нишондиҳандаҳои рақибони дохилӣ ва хориҷӣ ва муайян кардани ҳадафҳои коҳиш. Ин метавонад дар асоси нишондиҳандаҳои сарфаи хароҷоти корхонаҳои пешқадами соҳа муқаррар гардад.
Quality Improvement Goals, е ки усули баланд бардоштани сифати маҳсулот	Усули муқоисаи сатҳи сифати маҳсулот бо сифати маҳсулоти рақибони пешқадам ва муайян кардани ҳадафи баланд бардоштани он.
Customer Satisfaction Rate, е ки усули беҳтар кардани қаноатмандии мизоҷон	Муқоиса бо рақибон ва гузоштани ҳадафҳо барои беҳтар кардани қаноатмандии мизоҷон.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Замимаи 4

Маҷмуи нишондиҳандаҳои арзёбии рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ва гуруҳбандии онҳо

ГУРУҲБАНДИ	НИШОНДИҲАНДАҲО	МОХИЯТИ НИШОНДИҲАНДАҲО
Нишондиҳандаҳои молиявӣ ва иқтисодӣ	Фоиданокии фаъолият ва маҳсулоти истеҳсолшаванда	Арзъбии он, ки корхона чӣ қадар самаранок аз захираҳои худ барои ба даст овардани фоида истифода мебарад.
	Арзиши аслии маҳсулот	рақобатпазирии нархи маҳсулотро дар бозор муайян мекунад.
	Фоида аз як воҳиди маҳсулот	барои фаҳмидани он муҳим аст, ки фурӯши ҳар як воҳиди мол чӣ қадар судовар аст
	Ҳаҷм ва сохтори хароҷотҳо	таҳлили хароҷоти истеҳсол ва фурӯши маҳсулот
	Гардиши сармоя	самаранокии идоракунии дороиҳо ва сармояро нишон медиҳад.
Нишондиҳандаҳои техникӣ ва истеҳсолӣ	Ҳосилнокии меҳнат	ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшуда аз ҷониби як корманд
	Боздеҳи фондҳои асоси	самаранокии истифодаи фондҳои асосии истеҳсолиро нишон медиҳад.
	Фарсудашавии фондҳо ва таҷҳизот	Нишондиҳандаи сатҳи фарсудашавии фондҳои асосии корхонаро инъикос мекунад
	Дастрасӣ ва ҷорӣ намудани навовариҳо	қобилияти ҷорӣ намудани технологияҳои нав ва ҳалли инноватсионӣ дар равандҳои истеҳсолиро нишон медиҳад.

Идомаи замимаи 4.

	Сифати маҳсулот	мутобиқати маҳсулот ба стандартҳо ва талаботи бозорро нишон медиҳад
Нишондиҳанда ҳои фаъолияти маркетингӣ	Саҳми бозор	сатҳи ҳузури корхона дар бозорро нишон медиҳад
	Рақобатпазирии маҳсулот	арзёбии ҷолибияти маҳсулот нисбат ба рақибон (нарх, сифат, навовариҳо).
	Самаранокии таблиғот ва пешбурд	қобилияти корхона барои муваффақона пешбурд кардани молҳо ва хизматрасониҳои худ.
Нишондиҳанда ҳои ташкилӣ ва идоракунӣ	Самаранокии идоракунӣ	нишон медиҳад, ки равандҳои банақшагирӣ, назорат ва ҳамоҳангсозӣ дар корхона чӣ қадар самаранок ташкил шудаанд
	Сатҳи малакаи кормандон	маҳорати касбӣ ва малакаи кормандон
	Чандирӣ ва мутобиқшавӣ	қобилияти корхона барои зуд мутобиқ шудан ба шароити тағйирёбандаи бозор.
Нишондиҳанда ҳои иҷтимоӣ	Сатҳи қаноатмандии кормандон	ангеза ва қаноатмандии кормандон аз шароити кор.
	Масъулияти иҷтимоӣ	иштироки корхона дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, ҳам дар дохил ва дар сатҳи минтақавӣ

Сарчашма: коркарди муаллиф

Замимаи 5

ВАЗОРАТИ РУШДИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

734002, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Бохтар 37

тел./факс:(+992 37) 227-34-34; 221-94-63; www.medt.tj, info@medt.tj

№ 214 аз 14.10.24

Ба Шӯрои диссертатсионӣ 6D КОА-015
дар назди Донишгоҳи техникии Тоҷикистон
ба номи М. Осимӣ

Санад

оид ба татбиқи натиҷаҳои илмию амалии диссертатсияи унвонҷӯи
Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, ихтисоси 08.00.04 - Иқтисоди соҳавӣ
(08.00.04.01 иқтисодиёти саноат ва энергетика)

Вазорати рушди иқтисод ва савдо иттилоъ медиҳад, ки як қатор натиҷаҳои илмию амалии диссертатсияи унвонҷӯ Нуриддинзода Аҳлиддин Нуриддин дар мавзӯи «Такмили механизмҳои ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии босуръат (дар мисоли корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон)» дар таҳияи Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025, Стратегияи рушди иқтисоди сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, Барномаи давлатии рушди содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 ва Барномаи савдои электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2025-2029 истифода гардидааст. Хусусан дар ноян таҳлили рисола ба вазъи муосири технологияҳои коркард, самаранокии истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир, роҳҳои коҳиш додани партовҳои саноатӣ баҳо дода шуда, ҳиссаи корхонаҳои саноатӣ дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ баҳогузорӣ гардидааст.

Механизмҳои иқтисодии таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ, ки дар диссертатсияи унвонҷӯ коркард шудаанд, дар таҳкими минбаъдаи қонунгузорӣ ва ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегии самти саноату содирот аҳамиятнок мебошанд.

Муовини якуми вазир Солеҳзода А. А.

Замимаи 6

ВАЗОРАТИ САНОАТ ВА ТЕХНОЛОГИЯҲОИ НАВИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

734012, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ,22 Тел: 221-52-59
факс: (810992-37) 221-82-81 Email: info@sanoat.tj

№ 147 аз «5» 11 2024

Ба Шӯрои диссертатсионӣ 6D КОА-015
дар назди Донишгоҳи техникии Тоҷикистон
ба номи М. Осимӣ

Санад

оид ба татбиқи натиҷаҳои илмию амалии диссертатсияи унвонҷӯи Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, ихтисоси 08.00.04 - Иқтисоди соҳавӣ (08.00.04.01 иқтисодиёти саноат ва энергетика)

Вазорати саноат ва технологияҳои нав дар робита ба истифода гардидани як қатор натиҷаҳои илмаи асосноккардашудаи диссертатсияи унвонҷӯ Нуриддинзода Ахлиддин Нуриддин дар мавзӯи «Такмили механизмҳои ташкилӣ-иқтисодии таъмини рақобатпазирии босуръат (дар мисоли корхонаҳои саноати коркарди Ҷумҳурии Тоҷикистон)» қайд менамояд, ки дар раванди таҳияи лоиҳаҳои Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025, Барномаи амнияти озуқаворин Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2024, Стратегияи рушди зеҳни сунъӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар барномаю нақшаҳои соҳавӣ истифода намудааст.

Татбиқи самараноки механизмҳои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ, ки дар диссертатсияи Нуриддинзода Ахлиддин Нуриддин дарҷ ёфтаанд, ҳамчун омилҳои таъсиррасони рушди соҳаҳои саноати сабук ба ҳисоб рафта, барои таъмини корхонаҳои саноатӣ бо ашёи хом, дарёфти манъбаҳои нави андозбандӣ барои ғанӣ гардонидани Буҷети давлатӣ, таъмини фаъолияти шаффофи истеҳсолоти ватанӣ ва коҳиш додани шидатнокии хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисодиёти кишвар заминаи боэътимод мегузоранд.

Дар заминаи рисолаи мазкур метавон стратегияи маркетинги корхонаҳои саноати коркард таҳия кард ва натиҷаи таҳқиқот барои таҳияи консепсияи соҳавӣ заминаи созгор фароҳам меорад.

Инчунин маводи рисола такмили муосири фаъолияти корхонаҳои ватаниро ҳамчун омили асосии таъмини саноатикунонии босуръати кишвар фаро гирифтааст, ки қобили таваҷҷӯҳ арзёбӣ мегардад.

Муовини якуми вазир — И. Қурбонзода